

MÓRA FERENC

**BESZÉLGETÉS A FERDETORONNYAL
TÚL A PALÁNKON**

A SZÖVEGET GONDOZTA VÉSZITS FERENCNÉ

TARTALOM

BESZÉLGETÉS A FERDETORONNYAL

INDULÁS
A BAKONYÁN
FREDDO
A SALA DEI TRE CAPIBAN
HARMINC ÉS FELES A PIAZZÁN
ÖRDÖGIDÉZÉS
RAPALLO RÖPTÉBEN
RAPALLÓI KONFERENCIA
A LEGACCILO MEG A BRETELLE
POGÁNYSZENTMIHÁLYI GONDOLATOK
NAGY MOSÁS VOLT GÉNUÁBAN
BESZÉLGETÉS A MESTERREL
ANZIKSZ MIHÁLYNAK
ZIA NIA KILAKOLTATÁSA
ÉBREDÉSEK
ESTI SZÓRAKOZÁSOK
RENDES EMBER VASÁRNAP DÉLUTÁNJA
PÁLMÁK ÉS PÁLYÁK
TALÁLKOZOM A SÍRKÖVEMMEL
ALLA SOLDATO
BESZÉLGETÉS A FERDETORONNYAL
DESTRUKTÍVOK EGYMÁS KÖZT
TUDOMÁNYOKKAL FOGLALKOZOM
BESZÁMOLÓ AZ ŐSÖKRŐL
BARÁTSÁGOS TANÁCSOK
 HOWARD CARTERNEK
ATTILA JELENTKEZIK
AZ ÉN CSEHEIM
A MAMMUT UTAZÁSA
FOLKLÓR
RÉGI PÉNZEK GAZDÁJA
CSODADINNYÉK
KOLIBRIK
A TALIZMÁN
A TÍZARANYAS PILLE REGÉNYE
HASZNOS TUDNIVALÓK A SÁSKÁRÓL
ROBINSON NAPLÓJA - REYNALD
 SZENÁTOR ÚRNAK

TÚL A PALÁNKON

HOZTAM-E SPANYOLVIASZKOT?
BÉCSI CSAPSZÉKBEN
VAN MÉG ROMANTIKA
MAJD NEM KIBÉKÜLTÉM A DUCÉVAL
VIRÁGCSATA AZ ISMERETLEN
 KATONÁVAL
MONTE-CARLÓI TÍPUSOK
TABLEAU A MARSEILLE-I HALPIACRÓL
MAGÁNÜGY
HASZNOS TUDNIVALÓK SPANYOL-
 ORSZÁGRÓL
ORBIS HISPANICUS
TÖRTÉNET A HÁZLOPÓ PABLÓRÓL
EGY KÜLÖNÖS MŰALKOTÁSRÓL
KIRÁLYOK FÖLD FELETT ÉS FÖLD ALATT
PEDRO EL CRUEL
¿HABLA USTED CASTELLANO?
PALMARUM MADRIDBAN
A VÉRZŐ ARÉNA
DON MOHABIM HÁROM VEJE
ÍROTT ÉS FARAGOTT KÉPEK
SALAMON ZSIDÓ VISZONTAGSÁGAI
ETEL ÉS MÁS MAGYAROK
MI TETSZETT LEGJOBBAN?
LEVÉL EGY KIBUJDOSOTT KIRÁLY UTÁN
LEGENDÁK TEMETŐJE
ÁRNYAK PALOTÁI
TINARA
VADAKRÓL
ŐSÖK ELCSATOLÁSA
ŐSÖK VISSZACSATOLÁSA
PLANÉTÁK

BESZÉLGETÉS A FERDETORONNYAL

INDULÁS

Ha az ember azt akarja, hogy ne legyen láza, akkor ne hőmérőzze magát. Ez politikai axiómának látszik, pedig csak az én privát életregulám, amely nagyszerűen szuperált is, míg meg nem bukott. Ez ugyan a politikákkal is így szokott lenni, meg az axiómákkal is. Három esztendeig meg tudtam magam őrizni a hőmérőtől, és addig soha nem volt lázam, csak melegem. Most a negyedik esztendőben rám szabadult a doktor, nekem fogta a hőmérőt, és mérgesen nézett hol arra, hol énram:

- Látod, micsoda ember vagy te! Csak hozzád értetem a hőmérőt, máris harminchét-kettőt mutat.

- Akkor ne azt mondd, micsoda ember, hanem azt, hogy micsoda hőmérő.

De az orvos csak tovább mérgeskedett. Mutatni azonban nem mutatta, inkább annyira hozzám édesedett, hogy még a kabátomat is lesimogatta rólam. Akkor aztán elkezdte kiadni a mérget. Olyan dühös kopogtatást vitt véghez rajtam, hogy el kellett magam nevetni.

- Te Imre ember, én ezt kiskoromban is csak akkor engedtem meg, ha árpacukrot kaptam érte. Énrajtam nem mulatod ki magadat ingyen, fiam.

- Nono - mordult rám az Imre ember -, próbáld meg, tudsz-e sóhajtani.

- No hallod! Elfelejtetted már, hogy ha az ember sóhajtani nem tudna, hát megfulladna!

Nagyon szívből és nagyon kiadósat sóhajtottam. (A feleségemnek húsz sóhajtása kitelne belőle. Persze neki beosztással kell élni szegénynek, hogy egész napra teljen.) Tudtam, hogy baj lesz abból, ha nekem parancsra kell sóhajtanom.

Baj is lett. Az orvos sürgős levegőváltozást parancsolt, mert igen benne volt a parancsolásban. Ez még kisebb baj lett volna. Ha két napra elmegyek Kunágotára, két napra Jászládányba és két napra Tatárszentgyörgyre, akkor egy hét alatt háromszor változtattam levegőt, és az nekem elég lesz a hátralevő életemre, sőt még a maradékaimnak is hagyhatok belőle.

A doktor azonban nem szimpatizál a turáni mozgalommal, és nem hagyta jóvá a kun, jász és tatár etnográfiai kapcsolatok kimélyítésére vonatkozó előterjesztésemet.

- Nem, barátom, maga az olasz tengerpartra fog menni, és ott fog hat hétig tengeri halat enni.

Nem vagyok járatos az orvosi tudományokban, és így nincs jogom kétségbevonni, hogy mellhártyafájások ellen tengeri halat enni igen jó. Ellenben azt, mint egykori természetbúvár tudom, hogy a tengeri halat szintetikonból csinálják, nekem pedig a szintetikon nem nemzeti eledelem.

- Ha gondolod, hogy itthon jobban esik neked esztendőszámra pemetefű levét innod és egy esztendő múlva a saját temetésedre fölhúzatni a gyászlobogót a kultúrpalotára, nekem az is mindegy - vont vállat a doktor.

- De nekem nem mindegy - kaptam észbe -, mert ott gyászbeszédnek is lesznek, én pedig a szívszaggatást szemfödélszaggasztás nélkül meg nem állom.

Ezt azonban nem egészen komolyan mondtam. Azt hiszem, az életnek nincs felemelőbb pillanata, mint mikor temetik az embert, és szemrehányást tesznek neki azért, hogy meghalt. Ez a szemrehányás ugyan nem mindig olyan őszinte, mint mikor azért szidják az embert, hogy él, viszont olyan őszinte bűnbánatot sehol se lehet találni, mint a koporsóban. Ha nekem

módomban lesz, akkor bizonyosan bele fogok szólni a búcsúztatóba a szemfödél alól. Gyerekek, ha abba nem hagyjátok, bizony isten, mindjárt fölkelek!

Mondom, nem is ezen facsarodik az én szívem össze, hanem azon, hogy a feleségemre gondoltam. Még ha tíz-tizenöt esztendővel ezelőtt kellett volna értem fölvenni az özvegyi fátyolt, az rendben lett volna, sőt azzal tán jól is járt volna, mert rózsás arcához és nevető kék szeméhez illett a fekete. Amint hozta volna ki a nefelejcsket, és koszorúcskákat font volna belőlük az egyszerű fakeresztre, amely kissé félredülve, könnyed tartásban díszítette volna az ifjú költő sírját, talán akadt volna egy mesebeli kövér mézeskalácsos, aki bekötötte volna a fejét a költő özvegyének, és még a lángost is mézeskalács-kovácsból gyúrta volna neki. Biztos, hogy akkor követ is ültetett volna a sírom fölé, és különben is fönmaradt volna az emlékem, mert a mézeskalácsos belesoványodott volna abba, ahányszor azt hallotta volna:

- Hja, az én első uram...

Igen, ez így van, lovagias férfi és okos férj a saját érdekében is a házasság első tíz esztendejében hal meg. Később már nem sok értelme van. Elgondolom, mi lesz abból, ha én ellenállás nélkül kiszolgáltatam magam az úgynevezett izzadmányoknak, és egy reggel saját verejtékemben megfulladva találnak az ágyamban néhány hónap múlva. Biztos, hogy csatakos, lucskos, havas-esős idő lesz, és az én beteg, vézna, árnyéksovány asszonykámnak sárcipő nélkül kell szaladozni a mindenféle boltosokhoz a gyászpompáért. Persze, ha sárcipője volna, akkor kevesebb volna a gondja, mert eladná a sárcipőt, és annak az árán venné meg az özvegyi fátyolt. De így nem tudom, mi lesz. A boltos úr nagyon finom ember volt, míg én éltem, és szívesen nyitott az én könyveimnél sokkal szolidabb könyvében egy egész lapot az én becses nevemre, és fél boltját odarakta a nagyságos asszonyka elé. De félek, hogy ultimóm elérkeztét megtudván, őszinte részvételt csóválja meg a fejét, és azt fogja mondani:

- Igazán sajnálom, kérem, de a mai üzleti viszonyok közt hitelre nem adhatok.

És mivel utánam összes fiókjaim átvizsgálása után nem fognak találni egy gyászfátyolra valót, az én szegény kis öreg nagyságám nagyon keserves sírásra fog fakadni, és attól énnekem nagyon rossz lesz az álmom a jó Isten kebelében is.

Próbálom magam azzal vigasztalni, hogy hiszen majd itt lesz Panka, meddő életfám egyetlen virága, aki fiatal és erős, és ő majd a karjára veszi a kis öreg nagyságát.

Igen, csak hogy Pankának éppen akkor egyéb elfoglaltsága lesz, és a karjai más rendeltetést töltenek be. Pankának éppen akkor az unokámat kell a karjain a világi élet levegőjéhez szoktatni. Az unokámat, a tárca-gyereket, az egyetlen témát, akiért megbocsátom magamnak a többit...

Ohó, tisztelt lélegzőszervek és kapcsolt részek, itt nem tanakszunk tovább! Megyünk szintetikont enni az olasz tengerpartra...

(1925. február)

A BAKONYÁN

Velence, március

Hogy mi az a bakonya, azt én nem tudom, és azt ne is én tőlem tessék megtudakolni, hanem Balassa Józseftől. Mindegy, hogy melyik Balassától - attól, amelyik közelebb esik. Az újságíró Balassa Józsefnek azért kötelessége tudni, hogy mi az a *bakonya*, mert a „mindenféle” őhöz tartozik, itt pedig igazán mindenféle található, ahogy alább kiderül. A nyelvész Balassa elé pedig azért tartozik a *bakonya*, mert az magyar szó. Nekem ugyan Velencébe kellett eljőnnöm, hogy először találkozzam vele az életben. Itt se hallottam, csak a szótáramban látom, de hát annak hinnem kell, mert annak az a címe, hogy „magyar-olasz szótár, összeállítá Lengyel János, a magyar nyelv tanítója a fiumei m. kir. tengerészeti iskolában.” Ebből látni való, hogy a könyv nem éppen a jelen való esztendőben szerkesztődött, sőt kissé idejét múlta a fiumei m. kir. tengerészeti iskolával együtt. Dehát nem volnék könyvtárigazgató, ha az impériumom alá tartozó szótárakból nem azt hoztam volna el, amelyik a legügyefogyottabb.

Azaz hogy nem is illik ilyent mondani, mert használható könyv ez nagyon, csak tudni kell vele bánni. Ha egy olasz-német szótára is van hozzá az embernek, akkor némi tehetséggel magyarul is meg lehet belőle tanulni. Például mindjárt a harmadik szó az benne, hogy *abafi*. Én eddig azt hittem, hogy csak a Jósika regénye az *Abafi*, és csak most, öreg koromban tudom meg, hogy bizony ez egy magyar közfőnév. (*Sostantivo comuna* a gyöngébbek kedvéért.) Ugyan, mi a macska lehet? Olaszul annyit tesz, hogy *compaesano*, azt pedig németül úgy mondják, hogy *Landsmann*. Én eddig parasztosan csak úgy mondtam, hogy *földi*, de ha hazatérek, akkor urasan fogok beszélni, mint ahogy egy világlátott magyarhoz illik, és azzal köszöntöm a magyar határon az első fináncot, hogy „Krisztigott, abafi, mi újság itthon, megvan-e még a forgalmi adó?”

Már most az olvasó bizonyosan azt is szeretné megtudni, hogy mi az az *acogat*, meg mi az az *alamár*, meg mi az a *barabora*. Dehát én most arra fáradt vagyok, hogy ezeknek a szép magyar szavaknak a jelentését kikeressem a Toussaint-Langenscheidt német-olasz szótárából, tehát egyelőre tessék beérni azzal, hogy a gyufaszálat az én magyar szótáram szerint úgy hívják, hogy *águcs*, a *bakonya* pedig annyit tesz, hogy *merceria*. Erről hogy pedig szótár nélkül is tudja minden szittyá, hogy ez az árusok utcája. (Nem a bakonya, hanem a merceria.)

Hát igen, itt kószálok a szemetelő hóban a velencei Váci utcán, és nem fog rajta csudám, hogy itt milyen gazdag ember vagyok én. Egynapi keresetemből megetethetném a Szent Márk tér összes galambjait a piazzetta dei leoncini két oroszlánjával együtt. (Persze az oroszlánok márványból vannak.) Egyheti keresetemből vehetnék akkora muranói üvegtálat, hogy azt csak két nagytakarításkor lehetne minden igényt kielégítően összetörni. Egyhavi keresetemért adnának akkora selyemsálat, hogy az többünket befogadhatna, mint annak idején a Borbás keresztanyám esernyője, pedig annak aláfért a kólával együtt a számárka is. Ha még valamivel megtoldanám a garast, például ennek a cikknek az árával, akkor rojtja is lenne a sálnak, és külön mulatság lenne, mikor azt én összekötözném csomóba, és az asszonyok találgatnák, hogy ki tehette ezt a gonoszságot. Dehát nem ér ez semmit. Mert akármit vinnék haza, a honi határon akkora vámot kellene érte fizetni, hogy azt nem futná egyesztendei fizetésem.

No, gyerünk tovább a szegénysorra, mert van itt olyan is. Itt árulják a velencei Mári nénik és Jani bácsik a házi csipkét, bugyellárist, nadrágszíjat, mit. (Az édesapám nem itt árulta volna a subát, mert ő csak a dózséknak varrta volna a bőrből való ünneplő ruhákat, és akkor azok bizonyosan tovább uralkodtak volna, mint a moreai selyemkántusokban. És ami azt illeti, az

az első olasz tapasztalatom, hogy vannak időszakok, amikor némi korrekcióra szorul Eötvösnek az a híres körmondata, amely így kezdődik: „Ki nem ismeri Itália szépségeit?” Az újabb kiadású nyelvtanokba tessék beiktatni a bundát is Itália szépségei közé.)

A másik első olasz tapasztalatom az, hogy nem igaz ám az, mintha itt utána hajigálnák az embernek az aranciát. Kínálni kínálják ötven centesimóért darabját, ami testvérek közt is megér ezernégyszázötvenkét koronát, de amit hatvan centesimóért adnak, az már van olyan, mint otthon a négyezer koronás narancs.

De inkább kívánok valami meleget, azért a Feniceosztériában tartok hadiszemlét, hogy mit hajigáljak a gallér mögé.

- Soglia, signor? - kérdi a dagadt lábú signorina. (A köznemből való signorináknak dagadt lábuk van ezen a tájon. Tiziánék alighanem ezért festettek csupa lábatlan madonnákat.)

- No, signorina - rázom a fejem. A soglia olyan lapos hal, aki egy oldalon hordja mind a két szemét, s nekem nagy örömem telik benne, hogy ez a nagyeszű hal is csak úgy belekerül a tepsibe, mint otthon a kárász. De ennivalónak igen laposallom, s azt mondom a donnának, hogy valami húsosabbat adjon.

- Á, carnosó? Polipo? - nevet rám, és elem tesz egy tintahalat. (Hiába, itt is mindjárt kinézik az emberből a mesterségét.)

Förtelmes állat ez a fejlábú - ha ember volna, sokra vinné -, de azért megpróbálom megszépíteni; megmártom egy kis hazai paprikába, és palástul vetem neki a gyomrom. Hátha elhiszi, hogy paprikás szalonna.

Mire az első falat lemegy az octopusból, akkorra megértem, hogy Árpád magyarjai miért fordultak vissza Velence alól. (Mert idáig eljöttek, és megpróbálták lóháton megostromolni a lagúnák városát. De úgy látszik, az első trattoriában polipba haraptak.)

Hanem azért a szegedi polgármesternek megírjuk, hogy küldje ki ide a mérnökséget tanulmányútra. Azt mondják, Szegedet előbb-utóbb úgyis elönti még egyszer a Tisza: hát már akkor legalább úgy öntse el, mint Velencét a tenger.

FREDDO

Velence, március

Az ördög vigye a dolgát ennek az olasznak, ez mindent megszépít, még az olyan csúfságot is, mint a hideg. A rómaiak azt mondták, hogy *frigidus*, s ennek a szónak éppen olyan fázós lelke van, mint a mi *hideg*-ünknek. I-i-i-i-í, visít benne a Boreas, a bóra őse, és hallja az ember, amint Clodia piros saruja alatt megreccsen a jéghártya, amely a sikátor közepén bepillézte a patkónyomot. (Mert Catullus legénylakásáról siet haza a signora a hajnal violásodásában, és nem mer a Forumnak menni, ahol palliumukat a nyakuk közé csavarva verik a talpukat a földhöz a vigilek, és körmüket fúvogatva mondják, hogy „frigidum, frigidum”.)

Az olasz azt mondja, hogy „freddo, freddo”, és ehhez olyan képet vág, aminek csak az lehet a magyar fordítása, hogy „lelkecském, barátocskám, telecském, szelecském, hidegecském, csakhogymár téged is látlak egyszer.”

- A nap kopertában van - jelenti reggel a cameriere, ahogy behozza a cipőm, és először nagyon tetszik nekem, hogy itt a nap kopertában tartózkodik. No öreg, ezt megmondom az otthonvaló napnak, mert az süt, vagy nem süt, de olyant soha nem tesz, hogy bekopertázná magát. Minálunk még a nap is tudja már, hogy a magyar ember természete nem szereti a titkosságot.

No de ahány ház, annyi szokás, és ha az olasz napnak abban telik kedve, hogy kopertában járjon, hát ne szóljunk a dolgába, inkább álljunk az ablakhoz, és nézzük meg. Legalább belépti díj nélkül is láthatunk már valamit.

De hát nem látok semmit. Olyan vastag koperta van a napon, hogy nincs az a cenzor, aki azon keresztül látna. Ugyan az is lehet, hogy nincs is már a nap a kopertában. A cenzoroktól minden kitelik. (Persze az ide való cenzorokat értem, a régieket, akik a dózsék idejében szolgálták a hon üdvét.)

Kissé megrettenve kukkantok ki a fölhúzott ablakrácsra. Szörnyű ordítózás van lent a vízen, a Rio della Grimanin. No, itt megint már ölnek valakit. Bizonyosan a Tízek Tanácsa fojtat vízbe valami hazaárulót, aki olaj helyett szalonnan süttette ki a cethalat. Úgy is kell a cudarnak, mit forgatja fel az ősi erkölcsöket. Én bizony a kisujjam se mozdítom érte.

Egyelőre nem is kell. Se nem ölnek odalent senkit, se nem ordítanak. Csak a bárkások beszélgetnek a sarkon, mert éppen itt van a kikötőjük. (Nem a tengerbe köpnek, hanem a gondolába; a tengert csak akkor kultiválják, amikor fuvarjuk van.) Abban nem ők a hibások, hanem az én fülem, hogy azt is emberölésnek hallom, amikor jó reggelt kívánnak egymásnak. Eszük ágában sincs e vízi fiákereseknek, akik mind jó emberek, hiszen finocchiót fröstökölnek köröm közül, ami a köménymagnak a hagymája, s aki azt megeszi, az csak jó ember lehet. (Én is azzal javítom föl az erkölcsömet, mire hazaérek.)

- Freddo, freddo! - harsogják a gondolierek, és ezzel fogad a pincér, a portás, a hotel major-domusa, ezt hallom a mercerián a Quadriban, a San Marcón, és biztos, hogy a Porta della Carta fölött is azt a napi riportot adja le a térdeplő dózse az evangélistának, hogy „Freddo, padrone, freddo.”

Azon a lépcsőjén állok a Palazzo Ducalénak, amelyiken hatodfélszáz esztendeje Marino Falierit, az öreg dózsét lefejeztette a Consiglio dei Dieci, mert paktumot kötött az akkori szocialistákkal. (A lényeg ez volt: gondolom, király akart lenni az öreg - a részletekre Mussolini bizonyosan jobban emlékszik.) Hát ha énrajtam állna, én a telet fektetném ide, akire meztírlás kiskorom óta tartom a haragot, és úgy levágnám a nyakát ezzel a két kőóriással,

akik itt őrzik a jogrendet, hogy vissza nem ragadna a legközelebbi jégkorszakig. Akkor aztán nem lenne többet *freddo* még Velencében sem, a jó reggele ne legyen annak a Mussolininak! Hát micsoda diktátor az, aki még a téllal se bír elbánni! No, akik otthon olyan nagyon odavannak érte, szeretnék én azokkal itt sorfalat állatni a mólón, amikor akkora szél fúj, hogy Szent Tivadart is majd a tengerbe sodorja, pedig az kőből van, és krokodilus hátán áll, és nem cserélgeti a frontját, hanem hatszáz esztendő óta állja az egy helyet. (Igaz, hogy meg is bukott, mint Velence védőszentje, és át kellett adnia az impériumot Szent Márkusnak.)

Amint így viaskodom a téllal és széllel, hallom, hogy hátam mögött meg az örrel viaskodik valaki.

- Szent István, Szent István! - mondja egy kicsit sértődötten. - Hajlike Stefán!

- No, no - rázza a fejét udvariasan az ör, és rám kacsint a fél szemével, hogy lám, milyen különös teremtései vannak az istennek.

Nem vagyok abban a helyzetben, hogy egyetérthessek a kacsintó sógorral, mert a férfiú, akire figyelmemet fölhívja, csizmát visel, magyar nadrágot és hozzávaló fekete kabátot, továbbá báránybőr sapkát és tarisznyát. Egyszóval abból a nemzetségből való, amely iránt a signor némi hálát érezhetne. Mert ha Attila urunk annakidején ide nem zavarja az akviléjai halászokat, akkor nincs Velence, és a signor most nem mutogatja az írott képeket és faragott képeket fejenként tizenötezer koronáért az Attila örököseinek.

No, az örökségről ne beszéljünk, hanem kérdezzük meg a földit, mi járatban van.

A földit Hebők Jánosnak hívják, a félegyházi tanyákról való magyar, eltévelyedett valami szentéves zarándokcsapattól, de azért nincs semmi baj, pénze van, a némethez is hajaz, mert mint molinári-baka Bécsben is szolgálta annak idején a császárt, a Burg előtt is volt strázsá, hát nem kell félni, mert Hebők János haza fog találni.

- Csak eggyel nem vagyok kibékülve, tekintetes úr - mondja bizodalmasan -, azzal, hogy István szent királyunk úgy le van csökkentve.

- Hogy gondolja, földi?

- Nézze, harmadik hete sergek-forgok ebben az olasz tartományban, de annyi temérdek szent közt még sehol se volt találkozásom első szent királyunkkal. Akárhogy faggatom ezeket a kórságosokat, ez mind csak a vállát vonogatja, hogy no, no, no.

- No - kezdtem én is a kórságosok nyelvén. - Most jó helyre jött, földi, csak tartson velem. Hanem a tarisznyát kint hagyjuk a kapusnál, mert azzal nem eresztenek be.

Hebőknek egy kicsit megfelhődzött az arca, de azért csak beadta a tarisznyát a portikusba.

Emlékeztem rá tegnapról, hogy a Bussolában - az inkvizítorok szobájában - van Vecchinek egy nagy freskója, amelyiken Leonardo Donato dőzse térdel a Boldogságos előtt. Oda igyekeztem a földivel, de hogy magam se nagyon tudom a járást, a tanácsterembe vetődtünk, amelyiknek a mennyezetét Veronese káprázatos nagy képe tölti be. *A lepantói csata*.

- Megálljon csak - érinti meg a karomat Hebők -, hát ezek kifélék? Itten meg tán a vasas németeket verik?

- Nem - mondom -, a törököket.

- Kár - mondta Hebők, de mindjárt föl villan a szeme. - Akkor ez alighanem Hunyadi János.

- Az, az - hagyom rá.

- Azt hiszem, ötet is szentnek tettek volna, ha nem a törököt marcingolja, hanem a németet.

Senkit se szeretek a hitből kiverni, s nem ingatom meg Hebőköt a történetfilozófiájában, amely némileg ellentmond a tényeknek, de hát a történetfilozófiának éppen ez a lényege.

Beérünk a Bussolába. Itt már kalauz se kell Hebőknek. Ahogy meglátja a koronás Szűz előtt térdelő díszruhás dózsét, leveszi a kalapját, és kemény térde már koccan is a mozaikpadlón. Mire észreveszem, hogy térdel és hogy csordogál a könny olasz szelektől kicserzett arcán, akkorára már én is ott térdelek mellette. Két szegény fia az istenverte országnak a csudák házában, ahol kezükben tudós könyvekkel járnak az európai emberek. Mink, ügyefogyott szittyák csak keresztet vetettünk.

Hátunk mögött valaki kotorászik a falon. Angolok csörtögnek a bronz oroszlánszájban, amelyen keresztül az egykori delátorok a névtelen följelentéseket bocsátották az inkvizítorok elé. Fölállunk, és Hebők a félegyházi templomban megszokott gesztussal leveri a nadrágja térdéről az oda képzelt port. Az arcán a célját ért ember elégedett mosolya.

- No, csakhogyzt is láttam - nézi szeretettel a dózse fehér szakállas fejét. - Nagyon formázza az otthon való Szent Istvánt, csak ez már élemedettebb korából való szegénynek.

A nap egy pillanatra kisüt a kopertából. A mozaikablak pirosra mosolygósítja a Boldogságos szelíd arcát.

Nincs is itt olyan „freddo”.

A SALA DEI TRE CAPIBAN

Velence, március

Minden heptikás honfitársamnak azt ajánlom, aki télen jön Itáliába, hogy az elindulása előtt legalább egyheti kurzust végezzen valamelyik lakatosmesternél. Ez sokkal fontosabb, mint az olasz nyelvkurzus. Mert abból nem lesz semmi baj, ha olaszul nem tudsz, sőt olasz nélkül sokkal többre mégy. Például, ha bemégy a borbélyhoz, és megmondod neki olaszul, hogy vágja le a bajuszodat, mert másképp mind rajta akad a levesből a parmezán, akkor csak a bajuszodnak esik neki az ollóval - de ha olaszul nem tudsz, akkor a hajadat is levágja.

Ellenben, ha nem vagy kitanult lakatos, akkor nem tudod becsukni éjszakára az olasz ablakot, és azért keservesen meglakolsz. Ahogy lehunyod a szemedet, előjönnek a lagúnákból az öreg és ifjú nobilik, és középkori divat szerint a hónuk alatt hozzák a fejüket, úgy kívánnak *felice notté*-t.

Én is így jártam az éjszaka. A fejem alá simítottam a kisvankosomat, amely hazai álmok hattyútollával van töltve, küldtem a jó istenhez egy fohászt, hogy takarja be az otthonvaló kedveseimet, és ha érkezése lesz, buktassa meg a tengerbe, aki az olasz virzsiniát kitalálta, aztán átadtam magam a három őrzőangyalnak. („Három angyal fejem felett: egyik megőriz engemet, második szemem lezárja, a harmadik lelkem várja.”)

Persze arról megfeledkeztem, hogy Velencében az őrzőangyalok éjszaka mind a Frariban gyülekeznek össze az Assunta körül. (Az nekik a tükrük, abban nézik, hogy ők milyen szépek.) Így aztán arra ébredtem föl, hogy hideg van a szobában, és verdesi a szél a kicsapott ablak kallantyúját.

Hidegnek csakugyan hideg volt, de zörögni nem a kallantyú zörgött, hanem egy páncélos vitéz alabárdja a márványpadlón. Nini, milyen furcsa, én ezt eddig parkettnek néztem.

Ezen csodálkoztam, de a páncélos vitézt egészen természetesnek találtam. Mindjárt ráismer-tem, hogy ez az a *sbirr*, akivel gyerekkoromban a világ legszebb regényében találkoztam. Az volt a címe, hogy *Marino Marinelli, vagy a gályarab menyasszonya*. A sbirr ott igen szépen viselte magát. Neki kellett volna a főinkvizítor megbízásából álomport keverni a gályarab menyasszonyának limonádéjába, és beszállítani az ártatlant az elvetemedett kéjenc ágyas-házába. De neki eszébe jutott, hogy gyerekkorában együtt őrizte a kecskét a gályarabbal (mert Velence kiválóan alkalmas hely a kecskelegeltetésre), ennél fogva a főinkvizítornak adta be az altatót, és mikor az lefordult az asztal alá, szívének szegezte szolgálati fegyverét:

- Hah, bitor, most ütött a végítélet órája! Azonban...

Azonban ezzel a rosszindulatú köztöszóval bevégeződött a regény ötvenedik füzete, és mivel itt megkaptuk a zenélőórát, nem járattuk tovább Székely Aladár kiadványát, és máig sem tudom, mi történt tovább a gályarab menyasszonyával. Ez volt életem első félbenmaradt regénye - azóta volt több is, de egyiket se sajnáltam úgy, mint ezt. El lehet gondolni, mekkora volt az örömem, mikor megláttam a becsületes sbirrt. Mégiscsak szeret engem a jó Isten, ha ezt is meg hagyta érnem.

Magától értetődik, hogy nem a menyasszony sorsa felől érdeklődtem. Az én koromhoz már egészen más kérdés illik.

- Mi lett a bitorral?

Álmában az embernek nem jut eszébe, hogy a megboldogult sbirrek nem tudnak magyarul, ellenben álmában az ember egészen jól ért olaszul.

- Se ella me lo permette, l'accompagnero!

Kicsit meglepett, hogy a főinkvizítor csendbiztosa a Rozsnyai *Gyors Nyelvmesteré*-ből tanult meg olaszul, de azon nem csodálkoztam, hogy el akar kísérni. Itt akárkit kérdez az ember, hogy ez, vagy az merre van, az mindjárt kompanistája akar lenni. („Mezzo lira, signor!”)

Hanem kiderült, hogy a sbirr nem el akar kísérni, hanem be akar kísérni. Tudniillik éppen úgy fogta rám szolgálati fegyverét a furfante - így hívják Dante nyelvén az akasztófavirágot -, mint annakidején a bitorra.

- Gyerünk no - ugrottam ki az ágyból, mert nem szeretem, ha szolgálati fegyverrel hadonásznak körülöttem. Éppen csak a szivartárcámat dugtam a keblembé. - Andiamo, őrmester úr.

A lépcsőházban nagyot néztem. Határozottan tudom, hogy mikor az este hazajöttem, villanycsillár égett benne. Most pedig szurokfáklya kormos lángja lobogott az ajtófélfába erősített vaskarikában.

- Mozi ez - nevettem el magamat.

Az utcán aztán elkezdett borzongatni a hideg. Hangtalanul siklottak a vízen fekete gondolák fekete álarcos emberekkel. A kutyaszorítókból, a keskeny *calli*-kból néha egy-egy sikoly hallatszott, utána csobbanás. A Rialtó hídjáról egy karcsú nőalak néz le. Ráismerek: ez valószínűleg Jessica, és diszkréten elfordítom a fejem. Hiszen úgy is tudom, mi járatban van.

A piazzettán nagy tűz vöröslik, fortyogó üst körül vörös ruhás emberek sürgölődnek. No, hála Istennek, mégse középkor ez, hiszen itt aszfaltoznak.

- Orcio da olio - vigyorodik el a sbirr, és nekem a torkomba szalad a szívem.

„Olajos korsó!” A velencei inkvizíció rettentő találmanya! A destruktívokat forró olajban főzik puhára! Az egyik vörös ruhás hóhér éppen most turkál a kondérban nagy kétágú villával, és mondja ásítózza a többinek:

- Ancora duretto! Még keményke! Tüzelni, tüzelni, emberek, mert mindjárt reggel lesz!

A sergente látja rajtam, hogy az olajba főzés nem tartozik kedvenc halálnemeim közé. Jólelkűen megnyugtat:

- Bátorság, signor! Nem kerül az bográcsba, akit a Signoria oszlopra szánt!

És mutatja a görögöktől rablott gránitmonolitot, amelyiknek a tetején Szent Márkus szárnyas bronzoroszlánja acsarog. Oda szokta felhúzatni a Tízek Tanácsa a reszpublika ellenségeit a velencei nemzet örömére.

Nohát ami azt illeti, az én lelkiismeretem nyugodt. Én nem vagyok ellensége a reszpublikának. Királynak kikiáltatni sohase akartam magamat. Se a törökkel, se Genuával soha nem cimboráltam. Velencét soha még gondolatban sem bántottam. Legföljebb azt gondoltam róla, kár, hogy emberek laknak benne, akik makarónit esznek, chiantit isznak, minghettit szívnak, újságot olvasnak és adót fizetnek. Ha énrajtam állna, én ezt a várost égig érő kőfallal venném körül, kitelepítenék belőle mindenkit, de turnusokban idehozatnám a világ minden igazi költőit, hogy álmodjanak benne brokátálmokat és márványálmokat a nemzetüknek. Dehát énram nincs bízva semmi, éntőlem ne féltsék a diecik a városukat.

Egészen nekibátorodva vágtam neki a Scala d'Orónak, de a pandúrom visszarántott.

- Ohó, signor, be van-e ön írva a nobilek aranykönyvébe? Mert az arany lépcső csak azoknak dukál.

Nem vagyok benne egészen biztos, hogy engem éppen az aranykönyvben tartanak nyilván, így aztán csak a „papírkapu”-n taszigált be a jó ember a Dózse-palotába. Meg se hagyott állni a *Sala dei tre capi*-ig, ahol mindjárt megéreztem a szagról, hogy itt nagy urak laknak. (Hatalmas cédrushasábok pattogtak a Sansovino kaminjában.) De azt is láttam, hogy innen nincs kijárás, csak a sóhajok hídján keresztül, az pedig rossz helyre vezet, amint Casanovából és más jeles auktorokból tudjuk. A falakon Bellini minden szentjei mély álmodást tettek, csak a mennyezeten volt ébren a Veronese angyala. De az olyan angyal, aki szintén szolgálati fegyvert tart a kezében: a bosszú kardját.

Mindegy no, lesz, ami lesz, simogatom végig a pongyolámat. Akkor veszem észre, hogy az ujjamon valami antik aranygyűrű szikrázik. Hű aki teremtette, hiszen ez meg dózsegyűrű! Valósággal az az aranykarika, amelyikkel Ziani dózse eljegyezte a tengert. Láttam én ezt tegnap a nagy tanácsteremben a Giulio del Moro képén. De hát hogy kerül ez az én ujjamra?

Éppen annyi időm van, hogy a hátam mögé dugjam a kezemet, mikor nyílik az inkvizítor-szoba faragott ajtaja, és belép rajta három fekete maszka. Az ábrázatuk leírásával nem szolgálhatok, mert azt még egymásnak se mutogatták. Mindig éjfélkor tartották a hivatalos órát és mindig álarcban. Ha tudta volna egyik a másikról, hogy ki lakik a selyemlárvá mögött, akkor leszúrta volna. Nem is vitték ilyen tökéletességre sehol azóta az állam rendjét.

A három fekete maszka közül a középső volt a legvastagabb, az lehetett a főinkvizítor. Ő szólított meg elsőnek, mégpedig latinul, s így semmi fönnakadás nem volt a diskurzusban.

- Vallja be, domine, hogy közvetlenül veszélyeztette az állam érdekeit! - szúr felém a csont-ujjával.

- Mindent bevallok, illustrissime és magnificentissime - rebegtem töredelmesen, és átnyújtottam neki a gyűrűt. - Azonban nobili nevemre mondom, fogalmam sincs róla, hogy került hozzám.

A főinkvizítor megforgatta a gyűrűt, és ledobta a mozaikpadlóra.

- Hallja a csengését? Közönséges hamisítvány, nem ér ötven centesimót. Bizonyosan valami anticchitában vette. Velencében nagyon vigyázni kell magára az idegennek. Arra feleljen inkább, mi baja önnek a cenzorokkal?

- Semmi a világon - feleltem nyájasan -, csak a cenzoroknak volt bajuk énvelem. De az régen volt, most már a cenzúra el van törölve.

Látszott az álarc ráncolódásán, hogy alatta mosolygás tartózkodik.

- Ne mondja! Hát ez micsoda?

Azzal elem tartotta a hazai újság tegnapelőtti számát, benne megkékcseruzázva a velencei levelem. Hát itt nincs mit tagadni. Hiszen még az is benne van félreértések elkerülése végett, hogy a régi olasz cenzorokra gondolok. Incidit in Scyllam...¹

- Könyörgöm, azt tessék legalább megmondani, hogy ér ide olyan gyorsan az újság? Én csak negyednapra kapom meg.

- Gritti küldte.

¹ *incidit in Scyllam* - hajótörést szenved a Scyllán

Ahogy ezt a nevet kimondta, egyszerre eszembe jutott a török világ Magyarországon. Régen tanultam ugyan Grittiről, de most egyszerre megképzett előttem a véres martalóc. Hja, ha az ő keze van a dologban, akkor el vagyok veszve. (Pedig nem is én írtam róla szomorújátékot, hanem Szigligeti.)

A főinkvizítor megnyomott egy gombot, megnyílt egy szőnyegajtó. Abból feláramlott a *porri*-k, a kútbörtönök nyirkos bűze. Éppen arra a cellára láttam le, amelyiknek a kövén még ott piroslott Carmagnola vére.

- A haza nevében! - vetett keresztet a főinkvizítor, és a sbirr a kezembe nyomott egy égő viaszgyertyát. A halálraítéltek gyertyáját.

No birbonék, legalább lássátok, hogy hal meg egy magyar. Kivettem a szivartárcám, előszedtem az utolsó magyar szivarom, leharaptam a végét, és meg akartam gyújtani a gyertyán.

- Megálljon! - harsant rám a főinkvizítor. - Olasz szivar?

- Nem, magnificentissime. Magyar. Trabuco especial.

- Lefoglalom az állam javára! - csapott le a magyar szivarra a főinkvizítor.

De akkor már a másik kettő is kapkodott érte, és a sbirr se tisztelte többé a tekintélyeket. Olyan vijjogást még nem hallott a Dózsepalota, amilyent ez a négy olasz államférfi csapott egy magyar szivarért.

Megértettem őket, és rájuk csaptam az ajtót. Persze, most már csak olasz szivar mellett írtam meg, hogy milyeneket álmodik Velencében az olyan ember, aki nem tudja becsukni az ablakot.

HARMINC ÉS FELES A PIAZZÁN

Milánó, március

A Cimiteróból jövök és a Castellóba igyekszem. Valahogy összetartozik Milánónak ez a két néznivalója: a temető meg a Sforzák és Viscontiak vára. *Pulvis et umbra sumus*: akár Giangaleazzo hercegnek hívtak bennünket, akár Giuseppe Aridónak (=Száraz József). Azaz, hogy itt csak addig por és hamu az ember, míg él, aztán: *marmor et aes erimus*. Mikor meghal, akkor itt mindenből márvány és bronz lesz. A különbség csak annyi, hogy a bronzherceget bronzlóra ültetik a Castello előtt, és a Rochette tornyáról vércse száll a feje tetejére. Száraz Józsefet pedig fehér márványból kifaragva, fekete márványra fektetik a temetőben, és egy kenderike ugrál a szíve körül. Száraz József ugyanis nem a Corte Ducaléban született, nem volt uralkodó herceg és nem fellázadt parasztok verték agyon. Giuseppe diákgyerek volt, kiskatona lett belőle, és hősi halált halt a Doberdón. Százával fekszenek itt ilyen márványkatonák a Cimiteróban, s hogy Isten madarának kis csőre éppen Giuseppét költögeti, az nem véletlen. A fekete márványba egy kérdés van belevésve aranybetűkkel: *Perchè?* s a kenderike aranypántlikának nézi az aranybetűket, mert az optikai csalódás nemcsak az embereknek adatott kiváltság. A kenderike azt hiszi, hogy ha ő ezt az aranypántlikát beleépítheti a fészkébe, akkor abból mindjárt *castello kendericesca* lesz, s ő egyszerre unokatestvérévé válik a kenderike-királynak.

- *Perchè? Miért?* - kérdezte a kőfaragó, aki a Giuseppe Arido síremlékét csinálta, és nyilván sokszor megkérdezte már az az öregasszony is, aki most is piros anemone-koszorút igazgatott a kiskatona márványcsákójára. A matrónának is márványarca van, Veturiának lehetett ilyen, a Coriolanus anyjának, mikor idegen szemek nézték, de Veturia is tépte ősz haját, mikor zárt ajtó mögött siratta a fiát. Olyan arc ez, amely az utolsó órák párnáin is számonkérően fog meredni az ég felé:

- *Perchè? Miért* nem lehet itt az én kisfiam, hogy ő fogja le a szememet, amely csak az ő képét viszi el ebből a világból?

No, én nem kérdezek semmit, pedig igen szeretném megtudakolni valami illetékestől, hogy ugyan becsukták-e már azt az elvetemedett kőfaragót, aki ezt a kérdést márványba merte vésni? Hiszen ez az egy szó valóságos defetista propaganda az Isten kertjében. S az a baj, hogy nemcsak a jó Isten látja, hanem látja angol, német, francia, muszka, japán, mindenféle csavargó náció, s ezt a kérdőjeles szót mindenki megérti, még az is, aki olvasni nem tud, s az mind utána mondja a maga nyelvén: *perchè?* miért?

Ha jóban volnék Mussolinival, meg is mondanám neki, hogy botrány ilyen destruktív sírkövet megtúrni, különösen olyan országban, amely meg is nyerte a háborút, de így csak kedvetlenül rágom a keserű minghetticsutkát a sarkon, ahol a Via Cairoli a Piazza Castellóba torkollik. (Pardon, a keserűség nincs összefüggésben a *perchè*-vel, a minghetti mint magánvaló, *in sich* is keserű.)

Rózsás képű kis iskolások szaladnak el mellettem, mint a Brérából kiszabadult bambinók és puttók, s De Amicis halhatatlan *Il cuore*-ja jut eszembe. Ez itt az elegáns Derossi, az a kövér Garonne, ejnye, itt ez a kis nyúlszájú kópé is, az apja kőműves. Hogy is hívják csak, nem jut eszembe - lám, hogy felejt az ember, pedig nincs harminc esztendeje, mikor utoljára olvastam a *Szív*-et.

Abban a percben a nyúlszájú felfújja a kis pofáját, ráüt kétfelől az öklöcskéjével, és azt mondja:

- Bumm! Bumm! Bumm! Rinbombo del canone, bumm!

Hát ez valóságos ágyúdörgés - mosolygom el magam, s ahogy megfordulok a Castello felé, csakugyan ott van a hátam mögött az ágyú. Az ez, mégpedig harminc és feles, rajta a Skodáék gyári bélyege is. Trófeumnak kiállított hadizsákmány, éppen itt a Castello előtt, mintha a Sforzák lövetni akarnák a várost.

A Sforzák már igen csendes urak, akik a legyet se tudják elhajtani az orruk hegyéről. A várakon is az a fölírás, hogy azt a néptől való félelem emelte, de a nép a tudománynak csinált belőle házat. (A Castello Sforzescóban régészeti, szépművészeti és negyvennyolcas múzeum van.) Nekem azonban zúg a vér a halántékomban, és fekete pontok muslincahada kavargat a szemem előtt. A szivarcsutkát rég eldobtam, de csak most keseredik el igazán a szám íze. Pacifizmus ide, pacifizmus oda: de ez mégis csak a *mi* ágyúnk, kitéve a szégyenplaccra. Ég az arcom, mintha mindenki engem nézne, és lesütöm a szemem, mintha én volnék a Hötzenдорфи Conrad.

Lopva körülnézek, és megkönnyebbülve látom, hogy az ördög se törődik se velem, se az ágyúval. Körülöttem dudolászva jönnek-mennek az olaszok, és még csak az se jut eszükbe, hogy cigarettavéget hajtsanak a szörnyeteg torkába. A gyerekek próbálnak rámászni, de egy öreg pap jön a Castello felől, talán a Sforzák udvari papja. Nem, mostani tisztelendő lesz, mert borotvátalan, sovány és a reverendája kopottas.

- Fiúcskák! - inti szelíden, fölemelt ujjával a gyerekeket. - Ne bántsátok az ágyút, mert *aki ágyúval játszik, azt nem szereti az istenke!*

A gyerekek szétrebbennek, mint a meghajított verebek. Az istenkével senki se akar haragban lenni.

Istenkém, ha tizenegy esztendővel ezelőtt mondták volna a tisztelendő bácsik az egész világon az embereknek:

- Fiúcskák, ne bántsátok az ágyút, mert aki ágyúval játszik, azt nem szereti az istenke!

ÖRDÖGIDÉZÉS

Milánó, március

A Brera rendezés alatt van, az Ambrosianában nagytakarítás van, a Museo Poldi-Pezzolit meg lehetne próbálni, de ott meg bizonyosan szombati szőnyegporolás van. A tanulságos noteszbe bejegyezzük, hogy mentül modernebb egy múzeum, annál többet be van zárva, és otthon majd mink is ehhez tartjuk magunkat, mert bizony eddig egy kicsit el voltunk maradva a világtól - de hát most már mit csináljunk addig, míg az Orologióban megfő a spagetti? Tegnap ugyan azt hittem, hogy egy hétig egyebet se csinálok, csak a Duomót nézem, de nagyon elvette tőle a kedvemet, hogy a tetején Napóleonnal is találkozom a szent püspökök és hitvallók szobrai közt. Úristen, mi lesz abból, ha egyszer a Duomo tetején is kitör a kultúrharc! No, az bizonyos, hogy akkor nem szeretnék a Duomo tövében járni!

Ödöngök az utcákon - majd azt írtam: olyan céltalanul, mint az élet. De hát ez nem volna igaz: nekem most van célom, olyan utcát keresek, ahol se szép asszonyokat, se autókat nem kell kerülgennem. (Mert szegény utasember sose tudhatja, melyik üti el hamarabb.) Csakhogy Milánóban nemigen van ilyen utca. Nagyon megörülök neki, mikor valahol a *Cenacolo* környékén találok egy piszkos kis *librariá*-t, ahová bemenekülhetek. A kirakatban régi pergameneket látok, és Szalay Józsefre gondolok, a bibliofil szegedi főkapitányra. József napja van, és jó lenne meggratulálni József főkapitányt valami ritkasággal. Például, ha egy Júdás-kéziratot küldhetnék neki innen az *Utolsó Vacsora* tájáról. (Ámbár hiszen azt lehet találni otthon is, mert az Iskarióth halhatatlan és szapora famíliája mindenütt otthon van.)

Kis töpörödött boltban kis töpörödött öregember boltos. Olyan nemes penészbe van öltözve, hogy beállhatna kirakatnak a szomszéd sajtkereskedőhöz. Kérdelem tőle, nincs-e kuriózumképpen valami magyar kézírata? Persze azt nem mondom meg neki, hogy az öreg Baka Jánosra gondolok, akitől az első oktatást vettem a világtörténelemből. Szőlőcsész volt Félegyházán és mint ilyen, nappal tartotta a hivatalos óráit. (Tudniillik akkor aludt.) Este a mi gunyhónk elé járt szalonnát sütni, és sokszor ránk hajnalodott, ha belemelegedett majlandi katonasága emlékeibe. Tőle hallottam először, hogy mikor a majlandi nagytemplomban az öreg pap a „dominus vobiscum”-ot mondja az oltárnál, lovas huszár viszi a hírt a kántornak a kórusba, hogy lehet már mondani az „et cum spiritu tuó”-t. Tizenhárom esztendeig hordta az angyalbórt Nagymajlandban Baka János. Ugyan már a tizenkettedik esztendő után eljöhett volna, de nem eresztette a szeretője, a hercegkisasszony. Ez a példás hűségű fehércseléd még azután is soká levelezte Jánost, de azután János megírta neki, hogy ő most már elkendőzte magát egy idevaló hajadonnal, hát a hercegkisasszony is kötsse be a fejét azzal, akivel akarja.

Mikor idáig ért a történelem, akkor édesapámban mindig föltámadt a kétség.

- De hát nem tud kend írást, szomszéd.

- Nem ám, ezt az idevaló írást nem tudom - rázta János a gubancát, mert hetvenesztendős korában is akkora haja volt, hogy mostanában három fiatal költőnek sincs akkora -, de az olasz betűvel tudtam bánni a főtebb való esztendőben.

Hát arra gondoltam én most, hogy jó volna megtalálni a Baka János levelezését az olasz hercegkisasszonnyal, és hazavinni az Akadémiának, publikálja mint kiadatlan kútfőt. (Úgyis annyi a pénze, hogy nem tud vele mit csinálni.)

- Si, si, signor - sziszegte a kis ember -, *manuscripto ungherese*.

Azzal elémm tett egy üzleti főkönyvet, amelyben Friedrich Münz jegyezte föl nagyon gorombára metszett lúdtollal, hogy mennyi pántlikát mért ki a signoráknak az 1854-ik esztendőben.

- Ne te, ne - mondom a kis penészesnek -, hiszen ez német.

- Si, si - mosolyog vissza -, tre lire.

- Vessz meg a neved napján - bókolok vissza én is barátságosan. - No tedesco. Ungherese! Magyar!

Erre azt mondta, hogy „ja”, felmászott a legfelső polcra, és elém rakott valami sajttakaró hólyagpapirost. Először azt hittem, az én kéziratom, mert igen arab formájú betűk voltak rajta, de azután kiderült, hogy örmény runák. Az olasz megesküdt rá, hogy valódi ungherese. Maga Dzsinkisz kán szerkesztette Medici Lőrínchez; annak, aki el tudja olvasni, megér ezer lírát.

De csak látom én, hogy a magyar nyelvvel boldogulok legkönnyebben az egész világon. Elfohászkodom magam, hogy legjobb volna itt szabadon *turkálni*.

- Á, turco! - örül neki az antikvás, hogy végre megértett, és odavezet egy polchoz. - Ecco la! Tutto turco!

Nézzük no, hogy mind török-e. Találomra kihúzok egy nyolcadrét könyvecskét, szíjjal van összevarrva. A fogása tizenhét századbeli, a tábláján latin kereszt piros tintával. Ez bizonyosan imádságos könyv; nyissuk ki, ránk fér.

Kinyitom, és olvasom az első oldalon, ahogy lehet, az elfakult kézírást:

- Ezen haszonvehető könyvetskét a Fő Tisztelendő Érhárdus nevű, Jézus-Társaságbéli sz. Atya, Baváriának Inglasso nevű Városába, a ki is egyszersmind a Pluto, azaz a Mathesis iskolájának rend szerént való s közönséges mestere, rövid summájában szerzette. A szerzőnek hiteles Esküvéssel lett munkája. Anno 1740.

- Thalatta, thalatta! - ujjongtam magamban, de azért elpittyesztettem a szám. Annyit már én is megtanultam Itáliában, hogy az örömet még a festett képek előtt se mutassa az ember, mert még az írott Vénusz is mindjárt drágábbért mutogatja magát.

- Quanto vuole?

Néz az olasz hol a könyvre, hol énrám, aztán mutatja az öt ujját. „Cinque lire.” „Tre lire”, mutatom neki három ujjam. „Bene”, azt mondja, és én is azt mondom. Igen örülünk mind a ketten. Ő annak, hogy ide adta volna egy líráért is, én meg annak, hogy adtam volna érte száz lírát is.

Ugyan most már, hogy a könyv az enyém, adnék érte ezret, ötezret, tízezret is, az nekem *tutt' uno*. Tudniillik ez a könyv: *ördögidéző könyv*. Ezzel lehet a Belzebubot megjelentetni, és ráparancsolni, hogy ide csak azokkal a zsák aranyakkal! Eddig is tudtam róla, hogy a szép-apáinknál nagy divatban volt, vagy tizenöt esztendeje ismertetett is valaki egy magyar példányt az *Ethnographiá*-ban - de látni sose láttam.

Hát most majd kipróbálom. Annyit már látok, hogy a kincskereskedő ördögöt *Terosiu*-nak kell tisztelni, szentelt gyertyával várni a bűvös körben, és egyszerre csak kilencszázkilencvenkilenc aranyakat hozatni vele. (Az egy arany közvetítődíj, az ördög olcsón dolgozik, azért nem kerül soha csődbe.) Nekem, mint kis igényű embernek, olasz utam folytatására elég lesz kilencszáz arany. Abból is hazaküldök négyszázat a családomnak húsvéti tojásra, ötszázon pedig megveszem a genovai öblöt. Kilencvenkilenc aranyat kiutalok a Petőfi Társaságnak, ha a belügyminiszterrel szemben tovább is olyan férfiasan viselkedik.

Magát az ördögidéző könyvet pedig hazafias lelkesedéssel felajánlom a pénzügyminiszter úrnak, ha megvan még. Vagy inkább ördögűző könyvet keressek neki?

RAPALLO RÖPTÉBEN

Rapallo, március

Azt se tudom bizonyosan, melyik hónap hányadika van, azt meg egész bizonyosan nem tudom, hogy Rapallónak mennyi a földrajzi szélessége és hosszúsága. Különben úgy nézem, szélessége nincs is, hossza a tengerparton lehet olyan háromezer lépés. Ez a szélcsendes időben való középhosszúság, amely szeles időben aszerint változik tíz lépéstől hatezerig, hogy a szél hátulról fúj-e, vagy szembe.

Különben Rapallo a tiguilai öbölben fekszik, Pisánál feljebb, Genuánál lejjebb, nyáron innen, télen túl, éppen a kettő közt az örök tavaszban. A ligurok alapították Krisztus előtt 320-ban, és a rapallói konferencia fedezte fel Krisztus után sokban. Olyan sokban, hogy ehhez a konferenciához már nem is volt a Krisztusnak semmi köze.

A két dátum közt itt járt egy görög pék, aki itt hagyott egy szarkofágot, Hannibál, aki itt hagyott egy hidat, Kolumbus, aki Amerika felfedezése után négyszáz esztendővel itt hagyott egy szobrot, amit inkább hagyhatott volna a szegény indiánoknak, kárpótlásul, hogy fölfedezte őket, és itt járt Napóleon, aki talált itt egy jezsuita kolostort, és hagyott helyette egy elemi iskolát. Az újabb korban két kiváló emigráns is lappangott itt: Van Dyck, aki itt hagyott egy oltárképet, és Mazzini, akiről egy márványtábla beszél. A rapallói konferenciáról nem beszél semmi, igaz, hogy az nem is hagyott itt semmit.

A fekvése Rapallónak olyan szép, hogy azt csak a költők mondhatják el, vagy a *Führer*-ek. A költők ingyen mondják el a *Rapallo és Vidéké*-ben, amelyet vezércikkkel az olasz sajtóiroda lát el (szintén ingyen), ellenben a *Führer*-ek 6 líra 50 centesimóért teszik ezt. Igaz, hogy egy tájékoztató térképet is adnak hozzá, amelyből az idegen rögtön tisztában lehet vele, hogy Ptolemaiosz idejében hol volt a forgalmi adóhivatal és a Hotel Bellevue et des Anglais. De a térkép nélkülözhető is, mert az utak nélkül is mind lefelé vezetnek a hegyekből a tengerhez és a tengertől fölfelé a hegyekbe. Lefelé az utak sokkal rövidebbek, mint fölfelé, mint ezt az európai helyzet is mutatja.

A tenger? A tengerbe beleesett az ég és azért a *tintoriák*-ban itt nem is használnak kékit. Elég a ruhát tengervízbe mártani. Csak az lehet a magyarázata annak, hogy itt egy hajóvitorlát kimosnak annyiért, amennyiért otthon egy gallért.

Citta di Rapallo mezőváros, ami azért furcsa, mert csak egy mezeje van, az is kövekkel van beültetve; a *campo santo*. Azt lehet mondani, hogy ez a közbirtokosságé, mert előbb-utóbb mindenkinek jut belőle hatlábnyi. Az is különös, hogy itt a házak mind paloták, és azért nem tudom elképzelni, hogy hol laknak itt a szegény emberek, akik ezeket a palotákat építették. Különben a paloták neve részben *albergo*, részben *hotel*, de vannak *penzió*-k is. Ami nem az, az vagy képeslevelezőlap-kereskedés, vagy *profumeria*. Nem tudom, hogy a *cartilériák*-ban milyen a parfüm, de a legszebb anzikszok az illatszer-kereskedésekben kaphatók.

Rapallónak van négy nagy utcája, amelyik olyan széles, hogy az szinte szokatlan az olasz Riviérán. Ezekben az utcákban két szembemenő ember úgy kitérhet egymásnak, hogy nem lép egymás lábára, még akkor se, ha az egyik német. A többi utcák sokkal szűkebbek, némelyikben csak autóval lehet járni, hogy az embert el ne üsse az autó. A rapallói gyerekek, ha erre átszalajtja őket az apjuk egy butélia orvietóiért, vagy chiantiért a ristoranteba, ezekben az utcákban csak a pálmafák tetején tudnak teljes biztonsággal járni.

Pálmafája Rapallónak van háromszáz, narancsfája háromezer és autója harmincezer. Körülbelül minden angolra jut egy. A németek inkább fiákeren járnak. Megszégyenülten tapasztaltam, hogy a bérkocsisok sokkal nagyobbakat tudnak rittyenteni az ostorukkal, mint otthon minálunk a kanászok. Így foszlanak szét a legendák, ha az ember világot lát, és összehasonlításokat tesz.

A régiségkereskedésekben leginkább vázák láthatók, amelyek tengeri csikócákat, cethalakat és harcsákat ábrázolnak. Hogy a virágot hogyan kell ezekbe beletenni, azt nem tudom. De ajándéktárgynak éppen azért nagyon alkalmasak, és ha az ember azt kérdi, hogy „hogyan ez a cserép?“, akkor tíz líráért megkaphatók. Aki azonban műértő, és azt kérdezi, hogy „hogyan ez a majolika?“, az ötszáz lírát guberáljon ki.

Festmények is láthatók a kirakatokban, többek közt szakállas kardinálisok, akik azért ruháztattak föl szakállal, hogy jeruzsálemi pátriárkáknak is lehessen őket nézni. (Ez az angoloknak szól, tekintettel Balfour palesztinai diadalútjára.) Azonban azok a *graffito*-k, amiket a rapallói gyerekek rajzolnak a házak falára, sokkal originalisabbak. Ezeknek az uomóknak és donnáknak rendszeren a fejükből nő ki a lábuk, de fölfelé. A rapallói podeszta azt mondja, a gyermekművészetben csak azóta uralkodik ez a stílus, mióta az emberek a fejük tetején járnak.

A falakat fascista plakátok is díszítik. A dísz az által áll elő, hogy letépik őket.

Több kirakat igazi múzeumszámba mehet. Tudniillik muzeális elrendezésben látható bennük mindaz, amit az olasz invenció a makarónikészítés terén produkált. Az én tetszésemet különösen egy vékony, hosszú, rizsszalma formájú species nyerte meg. Született pipaszurkáló.

Az előkelő közönség lunch előtt a *giardino publicó*-ban szokott találkozni, amely arról nevezetes, hogy az egyetlen közkert Olaszországban, ahol Viktor Emánuelnek szobra nincs. Innen a *Castelló*-ig sétálnak el, amely egy ormóttan kőtorony a tengerben. Hajdan a szaracénok oda hurcolták a szüzeket. Most kaszánya van benne legalább tizenkét ember számára, és a szüzek csak a hídjára mehetnek föl, hogy lenézve a tenger sima tükrére, fölkenhessék szájukra a rúzszt.

A közönségben képviselve van mind az öt világrész, azonkívül Románia. Legtöbben vannak az angolok, részben Old Englandből, részben a domíniumokból. Akárhonnan valók, a lordoknak a nadrágja mindig élesre van vasalva, a ladyknek pedig a lába szára. Az élesre vasalt nadrág sokkal szebb, mint az élesre vasalt lábszár, s ez utóbbi nekem azért se szimpatikus, mert régészeti tekintetben sok zavarra adhat okot. Ha valamelyik lady bele talál esni a tengerbe, és száz év múlva kihalásszák, akkor az archeológusok a kardélű lábszárból tevés huszárt rekonstruálnak, és abból messzemenő következtetéseket vonnak le.

Rapallóban állítólag olaszok is laknak, de ezek, szegények, az idegenektől nem jöhetnek ki az utcára, csak este hét órakor, mikor a campanaro a campanile harangján takarodót játszik. Ilyenkor az albergókban és penziókban dinerre harangoznak be, s a németek levetik a jégert, az angolok pedig felveszik a szmokingot.

Eddig egy rapallói olaszról van biztos tudomásom, akit itt igen nagyúr, a rendőrprefektúra vezetője, s mint ilyen, falragaszokon levelez a helybeli nemzettel az ebzárlat ügyében - de ez az egy olasz is alighanem magyar ember, Szaporitának hívják, és tábornok.

RAPALLÓI KONFERENCIA

Rapallo, március

A rapallói konferenciát egy tavernában tartjuk a Via Magentán. A taverna olyan szutykos kis csapszék, amilyent a *Quo Vadis*-ban tetszettek utoljára látni a moziban. Csakhogy ez még annál is kisebb, mert abban elfért nyolc részeg gladiátor, ebben pedig józanul is alig férünk négyen. Éppen ezért választottam ezt a konferencia székhelyének, mert itt nem lehet összeveszni. Ha itt valaki izgágáskodni kezd, akkor egyszerűen összébbr toljuk a székeket, és a világrend ellensége azon veszi észre magát, hogy ő már kint ül a kocsiján, és ott magyarázza, hogy övé az impérium.

Nem valószínű azonban, hogy az elnökletem alatt álló társaság hajbakapjon a világhegemónián. Volt rá gondom, hogy csak olyan hangadók kapjanak rá meghívót, akiket világnézeti különbségek nem választanak el egymástól, s alkotmányos érzületükben is biztos lehetnek. Két tagtársamban biztos is vagyok. Ez mind a kettő hivatalos ember, noha nem vagyok egészen tisztában vele, hogy mi a hivataluk. Az egyiknek is levélhordósipkája van, meg a másiknak is, csakhogy az egyikére az van írva: *Pulizia urbana*, a másikára meg *Pulizia provinciale*. Eddig mindig azt hittem, hogy a pulizia mindenütt a renddel van összefüggésben, amennyiben hol rendet csinál, hol rendetlenséget - itt azonban azt látom, hogy a pulizia utcát söpör. Az urbana pulizia az út közepét söpri, a provinciális pulizia pedig az út szélét. Mindegy no, a rendhez ez is hozzátartozik, a fő az, hogy a szemét ne legyen ott, ahol neki nincs illetékességi joga. E tekintetben most némi fennakadás lesz a Via Magentán, mert a két hivatalos embert a posztjáról invitáltam be egy kis eszmeeserére, de hát esett már meg ilyesmi a világon máshol is.

Bevallom, hogy a konferencia harmadik tagjának kiválasztásában hazai reminiscenciák vezettek. Ez egy becsületes *calzolaio*, innen a harmadik sikátorból. Tudok én annyit magyarul külföldön is, hogy suszter nélkül ankétot tartani nem lehet.

Az elnök én vagyok, azon a jogon, hogy én fizetek három lírát az egy liter *viscosó*-ért. Ez magyarul nyúlós bor, alighanem rothadt citromból possajtják, és azt mondják róla, hogy szódával keverve igen üdítő ital. Minálunk azt is hozzátennék, hogy az, verje el az isten a tövít útról útra.

Megnyitom az első ülést az első pohárral, és fölteszem a kérdést, hogy hát erre hány hét a világ. Come sta, signore?

Az idősebb puliziának adom föl a kérdést, kora és hivatali rangja szerint. De hát a pulizia csak pulizia, ha utcát söpör is. Először ő vallat ki engem.

- Inglese?

- No, signore. Ungherese.

- Alla salute! - kap újra a pohárhoz a csizmadia. (Itt is csak a csizmadiák a legokosabb emberek.) - Possidente?

Igen, csizmadiának kell annak lenni, aki énbőlőlem kinézi a földbirtokost. Nem is vállalhatom, mert a tekintély kötelez, lacrimae Christi kell hozatnom a ragados vinkó helyett. Nézzük no, mi volna nekem a legtesthezállobb mesterség? Otthon rendesen esernyőcsinálónak szoktam magamat mondani, ha már mindenáron tisztességes foglalkozást kell vallanom. Az romantikás is, meg népszerű is. (Csodálom, hogy a nemzetgyűlésben még nincs képviselve.) De olaszul csak annyit tudok, azt is latinul, hogy az esernyő *umbrella*. Hogy minek tisztelik,

aki csinálja, azt nem tudom kikombinálni. Szerencsére eszembe jut tavalyi olasz fordításom: az *Il piccolo Marat*. Abban szerepel egy jólelkű ács, s emlékszem, hogy az olaszul *carnifice*. No, ez jó lesz.

- Carnifice - mondom. - Vagabondo carnifice.

Kissé megütődve néznek rám, de aztán az idősebb pulizia a vállamra teszi a kezét.

- Bello arte!

Aztán végighúzza a keze élét a nyakán, és barátságosan nevetnek rám mind a hárman. Én pedig majd leszédülök az elnöki székből. Hiszen az ácsot *legnaiuló*-nak hívják, nem *carnificé*-nek. A carnifice, az a hóhér, hogy kötötte volna fel, aki Babilonban tornyot akart építtetni! Hóhér, mégpedig vándorló hóhér! Jaj, ha ezt meghallaná otthon szegény anyósom, aki máig se tudott beletörödni abba, hogy tanár nem lettem!

Mindegy no, ha már benne vagyunk, állnom kell. Elmagyaráztam, ahogy tudtam, hogy most nincs munkám otthon, körülnézek egy kicsit a világban, hátha akad valami kezem alá való.

Úgy látom, az ilyen konferencián rendkívül megnöveli az ember respektusát, ha hóhért sejtene benne. Három tagtársam azonnal megnyitotta előttem a szívét, és olyan hosszú névsort állítottak össze, hogy annyi kivégzés tán az első rapallói konferencián se volt, pedig ott több ország fölött hoztak ítéletet.

Az utolsó név körül némi véleménykülönbség támadt az öreg pulizia és az ifjú pulizia közt, és míg ők bestemmiázták és maledettózták egymást, addig Benedetto, a csizmadia kiürítette az üveget. Mire a puliziák összebékültek, akkorra már ő az ajtóból vigyorgott vissza:

- Buona sera, signori!

Úgy látszik, Rapallónak az a végzete, hogy minden konferencia ilyen véget érjen benne, és az emberiségnek az a végzete, hogy az egész világ Rapalló legyen.

A LEGACCIOLO MEG A BRETELLE

Rapallo, március

A *legacciolo* az a harisnyakötő, a *bretelle* pedig a nadrágtartó. Kapható a kettő együtt egy *scatolá*-ban a rapallói hetipiacon, a Piazza Garibaldin, érdemes érte ideutazni, csak arra tessék vigyázni, hogy szombati nap legyen. Mert itt csak akkor van hetipiac és Attilio Ettore Valfurra barátom csak akkor rakja ki a ponyvára a mindig pontosan ötszáz scatolát, amelyek mindegyikében *legacciolo* és *bretelle* tartózkodik.

Ez az Attilio Ettore engem se Attilára, se Hektorra nem emlékeztet, hanem igenis emlékeztet Julius Caesarra, mikor az még nem kopasz monarcha volt, hanem nagy hajú forradalmár. Ezt pedig komolyan tessék venni, mert én is komoly forrásból idézem: Plutarkhoszból. Őtőle tudom, hogy Rómában a destrukció a Julius Caesar hajával kezdődött. A többi patríciusok ugyanis a szenátusban *more patrio*² tíz ujjal vakarták meg a fejüket, ha valami törvényjavaslat nem tetszett nekik, például ha a néptribunok az *ager publicus*³ felosztását követelték. Ezt a patríciusok még őseiktől tanulták, akiknek ez volt a reggeli fészülködésük, mikor még tiszteltreméltó tehénpásztorok voltak Alba Longában, és elvből nem foglalkoztak a római világbirodalom megalapításának gondolatával. Julius Caesar azonban szakított az ősi tradícióval, és csupán jobb keze mutatoujjával vakarta meg a bal halántékát. Plutarkhosz azt írja, hogy ebből az elegáns mozdulatból sejtette meg először a római arisztokrácia az ifjú Julius felforgató szándékait. Mindazonáltal nem csukták le, mert a hatalom sose tudja idejekorán használni a rendelkezésére álló eszközöket, de azért ez esetben ne tegyünk szemrehányást a római arisztokráciának. Elgondolni is rossz, hogy ha Caesart a pályája kezdetén vízbe dobták volna, akkor most nem tudnánk hogy nevezni a császárokat.

De ha szabad Attilio Ettoréről ítélnem, akkor nem is lett volna olyan könnyű a *gens Juliá*-nak ama nevezetes sarját a Tiberisbe fojtani. Amint itt áll a ponyva közepén, s hátravetve nemes profilú fejét, amilyent csak antik érmeken és olasz kutyaszorítók sarkán látni, megrázza szénfekete haját, „vélnéd, egy erdő rengeti bozontos üstökét”. (Kont, a kemény vitéz is délvidéki ember volt, és ha ilyen olasz frizurát hordott, akkor könnyű dolga volt vele Zsigmond király főbizalmijának, a hóhérnak. Amelyik fejen olasz barbierrek remekelnek, az magától is repül, mert égnek áll minden haja szála.) A hangja cseng, csörög, rikolt, fuvolázik és túlharsozja a tengert. Már több egy órájánál, hogy hallgatom, a tenger ezalatt többször megállt lélegzetet venni, de Attila Hektor nem áll meg déli harangszóig. Igaz, hogy a tenger harsogásának nincs is semmi célja, Attila Hektornak pedig az az élethivatása, hogy a rapallói mistereket és nejeiket meggyőzze az örökkévalóságról, amelyet a nadrágtartó és harisnyakötő képvisel.

- Signorék és signorák - vesz a tenyerére egy dobozt -, amit itt látnak önök, az nélkülözhetetlen az egész művelt világon. Enélkül nincs születés, nincs halál, nincs esküvő és nincs temetés. Enélkül nem lehet menni hegyre, nem lehet menni templomba, nem lehet futballozni, és nem lehet levelet írni távollevő kedveseinknek. Enélkül nem esik jól az ebéd, enélkül sötét a nappal, enélkül nincs illata a kék ibolyának, és enélkül nincs íze a szerelem csókjának. És az ára, signorék és signorák, a scatolával együtt, szégyenlem kimondani, tutto cinquente lire! Ötven líra az egész!

² *more patrio* - szokás szerint

³ *ager publicus* - közföldek, azaz állami földbirtok

Szemmel láthatóan elszomorította annak a részletezése, hogy milyen tökéletlen volna a világ nadrágtartó és harisnyakötő nélkül. Azonban hirtelen kisüt az arca, mint a ködbe borult Portofino fölött a nap. Scipio képe ragyoghatott így, mikor a légióknak megmutatta Karthágó falait.

- Signorék és signorák, az én nadrágtartóim és harisnyakötőim minden időben és helyzetben használhatók. Fel lehet őket húzni reggel és este, hétköznapi és vasárnap, gyónásra és kéz-fogóra, légyottra és végrendelet-készítésre. Lehet velük menni bálba és háborúba, vadászatra és országgyűlésre, tengerre és bányába, lehet velük utazni bárkán és vaporettón, gőzösön és biciklin, lehet velük létrára mászni és repülőgépen szállni. És az ára, signorék és signorák, hála az istennek, tutto cinquante lire!

Most Rómeó következik az erkélyjelenetben. Több öreg lady lorgnonon szemléli Attila Hektort, aki erre való tekintettel most már egyenesen hozzájuk fordul.

- Signorák! Az én harisnyakötőim megszépítik és kellemessé teszik az életet. Selymük szerelmesen simul a lábhoz, nem vág, nem szorít, nem hagy nyomot az önök márvány lábakásáján (polpa della gamba), ecco la!

Már gyűri is a lába szárán a nadrágot, hogy az angolnak a maguk szemével láthassák a legacciolók életszépítő hatását. De hogy a misterek se panaszkodhassanak a mellőzés miatt, a mellényét is fölgombolja egy rántással, és megpendíti az ujjával a bretellét.

- Hallják ezt a hangot, signorék? Mint a sas, mikor átrepül a Monte Oliveto bércein! Livornói háziselyem, amely évszázadokat kibír. Nem törik, nem foszlik, nem rojtosodik, tűzben meg nem ég, vízben el nem ázik, s rugalmassága még akkor is megmarad, ha elszakad. Ecco la!

Attilio Ettore saját fogaival helyettesíti az idő vasfogát, és csakugyan nem bírja elharapni a hózentrágert, noha képzelhető, hogy mindent elkövet ez irányban. De hát a livornói háziselyemmel nem lehet bírni. Hát még a kapsok! Most azokra kerül a sor.

- Ezek a kapsok, signorék és signorák, csúffá tennék Ercole erejét. Kalapács nem töri, rozsdá nem fogja, vitriol nem marja őket, még a mágnes se bír velük. Nincs bennük vas, nincs bennük ón, nincs bennük ólom, nincs bennük réz, nincs bennük alumino, ezek valóságos nemesfémekből vannak, és apáról fiúra hagyhatók! Ecco la!

És Attila Hektor a valóságos nemesfémet szorongatja harapófogóval, leönti vitriol híján piros tintával, és mikor az se fog rajta, akkor hozzá érinti a zsebéből előkotorászott mágnespatkót. Lám, az a bicska vasát magához szippantja, az inggomb is odakoccan hozzá, de a harisnyakötő és nadrágtartó kapsát hiába döföli vele, azok nem ragadnak hozzá.

- Íme, signorék és signorák, ez a modern harisnyakötő és nadrágtartó! Amit a sajnálatra méltó antik idők még nem ismertek. Egyesül benne a grácia, az erő, a halhatatlanság és az olcsóság. Tutto pure cinquante lire!

Bronz arcáról patakszik a verejték, mint Ciceróérol az utolsó Anticatilinaria után. De küzdelme éppoly eredményes, mint a *pater patriae*-é⁴ volt. A hallgatók sorából előlép Mr. Burberry, tiszteletreméltó esquire Cornwallisból.

- Dieci - ropogat egy ötszáz lírást.

⁴ *pater patriae* - a haza atyja

- Grazie, signore - csomagol össze Attila Hektor tíz scatolát a ponyváról, kecses meghajlással, de minden meglepődés nélkül. Hozzá van szokva ahhoz, hogy a hatvanesztendős angol signorok még ezer esztendeig akarnak élni. Isten tartsa őket, csak minden esztendőben Rapallóba jöjjenek nadrágtartót venni!

Én nem veszek semmit, beérem azzal, hogy most már megértek minden sikert, amit olasz államférfiak arattak Romulustól Mussoliniig. Hálából megkínálom Attilio Ettorét egy valódi olasz cigarettával. Az is olyan, mint az ő portékája. Nem fog rajta se tűz, se víz.

POGÁNYSZENTMIHÁLYI GONDOLATOK

San Michele di Pagana, április

A legapróbb azok közt a gyöngyszemek közt, amelyeket az Úristen a világ teremtetésekor szétszórta a Riviérán. De olyan szép, hogy ezt addig bizonyosan külön tokban tartotta. Hogy a térképen nincs rajta, az csak azért van, mert amilyen kicsi a hely, olyan hosszú a neve. (Ezt különben a menükártyákon is tapasztalom, de erről majd máskor beszéljünk.)

És hogy miért hívom Pogányszentmihálynak? Tetszik tudni, ez reminiscencia is lehetne a régi jó háborús világra. Van a szerkesztő koromból való limlomjaim közt valami hivatalos írás, amely annakidején „szigorúan bizalmas” volt. Azt parancsolta meg benne az ügyészség az újságíróknak, hogy most már, míg a világ lesz, addig Durazzót mindig csak Dörcnek szabad hívni. Sajnos, Durazzó olyan kis ideig volt Dörc, hogy nem volt alkalmam ennek a parancsnak eleget tenni, s ezért kárpótlom most az Armeeoberkommandót, mint régi tisztelője. Különben is azt hiszem, hogy azok a di Paganák, akik a középkorban a falu földesurai voltak, valaha pogány magyarok lehettek, akik a brentai csata után itt vertek maguknak sátrat. Egy pogány virtusukról mindenesetre tud a helyi krónikás. (Pietro Asciugamanónak hívják, ami magyarul annyit tesz, hogy Törülköző Péter, ami igen stílusos név, tekintve, hogy Pietro kéményseprő, és így többször kénytelen megtörülközni, mint az olyan Pietrók, akik például csak cukrászok.) Pietro azt állítja, hogy a di Paganák igen hosszú életű emberek voltak, és az adóvégrehajtókat, akiket a genovai dózsák a nyakukra küldtek, mind belehajigálták a tengerbe. Hogy a hosszú élet és a végrehajtók ilyen kezelése közt van-e valami összefüggés, annak a földterítése a biológusokra tartozik, azt azonban laikus szemmel is látom, hogy azon a helyen, ahol ezek az adólerovások történtek, az azúrtenger ma is epezőld.

Egy üveg *birrá*-t fizettem a törülközőről nevezett Péternek e régi szittyá történetért, három csoda dolgot azonban ingyen tapasztaltam a pogányokról nevezett Szentmihályban. A negyedik csoda az volna, hogy az olasz földön ingyen is lehet valamit tapasztalni, de erről tán jobb föl nem világosítani a római nemzetet. Különben is az első csodáról kiderült, hogy az nem gílt. Itt láttam ugyanis életemben először sovány mészáros, fél borjút cipelni a vállán. Hát ezt a csodát kétszer is helyre kell igazítanom a megsértett igazság nevében. A fél borjú csak fél kecske volt, és a sovány férfi, aki roskadozott alatta, nem mészáros volt, hanem tanító, aki természetben kapta a falutól a havi fizetését. Hiába, csak egy falu az egész világ.

Hanem a másik két csoda igazán igazi volt. Az egyik egy kivágott narancsfá, a másik egy elhullott sirály. Majd sírva fakadtam, ahogy megláttam őket. Hát ez is lehet? Hát meghalhat a Hesperidák aranyalma fája, aki született a nap és föld csókjából, és meghalhat a viharmadár, akit fogant a tajtékos tenger a szélfürgetegtől? Hát nem jönnek az emberek, megkérni a haragos isteneket, akik megölik a narancsfát és megölik a sirályt?

Jött egy öreg halász, köpött egyet csak úgy mentében, és azt mondta:

- Carogna.

Neki ez csak „dög” volt, a narancsfá is meg a sirály is. Neki köphetnékje támadt attól, amitől nekem ríhatnékom van. Ő az örök tavasz fia, én csak a hazajáró tavaszé.

Ó istenem, a mi tavaszunk otthon! Mit tudják ezek, mi az a tavasz-hó, amely meghozza az első langyos borulatot, megszenteli a füvellő mezőket a kikelet első meleg permetével, és meglobogtatja fölöttük az első szivárvány égő pántlikáját! Ezeknek minden lépten-nyomon van egy világhírű Annunciáta-képük, de a kalendáriumukban nem piros betűs nap a Gyü-

mölcstó. Ők nem tudják, hogy a március ünneplő ruhában jár a hónapok közt, mint a napok közt a vasárnap, s hogy ha a magyar istenre volna bízva, akit otthagytunk valahol a turáni tulipántos mezőkön, akkor nem a fehér hajú január ringatná az ölében az új esztendő, hanem az aranyfürtű március.

Elvénhedett és kifakult trópusok ezek, szégyellném is őket máskor leírni, de mikor a hazám tavaszára gondolok, olyan maguktól rügyeznek ki a lelkemből, mint otthon a cseresznyefák testéből a bimbók, amelyek az örökkévalóság kezdete óta mindig egyformák, mindig ugyanazok és ó, mégis milyen új csodái minden tavasznak! S ha jövő-menő világhatalmasai útját beszeghetik kibérelt ódák piros bársonyával, miért ne integethessek én innen messziről a lelkem fehér gyolcskendőjével a magyar tavasznak? Akit én, ha énrajtam állna, országunk megszentelt címerébe is belevennék, mert igazabb szimbólum ez, mint az a három hegy és négy folyó, amit elprédáltunk. A nagy magyar nekibuzdulások, az eget nyitogató lelkesedések, a csillagokra szikrázó remények, az ezer esztendőt megifjító gyümölcstások szimbóluma ez - amelyeket nagy megrokkánások, gyors lehűlések, gonosz ölmosesők, gyilkos aszályok követnek.

A *ver sacrum*⁵ minálunk nem olyan, mint Isten világának más régióiban. Talán bele is magyarázunk a tavaszba valamit, talán a márciusi napok ablakain még mindig kikönyökölnek a nemzetiszín pántlikás hajú emlékek - de magában is más az én hazám tavasza, mint az idegen tavaszok. Nem kultúrtavasz, mint a nyugaté, ahol már megszelídítették a telet, és kinevelték a tavaszt, nem olyan egyéniségtelen tavasz, mint a délé, ahol nem lehet megkülönböztetni évszaktestvéreitől. A mi tavaszunkban keleti primitívség van, és igazibb, mert neveltebb ereje a természetnek. Egy gyorsvonati út Budapesttől Szegedig még az idegent is meggyőzi róla, hogy valami egészen különös zamata és színe van a magyar tavasznak. Egy olyan út, mint amilyenről Sven Hedin számol be a föld körül való útjában, aki meglátta, hogy Itáliának nincsenek szebben ívelt hegyei, mint a zölddel koszorúzott magyar fővárosnak s nincs szebb látnivalója, mint a bársonyosan alkonyodó Buda. S tovább, végig a mi Alföldünkön, ebben a nyitva felejtett nagy imádságos könyvben, a hóban megmosdott barna földek lassú kizöldülése, a megtisztuló vadvizek megkékülése, a dús vegetáció pillanyitogatása, a fünek láthatatlan növése s az a fölséges gesztus, amivel a havat virágzó fák alól elinduló magvető elszórja az életet, mint ahogy az Isten elszórta a teremtkor a csillagokat az égen: ilyen tavasz, ilyen grandiózus és egyéni nincs másutt sehol a kerek világon.

És ebből a fölséges magyar tavaszból, ebből a nagyszerű magvetésből és gyümölcstásból milyen sivár és kopár magyar nyár lesz! A vadvizek elszennyesednek, békanyálas pocsolyákká válnak, amelyek házakat omlasztanak össze és búzamezőket öntenek el. Pázsítjaink elszáradnak, rétjeink kiégnek, megfogant oltásaink elhernyósodnak, és a behordott termés, a gazdag magtárak, a tele csűrök tövében ösztövérré aszík a kultúra, és fájdalmasan nyöszörög a fizikai éhség. A magyar tavasznál nagyobb szemfényvesztő nincs a világon. Csupa délibáb, amit mutogat, csupa tarka káprázat, szalmaszállal játszó óriás gyerekek szappanbuborékja, amit ígér.

Mért van ez így? Miért lesz a gyönyörű magyar tavaszból a sivatagos magyar nyár?

Azért, mert ennek a gyönyörű magyar tavasznak az embertermő méhe meddő. Mintha akkor apadt volna ki, mikor a márciusi napok ma már emlékké magasztosodott s lassanként a maguk glóriájának aranykódéba vesző hőseit termetté. Azóta nem tudta megszűlni azt a nagy embert, akinek a sírkövére azt vésné a történelem: *angelosz* volt, küldött, a tavasz küldte. Valaki olyan Jókai-ideált, aki költő volna és hős, próféta és kalmár, reneszánszosan nagy és biblikusan jó,

⁵ *ver sacrum* - szent tavasz

akiben az ég és föld szerelme virágzana ki, mint a narancsfában, vagy a tenger mélységéé és a forgószélé, mint a sirályban.

...Eh, előveszem a bicskát, sírt vágok a sirálynak a martban, belefektetem arccal a tenger felé, fejfát faragok neki az aranyalma zöld leveles ágából, rázörgetek egy márványtuskót, és belevések egy Zrínyi-strófát:

*Isten holt madarát Isten holt magyarja
Ősi pogány módon fövénybe kaparja,
Keserű szívét is melléje takarja, -
Keserű tőnek is lehet édes sarja!*

NAGYMOSÁS VOLT GÉNUÁBAN

Génua, április

Vagy négyszáz lepedőt, vánkoscihát, inget, mit olvastam meg Génuaiban egy álló helyemben a „Szent Brigitta teknője”-ben. Félreértés ne legyen belőle: ez nem valami mennyei mosóintézetnek a szerelvénye, hanem egy keskeny szurdok a *Genua superba* legősbibb negyedében. Az olasz neve *Truogoli di S. Brigida* s a híressége abban áll, hogy itt nemcsak signorinákat lát az ember az ablakban, hanem a dessous-ikat is látja az ember a feje fölött. A négy-öt emeletes palotasorok közt minden emelet magasságában ruhaszáritó kötelek vannak kifeszítve, s azokon lengnek, ringnak, feszülnek, dagadnak a járókelők feje fölött a legintimebb ruhadarabok. Ha az embernek olyan természete van, mint Kemény Zsigmond regényében, a *Zord idők*-ben Barnabás diáknak, aki egy talált harisnyakötőből megkonstruálja Dóra kisasszony alakját tetőtől talpig, akkor itt az ember sokkal érdekesebb esztétikai tanulmányokat végezhet, mint a Via Balbi és Via Cairoli márványpalazzói közt. Engem mint gyakorlati embert, inkább a közgazdasági vonatkozások érdekeltek, és megállapítottam a Truogoliban, hogy Génua óvárosában nagyon rosszul mehet a cérnakereskedőknek. Tudniillik annyi rongyos fehérneműt én még az életben nem láttam, mint itt, ezt azonban nem megszólásképpen mondom. Hiszen lehet, hogy ez is hozzátartozik a Truogoli romantikájához, amelyet az angolok és németek annyira megcsodálnak, s talán a ravasz génuaiak külön közalkalmazottakat tartanak arra, hogy kitergetés előtt megszagassák a csipkés és csipkétlen alsóruhákat. Minálunk ugyan ezt fizetés nélkül is megcsinálják a közalkalmazottak, noha ők nem rendeznek kiállítást az ingeikből, s talán nem is engednék ezt meg nekik. Emlékszem rá, hogy mikor gyerekkoromban az Ábel bácsi felesége a kerítésre teregette ki száradni a kimosott ruhát, Hegedűs rendőrkapitány úr leparancsolta őket onnan a városi bakterekkel, holott Ábel bácsi is közalkalmazott volt, városi dobos. Éppen ebben bizakodott az Ábel bácsi felesége, mikor újra visszaaggatta a ruhákat a kerítésre, azonban nagyon megjárta vele, mert Hegedűs kapitány úr a civilizáció nevében lila tintával öntette le a magyar textiliparnak a város dobosára szabott termékeit. Mindazonáltal azt hiszem, hogy ha a kapitány úr valaha ide vetődött volna a Truogolira, ő is elragadtatva konstátálta volna, hogy mennyi báj és mennyi festőiség van abban, ha a büszke Génuaiban pelenka esik az ember fejére.

De hát csak úgy tanul az ember, ha világot lát. Például sokszor megesett nálunk gyerekkoromban, hogy szegény édesanyánk nem ért rá délben levest főzni, hanem csak egy kis kemény tarhonyát pirított szalonnával, s akkor előételnek vajalját ettünk, konfektnak pedig érett sajtot. Az ördög tudta addig, míg Olaszországban nem jártam, hogy ezt a levestelen ebédet hívják *lunch*-nek. Mióta tisztába vagyok vele, hogy én tulajdonképpen már gyerekkoromban is lunchöztem, azóta elégedettebben gondolok vissza életem hajnalára, amelynek eddig kissé kesernyés íze volt, mint a kemény-tarhonyán az égett szalonnának.

Éppen a lunchnél ültünk, a Truogoli föltekintése után, a Restaurant Cinottóban és a *makár*-nak nevezett tengeri sündisznóval viaskodtam - ha a szálkáját külön szervíroznák, egész tűrhető hal volna -, mikor én e megjegyzést tettem.

- De ezt csak nem írod meg? - kérdezte az asztaltársam, egy pesti egyetemi professzor, akivel a véletlen sodort össze az állomástéri magyar rikkancsnál.

- Mit? - bámultam el.

- Azt, hogy te gyerekkorodban pirított tarhonyát ebédeltél.

- Megállj - mondom -, addig nem írok semmit, míg ez a szálla keresztben fekszik a torkomban. No, fene bele, lent van már. Most már parancsolj velem. Mi kifogásod van a keménytarhonya ellen? Tisztességes eledel volt az, nem kenték össze paradicsommal és sajttal, mint itt a spagettit.

A pincér valami tojáson kirántott tengeri herkentyűt tett elénk. Az asztaltársam körülnézett, mert nem tudta, a sok villa közül melyiket kell abba beleszúrni.

- Látod - állapotodott meg végre a narancshoz kirendelt villában -, azért utálok én az egész modern irodalmat.

- A gambarettiért?

- Mi az, kérlek?

- Amit most méltóztatol döfölni.

- Hja úgy. Sőt ellenkezőleg. A keménytarhonyáért. Mondd, kérlek, ti írók mit hisztek, érdekel valakit a ti keménytarhonyátok? Megmondom őszintén, hogy engem nem érdekel. Nemcsak magyarul nem érdekel, németül se, angolul se, franciául se, oroszul se. Mert mind egyformák vagytok, modern írók. Talán az egy Bourget kivétel, mert annál még találni előkelő levegőt. De tinálatok sehol, a ti számotokra csak polgári társadalom van, paraszt, hivatalnok, kereskedő, művész, úgy tesztek, mintha arisztokraták már nem is volnának a világon. Értesz engem?

- Ühüm - szopogattam az olajbogyót. (Azt hiszem, ha a mi zöld mandulánkat sós vízbe áztatnánk, az éppen ilyen ínycsiklandó találmány volna.)

- Hihetetlen, mennyire agyondemokratizáltátok az irodalmat, de azt hiszem, nem tart már sokáig. Meglátod, hogy az irodalom újra fel fogja fedezni a magasabb köröket, s ha nem csalogodom, ez a reneszánsz a nemzeti öntudatra ébredt Németországból fog kiindulni.

...Nos, én meg fogom mutatni, hogy ez a nagy fordulat azért is Magyarországból indul ki. Hazafelé jövet, egész úton egy regény tervét szőttem, amelynek gróf lesz a hőse, aki hanyagul dől hanyatt az angol bőrfotelben, míg az eső halkán veri odakint az ablakot. (Mert amennyire emlékszem, Montepin Xavérnél is mindig odakint veri az eső az ablakot, sohasem a szobában.) Mikor az eső eláll, a grófnő kiül az erkélyre, s míg lent az aratók víg danája hangzik, tekintete végigsiklik a pusztán, hajával pedig könnyű szellő játszik. (ÉÉK irány.) A gróf keresztbe rakja lakkcipős lábait, a grófnő pedig hátraveti magát a hintaszékben, és éjfekete szemeiben a bánat méla homálya borong. A grófnő arra a juhászlegényre fog gondolni, akinek mély tűzü szemei vannak, férfias arcát pedig a nap égeti, s akiről a regény végén ki fog derülni, hogy egy daliás főherceg törvénytelen gyermeke. Az égen kigyúl az alkonypír, a gróf könnyed kézlegyintéssel a kandallóba veti az átlagosnál sokkal illatosabb cigarettáját, és többször azt mondja: „Átkozott!” Lesz a szobában kutya is, az ilyenkor a gazdája térdeire fekteti a fejét, és néz. Természetesen okos szemeivel fog nézni, mert egyetlen Bourget-regényt se tudok, amelyben a hű kutya a füleivel nézne. Azt mondanom sem kell, hogy a kutya dog lesz, mégpedig dán dog.

A regényben gyakran fog kínos szünet is beállni, amely mindig *miközben*-nel törik meg. Többféle *miközben* lesz, de leginkább azt kedvelem, amikor a grófnő idegesen topog kis lábával a puha szőnyegen. Lábdobogás szőnyeg nélkül nem megy, ellenben lehet olyan *miközben* is, mikor a gróf kezeit nadrágja zsebeibe mélyesztí. E tekintetben nincs teljes egyöntetűség az ifjúkoromban divatos szerzők közt, bár bizonyos dolgokban feltűnő a megegyezés. Például a jószágigazgatók feltétlenül öregek, és a kastélyukhoz jegenyefasor vezet, amelyben ózondús levegő áramlik. (A levegő persze még ózondúsabb lett volna, ha a szerző, miközben a regényt

írta, felkötötte volna magát egy sudár fára, s ugyanaz a szél, amely a grófnő haját megbontotta, lengette volna őt is, míg odalent az aratók danája hallszik.)

Azonban ideje, hogy a kínos szünet után belépjen az inas, és jelentsen valamit, amire a grófnak kötelessége izgatottan felemelkedni. Azután beszélgetnek, a gróf gyakran ismétli, hogy „Átkozott!”, és sértő gúnnyal tekint ki az ablakon. Azután jön a metsző gúny, amire a grófnő ezüstös hangon nevet, mert - érdekes, de így van - a grófnőknek nincs érzékük az aranyvalutához. Nem is csoda, mert egyébbel nem foglalkoznak, csak selyem zsebkendőjüket tépik össze.

Azonban ismét jön az inas, és ezüstitálcán levelet hoz, amelyből a gróf megtudja, hogy birtoka elűszott. Ennek dacára a gróf még mindig bámulatos egykedvűséggel dől ide vagy oda, de mindig valami szilárd tárgyhoz dől, és sohase dől fel egészen. Mikor azonban a foglalni jött fiskális arany óraláncával játszik, akkor a gróf szemei rémeset villannak, a dán dog pedig hosszan elnyújtott nyakkal üvölteni kezd. (Mert rövidre összehúzott nyak és üvöltés nem fér össze.) És mit csinál Baptiste, a hű komornyik, akiről nem szabad föltenni, hogy a gazdájától lopott ingben jár, és családi körben János névre hallgat? Baptiste elfojtottan zokog az előszobában, míg odakint vagy az eső stb., vagy az aratók vidám stb.

Most jön a nagy jelenet. Dühös kacaj, görcsös kacaj, végül örült kacaj, s a gróf elrohan. Hová rohan? Talán egy cigarettáért, hogy gondosan ápolt új javai hidegvérűen verje le róla a hamut? Szó sincs róla, a gróf a fegyverterembe rohan, s leakaszt a falról egy pisztolyt. Azért nem a velencei tükröt akasztja le, mert azt hiába irányozná a homlokának, pedig most az következik. Aztán egy dörrenés, s a gróf őseihez költözött. A grófnő idegesen toppant stb. A fiskális játszik vastag arany stb. Baptiste elfojtott stb. s a négylábú dán is okosan néz a szemeivel mindezen dolgok közé, amelyek az irodalom reneszánszát jelentik.

A regényt pedig dedikálni fogom a professzor úrnak, aki mint asztaltársam, irodalmi nagymosást rendezett Génúában, s aki különben, mint a Szinnyei lexikonából tudom, egy szűrszabómester fia, tehát méltán veheti rossznéven a demokráciát az irodalomban.

BESZÉLGETÉS A MESTERREL

Recco, április

Ebben a liguriai faluban van egy Madonna, amelyet némely szakértők Raffael ifjúkori munkájának tartanak, mások Peruginóra ismernek benne, szerény véleményem szerint azonban a kép a firenzei eklektikusok iskolájára vall. Meg is tudnám indokolni az állításomat, s azt hiszem, meg is győzném a jóindulatú olvasót, azonban nem akarok összeveszni senkivel, s a képet különben se láttam, nem is hallottam róla soha, de biztosra veszem, hogy van, mert enélkül nem tudok elképzelni olasz templomot, se tudós disputa nélkül olasz képet.

A jó Isten megbocsátja nekem, hogy nem látogattam el a reccói házába, de itt egész más szándékkal vetettem ki a horgonyt. A sok fehér inges kerubin után, akik mind egyforma információval szolgálnak az égi mezőkről, szerettem volna végre egy fekete inges férfiúval szót érteni az idelent való dolgokról. Négy hét óta ugyan láttam belőlük eleget, a határtól kezdve ott silbakolnak minden vonaton és minden állomáson, de semmi különöset nem tapasztaltam rajtuk azon kívül, hogy nemcsak az ingük fekete, hanem a jambósapkájuk is. Mikor Postumiában először láttuk őket végigmenni a gyorsvonal folyosóján, több kupéból történtek feléjük réveteg ujjmutogatások.

- Látta? Fascista katonák.

Később azonban minden érdekességüket elveszítették. Még csak a vonatról se hajítanak le senkit, sőt nagyon készségesek és udvariasak mindenkire. Arra ugyan semmi hajlandóságot nem mutatnak, hogy Anglia szűkkeblű, de széplelkű leányait rabul ejtsék, és elvigyék az Abruzzók közé, de ha azok megkérdezik tőlük, hogy ugyebár, signore, eső az, ami az ablakot veri, nagyon barátságosan felelik, hogy a signora eltalálta az igazat, mert az valóban eső és nem narancsbólé. Mikor Pisába mentem, Chiavarinál fölszállt a vonatra egy ilyen fekete inges pretoriánus, valami főgenerális lehetett, mert kétfelé is leffentyűje volt a sapkájának, bekukkantott a kupéba, és kérdezte, hogy nem volna-e a számára egy kis hely.

- No, signore - ráztuk a fejünket.

Aztán azt kérdezte, hogy a táskáját betehetné-e. No, azt meg már végképp nem. Őt magát esetleg az ölébe venné valamelyik romantikakedvelő lady, de a táska hagyjon föl minden reménnyel.

- Grazie - billegtette az ujját köszönésre a centurio, azzal letette a táskát a folyosón, magát meg rátette a táskára, és ott lökdöstette magát negyvenhárom alagúton keresztül, míg csak Pisába nem értünk. Közben mosolyogva dúdolta az „É donna mobile”-t, én pedig azt dúdoltam magamban a Szabolcska dallamára, hogy:

Hej, ha ez a vasút magyar vasút volna...

De hát ezek mind városi feketeingesek voltak, akik újságot olvasnak, márpedig nekem valami olasz Sóhajtás Hidegvágó András kellene, mert abban tartózkodik az igazság. De hát hol találok ilyen idegen létemre? A rapallói szállodadirektor azt mondta, hogy Reccóban van fascista circolo, ami nem fascista cirkuszt jelent, hanem fascista kört. No hát, ott próbálok én szerencsét.

Azonban nem jutottam odáig, mert abban a vicolóban - magyarul kutyaszorító -, amelyikbe befordultam, megállított egy cégtábla. Az volt ráírva: *fucina*. Mi az ördög lehet az a fucina? Azt már megtanultam csavargásaim közben a *schild*-ekről, hogy olaszul a borbélyt parókásnak

hívják, a trafikost tubákosnak, a cukrászt pástétomosnak, a szabó nevét pedig már a Carlyle Sartor *Resartus*-ából ismerem, de mit mérhetnek a fucinában?

Hát ott bizony ráfot mérnek a kocsikerékre és patkót a ló lábára. A fucina kovács-officina. No nézzük meg ezt is, mert még ilyen ügyse láttunk.

Ami a műhelyt illeti, nem sok rajta a néznivaló. A berendezését Alpáron is szégyellenék. Persze, ahol a kutyaólat is márványból csinálják, ott az üllőtőke is sziklából van hasítva. Maga a kovács is olyan, mint egy nagy darab kőszikla, de inkább trachit, mint márvány, mert vörös is meg ragyás is. (Otthon azt mondanám, hogy képpel szaladt neki a nádtetőnek, de ezt a stílust az olasz építészet nem ismeri.) Inkább Szigfridnek látszik, mint Vulkánnak, ezt még a cimberék és teutonok felejtették itt annak idején. Ezt azonban már csak így írás közben gondolom hozzá: mikor megláttam, csak annak örültem meg, hogy fekete inge van. Ohó, ez az én emberem! Azt én nem tartozom tudni, hogy elvből fekete-e az inge, vagy hivatásból, a fő az, hogy interjút adjon.

Csak az a baj, hogy nekem nincs gyakorlatom az interjúcsinálásban. Sejttem azonban, hogy a kováccsal egészen másképp kell bánni, mint Lloyd George úrral, mert ha az dobja ki az embert, attól nem törik csontja, de ha engem ez a behemót ember kihajít, akkor Szent Lukács evangélista se rak össze. (Azt hiszem, ő az újságírók védőszentje, mert ő van úgy ábrázolva, hogy egy ökör néz az írásába mint cenzor.)

- Prego, signore - barhácsolok össze egy mondatot az olasz tudományomból -, un poco di fuoco!

Gondolom, egészen stílusos egy kis fuocót kérni a fucinában. Van itt parázs annyi, hogy ökröt lehetne rajta sütni. (Nem az evangélistáéra gondolok.)

- Ecco - vigyorodik rám az óriás, és egy kétágú forchettával akkora parazsat igazít a pipámba, hogy a hamvától én is egyszerre fekete inges leszek. Na annál jobb, most már egy hiten vagyunk, közvetlenebb lehet a diskurzus.

- Come sta Duce?⁶ - hunyorítok rá, míg tüntetőleg szétkenem az ingemen a kormot. Hadd lássa a testvér, hogy én is született fascista vagyok, noha nem tudom is, hová kell névelőt tenni.

A testvér azonban hoz egy nedves szivacsot, és azt addig nyomkodja az ingemre, míg a bőröm is fölveszi a fascista jelleget. Azonközben pedig elmagyarázza, látván együgyű voltomat, hogy itt valami tévedés van, ő nem herceg, hanem kovácsmester, mastro fabbro, név szerint Onorato Varralo.

- Vessz meg a neved napján - gondolom magamban, és másképp formulázom a kérdést. - Come sta Mussolini?

Vagy a kiejtésemben van a hiba, vagy az ő kormos fülében, de megint nem érti, mit akarok. Vagy mindenki így tesz, akit meginterjúvolnak? Kikaroltat a műhelyajtóba, és elmagyarázza, hogy ha fölfelé megyek a vicolón, és a harmadik sarkon jobbra fordulok, ott van egy *conferioni*, abban megmondják, hogy áll most a muszlin, amit olaszul mussolinának hívnak.

Hát most már mit csináljak? Eszembe jut, amit a földrajzban tanultam: hogy az olaszok mind művészek. Márpedig két művész mindig megérti egymást - ha nem egy országból való. Fölkapok egy darab szenet, és a napsütött utcai falra rárögtönzöm a Mussolini fejét. Én ugyan

⁶ *come sta Duce?* - hogy van a Duce?

nem tudok rajzolni, de hát van azzal úgy más is, mégis megél belőle. A diktátornak olyan jellegzetes arca van, hogy azt lehetetlen el nem találni.

- Á, Benito! - ismert rá Onorato mester a vezérre. - Gentiluomo!

Ezt olyan szívbeli meggyőződéssel mondta, hogy közben a szemöldöke fölszaladt a sapkája alá, a két szájvége pedig a szemöldöke után kapadozott.

Nagy dicséret, ha egy olasz közpolgár azt mondja valakire, hogy gentiluomo. Én megpróbáltam lóditani, hogy kedvében járjak az elvtársnak. Babérkoszorút kanyarítottam a dúcé hatalmas koponyájára és azt mondtam:

- Eroe!

A mester rábólintott, mert Benito valóban hős, de a babérkoszorút kevesellte. Kivette a kezemből a szentet és a laurusfüzér fölé rajzolt egy koronát. A korona sokkal jobban sikerült, mint a babér.

- Benito, il re! - ütött a vállamra olyan hatásos jóindulattal, hogy semmi kedvem se volt ellentmondással kiprovokálni egy rosszindulatú vállveregetést. És különben sem tagadhattam volna, hogy ennél rosszabb babéros és koronás fejeket is láttam már imperátorok érmein.

Kis olasz bőrembukkók játszottak a kocsiúton olyan játékot, amit nálunk csak a felnőttek szoktak játszani; azt próbálgatták, ki tud nagyobb követ a lábára ejteni a másiknak.

- Giuoco soldatesco! - magyarázta a mester ragyogó szemmel, és hol a szénrajzra mutogatott, hol a bőrembukkókra. Hogy mire azok megnőnek, akkorára Benito megcsinálja az új háborút!

- Tutti soldato!

Már hogy ezekből mind katona lesz, és akkor lesznek megint nagy urak a kovácsok.

- Nem a' - ráztam a fejemet -, előbb mindnyájából kovács lesz. - Tutti fabbro!

Onorato értetlenül nézett rám. Megkérdeztem tőle, tud-e olvasni. Nem? No erre előhúztam a zsebemből a *Popolo d'Italia*-t, amely virzsiniatakarói rendeltetéssel tartózkodott nálam, és kikerestem belőle a legvastagabb betűs hirdetést, amelyben a San Pellegrino vize ajánlatik mint igen hasznos ital minden ismert és ezután felfedezendő nyavalyák ellen.

- Che cosa? - kérdezte csodálkozva a mester. - Micsoda az?

Persze, hogy azt mondtam neki, az a Mussolini új törvénye. Jövő esztendőől kezdve minden olasz gyereknek ki kell tanulni a kovácsmesterséget, hogy mire háború lesz, mindenki maga tudjon magának puskát csinálni. Bizony. Egy-két esztendő múlva minden kovácsmester bezárhatja a fucinát, és elmehet zabot hegyezni Cucucinóba.

A mester olyan képet vágott, mint a pisai gót freskókon az ördög, mikor a remete imádságára kiejti a szájából a bőregeret. Sose gondoltam volna, hogy ilyen illetlenül mérgesen tudjon nézni az olyan ember, akit Honoriusnak kereszteltek. (Igaz, hogy aki Honoriuszt eddig ismerem, az igencsak pápa volt.) Megint fölkapta a széndarabot, és olyan nyakravalót hurkolt vele az eroe álla alá, hogy elborzadva fordultam ki Reccóból.

A circolóban bizonyosan még estére tisztázódni fog a dolog, és én holnap nem mernék újra interjút csinálni a mesterrel. A mait azonban mégiscsak megírtam, már csak azért is, hogy Mussolini tudja magát mihez tartani a kovácstársadalom irányában.

ANZIKSZ MIHÁLYNAK

Rapallo, április

Kedves öreg Mihály,

aki már negyedik hete nem dörömbölsz nekem jó reggelt - ugyan nem is sok értelme volna, mert itt nem kávézunk kolbászt -, többször tapasztalhattad már barátságunk hosszú éveit, hogy nem vagyok árulkodó ember, sőt a szakértő bizonyos római jellemet is találhat bennem. Talán emlékszel rá, hogy mikor egyszer te fogtad el a hálósobába beszabadult egeret, én voltam rá büszke, és más alkalommal, mikor én fölöztem le a jegesben a forralt tejet, neked tulajdonítottam ezt a sikeres vállalkozást, és azt mondtam közös úrnőnknek, hogy „most már úgyis beleevett a macska, adjátok neki az egészséget, és máskor ne felejtsetek nyitva a jeges ajtaját”. Mommsen lehet rá a bizonyosság, hogy a római gyarmatpolitikának is ez volt a lényege.

Azonban nem a gyakorlati politikáról van itt szó, Mihály, hanem arról, hogy közös úrnőnk téged nem vett be azoknak a listájába, akiknek okvetlenül kell olaszországi anzikszot küldeni. Ez a lista első szövegezésében igen rövid volt, alig háromszáz névből állott, de azóta tizennégy bővített kiadást ért, és az olasz posta idején statisztikájában nagy szerepet fog játszani. Egyelőre az eredmény annyi, hogy Mussolini segéd postáskisasszonyt neveztetett ki Rapallóba, aki azonban nincs felruházva azzal a joggal, hogy hitelbe adjon bélyeget. Eggyel több ok arra, hogy haragban legyek a ducéval, és egyúttal magyarázata annak, hogy miért nem találod ezen az anzikszon III. Viktor Emánuel öfelsége képét, akinek éppúgy megfehéredett a bajusza, mint az enyém és - mi tagadás benne - mint a tiéd is, öreg Mihályom. Pedig mi fascisták se vagyunk, mint ez a szegény felség, de hát a bajusz megfehéredése független minden világnézettől. Épp azért az okos macskák idejében leborotvtatják a bajuszukat, amivel nem akarok Mussolinira célozni.

Kedves Mihály, levelemnek nincs egyéb célja, mint közölni veled, hogy az olaszok igen jó emberek, mert nagyon szeretik a gyereket meg a macskát. Szinte hallom, amint tüsszentesz egy mérgeket, amikor azt hallod, hogy fajod itt nagy népszerűségnek örvend, és azt gondold magadban, az már régi dolog, hogy az olaszok szeretik a macskát. Biztosíthatlak azonban, öreg, hogy ez a tüsszentés nem indokolt. Jusszon eszedbe, hogy a francia népmesékben is *ogre*-nak hívják az emberevő óriást, mert a franciák már ezer esztendővel ezelőtt is azt hitték, hogy a magyarok emberhúst esznek. Pedig mi tudjuk, ugye, Mihály, hogy ebből egy szó se igaz, mert a magyarok legfeljebb egymást eszik meg, az pedig nem számít, mert a családban marad. A kannibalizmusnak ez a neve különben a föld minden művelt nemzeténél megtalálható, és így nem ismeretlen az olaszoknál sem, de azt csak a ravasz német vendéglősök találták ki a gyanú elkerülése céljából, hogy az olaszok összetévesztik a macskát a nyúlal.

Megvallom azonban, hogy a régi rómaiakért nem harapom meg az ujjamat, mert az inkább a klasszika-filológusok föladata. Nekem, mint laikusnak, már többször feltűnt, hogy a római költészet fénykorában a macska alig szerepel, és tíz akadémikus egész életmunkájával se tudna a római szerelmi lírából tíz olyan hasonlatot összeszedni, amelyben a nő a macskával helyeztetik párhuzamba. Ez azért különös, mert a római költőket kedveseik több ízben emlékeztetik galambra, gerlicére, verébre, párducra, sőt nőtény farkasra is, Juvenalisban pedig egyszer a szerelem a vadszamar képét idézi föl. Más magyarázatát nem tudom adni a dolognak, mint hogy akkorában a macskák még nem voltak olyanok, mint a nők, s csak a római birodalom bukása után tanulták el tőlük a kecsességet, a bájt és a manikűrözött körmeiket.

Hanem azt mondhatom neked, Mihály, hogy a reneszánsz idejében Itália már a macskák paradicsoma volt, mert a legnagyobb mesterek se festenek soha lakomát macska nélkül. Tudod, én most műtörténeti tanulmányúton vagyok, és főleg ebből a szempontból figyeltem meg a quattrocento és cinquecento művészetét, mert szeretek hiányt pótolni, és e téren bizony sokat elmulasztottak az előttem itt járt esztétikusok. Bode ugyan figyelemre méltatta, hogy Paolo Veronese *Kánai menyegző*-jén egy macska is látható az asztal alatt. (Ősöd lehetett, Mihály, mert éppúgy dörgölődzik a Jézuska lábaihoz, mint te szoktál az enyémhez. Majd ha hazakerülök, utánanéznék a macskák nemesi almanachjában, mert nézd, pajtás, akármilyen demokrata vagy is tavasz ébredésén, a mai világban sose tudhatja az ember, mikor veheti hasznát a nemességének.) A Veronese képen azonban két kutya is található, amint egy üröcsonton marakszanak. Már most mi fog történni, ha a két kutya elkészül a konccal, és észreveszi az őt? Határozottan rossznéven veszem a művésztől, hogy nem festett oda egy eperfát is, amire az őt veszély esetén fölszaladhasson. A bédekker megháromcsillagozza a képet, én azonban rád gondoltam, öregem, és a három csillagból kettőt kivakartam.

Azt hiszem azonban, ma már a veronai Pál mester is több gondot fordítana a kánai macska biztonságára, és nem az asztal alá terítene neki, hanem odafestene az Úrjézus ölébe. Nincs fogalmad róla, Mihály, milyen nagy urak itt a te atyádfiai. Otthon például néha elkésérített, ha nem mondtam is - mert az okos ember nem mond ki mindent, amit gondol -, mennyire több szabadságod van neked a háznál, mint nekem. Például neked mindig szabad volt fölfeküdnöd az ágy tetejére, sőt a zongorára is, s elgondolni is rossz, mit szólt volna ahhoz közös úrnőnk, ha én csak egyszer próbáltam volna ráfeküdni a zongorára. De mióta olasz tanulmányokat végzek, Mihály barátom, azóta látom, hogy te se vagy egyéb elnyomott rabszolgánál. Itt nemcsak a zongorán pihentethetné öreg csontjaidat, hanem ha ahhoz volna kedved, belefekhetnél a dagasztóteknőbe vagy a levesestálba is. Mit mondjak neked, Mihály, hogy fölébresszem benned a vágyat Itália szépségei után? Láttam egy öreg halászt, aki fogatlan, vén macskájának megcsócsálta az ételt, úgy rakta a szájába, és láttam egy fiatal signorát, aki egyik keblén gyermekét ringatta, a másikon valamelyik unokanővéredet dajkálta. Még ennél nagyobbbat is mondok neked, Mihály. Tegnap délután a Via Marsalán a Mr. Burberry autója elütött egy macskát. Ha engem ütött volna el, akkor engem a kihágási bíró elítélt volna mint forgalmi akadályt, aki előgetek az autóknak, és a bírónak igaza is lett volna, mert Rapallónak több haszna van az autós csavargókból, mint a magamforma gyalog csavargókból. Ellenben, ha a macskagyilkos el nem szelel, akkor a közfelháborodás burberryvé cserzi az irháját, és nem tudom, nem tették-e ki azóta közszemlére szegény rokonod véres tetemét, mint annak idején Julius Caesarét.

Azonban azt is tudatom veled, Mihály, hogy itt az egerek igen kövérek, *topó*-nak hívják őket, és egy *topo* már két napja itt topog a szobámban. Nem tudom, melyikünk fél jobban a másiktól, hanem azt látom, hogy a *trappolá*-tól nem fél. A trappola olyan egérfogó, amit nálunk famacskának hívnak, és ez igen buta állat, az egér most is ott futkorász a hátán, amit a tieden bizonyosan nem tehetne meg. Öreg pajtásom, gondold meg a dolgot, és gyere ki utánam, neked nem kerül az annyiba, mint nekem, talán ki tudsz járni valami vasúti kedvezményt, sőt a magyar államvasútra esetleg szabadjegyet is kaphatsz. Hiszen könnyen kimutatható, amit szükség esetén én is igazolhatok, hogy nem vettél részt az októberi forradalomban, és mint Kacor király, már csak elvi okokból sem tettél esküt a Nemzeti Tanácsra.

Isten veled, Mihály!

ZIA NIA KILAKOLTATÁSA

S. Margherita di Ligure, április

Liguria gyöngye riviérai fogalmak szerint elég jelentékeny hely. Nem hiszem, hogy tizenöt-ször bele lehetne rakni Tápéba, legföljebb tizennégyszer, és akkor már csak annyi hely maradna, hogy legfeljebb még Portofinót és San Nicolát lehetne beleszorítani. Hogy milyen kicsire szabták ezt a Santa Margheritát, abból látni legjobban, hogy csak három templom van benne. Hotelja van tizenhét és utcája kettő.

Mindez a Reiseführerekben is megtalálható, van azonban két nevezetessége a falunak, ami tudtommal még eddig sehol sincs följegyezve. Az egyik az, hogy van egy Viktor Emánuel-szobra, amelyről a közhit azt tartja, hogy *mikor a déli harangszót meghallja*, akkor mindig megemeli a kalapját. Ami nem kis dolog, mert pofoncsapott bronzkalapja van, és az lehet vagy fél mázsa súlyú. Igaz viszont, hogy bronzkarja is van a kalapemelgetéshez.

Mármost ebben az az érdekes, hogy Szegeden szóról szóra ezt meséli a külvárosi nemzet a Tisza-szabályozó Vásárhelyi Pál mérnök szobráról. Valamint Bod Péter is azt írja a *Szent Herteokrates*-ben - ilyen messziről nem tudom a pontos címét a kétszáz esztendőes könyvnek -, hogy Rotterodamus város piacán ama nevezetes Rézmán, vagyis Erasmus doktor szobra mindig becsapja a kezében levő nyitott rézbibliát, valahányszor meghallja a déli harangszót. A dologban persze az a huncutság, hogy sohase hallja meg a harangszót se a rézdoktor, se a rézmérnök, se a rézkirály. És aki erre rá nem jön, azt kinevetik Szegeden is, Rotterdamban is meg Santa Margheritában is. Egy nótára megy az egész világ.

A másik nevezetessége az a jelen levelem dátumában jelzett helynek, ahová reggelenként átsétálok Rapallóból, hogy ma találtam benne egy hazai lapot. Ott feküdt a Giardino Publico márványlócáján. Nem kell mondanom, hogy nagyon megörültem neki, és az első percben azt hittem, hogy ezt egyenesen nekem hozták hazulról az angyalok. Otthon nem vagyok én ilyen naiv, de itt úgy körül van véve angyalokkal az ember, hogy egész természetesnek tartja az ilyen szívességet. Mihelyst azonban éppen a tulajdon tárcámban paprikás szalonnára valló ujjlenyomatokat találtam, mindjárt láttam, hogy rossz nyomon járok. (Nota bene: a tárcámra a sajtóhibákról ismertem rá.)

Mindegy no, ismeretlen honfitársamnak mindenesetre hálás köszönetet mondok e helyen, szíves feledékenységeért, amellyel hozzá juttatott ahhoz az örömhöz, hogy otthon érezhettem magam a vérrel virágzó kaméliafák alatt. Főképp azért éreztem magam otthon, mert az újság éppen négyhetes volt, s én otthon se igen szoktam frissebben olvasni az újságot. Olyan öreg újságírónak, mint én vagyok, meg lehet ezt bocsátani, s különben szegény édesapámat, az öreg szűcsmestert is mindig csak viselt subában láttam, holott ő maga csupa új subákat csinált.

Köhécselős napom lévén, először természetesen az időjárást néztem meg, mert már kezdek belejönni a köhögés lélektanába. Ha azt hallom, hogy otthon jobb idő jár, mint itt, akkor mindjárt erőt vesz rajtam az elkeseredett köhögés, de mihelyst arról kapok hírt, hogy otthon sokkal jobban köhögnék, mint itt, azonnal elhallgatnak a mellemben mindazon hangszerek - hegedűk, cimbalmok és hárfák -, amelyeket családi körben becéző néven cinicáknak hívunk.

Most is mindjárt megnyugodtam, mihelyst azt olvastam, hogy otthon fűjdogál a szelecske, és hősüllyedés várható csapadékkal. Ezen föllelkesedve olvastam aztán el annak a gyúrói postásnak a történetét, akit majd agyonvertek az ismeretlen tettesek, mert nem fogadott szót a hatóságnak, és nem bontotta le a házát. Hát ez olyan szép történet, hogy most már nem is olvasom

tovább az újságot, míg olasz párját nem hasítom ennek a történetnek. Ez lesz a Zia Nia históriája.

Zia annyit tesz, hogy „néni”, a *Nia* pedig a Szidóniának a megrövidítése, *Zia Nia* tehát nem egyéb, mint Szidi néni. Szidi néni Magyarországon is eléggé ismeretes személy, mindenki tudja róla, hogy öelötte nem mer Berci páros csókot adni, az idevaló Szidi néninek azonban más jelessége van, noha az szintén a párossággal függ össze. *Zia Niának* a gyerekei születtek párosával. Először született neki két fia. Másodszor született két leánya. Harmadszor született két fia és két lánya. Hogy aztán negyedszerre mi történt volna, azt nem lehet tudni, mert a négyes keresztelő után nemsokára zio Ignazónak az az érthetetlen gondolata támadt, hogy ő megfürdik a tengerben. Meg is tette, bele is fulladt. (Egyike a legritkább halálnemeknek az olasz falusi népnél; aki csecsemőkorában bele nem fullad a fürösztőteknőbe, azt később nem fenyegeti e nemű veszedelem.)

Zia Nia fölvette a *vedova* nevet és rangot, és viseli öt év óta becsülettel. Nyitott egy kis bottiglieriát, és abban méri a *vino cattivo*-t. (Az olaszoknak - az isten tudja, milyen eszméltársítás révén - a viharos tenger és a rossz bor egyformán *cattivo*.) A halászok és bárkások igen kultiválják is a csárdát, mert nagyon jó helyen van, két penzió-palota közül közvetlenül a tengerbe ugrik ki, úgyhogy az ajtaján kitántorgó hazafi közvetlenül a csónakjába eshet bele, ami olyan szép berendezés, hogy a legdrágább hotelben sem található.

Történik azonban egyszer, hogy mikor *Zia Nia* éppen a reggeli *pappá*-t kanalazza szét a nyolc gyerekek, beállít hozzá az ispettore, ez olyan utca kapitányféle hivatalos ember, két guardiával meg hat darab csákányos férfiúval.

- Hát ti? - merészkedik rájuk *Zia Nia*. - Mi jóban jártok?

- Mink bizony utcát igazítunk, *Zia* - mondja az ispettore.

- Ejnye, hejnye - csóválta meg a fejét *Nia* nő -, még ilyent se hallottam. De csak mindenre ráértetek! Hát aztán, hogy igazítjátok az utcát?

- Úgy, *Zia*, hogy lebontjuk ezt a te házadat, mert nagyon kiugrik az utca sorjából. Küldött már teneked efelül a borgomastro elég írást, de te mind hallatlanná tetted, hát most már elküldött minket.

Zia Nia erős, zömök menyecske, az ispettorét akár megdagaszthatta volna, ha négyszemközt kapja, de már a bakteroknak meg a csákányos embereknek mégse mehetett nekik. De nem is volt neki az esze ágában sem, inkább betessékelte őket a küszöbről a tavernába.

- Ami parancs, parancs, annak eleget kell tenni. De már éhgyomorral mégse fogjatok hozzá, harapjatok egyet előbb, ti perdigionók.

Ha az embert füstölt asinellivel kínálják, akkor azt se bánja, ha lenaplopózzák. De a füstölt tengeri számarkát nagyon sok szálkával ruházta föl a jó Isten, az csak ákovitába áztatva üdítő eledel. Az első butéliánál azt mondták az emberek, hogy kár ezért a szép házért, de ami rend, az rend, aztán az angoloknak más az ízlésük, azok beszélték tele a borgomastro fejét. A második butéliánál azt mondták, hogy de bizony ők inkább a borgomastroba vágják a csákányt, mint ebbe a szép házba. A harmadiknál aztán már nem mondtak semmit, mert ki az asztal tetejére borulva szenderedett el, ki az asztal alatt húzta a bőrt.

Zia Nia meg csak ezt várta, akkor előhúzta a nagy kétkerekű lettigát, abba befogta az öszvért, ülésnek föltett rá egy szál deszkát, a háta mögé behajigálta a nyolc gyereket, azzal a nyaka közé szedett a *muló*-nak, s most már uccu neki a világnak!

- Mammina, mammina! - riadoztak a gyerekek, ahogy nagyokat zökkentett rajtuk a kóla a meredek lejtő sziklatuskóin.

Zia Nia hátracsapott az ostorral, a gyerekek elkezdtek bőgni, ettől az öszvér kótyagosodott meg, s most már úgy nekilódult a zörgős kolesszal, mint a veszett sárkány. Az emberek mindenütt szájtátva néztek utánuk; s akinek ráérő ideje volt - az pedig itt mindenkinek van -, az mind a nyomukba szegődött, kíváncsian arra, hogy mért akar Zia Nia kikocsikázni a világból.

A furfangos nő pedig éppen ezt akarta, a mentül nagyobb spektakulumot. Mire odacsörömpölt a rossz kocsí a *municipio* elé, akkorára az angol király öfelségének több alattvalója is odacsődült, s a nagy zörgésre, lármára, gyerekordításra ijedten szaladt ki a borgomastro is a porticusba.

- Mi dolog ez, asszony? Kié ez a sok gyerek, és mit akarsz velük?

Zia Nia leugrott az ülésről, internacionális asszonygesztussal a csípőjére tette a kezét, és rászikrázott a szemével Liguria gyöngyének leghatalmasabb urára.

- A nyolc gyerek eddig az enyim volt, de ezután a tied lesz, borgomastro, mert ha lebontatod a fejük felül a házat, akkor vidd őket a te házádba, és ezután keress nekik kenyeret te!

A borgomastro visszaugrott a szobájába, és nem telt bele egy miatyánknyi idő, Zia Nia már *sigilló*-s írást kapott róla, hogy az ő életében senki a házához nyúlni nem fog.

Ha Cornelius Nepos ezt megérte volna, Zia Nia bizonyosan a Gracchusok anyja mellé kerülne a középiskolai oktatásban.

ÉBREDÉSEK

Rapallo, április

A hajnal barátja ugyan a múzsáknak, de én már sok-sok esztendő óta nem vagyok barátja a hajnalnak. Homályosan emlékszem rá, hogy vannak szép hajnalok is, amelyeknek piros pántlika ég a hajukban, mikor kikönyökölnek az ég ablakán, de én már nagyon régen nem láttam ilyent. Az a hajnal, amelyik annál az íróasztalnál hasad rá az emberre, amelyiknél a napáldozat otthagytá, olyan, mint a rosszkor jött szerető. Az ember ásítva fogadja, és hátat fordít neki.

Az este eszembe jutott, megpróbálom, hátha itt még szép hajnalt is tudnék látni. Megkértem az öreg Subito bácsit, a hotelom *portinaió*-ját, hogy keltsen föl második kakasszóláskor. Subito bácsi a rapallói bejelentőhivatalban egész más néven van elkönyvelve, de azzal nem szolgálhatok. Nekem azért *Subito*, vagyis „Azonnal”, mert rendkívül készséges gentiluomo, és mindent „azonnal” ígér. A fölkeltés irányában elterjesztett kérésemet is ezzel honorálta:

- Subito!

- Nono - mondom -, nem oly sürgős. Majd csak reggel öt órakor.

Persze nem ő keltett föl engem, hanem én keltettem volna fel őt, ha lett volna hozzá lelkem. De csak elnéztem, ahogy ott aludt a fülkéjében, félrebillent fejjel, és természetesen még álmában is fölfelé fordított tenyérrel. (Antropológusok mondják, hogy a kapuról nevezett emberfaj így is születik.) Most láttam először portáskapka nélkül, kopasz feje búbján éppen olyan feltűnő három szál hajat visel, mint az a Szent Péter, aki a rapallói katedrális egyik oldalhajójának oltárképén őrzi a mennyország kulcsait. (A kulcsok nemigen vannak elkopva, a kép nyilván a *venticento*-ból való.) Nem tagadom, ennek a hasonlatosságnak is lehet némi része benne, hogy nem zavartam meg a signore Subito álmát. Talán javamra írják ezt nekem, ha majd megérkezem abba a tartományba, ahová remélem, útlevél nélkül indulok el, földi szegődésem kiteltén. És ha Péter azzal akar elutasítani, hogy az én számomra nem ott készítenek kvártélyt, akkor addig könyörgök neki, míg ki nem keresi a főkönyvben az én lapomat. Lesz ott a rováson elég, tudom én azt, de legalább innen Rapallóból a javamra is lesz két tétel. Az egyik az, hogy nem keltettem föl egy embertársamat, aki aludt, a másik az, hogy egy éhes csigabigát a babérfa tövéből föltettem a babérfa derekára, ami neki legalább három hétbe került volna. (De ha a lelkembe nézek, ezt a cselekedetemet nem találom egészen önzetlennek, mert közben arra is gondoltam, hogy ami babért ez a fontolva haladó elvtárs leleget, azzal is kevesebbet vágnak bele az olasz pipadohányba.)

De mit csináljak most már, hogy emberséges ember is maradhassak, meg a hotelból is kijuthassak? Eszembe jutott, hogy az egyik szárnyon van valami kilátótorony, annak a teraszán szokott ebéd után a napimádás történni. Ez nagyon különös szertartás, amelynek látása nekem mindig igaz örömemre van. A hívő liegestuhlba igazítja magát, hátraveti a fejét, és kitérít a száját a napra. Azt még nem láttam, hogy a nap valakinek a szájába repült volna, ezt inkább a napfény gyermekei, a legyek szokták megcselekedni, amelyek itt természetesen sokkal muzikálisabbak, mint otthon, de éppoly demokratikus gondolkozásúak és közvetlen modorúak. Csak egy napimádó van, akinek ambíciója többet kíván, mint egy közönséges házi legyet. Ez miss Strudle, angol teozófus, akinek mindig a hóna alatt van a Bunyan *The Pilgrim's Progress*-e⁷. Amikor napkúrázik, akkor a feje alá teszi a halhatatlan üstfoltozót minden

⁷ *Pilgrim's Progress* - A zarándok útja

misztikus látomásaival, és akkorára nyitja a száját, mintha *imádkozó sáská*-t várna bele. Linné nevezte el *Mantis religiosá*-nak ezt a hártás szájú Torquemadát, aki szenteskedve teszi keresztbe azokat a bicskákat, fűrészeket és harapófogókat, amelyeket kezek gyanánt visel. Itt már ilyenkor igen éli világát, minálunk csak a kánikula körül szerez örömet találhatóságával a bogarászó gyerekeknek. Ha tudná, hogy hazánkban *ájtatos táltor* néven örvend közbecsülésnek a zsenge ifjúság körében, valószínűleg áttelepedne oda, mert itt nem hívják semminek se.

Arra gondoltam, hogy tán ennek a kukullóriumnak az ajtaját nem zárták le éjszakára, és ha lépcsőt találok hozzá, kijuthatok a szabadba. Persze egy alvó szálloda labirintusában óvatosan kell bolyongani, mert az ember sose tudja, hogy hová jut, láttam én márilyent a moziban. De hát bátor ember vagyok, ahol egyedül vagyok, és elszántan kanyargok jobbra-balra az ajtók előtt silbakoló cipők, csizmák, bakancsok, szandálok és csónakok sorfala között. Eszembe jut egy nyugalmazott huszárőrnagy barátom, aki sokszor beutazta Olaszországot, és egy hosszú élet tapasztalata gyanánt közölte velem azt a megfigyelését, hogy akármilyen művész nemzet az olasz, a csizmát nem tudják fényesre pucolni. Magam is érzek rá némi hajlandóságot, hogy néplélektani következtetéseket vonjak le abból, melyik nemzet hogyan teszi ki éjszakára a cipőit az ajtóba. A német habdák elszántan, keményen és láb nélkül is befűzöttek állanak, az egyik kétujjnyival előbb, és mindjárt megindulnának, ha vezényszót kiáltana nekik az ember. „Immer feste drauf!” A francia cipő az orrán pipiskedik, és ágaskodik, mint egy kukorékoló kakas, az angol cipők feszesek és merevek, mintha sámfát nyeltek volna, orruk, sarkuk hajszálnyira egy vonalba van igazítva, de egy arasz távolság jelzi köztük, hogy az angolszász láb két hemiszférára támaszkodik. A foltos cipők a takarékos osztrákra vallanak - hozott lakkcipőt is, de azt nem veszi ki a kofferből -, a japánok sarui a földhöz lapulnak és összekancsalítanak, ahol pedig egymásra tapos a jobb és bal lábra való cipő, ott az ajtó mögött magyarok álmodják haza magukat. Továbbá azt a tételt is föl lehetne állítani, hogy ha a férfiak is olyan paragrafussarkú cipőket hordanának, mint a nők, akkor nyilván egész más irányt venne a történelem folyása.

Azonban haladjunk, haladjunk, mert nem azért küldettünk e földre, hogy új történelem-filozófiai rendszert dolgozzunk ki, és különben is helyen vagyunk már: zörgeti a szél a kukullórium ajtaját. Amiből nemcsak az következik, hogy szabad a kimenet, hanem az is, hogy a szél már fölkel. Ez azonban nem számít, mert itt a szél le se szokott feküdni.

Ahogy kilépek a teraszra, még álom van a világ szemén. A tenger csak egy sirályröppenésre van tőlem, hallom a lélegzetvételét, de látni csak ott látom, ahol csillagok fürdenek benne. A Siriusra a vízben is ráismerek, s most jövök rá, hogy arany szemű testvérei közt mért ő a legragyogóbb. Azért, mert ő marad legtovább a vízben. A többiek már rég fölverték ködingüket, és behúzódtak kristálygrottáikba, amikor ő még mindig kisüt a habokból. Egyszer aztán a Sirius is elmerül. Génua felé hirtelen vörös csík lángol át a horizonton, de ez még nem a hajnal. A hajnal még valahol a dalmát partokon csókolgatja a szűz havasokat, amikor itt már elpirul a tenger. Szégyenli, hogy együtt aludt az éjszakával, amely fekete uszályát maga után húzva, most szökik ki az ég nyugati kapuján. A világ kezdete óta így megy ez, de a tenger mindig megőrzi szemérmét, és azért marad örökre fiatalnak.

A Campanile harangja megszólal, és a szomszéd villa emeletén kinyílik egy ablak. Valaki kinéz rajta Chiavari felé, amelyre már lecsorog a hajnal tüzesője. Kilép az erkélyajtón, paletta van a kezében, arról ráismerek. Ez signore Gustavo, helybéli adóbecslő és tájképfestő. Kár, hogy Leonardo da Vinci és Raffael nem voltak adóbecslők, mert akkor ők is korán kelő emberek lettek volna, és hagytak volna ránk olyan tájképet, amelyet *Hajnal a tengeren* címmel háromcsillagoznának meg a bédekkerek. Sajátságos dolog, hogy a reneszánsz nem ismerte a tájképet mint olyant, legföljebb csak mint ifjú angyalok és öreg szentek háttérét. Más okát

nem tudom találni, mint hogy az emberiség legnagyobb festői a későn fekvést sokkal jobban kedvelték a korán kelésnél, amiből azonban eszem ágában sincs azt következtetni, hogy minden korán kelő embernek okvetlen művészettel kell foglalkoznia.

Például a Viale della Palmen dőcög fölfelé egy kétkerekű kordé, az hozza a tejet az albergóba. E tejesembernek például elengedném, hogy vízfestéssel foglalkozzék, de szemem láttára műveli azt. Tíz kanna tej közt arányosan porcióz fel két kanna vizet, amit a hegyoldal csurgójából fejt. Ennek köszönheti a tej azokat a színhatásokat, amelyeket mynheer Bloom, a holland sajtkereskedő mindig ezzel honorál a reggelinél:

- Az is ökör, aki elhiszi, hogy ez a tej tehéntől származik.

Ilyenkor Alessandretto és Teodorulo, a két kis reggeli pikoló mindig alázatosan összemosolyodik. Most már tudom is, miért. Ők ketten veszik át a tejesembertől a *latté*-s kannákat, és fél kanna igazi tejet kiihatnak érte, ha zio Giovanninak segítenek a csurgókutat húzni.

Elfordítom a fejemet, részben azért, hogy az érdekeltek zavarukban el ne tévesszék a keverési arányszámot, tíz kanna vízbe kevervén két kanna tejet, részben azért, mert meghat az üzleti csalásnak ez a primitív bája, amely a festészetben Cimabue iskolájára emlékeztet. A szarka azonban, amely a leanderfák közt virradt meg, nem olyan diszkrét, mint én vagyok, és rákiált a társaságra:

- Rubatori!

Ez annyit jelent, hogy „rablók!”, de nem bizonyos, hogy kiket illet, mert közben a pékkocsi is odanyikorog a hátsó kapura, és a direttore reggeli harákolása is fölhallatszik a hallból. Mindenesetre érdekes, hogy az üzleti világ ébred elsőnek, beleértve a szarkát is, akinek nagyon jól áll, amikor tolvajt kiabál.

A zenit rózsás felhőhajói kezdenek aranyosodni, a tenger anzikszkék lesz, és a magnóliafáról leesik egy tulipánszirom. Egy cinege verte le, amely reggeli harmatot ivott a rózsaszín kehelyből. Ő maga ki se látszik, csak a farka hegye billeg ki a virágból, és a csittegése hallatszik. A magyar cinege azt mondja: „kis cipő, kis cipő, kicsit ér, kicsit ér, kicsit ér!” Az olasz cinegének egész más a világnézete, az azt mondja:

- Cinquanta, cinquanta, cinquanta, bruco, canonicato!

Mármint hogy ötven papmacskahernyó fölér egy kanonoksággal. Hát gusztus dolga. Különben lehet, hogy Olaszországban csakugyan így van.

A fecske is aránylag későn ébred, és csak itt jövök rá, hogy ő tulajdonképpen minálunk is olaszul beszél. „Csicseri-ficseri”: ez határozottan olasz idióma, csak azt nem tudom, hogy mit jelent. Subito bácsit már kérdeztem, de csak annyit tudtam kivenni a feleletéből, hogy ő a pacsirtát jobban szereti. Tudniillik olajban kisütve.

Meglepett azonban, hogy a sárgarigó, amely egészen beleveszett a mimózafák sárga virágfüstjébe, itt is magyarul beszél. Nem tud leszokni arról az illetlen szavajárásáról, hogy „huncut a bíró”. Szerencséje, hogy az olasz hatóságok nem értik, amit mond, és azért nem tesznek ellene folyamatba semmi fenyítő eljárást. Ugyan a *Rapallo* saját tudósítója azt jelenti Rómából, hogy több törvényjavaslat készül a társadalmi rend hatályosabb védelmére. Lehet, hogy azok közt lesz a sárgarigók szólásszabadságának korlátozásáról szóló is.

A nap fölhang a Monte Oliveto csúcsára, az első emelet sarokerkélyén megjelenik Mr. Burberry, pizsamában, a kezében órával, és nézi a napot. Azt hiszem, hozzá akarja igazítani az órájához. Egy-egy lady feje is feltűnik az egymás után kipattanó ablakokban, de most nincs rajtuk kalap, sőt némelyikén még most haj sincs. Az olaszok danolva, a hollandok károm-

kodva ébrednek. Legkésőbb kelnek a németek, de azért a reggeliző teremben ők az elsők. A franciák hamarabb megindulnak, de a folyosókon találkoznak egymással, elkezdenek trécselni, s a reggelihez ők érnek utolsóknak.

Magyarok most ketten vagyunk Rapallóban, s mi természetesen összevissza ébredünk, és rendszerint rosszkor. Ha napos a reggel, akkor alszunk délig, de ha szakad az eső, akkor már reggel öt órakor etetjük a napot a fenével, és fogadkozunk, hogy belevágjuk a tengerbe az egész albergót.

ESTI SZÓRAKOZÁSOK

Rapallo, április

Napóleon katonáira négyezer év nézett le a piramisokról, s ez a történetírók állítása szerint nagyon lelkesítő hatással volt rájuk. Hát énám legalább negyvenezer esztendő néz arról a harminc egynéhány angol és német úrnőről, akikkel van szerencsém együtt dinerezni, de az éveknek ez az imponáló száma engem csak gyors visszavonulásra lelkesít. Nem mondom, hogy az első estéken nem mulattattak, de ez csak addig tartott, míg rendszereztem őket. Végre is tanulmányúton vagyok, és olykor foglalkoztatnom kell a múzeumigazgatót is. Ez a lady itten kőkor, de már az a fejlettebb periódusa, amikor ismerték a festés művészetét. Ez a barlangi medvével élhetett együtt, és annak a fogait hordja még most is. Az a múmia a sarokban a Kheopsz fáraó anyósa lehetett - bizonyosan azért halt meg az a derék ember olyan fiatalon. Ez a skót várúrnő határozottan pelikántípus. Tokazacskója van, amelyből egykor vérével táplálta gyermekeit, most azonban már csak a skót várúr ijesztgetésére szolgál. E gentlemannek nagyon reszket már a keze és megesik, hogy a pohár oldalához koccintja a *schiaccionoci*-t, amely szép névre az olasz diótörő hallgat. Ilyenkor mindenki odanéz, a glycine-díszes kalapot viselő pelikán pedig haragosan szétnyitja és összeklappantja a csőrét. Az öregúr rémületéből látom, hogy ez csak azt jelentheti:

- Mylord, én önt bekapom, mihelyst leveti a szmokingot.

Vannak még kanalas gémek, szürke gémek, pingvinek is a *sala da mangiaré*-ban, sőt egy-két kedves, fehér öreg dunnalúd is hápog a *fruttó*-s kosár fölött - mire hozzám ér, ki is színelik a narancsból a jaffait, s csak a helybelit hagyják meg, amely az ürüktetthez csakugyan élvezhető is ecetes paradicsom gyanánt - de hát a tudományokba hamar beleun az ember. Mikor pedig az őstörténelem megindul a társalgó felé, és a Gianetto kezdi fölgöngyölni a tánchoz a pokrócot, akkor az emberen határozottan erőt vesz az életösztön, és angolosan távozik az angolok közül összes termeibe.

Elvégre a szobájában is elmulathat az ember. Például a lámpákkal, amelyek közül a függőlámpa nem akar elaludni, az asztali lámpa nem akar meggyulladni. Azután megnézi, hogy be van-e csukva az ablak. Persze hogy be van, de rosszul van becsukva, tehát kinyitja az ember, és most már nem tudja becsukni sehogy se, tehát csak betámasztja. Ez azért szerencsés ötlet, mert most már el lehet gondolkozni azon, hogy ha az éjszaka jön a bőra, kicsapja az ablakot, megfázik az ember, mije fog akkor fájni holnap? A bőra maga is nagyon kiadós téma. Rendkívül nagy családja van, nem hiába olyan öreg szél, már a rómaiak idejében is fűjt. Vannak neki fiai, lányai, unokái: boretta, boretto, borella, borino, de mivel mind személyazonossági igazolvány nélkül jelentkezik, az olaszok maguk sincsenek vele tisztában, melyik kicsoda. Én csináljak most már külön tanulmányban rendet az olasz szelek közt? Nem, azt a barátságot nem teszem meg az olaszoknak, legalábbis míg Fiumét vissza nem adják. Faragjuk ki inkább a ceruzánkat, ezzel is telik az idő. Valóban eltelik egy fél óra, míg az ember megnézi a felsőkabát, kiskabát, mellény, nadrág összes zsebeit, és a bujdosó bicska előkerül a fésűtartó tokból. Most már csak a ceruzát kell előhajtászni, s mire az is megtalálódik a pipában, ahol szurkálói minőségben tartózkodott, akkorra örömemben úgy eltettem a bicskát, mintha vámvizsgálatra készülne. Bújjon beléd a bújócska - mondom neki, mikor kiderül, hogy a bal markomban szorongattam az egész idő alatt, míg a jobb kezemmel turkáltam utána, s most már csakugyan ráfogtam a ceruzára, amely, most veszem észre, nem is hegyetlen. No már olyan prédaságot pedig mégse csinálunk, hogy elrontsuk a készet, inkább megszerkesztjük

vele azt a mondatot, amelyben reggel megkérjük a cameriérát, hogy varrja föl a hálóingünkre a gombot.

Ez is megvan, még sincs több tíz óránál. De ne is legyen több, mert akkor kifogyunk az időből, pedig egy nagy munka még hátravan. Az olaszoknál nagyon fejlett a szállodakultúra, hiszen abból élnek, de ha én Mussolininek volnék, már rendeletet adtam volna ki a szállodai ágyak miképpen megvetése tárgyában. Az nem való, hogy egy vánkost teljesen elspórolnak a fáradt vándor feje alól, s a másiktól is csak fele porciót juttatnak egy személynek. Egy dicsőséges múltú nagy nemzethez, amely a háborúval is igen jól megvetette a saját feje alját, igazán nem illik ez a pikolóskodás. És nem csinálhat a vendég vánkospótlékot még csak a takaróból sem, amely áll két lepedőből, amely egy gyapjúdarabbal van töltve. Ennek a különös rétesnek a szélei azonban úgy be vannak tömködve a derekalj alá, hogy onnan csak karhatalommal volnának kihúzhatók, amivel azonban magamforma kisember még otthon se rendelkezik, nemhogy idegen országban. Itt nincs egyéb segítség, mint hogy a kis kezitáska a babavánkos alá helyeztetik (azonban a tintásüveget ajánlatos belőle kivenni), arra jön kéziratáska s végül a hazulról hozott kis japán álomvánkos. Így már a magasság megfelelő, a szélességet pedig azzal a kabáttal pótolja az ember, amelynek az időjárásbeli kilátások éppen nem kedveznek. Úgy is jó, ha a kabátgombok lefelé vannak fordítva, mert akkor nyugodtan lehet aludni, de az se baj, ha a kabát gombbal fölfelé teljesíti hivatását, mert akkor nem lesz olyan hirtelen az átmenet ebből a nagy uraságból az otthoni fejtöresre.

Mondhatom, hogy amikor sikerül megadminisztrálnom az olasz ágyat, akkor el tudom képzelni, mit érezhetett Gömbös Gyula, mikor a választásokon megadminisztrálta a nemzetet. Csakhogy én, mikor már belemelegszen az ágyba, észreveszem, hogy valahogy léghuzat van. (Ugyan lehet, hogy Gömbös Gyula is észrevette azóta.) Fölkelek és becsukom a nyitva felejtett ajtót, mire kinyílik a betámasztott ablak. Most már mindegy, úgy hagyom, legalább behallatszik a kvartett: a tenger zúgása, a békák brekegése, a fülemüle nászdala és a *nottola* kuvikolása. Természetesen a fülemüle hagyja abba leghamarabb, és a békák bírják legtovább. De már alig hallom őket, robog velem a vonat hazafelé. Már azt se hallom, már otthon próbálok belesni az ablakon, mikor a szomszédban elordítja magát a mainzi ügyvéd:

- Ruhe!

Hallgatódzom, kit csitít, de olyan csönd van, mintha ki volna terítve a világ. Csak a mainzi ordítja el magát minden öt percben:

- Ruhe!

Azt hiszem, álmodik és a Marx-párti népgyűlésre kiabál, amelyik nem akarja meghallgatni. De az is lehet, hogy csak a feleségét fegyelmezi.

RENDES EMBER VASÁRNAP DÉLUTÁNJA

Nervi, április

Világos, hogy itt nem énrólam lesz szó, mert bár az az egy ambícióm volt az életben, hogy rendes ember legyek, most már legföljebb csak rendes halálra lehet kilátásom. (Például, mikor rátérdelek a kofferre, és sikerül is mind a két zárját becsattantanom, csak a szmokingom ujja lóg ki belőle.) Aztán meg nekem most már ötödik hete mindennap vasárnapom van, kivéve azokat a zord pillanatokat, mikor eszembe jut, hogy hány esztendő hétköznapija lesz ennek a hosszú vasárnapnak.

Egyszóval itt egy rendes ember rendes vasárnap délutánja íratik le, teljes tárgyilagossággal és az összes műfaji törvények szigorú megtartásával. Előreláthatóan nagyon sikerült olvasmány lesz, és középiskolai olvasókönyvek külön szerzői engedély nélkül közölhetik. Tiszteletpéldány semmi esetre se kíváncsít. (Érdekes, hogy az ember hazájától távol még a tankönyvírókra is elérzékenyedve gondol.)

Tehát a rendes ember genovai polgár, aki szombaton este lefekvés előtt tanácsot tart a családjával, hogy mit lehetne vasárnap délután csinálni. Mert a délelőtt eltelt valahogy. A rendes ember és famíliája valamivel később kel fel, mint máskor, a gyerekek is később kezdenek a síráshoz, és a cseléd is később jön haza a *mercato*-ról. Délelőtt ténfergés a városban, ácsorgás a mólón, hajók föltekintése a kikötőben, aztán egy kis *birrá*-zás a Gambrinusban, utána gyüszmékölés otthon, szobából ki, szobába be, s komoly, de objektív előadás a ház úrnőjének arról, hogy a római matrónák fő erénye a pontosság volt. Végre evés, komoly, határozott vasárnapi evés, spagettivel és rizottóval.

Hanem aztán jön a délután, mikor semmit se lehet csinálni, és az borzalom az olyan rendes embernek, aki ahhoz van szokva, hogy mindig kell valamit csinálni. Hát mi lesz holnap? - teszi fel a kérdést szombat este a rendes ember mint padre. Ő már tudja, hogy mi lesz, mert az egész vacsora alatt ezen törte a fejét, és meg is mondja, hogy mi lesz. Az lesz, hogy kimegyünk Nervibe, napot és angolokat nézni, mint ahogy kimentünk a múlt vasárnap, és kimegyünk a jövő vasárnap is.

- È magnifico! - tapsikolnak a rendes ember kisasszony lányai, mint ahogy tapsikoltak a múlt héten, és tapsikolnak a jövő héten is.

És amíg a fehérnép megveti az ágyat, addig a rendes ember szétnéz a kamrában, kinéz egy fonott *paniera*-t, azt beviszi a szobába, leteszi az asztalra, és elkezdi nézni. Egész lefekvésig nézi, de ez nem olyan hiábavaló nézelődés, mint mikor az ember az égre vagy a tengerre bámul, ez a hadvezér céltudatos és hasznos nézelődése. A rendes embernek szoktak lenni szemei, és azokkal berendezi a kosarat. Ide jön a só, emide az olajbogyós skatulya: revolver, trancsír-kés, hat bicska, picézőkészség, dohány, cerini és vihargyufa, vatta, ha a gyerekek el-esnek, és betörik az orrukat, tű, cérna, rossz kesztyűk a szirteken való mászkáláshoz, egy sült cappone, az Arrosto di majale, ami nem májusi áristom, hanem sertéskarmonádli, a cipolle, vagyis a zöldhagyma, egy üvegben caffè con latte, kenyér, aranci, stuzzicadenti, vagyis az a fából való dárda, amivel a fogát megstuccolja a rendes ember, továbbá kártya, labda, karikajáték, egy karaj gorgonzola és egy kötet Salgari-regény a fehér kalózárról, aki minden indiánt levágott, aki csak eléje akadt, és még most is vágja őket, ha meg nem halt. No aztán még jönnek a hajtűk, a tűk, a fésű és a púderpamacs a signorinák számára, bádoghajó és mágnesalak a jövő nemzedékének és egy félig kész harisnya a ház úrnője számára, amit akkor vesz elő, mikor bizonyos ifjú signore megjelenik a látóhatáron. Ami hely marad a

kosárban, azt chiantis üvegekkel kell kitölteni. Ennyi az egész készülődés, de ez majdnem többet ér, mint az egész kirándulás. Valamit ugyan még kifejezett a rendes ember, de nem jut eszébe, hogy mit, no, de majd megálmodja az éjszaka.

Azonban nem álmodik semmit, mert mikor már éppen rajta van a keze az álom kilincsén, mindig felébreszti az a kellemes gondolat, hogy milyen jó lesz holnap Nerviben. Kolumbus utolsó éjszakája lehetett ilyen, mielőtt a három caravellával elindult Amerika felfedezésére. (Különbén szintén genovai polgár, noha nem nagyon rendes ember.) Csakhogy Kolumbus semmit se felejtett ki a hajórakományból, ellenben a rendes embert egész vasárnap délelőtt hiába gyötri a gond, és hiába osztja meg e gondot a család anyjával, aki az ő személyes felügyelete alatt rendezi be a kosarat az általa vázolt tervek alapján. De most már menni kell, akár tudjuk, amit nem tudunk, akár nem tudjuk, amit tudunk, mert különben elkésünk, és más rendes emberek szállják meg a nervi szirteket.

Némi lelki küzdelem még lefolyik a rendes ember feje és lába közt, mert a fej azt mondja, hogy a gyalogkirándulással meg lehetne keresni hat lírát, amennyibe a villamos kerül öt felnőttnek és két bambinónak, a lábak azonban kijelentik, hogy ők nincsenek megtévelyodva, és nem hajlandók megszenteltetni a vasárnapot nyolckilométeres gyaloglással. A fej és a láb harcában természetesen a nemesebb rész győz, és három óra tíz perckor már a nervi *Strandpromenadé*-n látom a rendes embert és családját. Éppen most szedelődztek le a villamosról, a rendes ember megnézi az óráját, és elismeréssel biccent az *elettrico* felé:

- Jól hajtott.

Azzal megindulnak a pálmák alatt, le a szirtekre, amelyek körül szelíden fodrosodnak a Tirrén-tenger kék hullámai. Elöl megy a cseléd lány, a *serva* a kosárral s utána a rendes ember, akinek élethivatása a kosarat részben büszkén kísélni, részben gondterhes arccal, mert tudva van Genova történetéből, hogy ötszáz esztendővel ezelőtt nagy herbergjük volt ezen a tájon a szárd kalózoknak, míg a derék Doria András meg nem égette a kapitányukat éppen ezeken a szirteken. (Azért a nevük ma is *scogli di pirata*.) A *mamma* előre ereszti a két hajadont, s ahogy széldagasztotta szoknyájába belekapaszkodnak kétoldalt a bambinók, méltóságosan halad előre, mint kis bárkákat vontató kövér gálya.

A szirteken azonban a méltóság már nem foglal helyet. A rendes ember paradicsomvörösre mázskálta magát, és egészen el van készítve apróbb gutaütésre, a materfamilias pedig fűjtat, mint egy óceánjáró. A gyerekek sírnak, mert a sziklák felhorzsolták a térdüket, a kisasszonyok pedig ábrándosan keresik a helyet, ahol azt a bizonyos pirátát elégették. Találnak is valami kalcinált kutyacsontot, s azt szent borzalommal viszik a családfőhöz, mint letűnt századok sötét emlékét. A cseléd megteríti a sziklák laposán, mint kőből való *tavolá*-n, ahová széles, lapuló árnyakat vetnek a partról a hotelkertek piniái, s a rendes ember kibontja vászon- és papírburkaiból a sült kappant, amely a meleg miatt olvadékony hangulatba jutott, és inkább borotvált gödényhez hasonlít. A cappone szétvágatik és fölosztatik a család oltárán. Az apróbb emberek *ventriglió*-t akarnak enni, amit a tudatlan magyar gyerekek zúzának neveznek, és mivel a capponénak már nem található ez a bonctani alkateleme, sírásba fognak, amely azonban elmúlik, mikor egy sirály elvillan a fejük felett. Ekkor csak az a veszély fenyegeti őket, hogy tátott szájukon kiesik a fejük. A rendes ember ihletett mozdulattal előhúzza a kosárból egy gyékényfonásos chiantis üveget, s ekkor eszébe jut, hogy a dugóhúzó felejtette otthon. Ez olyan nagy baj, mint Kolumbusnak lett volna, ha az iránytűt felejtí ki a tarisznyából, azaz mégse olyan nagy baj, mert a cseléd teljes tisztelettel átküldeték a szirt másik oldalán időző kompániához dugóhúzó kölcsönkérése okából. Ezután isznak.

A kisasszonykák összeállítják a picét, belevetik a tengerbe és várnak. Azonban hiába várnak, mert a rendes halak vasárnap délután szintén kirándulással vannak elfoglalva a mélytengeri rétegekbe. De mégse hiába várnak a fanciullelták, mert a társadalom fönnálló rendje szerint csakhamar megjelenik egy ismerős gavallér, akinek kankalinbokréta van a birtokában, amely - ugyancsak a társadalom fönnálló rendje szerint - estére már az egyik kisasszony ridiküljében lesz. Az este azonban még messze van. Addig fogatik egy kétségbeesett tengeri durbincs is, amely öngyilkos szándékkal a horogra akasztotta magát. A durbincs közbámulat tárgya lesz, ilyen a cápa is, csak hogy az nagyobb, azonban senki se meri levenni a horogról, mert hátha harap.

Ezután megint esznek. A gyerekek a karmonádliból is zúzátkérnek, de mivel az abban sem található, most már kiadósabb sírásba fognak. Arra a fenyegetésre azonban, hogy a döglött durbincs gyerekhússal él, elhallgatnak, s jutalmul a családfő meggyújt nekik egy vihargyufát, mivel viharra úgy sincs semmi kilátás. Esznek. Nevetnek. Isznak. A tengeren jönnek-mennek a bárkák, a vitorlások és a gőzösök. A nap fénye az olajfák közül itt-ott nagy pászmákban kifekszik a vízre, s mikor ezekbe az aranymezsgyébe jut a hajó, akkor csillognak rajta a festett vasalások. Ez szép nagyon, de ők nem veszik észre. A gavallér hiteles följegyzések nyomán elbeszéli, hogy mint ordított ő, mikor a foga jött. Nevetik. Aztán a rendes ember elmondja, hogy mikor ő ilyen fiatalember volt, egyszer öt doboz szardíniát evett meg ilyen kiránduláson, de most nem bír többet kettőnél. Csodálkoznak rajta.

És mikor mindent megettek és mindent megittak, akkor a társaság fölcihelődik, és elhagyja a szirteket. Már ott mennek a mólón, egy csésze *espresso*-ra beülnek a Savoyba. Elül a rendes ember megy, vállára vetett bottal, a bot végén a kalappal, amelyet mint a jól sikerült vasárnap délután diadaljelét, lobogtat a szél.

Nem tagadom, egy kicsit irigyen nézek a rendes ember után.

PÁLMÁK ÉS PÁLYÁK

Rapallo, április

Tudtam én azt még otthon, hogy baj lesz abból, ha nem jól tarisznyázom föl magam az olasz útra, de hát énám sohase hallgatnak az illetékes körök. Az illetékes körök kidobálták a kofferemből a könyveket, és beleparancsoltak keféket, ruhatartó pálcákat és mindenféle olyan találmányokat, amikről nem is tudom bizonyosan, hogy micsodák, de szaktudósok szerint beletartoznak egy úriember úti fölszerelésébe.

- No jó - mondtam az olyan ember megadásával, aki tudja, hogy a végzet ellen hiábavaló küzdeni -, de legalább azt a növényhatározót hagyjátok ott a táska fenekén.

A végzet azonban, noha az egész pakolás alatt könnyben úszott a szeme, könyörtelen volt.

- Ne nevettesd ki magad - vette ki a *scientia amabilis*⁸ kézikönyvét, és fektette helyére a sámfára húzott lakkcipőt. - Virágot szedhetsz növényhatározó nélkül is, de lakkcipő nélkül nem boldogulsz az emberek közt.

Nem vagyok vitatkozó természet, de ilyen messziről teljes bátorsággal ki merem jelentem, hogy megint nekem volt igazam. Az emberek közé nemigen mentem lakkcipőben, úgy meg igazán egyszer se, hogy a sámfá is benne lett volna, de azért még eddig nagyon jól kijöttem velük. Például itt a Bellevue-ben is, még sohase láttak tükörbőrt a lábamon, de azért oly kedvesek hozzám, hogy még olyan vermutot is beírnak a heti számlába, aminek soha színét se láttam. Nem mondom, hogy lakkcipőben nagyobb nem volna a becsületem, akkor bizonyosan cherry brandyt írnának be, de hát én sohase voltam nagyravágyó ember.

Ellenben a fűkkel, fákkal, virágokkal nagy baj van. Azt én már gyermekkorom óta tudom, hogy ezek rendkívül érzékeny teremtések, és sokat adnak arra, hogy az ember ismerje őket. Például határozottan tudom, hogy azok a kék szemű virágok, amelyek most mindenfelé süt-kéreznek az olajfaerdőkben, Mr. Burberryt kutyába se veszik, mert mikor ez a gentleman rájuk gázol a bakancsával és a hallban letappogja őket magáról, akkor azt mondja a nejének, hogy ez egy kellemetlen paraj, mert csúszóssá teszi a sziklát. Én azonban tudom, hogy ezt a kis kék szeműt ajugának hívják, és azért a kis kék szemű cirógatva simul a cipőmhöz, és ha lehajolok hozzá visszacirógatni, akkor megcsillan a harmat a szemében, és mindenféle szépeket mesél a jelen öreg úrnak arról, hogy ő is volt egyszer fiatal, és a ligetben ajugát szedett a kedvesének. Akinek a szeme színében már nem mindig biztos, mert ő, a legkedvesebb szemek is el-ködlenek egyszer, és azokat nem hozzák vissza új tavaszok, mint az ajugákét.

- Az azonban a hiba, hogy itt az otthoni virágbarátok is majd mind sötétzöld bőrruhában járnak, és azért még az ismerősre is nehéz ráismerni. Látom valamelyik nap a lunch-nél, hogy tőlem a harmadik asztalon valami kerek levelű aprós zöld virágot igazgat a pikolófiú a vázába a hervadt rózsák helyett. (Én magam szedem a virágot az asztalomra, és természetesen ott szedem, ahol találom: holnap vasárnap lesz, ennélfogva estére a közkertből fogok mirtuszágat nyesni. Behajtja azt énrajtam citta di Rapallo kurtaksában.) Kérem a gyereket, ahogy elhalad mellettem, micsoda virágot tett az öreg hölgy asztalára.

- Orfanellát - lep meg a gyerek a válaszával.

⁸ *scientia amabilis* - a kedvenc tudomány

Először az lep meg, hogy tudja a virág nevét. Mert e tekintetben itt se tudósabbak a népek, mint mifelénk. A szomszéd villa kertjében van egy diófa formájú terebélyes fa, amely viola-színű lóheréket virágzik. Óriási ecset, amellyel a hajnalt szokták az égre festeni, s még benne van a festék. Egy hét óta virágzik, s azóta nem találok embert hetedhét faluban, aki meg tudná mondani, micsoda fa ez. A villa gazdájához is odaalázatoskodtam, de az is csak annyit tudott mondani, hogy ez borzasztó szép fa. Bellissimo arbore!

Azután meg az lepott meg, hogy itt ezt a seszínű gyimgyomot hívják „Árvácská”-nak, nem a viola tricolórt, mint otthon. Nem is nyugodtam addig, míg ebéd után közlelöl meg nem nézhettem, de akkor azután meg is húztam neki a nyakravalóját. Mert ez az olasz árvácska bizony minálunk csak kutyatejecske. Csakhogy itt ő is bőrlevelet hord, és orfanellának hívatja magát.

- No - súgtam oda neki, hogy a szomszéd asztalon meg ne hallják a kaméliák -, téged is megvernek otthon ugye, ha vázába nem kívánczol?

Hanem azért lassanként összebarátkoztunk mindenféle füvel-fával, még a szentjánoskenyér-fára is ráismertem a Villa Spinola citromerdejében, s azt is kitudtam, hogy annak itt *caruba* a neve - csak éppen a pálmák fogtak ki rajtam. A pálmát én mindig olyannak képzeltem, amilyennek kisgyerek koromban láttam a földrajzönyvben, ahol egy burnuszos arab hozzákötötte a lovát egy dum-pálmához. Az egy igazi komoly fa volt, amelyről föl lehetett tenni, hogy még az édesapám se tudna rá fölmászni, ugyan nem is lett volna érdemes, mert nem varjófészek volt a hegyében, csak egy felhő. A magasságuk ellen az idevaló pálmáknak sincs kifogásom, azonban nincs alattuk burnuszos arab, és semmi komoly élethivatást nem tudok rajtuk fölfedezni. Csupa játékfák ezek, amiket az Isten is játékos kedvében teremtett, mielőtt a mi tekintélyes és méltóságos fáinkat kigondolta volna. Valahogy megmaradtak gyerekeknek, akik e megöregedett világban is csodálatos bájjal őrzik mókáikat, amiket még a paradicsomkertből hoztak magukkal. Az egyik levélbóbitát hord a fején, a másik olyan legyezőket himbál, amilyenekkel a fáraók feleségeit frissítették, van olyan, aki tetőtől talpig csíkos selyembe van öltözve, mások hamuszín darócot viselnek, de a leveleik tövében tafotából való erszényük van, és abba piros vagy kék gyöngyöket pergetnek. Az egyik vadszőlőt terem, a másik kökényt, a harmadik kis dinnyét, a negyedik kukoricacsövet, és terhét mind olyan vidám kérkedéssel viseli, mint Raffael *Donna gravidá*-ja. Leveleik mozdulata ahány, annyi-féle, az egyik reszket, a másik lebben, a harmadik tapsol, a negyedik bólint, az ötödik viháncol, de ezt mind olyan pajkos gráciával teszik, ami más fától nem telik. Lent a tengerparti sétányon, a *lungomará*-n van egy karcsú fiatal pálma, azt mindig elmegyek megnézni, ha egy kis szellő lengedezik. Az mindig úgy rázza levéltenyerei finom ujjait, olyan bohókás ijedtséggel, mint a fürdőbe lépő kisgyerek, aki örül is a víznek, meg fél is tőle. El is neveztem *Babucia tremolans*-nak és nem hiszem, hogy neki kifogása volna ellene, hiszen úgylis csak köztünk marad, és nem kerül a világ szájára - de én magam mégiscsak félve gondolok Linnére és a többi öreg rendszerezőre. Ezek a kedves kopasz bácsik bizonyosan mind együtt ülnek az égi mezőkön - nincs kétségem benne, hogy a botanikusok mind oda jutnak, és utoljára a bogarászok is oda kerülnek, de azokat előbb gombostűre tűzik, és egy-kétezer esztendeig formalinba mártogatják a purgatóriumban -, mondom, a Linnék és Tournefortok galambepéje fölforr odafönt, amiért én így beleavatkozom a mesterségükbe, és elhatározzák, hogy annakidején fölvételit fognak velem tétetni a pálmákból.

Nohát állok elébe annak is. Bemegyek Genuába és megkerítem valamelyik boltban a pálmafák bédekkerjét. Be is mentem, találtam is olyan könyvkereskedőre, akivel szót tudtam érteni, de pálmafás könyvet ketten se találtunk, pedig még a létrára is fölmásztunk.

- Hát valami magyar íróat ismernek-e itt? - kérdeztem nem nagyon kíváncsian, csak éppen, hogy a szó több legyen vele. Tudom én azt úgyis, hogy csak bolondítjuk mink magunkat azzal, mintha valahol számontartának bennünket a világ boltjában.

Signore Naldi egy kicsit följebb tolta a pápaszemét a homlokán, azután igent bólintott.

- Hogyne, éppen most jött meg Leipzigről a Löw főrabbi könyvének a második kötete. Tetszik ismerni?

Azzal elem teszi a *Die Flora der Juden* második kötetét, amely a *Pedaliaceae*-ktől a *Zygophyllaceae*-kig ismerteti a füveket és fákat, a bokrokat és virágokat, amelyek az örökkévalóságig illatozni fognak az emberiség szent könyveiben. Hatodfélszáz oldalas könyv, kezdődik a *szezam*-mal, a *pun sisim*-mel, az ősz Babilon misztikus növényével, amely Ali babának megnyitotta a negyven rabló kincses barlangját, és végződik az arameus *sabbará*-val, a *Peganum harmalá*-val, amelynek egy-két bokra a török hódoltság hagyatékául ma is él még a Gellérthegyben, ha meg nem halt azóta, mióta én láttam. A talmud és a biblia növényeinek a legszigorúbb tudományos módszerekkel való botanikai, nyelvészeti és kultúrtörténeti monográfiája ez a könyv. Kertté elevenítése a legősibb herbáriumnak, amelyen mindmáiglan érzik az Isten kezének szentsége, aki még akkor konzerválta azt az emberek fiainak számára, mikor a maga fiainak érezte őket.

- No, ugye, hogy van itt magyar író is? - néz rám elismerést várva Naldi úr, míg elem teszi a tavaly megjelent harmadik kötetet is, amely elsőnek jelent meg, s nekem is megvan otthon.

De én csak hallgatagon dobolok a két súlyos volumenben, amelyet elsőrendű kiállításban, nyilván óriási költségen adott ki a leipzig-i cég, az amerikai Kohut-alapítvány kamataiból. A zsidók flórájáról szól, Nöldeke és Schweinfurth uraknak van ajánlva, és az első oldalon a bécsi H. O. Chajes mond mélységes hálát a tudomány minden barátja nevében a könyv megjelentetéséért a Kohut Sándor leszármazottjainak, aki félegyházi zsidógyerekből lett New York rabbijává és a bibliatudomány nemzetközi nagyságává. Olyan könyv, amelyet a világon mindenütt forgatni fognak mindazok, akik botanikával vagy keleti nyelvészettel, vagy bibliatudománnyal foglalkoznak, s csupa olyan név, a szerzőét is beleértve, amelynek viselői közül minálunk egyet se eresztene tudományos pályára a numerus clausus. És ezt vállaljam én magyar könyvnek, és kérkedjem vele, hogy ezt az én földim írta, a szegedi zsidó pap, a könyvek és virágok nagyszerű öreg embere?

Nem tagadhatom le, mert benne van az előszóban, röviden, lapidárisan, történelmi hűséggel. Ez a könyv, dologtevő esztendő hosszú sorának koronája, íródott Szegeden, mégpedig tizenhárom hónapon keresztül, 1920. április 23-tól 1921. június 11-ig *vizsgálati fogságban*, amit a külföld tudós világa nyilván csodálkozva vesz tudomásul. Mert a börtön magányát, amelyet csak az ór léptei és a kulcsok csörömpölése zavarnak, általában nem sorolják az ihlet forrásai közé. Csak a legfegyelmeltebb agy s a maga igazát ismerő erős lélek, a *conscia mens recti* képes arra, hogy a mezők liliomaival elhessegesse magától az utcáról beleskelődő gyűlölet komor árnyait, és a rabság megállott mutatójú óráiban szabad szellemével olyan monumentumot emeljen magának, amelynek tövében rágalmazói egynapos penészek se lehetnek.

Naldi úr valami *Rivistá*-t is mutogat nekem, amelyben egy olasz akadémikus éppen most ír a szegedi főrabbi könyvéről, és azt kérdi tőlem, hogy ugyebár a dottore Löw is akadémikus.

- Hogyne - hazudom neki fanyalogva, és arra gondolok, hogy nem az, és ha az lett volna is, bizonyosan kizárták volna. Azután fogom a kalapom, mielőtt megkérdezhetné az olasz, hogy hát Magyarországon mit szólnak a dottore Löw könyvéhez. Mert több már esztendejénél, mikor az első kötet megjelent belőle, de egy sor ismertetés nem sok, magyar nyelven annyit se olvastam róla.

- Ha mához egy hétre befárad uraságod, akkorra kerítek pálmahatározót - búcsúzik tőlem a *libraio*.

Intek neki, hogy sose fáradjon, most már elleszek anélkül is, hiszen a pálmákon kívül is vannak olyan dolgok, amiken nem tud eligazodni az ember.

TALÁLKOZOM A SÍRKÖVEMMEL

Rapallo, május

Mindig hallottam, hogy az ember az újságban száz név közül is a magáét látja meg elsőnek, akár jónak, akár rossznak került bele. Keresni se kell, úgy húzza magához a szemet, mint a mesebeli Akastyán-hegy a hajót. Hát ehhez nemigen tudok hozzászólni, mert nagyon régen volt, mikor először láttam újságban a nevemet, természetesen elégia alatt, amelyben a halál egy tizenhat éves szív minden komolyságával fölkerített, hogy fonja körém hideg karjait, mivel nem akarok többé nőt látni. A halál azonban nem szíveskedett az ifjú költővel szóba állni, talán mert nem akarta a nők dolgába ártani magát, vagy az is lehet, hogy a rimes kérvényeket olvasatlanul szokta a papiroskosárba vágni - elég az hozzá, hogy én itt maradtam, s azóta úgy megszoktam nyomtatásban a nevemet, hogy néha már unom is. (Amiből az következik, hogy egy csöppet se csodálkozom rajta, ha más is úgy van vele. De tessék egy kis türelemmel lenni, nem fog már annyi ideig tartani, mint ameddig tartott.)

Azaz, hogy most már ebben sem vagyok bizonyos, mióta kint jártam a rapallói temetőben, és találkoztam a tulajdon sírkövemmel, amelyet pedig, Isten látja a lelkem, igazán nem kerestem; mert ha van is egy-két bogaram, az nincs köztük, hogy mindenáron márványban akarjam látni a nevemet. Csak kijöttem a temetőbe, mint ahogy minden idegen városban látogatást teszek az Isten kertjében, itt az olaszoknál különösen, mert a temetőiket jobban szeretem, mint a templomaikat. A világhírű duomók homályosak, hidegek, az óriás márványpillérek közt tátongó üres hodályok mindig eszébe juttatják az embernek, hogy ezeknek a bazilikáknak az ősei a római vásárcsarnokok voltak. Látom, maguk az olaszok is úgy vannak velük, múzeumszámba veszik őket, amelyekből élnek, de járni csak úgy járnak beléjük, hogy az egyik oldalajtón be, a másikon ki. Ezzel megtakarítják azt a tíz percet, amibe a templom megkerülése kerülne, és míg a maguk útját megrövidítik, egy miatyánkot is el lehet sóhajtani, keresztet vetve a főoltár felé, hogy meg ne rövidítsék az Urat, aki ott lakik brokátok káprázatában és mozaikok ragyogásában. Azt az Istent azonban, akinek puha tenyerébe olykor a legpogányabb ember vonagló szíve is bele kívánczik, azt nehéz megtalálni ezekben a kőmennyországokban. A Michel-angelók, Giottók, Mediciek, Sforzák, Gyula pápák dicsősége háttérbe szorítja az Istenét, és a mindenféle kultúrnomádok csoszogásától nem hallani az angyalok szárnya suhogását.

A temetők, amelyekben a síratlan könnyeket is felszárító Isten lakik, egészen mások. Látszik rajtuk, hogy ezeket maguknak csinálják az olaszok, nem az idegen szájtátóknak. Barátságosak, békességesek, napsugarasak, a római *columbarium*-ok derűjét éreztetik a fehér márvány-, a piros porfir-, a fekete gránitkoporsók, amelyek mint alvó galambok tarkállanak az emeletes dúcokban. Felgyűrt kötényű bronzgyermek áll a kapuban, gömbölyű térdéig fehér violák közé bújva, félig angyal, félig amorett, mosolygó szájához mákfejet emel, az álom virágát, azzal figyelmeztet, hogy emberek, itt lassan járjatok! Mindenki szót fogad neki, még az olyan világhírű kirakatteretőkben is, mint a milánói, vagy a génovai, még Mr. Burberry is olyan lábujjhegyen lépked, mintha meg akarná fogni azt a halványkék szárnyú butterflyt, amely egy rózsaszín márványból faragott koponyára szállt le pihenni.

A rapallói temető nincs fölveve a látványosságok listájába, nem jár bele idegen, s egy ciprus-erdő úgy eltakarja, hogy én se találom meg, ha oda nem szegődöm egy gyászmenethez, amely Odoardo Macchiavellit kísérté ki utolsó útjára, aki érdemes órásmestere volt városunknak, és hatvannyolc éves múlt, amikor órája lejárt. Őszinte részvételt vagyok az órásipar iránt, különös tekintettel arra, hogy itt mindig kőre esik az óra, ha kicsúszik a zsebből, s ezért az órák fokozott tekintélyben állanak, de azért a temető kapuján belül mégiscsak átengedem

bánatuknak a bizonyára nem tettetésből síró unokákat, és én magam balra fordulok, mert arról hallok fülemilecsattogást egy fehér csillagokat virágzó bokorról.

Mi volt az most már, ami a márványkövek erdejében éppen arra a fehér kőlapra húzta a szemem, amelyikről a magam neve csillant rám, aranybetűkkel írva? Először csak annyit láttam belőle, hogy *Francesco Mora*, s a szemem elé kaptam a tenyeremet. Hála istennek - kukucskáltam ki alóla, ahogy magamhoz tértem -, nincs ott, hogy *fu Martini*, ami annyit tenne, hogy a néhai Márton fia, s amit az olasz rendesen rá szokott vésetni a sírkőre, talán azért, hogy holdas estén az apák és fiak könnyebben rátalálhassanak egymásra, elbeszélgetni azokról, akik még nem értek haza.

Nem, nem, ez mégse én vagyok, mosolyogtam el magam, noha Francesco Mora, aki hősi haláláért kapta ezt a repkénnyel befutott márvány szemfödőt 1917-ben, szintén 1879-ben született, mint én, aki egy pillanatra megriadtan meredtem föléje. De csak egy pillanatra, csak addig, amíg egy szírom leperdül a jázmin fehér csillagából. Mert hiszen tulajdonképp nincs ezen semmi különös se. Ha Nagy Jánosnak vagy Kis Istvánnak hívnának, már bizonyosan többször is találkoztam volna a sírkövemmel. Az se jelent semmit, hogy éppen Rapallóban kellett ennek megessni. A hotel direktora már a bejelentőlapom kitöltésekor is mondta, hogy az olaszok közt sok Móra van. Horger Antal tudós barátom pedig azt magyarázta nekem otthon, hogy a nevem Árpád-kori keresztnév, oklevelekben elég gyakori, Maurusból lett, és Mórocskát vagy Móríckát jelentett. A szó megvan a régi latinban is, az óegyiptomiban is, tavaly egy francia barátom Finnországból küldte el egy falunak a képét, amelynek *Mora* a neve, és ő figyelmeztetett rá, hogy valamelyik Daudet-regényben egy dúsgazdag spanyol herceget Morának hívnak, vajon nem rokonom-e. Erre az egyre határozott nemmel tudtam felelni, mert álomherceg lehet ugyan a rokonságban, de nábobokat még álmomban se vállalhatok atyámfiainak. Azt hiszem, az az ág, amelyikből én sarjadtam, mindig rabszolga volt, Egyiptomban követ hordott a piramisokhoz, a Campagnán bivalyokat terelgetett, Finnlandban fát vágott, az Árpádok idejében robotolt valamely várispánnak, és végső sarjában a szücs-tű rabszolgájából az író toll rabszolgája lett, az is marad, míg meg nem fordítják kriptáján ősi címerét, a bilincset, amely annyiban egyedülvaló címer, hogy megfordítva is bilincs marad.

Azazhogya mit lehet tudni? Hátha én nem is én vagyok már, mert az, aki én voltam, már nyolc esztendeje itt alszik a repkények alatt, és aki most én vagyok, azt azelőtt Francesco Morának hívták? Merő véletlen az, mondogatom magamnak, hogy két ember nevében, akik sohase hallottak egymásról, ugyanazok a mássalhangzók és magánhangzók kapcsolódnak egymásba, s hogy mind a kettőt Assisi szelíd szentjének oltalmába ajánlották, amikor talán ugyanazon a napon csurgattak szentelt vizet pihés fejükre. De egy kicsit sok ez a véletlen, s különben se tudta még senki megmondani, mi az a véletlen. A véletlen, akár az ingomb sorsa fordul meg rajta, akár egy naprendszeré, mindig csak láda, amelyben az ismeretlen tartózkodik, akihez nincs kulcsunk, vagy nem tudunk, vagy nem merünk vele bánni. Igaz, hogy a naprendszernek nincsenek véletlenei, csak törvényei vannak, de mivel volna külön naprendszer a Véga, mint én, vagy az a karbunkuluszínű földibolha, amely itt perceg a sírunkon?

Igenis, így mondom, a sírunkon, mert nem tudom, hogy mi az enyém belőle és mi az ismeretlen testvéremé. Hátha már a születésünkkor összecseréltek bennünket a mennyei nyilvántartó hivatalban, ahol talán szintén nincsen nagyobb rend, mint a telekkönyvnel, ahová bizonyára nagy hibák csúszhattak be az ingatlanok elosztásánál, amit rajtam kívül is sokan bizonyíthatnak. Hátha a halálcédulánkat is elcserélték, és Francesco Morát hívták be hősi halálra Móra Ferenc helyett, aki se fölmentve nem volt, se alkalmatlannak nem találtatott, se tábornokok, se zupás őrmesterek háta mögé nem bújt, csak egyszerűen elzavartatott minden jelentkezésnél

azzal, hogy várja meg a nevére szóló behívóját, és addig ne molesztálja a magas katonai közigazgatást.

Most már értem a dolgot, és tudom bizonyosan, hogy odafönt van valami pártfogóm, aki a *moriendum*-listába rapallói testvéremet írta be énhelyettem. Talán azok, akiknek fehér keze idelent keresztbe szokott tevődni esendő lelkemért, többet is tudnának mondani a lehajtott fejű fohászokról, amelyekkel álmatlan éjszakákon megvesztegették a sorsot, de én most nem arra gondolok, ami volt, hanem ami lesz. Ha Francesco testvér énhelyettem halt meg, akkor én most már őhelyette élem tovább az ajándékba kapott esztendőket, minden *tartozik és követel* rovatokkal. Most már azt is értem, miért fűtül a mellem, amikor fűtülhetnékem nincs is, holott azelőtt a művészetek ezen fajához semmi hajlandóságom nem volt. Bizonyosan ez a rapallói másom lehetett valami fűtülős olasz. No, megjárom vele, ha azt a sárgarépat is mind nekem kell megennem, ami az ő részére volt előjegyezve a sors könyvében. No, majd megoldódik a probléma a határon, ha hazafelé tartunk. Ha szó nélkül beereszt a finánc, akkor csakugyan ki vagyok cserélve, de ha kinyitattja velem a koffert, akkor mégiscsak én vagyok én.

Elgondolkozva veregetem ki a pipám a sírkőhöz, és odasúgom a véghatározatot az alatta alvónak:

- Nem sokat vesztettél, testvér, mert látod, ha a pipa is keserű már, nem ér az élet egy pipa dohányt.

ALLA SOLDATO

Sori, május

Ennek a tengerparti dutyánnak ezelőtt más neve volt. A mostani fölírás alól még kiháványlik a régi: *Osteria il bene Fattore*. A „jótevő vendéglő” csak azóta van a katonához címezve, mióta a háború megint divatba hozta a katonát. Igaz, hogy egy kicsit költséges divat volt, ennek a rongyos kis halászfalunak százötvenkét hősi halottjába került, de legalább tartósnak látszik. Ha szokás volna még a cégérfestés, akkor ide bizonyosan ki is volna festve egy katoná, az osteriához szabott méretben. Egy kis bersagliere, amint a két térde közé szorít egy kis kétfejű sast és lenyiszálja az egyik fejét. Láttam ilyen emlékérmét Milánóban egy anticchita kirakatában, valóban a legalkalmasabb emléktárgy osztrák és magyar zarándokok számára. Az ördög bánná különben e nevezetes szárnyasállat megfajeltlenítését - amit D’Annunzio Fiumében csakugyan megcsinált a kő- és bronzszobrokkal -, ha mink is benne nem lettünk volna a gyomrában.

Azonban mégiscsak be kell menekülni a katonához címzett csapszékbe, mivel a sirokkó meghozta az esőt, és a tavaszi felhőszakadás itt is csak az ablakon keresztül szép.

- Hja, hja - sóhajtja a padrone, míg elem teszi az üveg sört egy-két levélragasztó piros ostyával, amelyről ő azt állítja, hogy szalámi, meg néhány olajbogyóval -, hja, hja, uram, megdrágul az olíva, mert sok az eső.

Egész otthoni hangulatom támad, mert éppen tegnap hallottam a *fruttaiuló*-tól, aki déli-gyümölcsök árusításával szolgálja az olasz haza üdvét, hogy megdrágul az olíva, mert kevés az eső. Különben is lehetne ez a halászcserda a Tisza partján is, csak hogy akkor vöröshagyma szaga volna, így pedig szintetikon-szaga van. Az, hogy a piros abroszt itt *tovagliá*-nak hívják, igazán nem tesz különbséget, mert Giovanni Pelle di Pesce Tempesta itt éppúgy található, mint otthon Halbör Förgeteg János, s annak az itali szempontjairól éppolyan stúdiomot lehetne írni, csak éppen Tömörkény kellene hozzá.

Tömörkényről eszembe jut a hazai levél, amit reggel óta hordok a zsebemben, s amit ideje volna már felbontani, mert mégiscsak illik tudni, hogy mén otthon a kultúra boltja, amit pántlikamérésnek nevezgetett Tömörkény István, mikor ő volt benne a séf, s amelyből íme a mostani séf úgy elcsavargott, ahogy olyankor szoktak a séfek, mikor csődbe jut az üzletük.

Ahogy kibontom a levelet, amelyben hűséges háznépem tudatja velem, hogy egész nyugodtan belefülhatok a szép kék és zöld tengerekbe, mert amint az ábra mutatja, énnám nélkül se dül össze a kultúrpalota - az első, amit meglátok, az, hogy elkészült a Tömörkény-emléktábla, amelyet a hálás város emelt nagy fiának a kultúrpalotában. Az olvasóterem falában hirdeti a fehér márvány, hogy:

*E kincses háznak szentelte kincses életét
TÖMÖRKÉNY ISTVÁN,
mint könyvtáros és könyvtárigazgató
1897-1917.*

Az ám ni, próbálok rendet csinálni az időszámításról való boldog megfeledezésemben a dátumok között, hiszen ez a Tömörkény halálának hete. Hogy is csak? Igen, ma van az évfordulója. Ma nyolc esztendeje, éppen ebben az órában simogattam meg utoljára boltozatos koponyáját, amikor már kezdett a *gondolatok elhagyott dómjává* válni:

- Gazdám...

Nézem a pohárban az aranyszínű orvietót, egy légyöngyöcske úszik benne, mintha a bor lelke volna, és hallom a gazdám száraz köhécselesét.

- Úgy látom, honfitárs, ön az elérzékenyedéshez van címezve. Szégyellje magát, és vegye észre, hogy üres a poharam. Tán eltörne a kezed szára, ha öntenél bele egy kis orvietót.

...Eh, bolondság. Tömörkény Istvánt egész életében buckaival itatta a múzsa, és Orvieto nektárjának talán soha hírét se hallotta. Ugyan, ha hallotta volna is, letette volna rá a hitet, hogy a halhatatlan isteneket éppen azért vitte el az ördög, mert csak nektáron éltek, és nem Szatymazon hámozták számukra a szőlőt. Lehet, hogy némi széttekintés túl a gyepon módosította volna vele az álláspontját, de ilyesmi magyar írónak csak haldokolva szokott adatni. Nem kell azt hinni, hogy ennek valami elvi alapja van, hogy a nemzet jobban szereti, ha az írók nem mennek ki, és az eszmék nem jönnek be. Ó, dehogy, ami a kimenetelt illeti, igazán mehetnének isten hírével, de hát szegényeknek sose volt hozzá *tehetségük*... Vörösmarty sohasem látott pálmát, Petőfi sohasem látott tengert, Tompának a halál révén kellett járni, hogy eljusson Gräfenbergig és Arany János már tamburás öreg úr volt, fáradt és zsémbes, mire Karlsbadig eljutott a honi határok közül, meg is bánta azt is:

*Isten veled, Karlsbad szép tája!
Ezt tovább az ember nem állja:
Rothad szíve, tüdeje, mája,
Így végződik a földi pálya, -
Alá szolgálja!*

Én nem vagyok benne bizonyos, Jókai Mór eljutott volna-e Párizsig, ha nem tarokkpartnere Tisza Kálmánnak, és talán Mikszáth Kálmán se jut el még Stájerországig se, akármilyen nagy palóc, ha ott nem kibicel ő is a Ferraris festményén.

(Ezt a híres képet különben, a szó köztünk maradjon, érdemes volna minden középiskolai irodalomtörténetben reprodukálni. Látná belőle az ifjúság, hogy íme, milyen sokra viheti még az író is Magyarországon, ha a hatalmasok írődeákja.)

Tömörkény Istvánnak nem voltak nagyúr jóbarátjai, nemcsak kormánypárti mandátumot nem adtak neki, hanem még annyi vasúti kedvezményt se, amennyit az állami útkaparónak megadnak. A világ mindig egyforma volt, és az ő idejében is tojáskereskedők utazgattak újságírójeggyel a magyar állam vasútján, és mikor Tömörkény Istvánnak egyszer Szeged polgármestere próbált kijárni egy egyszeri utazásra szóló jegyet a méltóságos államvasúttól, hogy beteg tüdejét életében egyszer elvihesse a Tátrába, akkor a méltóságos államvasút megrázta összes méltóságos fejeit:

- Tömörkény, Tömörkény... Ki az ördög az a Tömörkény, hogy sose hallottuk még a nevét?

Annál figyelemreméltóbb dolog, hogy a magyar prózának ez a Tömörkény nevű legnagyobb tájképfestője mégis eljutott Bécsig, sőt járt még Boszniában is. Meg kell azonban vallani, hogy nem a vagyonából ment el, sőt nem is a jövedelméből, amelyek pedig az élete végén, korához és érdemeihez viszonyítva, már nagyok és számosak voltak. Mint múzeumigazgató, már a havi kétszázötven koronát is elérte (lakbérrel együtt) és némelyik gavallér pesti újságtól már tizenöt koronát is kapott egy tárcáért. Talán még többet is kapott, ha kért volna, mert a lapkiadó urak igen büszkék voltak e színről színre sohasem látott munkatársukra, akit némelyikük makrapipával és borjúsájú inggel díszített férfiúnak képzelt. A kiváló munkatárs azonban fehér mellényt hordott, mint egy angol gentleman, és a honoráriumot mindig a kiadó urak becsületére bízta, amit egy angol gentleman bizonyosan nem tett volna... Az egy Szakács Andor volt az, aki *Virradat*-korában valósággal ráerőszakolta a huszonöt koronás honoráriumot. Tömörkény nagyon szégyellte magát, mert akkoriban sok félliter volt a huszonöt

koronában, több mint amennyi ma a félmillióban van, de végre csak belegyőződött, hogy el kell azt fogadni. Azzal nyugtatta magát, hogy Szakács Andor barátunk nem igazi kiadó, mert ha az volna, akkor a maga jószántából nem csinálna ilyen tökéletlenségeket.

Elég az hozzá, hogy Tömörkény István nem a nagy módhoz volt címezve, mikor világlátott ember lett belőle. Hanem címezve volt az angyalbőrhez, amelyet a legfőbb hadúr varratott neki, noha nem mérték szerint is. *Zum Soldaten* - mint ez az olasz falusi kocsmá, ahol íme, klasszikus recept szerint libációval áldozok gazdám emlékének a nyolcadik évfordulón.

Szegeden is volt valaha ilyen *Alla Soldato* a nyolcvanas években. A *depó* volt az, amint a pálinkamérést nevezte azidőben a szegedi nemzetnek az a rétege, amely kedvelte az olcsó ákovitát. Az a nevezetessége volt, hogy ez volt az utolsó kocsmá Szegeden, amely német *silt*-et viselt. Tömörkénynek egy-két novellájába is ezen a réven került bele akkor, mikor már a legélemedettebb csavargók se emlékeztek e kellemes és olcsó üdülőhelyre.

Mikor azonban Tömörkény még csak süvölvény újságíró volt - „az ügyes tollú Steingasner István fiatal barátunk”, ahogy a *Szegedi Híradó* beinstallálta az *újdondászi* stallumba a volt patikáruspraktikánst -, akkor még virágjában volt a *Zum Soldaten*, a festett pléhkatonával, aki gólyanyakú üvegből szopogatta az üdvösséget. Sok aktaszámot szállított a rendőrségnek, és sok témát az újságírásnak, amelyet még akkor, mint serdülő csecsemőt, leginkább a rendőrség táplált kebelén. Talán olykor a hely színén is gyűjtöttek tapasztalatokat az ifjú újdondászok, egy-egy kalap alatt töltött éjszaka hajnalán, mikor a kutyaharapást szőrével kellett gyógyítani, és erre legcélrányosabb kórháznak látszott a *Zum Soldaten*.

Egyszóval népszerű alak volt az italos katona, és mikor a Steingasner fiatalurat októbernek elsejére bekívánta a császár - az utolsó nyolcvanas esztendőben volt ez -, nagyon stílszerű volt itt tartania regrutabúcsúját a jó barátoktól. Akkor persze még nem volt olyan sok jó barátja Tömörkénynek, mint amennyi a halála után lett, de azért jutott belőlük minden sarokra és minden boltajtóba a Palánkban meg a Felsővároson.

- No pajtás, isten veled és gyöngyharma! - haladt el előttük Pista. Mert akkor ez volt az ifjú bohémek divatos köszönése. (Rendezett tanácsú városban azt is hozzátették: „és a Néptanítók Hetilapja!”)

- No mi az, Pista, utazol?

- Utazom ám, mégpedig Spanyolviaszkországba.

- No?

- Az ám, Boszniába megyek, törököt őrzeni. *Zum Soldaten* vagyok címezve.

Mert szegény Pista mindig címezve volt valamihez. Később, mikor életem patakja az övé mellé csavarodott, már leginkább a lehetetlenséghez volt címezve, ha szíves háziasszonyok tömködték volna bele az ételt. Hihetetlen kísértelű ember volt, mindig megcsókolta a ház úrnője kezét, és mosolyogva mentegetődzött, hogy ő már a lehetetlenséghez van címezve, ami a túrós rétest illeti, ellenben a házigazdának talán letörne a kezeszára, ha egy kis bort öntene? Mikor azonban a Ferenc József idézőjét megkapta, akkor a büszkeséghez volt címezve a Steingasner vendéglős úr tévelygő fia, mert régi ambíciója volt neki az angyalbőr. Mielőtt újságírónak beállt volna, a kétségbeesés utolsó előtti állomásán katonának akart beállni, és ez iránt kérelmet is terjesztett be Fluck Ferenc *tábornok*-hoz, akinek csak a névalírást látta valahol. A katonáskodás akkor csak azért maradt el, mert a kérvény rossz helyre volt címezve. Még akkor nem élesedett ki a Pista tizenkét esztendő szeme a receptolvasásban és a *sótárnok*-ot nézte *tábornok*-nak. Mert akkor már sőtárnok volt Fluck Ferenc úr, a legszebb fehér hajú öreg úr a szegedi városban, különben gyerekfejjel Kossuth katonája és később

Görgey védelmezője. Azért írta *Lipcsey* Ádám a helyi vicclapban megjelent arcképe alá a tréfás rigmust:

*Görgey-mosásban őszült meg e tarkó:
Fluck Ferenc sótartó.*

Aminél többet csak azon a klapancián nevettek, amely az „alispán” képe alá került, akit *Weiner* Miksának hívtak, tekintélyes bűzös zsidó volt és *Kállay* főispán bizalmi embere:

*Nem vagyok én stréber, sem pedig kucséber:
Weiner Maxi héber.*

Ezt azonban nem *Lipcsey* Ádám csinálta, hanem *Pósa* Lajos, aki még akkor nem volt galambhajú és galamblelkű gyerekköltő, hanem volt igenis gömbölyded, piros arcú, koromfekete szakállú, a legényélet minden örömei iránt igen fogékony férfiú, aki azt se bánta, ha a műzsának szegedi pipikendővel volt hátrakötve a feje. A szerelem dalnoka volt akkor *Pósa*, nagy urak haragos ostorozója („pereg a dob, tram-tram-tram, de ragyog a monogram” - keserítette el a híres refrénnel *Tisza* Lajost, aki a vízből kihúzott és államkölcsonbe elmerített városban színházra, városházra, hídra, lámpaoszlopra odarakatta a monogramját, mint a szivartárcájára vagy zsebkendőjére) - és semmi bohém összejövétel akkor Szegeden meg nem eshetett a *Pósa* Lajos pajkos rigmusai nélkül.

Természetesen ott volt akkor is, mikor a *Zum Soldaten*-ben búcsúztatták *Tömörkényt* a bohémek. Az is természetes, hogy verset is olvasott fel, aminek nem is lehetett más címe, mint *Zum Soldaten*, és magától értetődik, hogy nem fakasztott vele sírva senkit, noha a búsulás ismételten is emlegetődött benne. Az utolsó strófa ez volt:

*És most ajakamra a legbúsabb hangot:
Kondítsátok össze a boros harangot!
Jó Tömörkény, kelj fel e bús harangszóra:
Józanon ne vigyen el a végső óra!*

Emléklapot is rögtönöztek *Tömörkény* Pistának, aki vitte azt magával Spanyolviaszkországba, mint szemfedőjét régi életének, amely címezve volt nyomorúsághoz, vergődéshez, tévelygéshez, labdacgyúráshoz és *Remellay* Gusztáv-os novellákhoz, egész a *Zum Soldaten*-ig.

Mikor Spanyolviaszkországból három év múlva hazatért, akkor már a halhatatlansághoz volt címezve.

BESZÉLGETÉS A FERDETORONNYAL

Pisa, május

Bizonyisten nem olyan különös dolog, mint amilyennek látszik. Azt hiszem, a ferdetorony mindenkivel szóba áll, aki úgy csinál, mint én csináltam.

Először is az ember nem megy ebédelni a Hotel Nettunó-ba, hanem az egyik boltban vesz egy darab sajtot, a másikon vesz egy darab kenyeret, a harmadikban vesz két darab narancsot, azzal kimegy a dómtérre, leül a *Battistero* márványlépcsőire, és megebédel köröm közül, szemben a *Duomo*-val, amely mögül a ferdetorony kileselekedik, vagy ha már éppen eszege-tünk, mondjuk azt, hogy szájába néz az embernek. A frugális kosztból a torony mindjárt látja, hogy itt valóban kegyes zarándokkal van dolga, nem valami puruttya szájtátóval, akinek bédekker szerkesztette az evangéliumát.

Mikor aztán az ember az ámenig ért, azaz beletörölte az ujjait a sajtakaró papírba, akkor a márványlépcsőről lehemperek a föbe, amelyre itt nem tilos rálépni, hanem igenis ajánlatos. Először is jólesik az embernek az a tudat, hogy ő a Campo Santo falán kívül hever a szép zöld gyepen, nem a Campo Santo falán belül a szép fekete földben, amit hétszáz esztendővel ezelőtt Jeruzsálemből hozattak maguknak az istenfélő signorok és signorinák. Másodszor sehol a világon nem ilyen smaragdszín a fű, és ha az beletörik az ember nadrágjába, örök életre benne marad. Ennél alkalmasabb ajándékot az otthonvalók számára képzelni sem lehet. Meglepetés is, nem is nagyon drága, s a fináncok szó nélkül keresztüleresztik a vámon. Otthon aztán be lehet akasztani a sifonérba, s ha meg nem etetik a mollyal, még évszázadok múlva is elcsodálkozhatnak rajta a késő unokák:

- Látjátok, ebben a nadrágban beszélgetett ősapánk a pisai ferdetoronnyal.

Utóvégre az én maradékaimtól igazán nem lehet kívánni, hogy azt a páncélinget mutogassák, amelyben mint keresztes vitéz Szaladdin szultánt lelöktem a lóról. Különben is, ahogy én ismerem magamat, inkább Szaladdin lökött volna le a lóról engem, aminthogy a toronnyal való beszélgetésben is meglehetősen passzív szerepet vittem. A beszélgetést nem én kezdtem, hanem ő. Én csak néztem a zöld fűből a kék eget, és hallgattam a körülöttem gágogó libákat. Hattyúval vetekszenek itt az olasz libák, amelyek pár lépésre tőlem ott legelnek a temető-csarnok falán is. Benozzo szívvidámító freskójában, ahol az öreg Noé tollas barétben, térdig felgyúrt nadrágban tapossa a szőlőt a kádban, míg körülötte híres fiai, Sém, Hám és Jáfet járják a forlánát olyan széles csípejű toscanai menyecskékkel, akiknek rögtön elhiszi az ember, hogy három világrészt népesítettek be fiaikkal. De mi lelhetette azokat a trecento mestereket, akik a déli falra olyan borzalmait festették az *Utolsó ítélet*-nek, a *Pokol*-nak és a *Halál triumfusá*-nak, hogy az ember úgy érzi magát, mint mikor kisgyermek korában vasvillás ördöggel álmodott? Valami nagyon megijeszthette, és nagyon megharagíthatta ezeket a szegény piktorokat. Talán nekik is a lábukra hágtak a csavargó angolok, mikor így heverték a fűben, arkangyalokkal álmodván, és mikor kinyitották a szemüket, pápaszemes meszelőnyeleket láttak maguk előtt.

Én nem tudok a pemzlivel bánni, hát másképp adtam ki a mérgemet. Vettem az anzikszáruló rokkanttól egy ferdetornyos kártyát, és megcímeztem egy mérnök barátomnak. Tudom, hogy minden jóra való mérnök örül neki, ha a másik mérnök rosszul csinál valamit. S hogy az öröme még nagyobb legyen, kommentárt is írtam a kép alá.

*Ferdetorony körül amíg handabandál
Angol, orosz, német, francia s más vandál,
Rád gondol barátod, s ilyen rímet skandál:
Nincs több a világon ily mérnöki skandál!*

Az utolsó sort már akadozó pillával írtam le. Hol leejtettem, hol fölkaptam a fejemet, mint a döfni készülő kecske. Egyszer aztán úgy föl találtam kapni, hogy majd beleütöttem a toronyba. Nem mintha én törekedtem volna a magasba, hanem a torony hajlott felém. Meg is szólított. Egész tisztán értettem, pedig a nyolcadik emeletről jött a hang.

- Mit szólsz hozzám, nyájas idegen?

Nem mondhatnám, hogy nagyon meglepődtem. Hiszen a szentírásban is benne van, hogy *saxa loquuntur*⁹, s ha a Bálám szamarai mindennap megszólalhatnak, egyszer ez a márványcsoda is megpróbálhatja. Inkább az zavart meg egy percre, hogy nem tudtam, minek szólítsam a tornyot. De hát a magyar ember címzés tekintetében mindjárt föltalálja magát. Ötvennégy méteres tornyot nem lehet másnak szólítani, csak *Magasságodnak*.

- Örvendek, hogy jól szolgál az egészsége Magasságodnak. Látom, mind a száznyolcvan oszlopa megvan, és egyáltalán nem látszik meg rajta az a hétszázötven esztendő. A mi kultúrpalotánk Szegeden még csak harmincesztendős, de sokkal inkább műemléknek látszik, mint Magasságod. Tudniillik annak már régen nincs egy ép porcikája.

- Igen, de az idegeim! - nyögött a torony.

- Persze, a sok látogató, ugye? Rá is ijesztettek az újságok a világra, hogy Magasságod mostanában szédül egy kicsit.

A toronynak szemmel láthatólag jólesett, hogy foglalkoznak vele az újságok. Azt hiszem, e tekintetben még a babiloni torony is értelmes ember módjára viselkedne. Tódítottam is a bókot tovább.

- Kellemetlen volna, ha a modern mérnöki tudomány Magasságodat kiegyenesítené. Akkor a világhírű pisai ferdetorony minden varázsát elveszítené. Olyan campanile lenne belőle, mint a többi.

Úgy láttam, mint most látom, hogy a torony megcsóválta a legfelső galériáját. Kongott-bongott valamennyi harangja, alig tudtam tőlük szót érteni.

- Látod, idegen, ez idegesít engem halálra - dörmögött komoran. - Mért hívnak engem *ferdetorony*-nak? Mivel szolgáltam én rá erre a gyalázkodó gúnyolódásra?

- Tessék? - ámultam el. - Hát Magasságod nem tudja, hogy annakidején messer Bonannus és messer Guglielmo rosszul alapozták meg, és ezért lett belőle világhírű ferdetorony?

- Hazugság! - remegtette meg a torony domború mellét a fölháborodás. - Az ellenségeim találták ki ezt a gaz rágalmat. Hétszáz éve folyik ellenem ez az aknamunka, és hétszáz éve nem veszi észre senki, hogy olyan egyenes vagyok, mint egy márványból faragott gyertyaszál!

Határozottan mondhatom, hogy a torony e percben ferdebb volt, mint valaha. De hát az ilyesmit bajos nyíltan kimondani. Csak úgy hebegve véltem, hogy itt valami tévedés lehet.

- A legörültebb tévedés - bólogatott a torony. - A dolog úgy áll, hogy *az egész Pisa ferde, csak én vagyok az egyenes*.

⁹ *saxa loquuntur* - mesélnek a kövek

Olyan közel hajolt hozzám, hogy megcsapott a márvány hűvössége. Mit tegyen az ember, mikor egy ötvennégy méteres ferdetorony agyonütéssel fenyegeti, ha el nem hiszi neki, hogy ő az egyenes és a világ a tántorgó? Inkább elhittem neki, és megígértem azt is, hogy fölvilágosítom az igazságról a világot.

Íme, meg is tettem. Hátha tanulnak belőle a többi ferde tornyok.

DESTRUKTÍVOK EGYMÁS KÖZT

Abbazia, május

Olaszországi csavargásomban egy öreg kenyeres pajtásom volt az úti marsallom, aki annyit járt már odalent, hogy becenevén *rózsaszín digó*-nak hívjuk. A rózsaszín nem politikai karakterét jellemzi, hanem a haját jellemezte addig, míg volt haja. De azt rég elhagyogatta, hol Monte-Carlóban, hol Újszegeden, hol orosz hercegnők, hol magyar honleányok kezén - már az én esküvőmön, amelynek fényét ő is emelte mint nászmenet, csak itt-ott lehetett belőle látni. Azóta megvolt a lányom esküvője is, az unokám keresztelője is, s ezután már csak egy nevezetes mozzanata lesz az életemnek, de a rózsaszín digó ott is ott lesz: ő fogja vezetni az özvegyet a koporsóm után. Ez köztünk a megállapodás, amihez részemről az a baráti ajánlat járult, hogy a nekrológját pedig okvetlen én fogom megírni.

Így állván a dolgok, természetes, hogy az olasz útra is együtt mentünk - azt hiszem, a családom el se eresztett volna nála nélkül, akinek kisujjában vannak az összes olasz tudományok. Tudja, hogy hol kell felszállni a vonatra, és hol kell róla leszállni; tudja, hogy melyik a bóra és melyik a sirokkó és melyik a tramontana és melyikhez milyen nyakkendő dukál; tudja, hogy hol nem jó beleesni a tengerbe, és hány lépcsőfokot gurul az ember, ha leesik a milánói dóm tetejéről; tudja, hogy Velencében nem ajánlatos a virágáros lányokat megcsípni, mert azok akkor sírva fakadnak, eszükbe jutván szegény Garibaldi, aki szintén megcsípte őket fiatal korában, és hogy Genovában a Kolumbusz szobra mögött van egy sajtosbolt, ahol szivart is árulnak, de ott egyiket se érdemes venni, mert a virzsinia sajtszagú és a gorgonzolának virzsiniaaromája van; tudja, hogy Firenzében a szalmakalap piacon hogy lehet megvenni a százhusz lírára tartott panamát húszért, és tudja, hogy ha a borbélynál a három lírát ötlírással fizeti ki az ember, abból nem két féllírás jár vissza, hanem két egész lírás. Ezek mind olyan tudományok, amik nekem sohase mennek a fejembe, és öreg barátom nélkül engem bizonyosan már a San Marcón bevettek volna a rendőrségre, mint eltévedt gyereket.

De hát azért mégis más volt az, amiért megfizethetetlen volt nekem a rózsaszín digó. Abba belegyőződtem én már itthon, hogy sok magyar gyönyörűségről le kell odakint szoknom. Nem lesz paprika, nem lesz bőrös malac, nem lesz lángos. De hát ezt csak ki lehet bírni ideig-óráig. Hogy leszünk azonban az antiszemitizmussal? Azt úgy megszokta már itthon az ember, mint nyelv a lyukas fogat. Jobb volna, ha nem volna, de ha már megvan, addig nem nyugszik a nyelv, míg bele nem talál, és meg nem taszigálja:

- No, betyár, megvagy még?

Hát ez irányban segített ki engem az én kedves öreg úti marsallom. Ő képviselte mellettem az elhagyott haza antiszemitizmusát. Szidta a zsidókat reggeltől estig, és hogy egészen otthon érezzem magam az idegenben, mindenkit lezsidózott. Leonardo da Vincit, Michelangelót, Galileit. Még Mussolinire is azt mondta, Isten bűnül ne vegye neki, hogy az is zsidó volt azelőtt.

- Én csak tudom - nézegette a kirakatokban a duce képeit. - Ráismerek én a fajtámra.

Mert majd el is felejttem megmondani, hogy az én öreg rózsaszínűm *azonos nemzetiségű* - ahogy mifelénk az óvatos tanyai magyar nevezi a zsidót, ha olyan városi úrral beszél, akinek nem tud biztosat olvasni az arcából. Az ő apja volt Kisteleken a bőrös zsidó, az én apám meg volt Félegyházán a foltozó szűcs, s mink már örökbe kaptuk a barátságot az öregeinktől. (Egyebet nem is hagytak ránk, Isten nyugtassa szegényeket.)

Nem is kímélte az én úti marsallom magát se, ha rájött az antiszemitizmus.

- Nézd, fiam - kötődött velem -, erre is csak ilyen keresztény képes, mint te vagy!

- Mire?

- Hogy ennyi ideig megtűrj magad mellett egy zsidót.

- Szót se érdemel, apám - szerénykedtem. - Ha Mózes negyven esztendeig kibírta annyi zsidóval, én is kibírhatom eggyel negyven napig.

Képzelné se lehet testvéribb egyetértést, mint a mienk volt négy-öt hétig. Pedig volt úgy is, hogy haragudtam rá, ha nem mutattam is. Például az asztalnál mindig ő osztott a közös tálból, és mindig az én tányéromra rakta a nagyobb porciót.

- Az nem úgy mén, apám - ellenkeztem. - Gyerekkorunkban az volt a regula, hogy az egyik felez, a másik választ. Csináljuk már egyszer úgy, hogy én felezzek, te válassz!

- Nem lehet, fiam - lopott még egy falatot a tányéromra. - Nem akarok rá alkalmat adni, hogy mint kegyes jótevőmet dicsérhesd meg magad a nekrológomban.

Mindig megszámlaltattott, hogy hányadik szivart szívom már, s este tizenegykor nem restellt fölkelni az ágyból, odajönni az íróasztalhoz, és lecsavarni a villanyt.

- Fiam, elég volt a firkálásból, tessék lefeküdni, mert én nem a bőröddel akarok számolni otthon az asszonynak.

- Vén májbajos - sziszegtem rá mérgesen, sanda célzással harmincéves színkritikusi múltjára -, senkit se hagy élni.

- Nem ám, fiam - gyújtotta föl az éjszekerényen a lámpát -, én akarom az özvegyet vezetni.

Azzal belepólyált a fortélyos olasz takarókba, alám gyűrte a szélüket, kezemet, lábamat beigazította, s rám terítette még a felső kabátját is.

Hát ilyen erőszakos ember volt a marsall, de azért mindent elnéztem neki. Mindent kiegyenlített köztünk az, hogy világnézet dolgában egy hiten voltunk. Örültünk annak, hogy nem kell otthon lenni, és megegyeztünk abban, hogy itt minden szebb, minden jobb, mint minálunk. Az ég kékebb, a só sósabb, a piszok romantikusabb, és az embereket össze se lehet hasonlítani. Pisától Firenzéig négy-öt fiatalemberrel utaztunk együtt, magántisztviselők lehettek, jó kedvük volt, énekelgettek, kártyáztak, aztán cicamacát kezdtek játszani a kupéban, ránk dőlgettek, a lábunkra hágdostak, a szemünkbe fújták a füstöt, az ölünkbe és vállunkra a tüzes pernyét, és még csak azt se mondták, hogy „pardon”.

- Látod, milyen kedves ez a fesztelenség - bólintottunk össze. - Minálunk az ilyesmit el se lehet képzelni.

Bizony, mi tagadás benne, még arra is rájöttünk, hogy az olasz nők lába szebb, mint a mieinké. Erőteljesebb, masszívabb, nem kell féltetni, hogy eltörik, mint a mi asszonyaink rózsánád lába.

Az ötödik hét vége felé - éppen Firenzében jártunk, esett az eső, szépen, léniával húzott sugarakban, ritmikus koppanással, nem olyan szittya kuszátsággal, mint itthon - megegyeztünk a Porta Rossa éttermében, hogy bizony, ha nyugdíjba megyünk, ide jövünk lakni, s itt méretjük ki magunknak az utolsó kvartélyt a ciprusok alatt, amelyekben Dante lelke suttog.

Ebben a percben megkondult a duomo kampanilájé-nek valamelyik harangja, mintha pecsét-ütés volna a fogadásunkon.

- Érdekes - mondom az útitársamnak -, mennyire emlékeztet a félegyházi öregharang szavára. Annak van ilyen nagyon fölülről jövő muzsikája.

- A kistelekié is ilyen - mosolyog az útitársam szeme.

- No, nem egészen. Hallottam én már azt is, az olyan kedves falusi harangszó, lágy, ércetlen.

- Ó, persze! Olyan az, barátom, mint az ezüst. Húztam gyerekkoromban eleget.

- Megengedem, öregem, de akárhogy húztad, olyan nem lehet, mint a félegyházié. Mindég azt hallottam már az apámtól is, hogy ezer harang közül is kiismerné a mi harangunk szavát.

- Hidd el, ez tiszta elfogultság. Nekem egészen mindegy, de én már szegedi emberektől is hallottam a mi harangunk dicséretét.

Elhallgattunk, ott ültünk még egy darabig, egyikünk az egyik, másikunk a másik ablak felé nézve.

- Le lehetne feküdni - álltam föl kedvetlenül.

- Amint tetszik.

Azon az éjszakán öreg destruktív társam nem takarta rám a kabátját.

TUDOMÁNYOKKAL FOGLALKOZOM

Hát igen, olykor foglalkozom tudományokkal is, de azért énám senki meg ne haragudjon, hiszen nem értek hozzájuk semmit. Aztán meg csupa olyan tudomány az enyím, ami nem kell már az ördögnek sem, tehát nem veszem el a kenyerét senkinek. Olaus Magnus a mesterem, meg az öreg Gesner, Cardanus meg Lullus Raimundus. Aki a legfiatalabb köztük, Kircher Athanasius, az is van már vagy négyszáz esztendő, jeles könyvével együtt, amely nemcsak fölméri singekben és rőfökben a Noé bárkáját, hanem képben is bemutatja minden celláját a lakóival együtt. Nem árt az ilyesmit tudni, mert a tejesasszonyunktól úgy is minden reggel azt hallom, hogy lesz még egyszer *özönvíz* a világon. Neki pedig el lehet hinni, mert a tejek irányában máris előre veti árnyékát a vízözön, amiért szigorúan el is határoztam, hogy minden teremtetett állatnak helyet adunk a páter Athanáz bárkájában, de tejesasszony oda be nem teszi a lábát.

Éjszakának idején, a lét és nemlét határán szoktam én ezekkel az öreg tudósokkal barátkozni, mikor a számban még a szivar, de már nem tudok róla. Legkivált a magister Theophrastus Bombastus Paracelsus de Hohenheimmal, akit sok szerelméért és sok tudományáért egyformán kedvelek, és mindig legközelebb ültetek az ágyam fejéhez. Együtt filtráljuk vele olyankor az örökélet italát a karcsú würzburgi várúrnő számára, és ilyenkor tündöklük a szeme a minden titkok királyának, mint a vízbe esett csillag. Komoly tudományokra is oktat azonban, és tőle tanultam meg, hogy a zafír eltávoztatja a pestises kelevényeket, az achát a mérgek ellen jó, szemverés ellen használ a korallium és szerelemre ingerli hölgyünket a poharába kevert liliomméz. Hálából én is be akartam őt avatni a darwini tanokba, és beszéltem neki az állatok védőszíneiről, de ő kinevetett, és azt kérdezte tőlem, honnan tudom, hogy a kánya is olyan színűnek látja a galambot, mint az ember. Az elektrolízissel is előhozakodtam egyszer, az anódokkal és katódokkal, de akkor egyenesen leszamarazott, mondván, hogy ő efelől is többet tud, mert ő a würzburgi asszony keblein tanulta ki a naturális mágiát, nem szénlemezekon és tömény sósav oldaton.

Mivel azonban a würzburgi asszony csak az éjféli órák szeretője, az ember pedig nappal is szomjúhozza a tudományt, tavaly nyáron valami kémiai folyóíratra is ráfanyalodtam. Őszintén szólva, el akartam aludni rajta - tanyán, ebéd után, hintaágyban, az eperfák alatt -, de nem sikerült. Az öröm miatt nem tudtam elaludni, hogy egy jeles tudós, a modernebből való, nem az ásatagokból, leleplezte egy gyerekkori ismerősöm panamáját.

A selyembogarat értem, ezt a falánk és alamuszi háziállatot, akit én sohase tudtam szívelni. Lehet, azért, mert a nagyon elfőtt makarónira emlékeztet, de az is lehet, hogy csak azért, mert egyszer „versenyre hívta a pók a selyembogarat”, s ezzel a selyemkukacos költészettel sohase tudtam összelelegedni. Az én utálatom ellenére azonban a selyembogár mindeddig annak a megtisztelő hiedelemnek örvendett az emberi társadalomban, hogy ő gyártja a selymet. Most kiderült, hogy a selyemhernyó közönséges svihák, aki csak bitorolja ezt a megtisztelő közhiedelmet. Az igazi selyemgyáros nem ő, hanem az eperfalevél. A kukac csak annyit tesz, hogy az eperfalevél klorofilljának az anyagát összekeveri a maga gyomorsavával, és kinyújtja szálasra. Ez pedig nem olyan nagy tralla, hogy utána ne lehetne csinálni. Onucci olasz kémikus már utána is csinálta. Kiáztatta a növényzöldet az eperfalevélből, összekeverte gyomorsavval, és olyan finom selymet kapott, hogy a hideg rázná érte az egész Ming-dinasztiát, ha a Buddha ölében is tudomást vennének a modern kémia csodáiról.

- No - mondom -, ezt én is megpróbálom: nemcsak tudománykedvelésből, hanem selyemkedvelésből is. Kiskorom óta bolondja vagyok a selyemnek, színének, fényének, lágyágának,

zizegésének. S eszembe sincs itt *dessous*-kra gondolni, amik különben sincsenek már divatban. Kislányok hajában libegő pántlikákra gondolok, bágyadt fényű oltárterítőkre, hallelujás miseruhákra s az édesanyám hosszú rojtú selyemkendőjére, azokkal a nagy gömbölyű rózsákkal, amik mindig a pünkösdre emlékeztetik az embert.

- Hát most lesz minden - gondoltam magamban. - Annyi selymet gyártunk, hogy még a porrongyot is abból szabjuk. Aztán lesz itt olyan valutajavítás, hogy olyant még álmában se pipált magyar pénzügyminiszter. Csakhogy persze nem az Onucci módszerével fogunk a dologhoz. Ahhoz való lombikok és gépek itt a tanyán nem találhatók. Spiritusszal sem szerencsétlenkedünk itt, mert még meggyúlna valami jóra való tanyai gyomorban. Hanem te gyere elő, praktikus magyar ész!

Hát nem is igen kérette magát, előjött minden hosszabb töprengés nélkül. A dolog nagyon egyszerű. A bárányokat kell eperfalevéllal etetni. Van belőlük kettő. Eperfa van harminc. Selyem lesz harminc mázsa. Exegi monumentum aere perennius¹⁰. Igenis, valódi bárányselyemből való monumentumot.

Az én buzgalmamon nem is múlt semmi. A bárányok étvágyán se. Mert az állatok pompás kondícióban voltak, de sehogy se akartak selyem nyakkendőket produkálni. No majd később - biztattam magamat.

Később azonban az történt, hogy az egyik bárányt ellopták, éppen mikor kezdett már nem enni. (Valószínűleg begubózkodott már akkor a gyomra.) A másik aztán dupla porciót kapott, s gyönyörűen gömbölyödött egész őszig, amikor meg kellett tőle válnom. Rábíztam a gazdáékra, hogy nagyon gondját viseljék, és most már csak sárga eperfalevéllal kosztolják. Abból lesz csak szép finom sárga selyem.

Már hullogatott a falevél, mikor a gazda, Szépenlépő Ősze Pál István, mint gyászjelentés ballagott be a városba. A selyembárány megdőglött. A gazda azt sejtette, hogy az eperfalevél kosztba dőglött bele, ellenben biztosított róla, hogy még csak egy szál selyemcérnát se találtak benne.

- Úgy nézöm, valahun möghibította a tekintetős úr a dolgot - nézett rám sajnálkozva Szépenlépő Ősze Pál István.

Persze hogy hibás voltam, nem a bárányokat kellett volna eperlevéllal etetnem, hanem az eperfákat gyomorsavval öntözni. Az idén majd úgy csináljuk, ha a jó Isten gyomorsavat ad hozzá. Ma üzentem ki a tanyára, hogy kibérelem a nyárra az eperfákat.

Hanem attól félek, az öreg alkimista megint le fog szamarazni az éjjel. Pedig talán nem is én vagyok a számár, hanem Onucci, a jeles kémikus.

¹⁰ *exegi monumentum aere perennius* - ércnél maradandóbb emléket állítok; Horatius egy sora, némi-képp módosítva

BESZÁMOLÓ AZ ŐSÖKRŐL

Régebben, az *ántivilágban*, a háború előtt, úgy volt, hogy ha nagytakarítás vagy más efféle tökéletlenkedés készült a háznál, akkor azt mondta a feleségem:

- Nézd csak, fiam, nem mennél ki valamerre ásatni egypár napra? A magad lelke üdvössége érdekében is, meg az enyémemben is.

Hát persze hogy elmentem, hogyne mentem volna el. A felesége lelke üdvösségeért még azt is megtenné az ember, hogy elmegy hazulról, még akkor is, ha esetleg a saját lelke üdvösségét teszi vele kockára. De hát mikor régéskedik az ember, akkor ilyesmiről nincsen szó. Az ősök nem csábítják azt semmi rosszra, aki kiruccan közéjük. A csontemberek és csontasszonyok csöndesen rávigyorognak, de nem tesznek benne semmi kárt, még csak azt se mondják neki, hogy „az úrnak nagyon destruktívnak tetszik lenni”. Szép engedelmesen oda tartják neki az üvegkalárisaikat, a rézkösztyűüket meg a mindenféle őskori polgári érdekkesztjeiket, amelyek az ellenség vagy olykor a jóbarát térde kalácsából vannak faragva.

- Tessék, tőlünk viheted, ha örömed telik benne. Mink már csak így fizetjük a forgalmi adót. Megállj, ezer esztendő múlva majd te is így fizeted.

Hát én olyan ember vagyok, aki abba is beletörődnék, hogy csak ezer esztendő múlva fizessem a forgalmi adót, hanem most az ősök vannak napirenden, nem én. Az ősök, akik nagyon rendes emberek, el lehet mondani, hogy a legideálisabb konstruktívok, mert minden úgy van jól nekik, ahogy van, de egyben mégis hibásak: ha vizitelni megy hozzájuk az ember, igen kerestetik magukat, az pedig sokba kerül. Éveknek előtte száz koronát is ráköltött az ember egyhetes ásatásra - igaz, hogy abban nemcsak a napszám volt benne, hanem a tulajdonapidíjam is, ami magasabb fizetési osztályban már négy koronát is kitett. Igen nagy pénz volt a négy korona, s ha az ember megbecsülte magát, még félre is tehetett aapidíjából. Volt úgy, hogy egyhetes ásatáson egy egész koronát is megtakarítottam, s abból lehetett hozni az asszonynak bonbont (már, hogy fodormentacukrot), a gyerekek kalapos babát (a kalap házilag készült abból a mákfejből, amelyből a mákot ozsonnára rázogatta a szájába az érdemes magyar régész) és még négy darab rövidszivarra is maradt egy hatos. Tehát nem kellett azt férfibüszkeségem megalázásával az asszonytól kérni, aki rendesen azzal utasított el, hogy az nincs benne a költségvetésben. (Noha - a szó köztünk maradjon - ő már akkor is költségvetés nélkül kormányzott, aminthogy egyáltalán nem szokatlan az asszonyoknál, hogy megelőzik korukat.)

Hát ez most már mind elmúlt, persze a nagytakarítást kivéve, mert az nem olyan intézmény, hogy bírhatna vele az idők változása. Nincs pénz az ősöknél teendő látogatásokra, és ha összearcátlankodik is az ember áldozatkész destruktívoktól egy-kétmillió koronát az ötvenezer koronás napszámokra, akkor kiderül, hogy vagy az ősök nincsenek meg, vagy úgy elszegényedtek az ősök, hogy csontjaikon kívül egyebekkel nem lehetnek a tudomány szolgálatára. Ezelőtt, ha valami halom tetején früstökölt az ember, és utána a szalonnás bicskáját bele-smirglizte a földbe, a bicskahegy mindjárt megkoccant valami reves csonttetemen. (A szegedi tanyán egyszerűen *hullámnak* mondják még a pallérozottabb honfitársak is, de például Tisza bácsi Apátfalván, mint tanulmányos emberhez illik, aki hadikocsis volt a *Doberdőbe, lábnak* nevezi.) Aztán ha elővettük az ásót, és lementünk vele egy-két nyomnyira, annyi volt a „kincs”, hogy egész drótos generációk fölnevelkedhettek rajta.

Most ez nem így van, legalább abban az impériumban, amely az én vakondokságom alá tartozik. A makói határban például, ahol az őszön három helyen is tudakoltam az ősöket,

annyira lementünk utánuk, hogy Tisza bácsi már attól félt, fölfakad a tenger, és ladik kell a disznóetetéshez. Az ő szemében ez határozottan nagyobb sérelem volna annál, hogy nincs főrendiházunk - nekem legalább efelül egy szóval se panaszkodott Tisza bácsi. Diribdarab cserepeket találtunk ugyan, lehetett köztük háromezer éves dokumentuma is annak, hogy a családi viszályok elintézésénél mindig lényeges szerepe volt a keramikának - de az ősök maguk mézeskaláccsal se voltak előcsalogathatók. Úgy látszik, a makói határban tisztában vannak az ősök a fönt való helyzettel, és tudják, hogy a mai világban jobb odalent, és nem érdemes fölfáradni. Legalábbis várnak vele a képviselőválasztásig, mert akkor esetleg őket is behívják szolgálatra.

A szegedi határban azonban nem ilyen kitanultak a csontemberek, s hol itt, hol ott kikukucsálnak a napvilágra. Például a rendező pályaudvar mellett téglát vettettek a vasutasok, s ott egy dorozsmai kubikosfamília népvándorlás kori temetőre talált. Tavasztól őszig aránylag kis területen tucatjával takarták fel az ősöket, dehát nem sok köszönet volt bennük.

- Alighanem kubikusok lehettek ezek is, mert semmit se tudtak szögényökökkel a föld alá tömni
- vélte az élő kubikos.

Az egyiknek a lába fejénél találtunk ugyan egy literes bögrét, amibe az elemőzsiáját vitte a másvilágra, de csak olyan napon szárított agyag volt, szétomlott, mire fölszedték. Találtak épebbet is, de azt úgy találta elcserelni egy „tüsztött úr”, hogy nem hagyott másikat helyette.

- Mondtam pedig a tüsztött úrnak, hogy ne bántsa, mert az ilyen cifrasági tanálmány a kultúrpalotába való, de csak elvitte a szégyöntelen - mentegetődzött a kubikos. - Kár pedig, hallja, mert az olyan küsed edény vót, hogy az nem löhetött más, csak *bugyborékoló bögre*.

- Hogy gondolja azt, földi?

- Hát nézze, a maga előadása szerint ez még tán a Krisztus urunk idejéből való temető. Akkor pedig még tán pipa se vót, ugye bizony? Legalább a prédikációban én még arrul sose hallottam. No mán pedig a szögény embörnek akkor is csak felejtkezni köllött valahogy. Hát én a magam eszmetöhetségive úgy gondolom, hogy az ilyen kis bögrébe vizet öntöttek, oszt úgy bugyborékoktak benne nádszálval, hogy jobban teljön az idő.

Se Hoernestől, se Forrertől, se senki archeológustól a világon én ilyent nem tanultam, de hát sokféle az eszmetehetség, és mindig tanulhat újat az ember. Például a szegedi alsótanyai központban is újat tanultam, ahol most falut építenek, és jazigkorbeli sírokat találtak, az egyikben egy nagy fejű öreg ember két térde közt takaros edénykét is. De nem ez az újság, mert az tudnivaló, hogy a földön mindenütt holtakon járnak az élők. Hanem az az újság, hogy itt találtatott egy rendőr főfelügyelő, aki maga jószántából összeszedte a leleteket a múzeum számára. Balogh Tibornak hívják, talán nem lesz neki baja belőle, hogy kiírom a nevét mint muzeális ritkaságnak. Ha valaki nyugtalankodnék amiatt, hogy így romlanak az ősi erkölcsök, szolgálhatok én megnyugtatóssal is. Tudok én olyan igen tekintélyes és méltóságos úriembert is, aki a napszámosaival ásót vágatott a földjén talált nagy urnákba, hogy kipróbálja, ugyan összetörnek-e, és gurul-e ki belőlük arany? Aztán a cserepeket jó mélyre visszaásatta, és a magyaroknak a lelkére kötötte, hogy el ne járjon a szájuk, mert különben kiszemtelenkedik a múzeum, és „csúffá teszi a földet”.

Az első föld a szegedi határban, amit éppen húsz évvel ezelőtt tettem csúffá, az ötömösi Templomhegy volt. Évszázadok óta marhalegelő, de az Anjouk idejében templomcska állt a lapos halom tetején, a pusztai ereken vágott darázsköböl rakva, körülötte középkori szokás szerint, a temető, firenzei liliomokkal díszített ezüstgyűrűs, aranyozott bogláros halottakkal. Nyolcvannál több csontvázat találtam akkor, és még többet is találhattam volna, de többre már nem futotta az akkori száz koronánkból. Annyi pénzért ez is sok volt, és még ezenfelül az

öreg Netumák bácsit is akkor találtam, aki igen csóválta a fejét, mikor az egyik koponyának a szájából agyonzöldült kis ezüstpénzt morzsoltam ki, Nagy Lajos király szerecsenfej és ezüstdénárját.

- Kis pénz, uram.

- Kicsi, Netumák bácsi.

- Szögény kiráj vót az, uram.

- Nem az vót az, Netumák bácsi.

- Nem?

- Nem.

- Ugyan melyik kiráj vót?

- Nagy Lajos király.

- Ahán - nyugodott meg Netumák olyan hangon, mintha Nagy Lajos király krumpliföldje az övével volna határos.

A déli harangszónál - már tudniillik mikor a gyomor megkordul - megint csak erőt vett rajta a tudományos érdeklődés.

- Ugyan hánybeli kiráj vót? Rajta van a pénzin, ugye?

- Nincsen az. Olyan régen volt az, hogy még akkor számot se vertek a pénzre.

- De maga azért tudja?

- Tudom. Olyan ötödfélszáz-hatszáz esztendeje.

Rákönyökölt az ásóra, és elgondolkozott. Számolta a száz esztendőket a kezén, aztán felsóhajtott:

- Teremtő szentatyám, *az még tán Kossuth atyánknál is régöbben vót...*

Most, hogy a város lehordatja a maradék halmot, és feltölti vele a bíbices semlyéket, megint kint jártam Ötömösön ősöket keresni. Nem találtam meg se Netumákat, se a bíbiceket, se a bárányfelhőket, semmit, semmit, amit húsz esztendővel ezelőtt odakint hagytam - még a nádas vizébe is hiába néztem: nem feketének tükrözte vissza a hajamat. Még az ősök is egész másképp kerülöztek elő. Húsz évvel ezelőtt gyűrűs, bogláros, pénzes urak voltak, most csupa olyan ősök találtattak, akiknek semmi egyébük nem volt, mint egy elkorhadt bot a bal oldalukon. A bogláros urak marhahajtópásztorai lehettek, s éppen olyan kurta koponyát viseltek, mint a gazdáik. Ugyan máskor is tapasztaltam már, hogy a süvegtől eltekintve nemigen van különbség az úrkoponyák és béreskoponyák közt.

A kurta koponyák közül egyet haza is hoztam mutatóba - meg hogy bonbonra már úgyse telik. (A többit is hazahozzuk, csak összevárjuk őket, hogy egyszerre kelljen a kövezetvámot fizetni.)

- Te - nézte szorongva a feleségem -, nem jön utána a fejének?

- Kicsoda?

- Hát a teste, amit kint hagytatok.

Megnyugtattam, hogy nem jön utána. Van annyi esze az ősnek, hogy nem tesz meg oda-vissza nyolcvannégy kilométer utat a fejéért, mikor az élő emberek is sokkal jobban boldogulnak fej nélkül, mintha például a könyökük hiányozna.

BARÁTSÁGOS TANÁCSOK HOWARD CARTERNEK

Eloolvastam a Howard Carter könyvét a nevezetes Fáraó sírjának megtalálásáról, akinek azt a világtörténeti hivatást szánta a sors, hogy háromezerkétszáz esztendővel a halála után kalapot nevezzenek el róla a masamódok. (Szép hivatás ez, voltak és lesznek fáraók, akiknek sokkal csúnyább szerepet szánt a nagy Amon-Rá isten.) Eloolvastam a német könyvet is, a magyart is, és sokat okosodtam belőle. Megtudtam, hogy a boldogult nagyurat, akinek a becsületes neve magyarul Tutanhamon, angolul Tut-anch-amonnak hívják, németül meg Tut-ench-amunnak, csak azt nem tudom, hogy minek hívták hát egyiptomiul. De elég nekem, ha Mahler Ede tudja, és nem is teszek érte szemrehányást senkinek se.

Sokkal fontosabb az, hogy most már nem jövök zavarba, ha úgy hozza a sorom, hogy Egyiptomban kell királysírt ásatnom. Kitanított rá Howard Carter, hogy mi kell ahhoz, s egy szóval se mondom, hogy szerencsét nem próbálok, ha együtt lesz minden hozzávaló. Hiszen mindössze egy gazdag magyar lord kell hozzá, meg egy gazdag magyar újság meg egy nagyszerű laboratórium, amiben a paraffintól az amid-alkoholig minden bűdösség és a sziklafúró géptől az immerziós mikroszkópig minden ördögmotolla megtalálható.

Azonban ebben az összevissza világban az is megeshetik, hogy nem én megyek el a Nílus mellé, hanem Howard Carter jön el a Tisza mellé. Az ilyen angol régész már annyira megszokta a királysírokat, hogy más nem is kell neki. Lehet, hogy rágondolja magát az Attila sírjának a föl kutatására. Miért is ne? Ha volt olyan magyar vidéki múzeum, amely már háromszor is megtalálta, mért ne találhatná meg a szerencsés kezű angol negyedszer?

Szívből kívánom neki, hogy találja meg, mert én nem vagyok irigy ember. Ezt mindjárt be is bizonyítom az angol kollégának. Ha ő megtanít engem arra, hogy hogyan kell angolul ásatni, én meg beavatom őt abba, hogy lehet magyarul ásatni.

Először is minálunk nem kell ahhoz egy tökéletlen lord, aki hajlandó a pénzét elásatni törött cserepekért meg avas csontokért. Minálunk csak tökéletes lordok találhatók. Ha ügyesen forgolódik Carter, akkor maga az állam fog neki hatszáznegyvenezer koronát kiutalni egy nagy alföldi ásatásra. (Ennyi felel meg annak a negyven koronának, amit én a háború előtt kaptam erre a célra rendkívüli segélynek.) De ha jó összeköttetései vannak, például Vilmos császártól hoz ajánlólevelet, akkor társadalmi úton kitartó munkával még szerezhethet százezer koronát. Igaz, hogy gyanúba keveredik mint *fölforgató*, de mint angolnak, neki bizonyosan ezt is elnézik nálunk, sőt talán még úgy is találják, hogy jól áll neki.

Tegyük föl, hogy egy turáni bálát is rendez Attila hamvainak felkutatására, és akkor lesz neki a szent célra kerek egymillió koronája. Ebből futja a laboratóriumra is: egy plajbászra meg egy kaparókanálra. Csak arra vigyázzon, hogy ezeket a műszereket pontos leltárba vegye, és a leltári számot rögtön bejelentse az illetékes miniszteri számvevőségnek. A kanalat aztán neki ajándékozhatja lady Carternek lekvárfőzéshez, fő az, hogy a leltári szám meglegyen.

*

Most jön az ásatási engedély megszerzése. A koncessziót itt nem egy egyszerű Ibrahim pasa adja meg, hanem egy komplikált basa, akinek a neve Luklábu Habók Fügedi Sátán Gergely. Az ő földjén van a „királyok völgye”. Tudniillik ott vetett ki az eke a földből a múlt esztendőben egy ezüstdrótot meg egy rézből való katonagombot. Az ezüstdrót már nincs meg, mert abból Gergely pipaszurkálót csinált, és az a tavaszon kúttisztításkor beleesett a kútba. Hanem a gomb megvan, szép vekni formájú gomb ez, ilyen díszítette valaha a köpenyeget, amit még a Gergely öregapja lopott haza a katonaságtól.

- Lőhetségös-e az, hogy ezt hordta valaha az Átilla király?

Ha erre azt mondja Howard Carter, hogy az nem lehetséges, akkor Howard Carter megbukott, mert ezzel lecsökkentette a gazdát. Ha ellenben azt mondja, hogy hordhatta ezt még a Balam-bér is, akkor már félig nyert ügye van. Akkor a gazda bemegy a kamrába, teleszíjja a lopót a kis hordóból, és megembereli Howard Cartert egy pohár borral. Azon nem szabad megüt-közni, hogy először ő veszi a szájára a poharat, mert ez tiszta gavallérságból történik. Ebből láthatja a vendég, hogy a borban nincsen *étető*. Ha aztán egy kis paprikás faggyú is beleóvak-szik a bajuszról a pohárba, annak oda se kell nézni. Legfeljebb behunyja az ember a szemét, mikor iszik. Meg is lehet tőle rázkódni, azt a gazda csak megilletődésnek veszi, mivelhogy a városi úrféle ritkán jut ilyen tiszta italhoz.

Az első pohár bor után rá lehet térni a napirendre.

- Hát megengedi gazduram, hogy próbát tegyünk a földjén, találni-e benne ősokeket?

- Jó szívvel - mondja bizodalmasan. - Hát mán kinek engedném mög, ha magának nem?

Erre megint inni kell egyet.

- De nem az egész földet akarja tán csúffá tőnni?

- Dehogy, nincs nekem arravaló pénzem. Csak ezt a kis partot itt a barázda végiben. Amit két ember egy hét alatt megásózhat. Annyira futja a költségem.

- Tudom, tudom. No, azon nem veszünk össze. Isten tartsa!

No ez a Gergely csakugyan emberséges ember. Határozottan van kultúrérzéke. Első szóra megadja az engedélyt, csak éppen inni kell érte.

- Hanem egy baj van, tudja. Here van a partban. Ha búza vóna benne, egy szavam se vóna ellene, akármoddég turkál benne. De a here, tudja, más. Mán annak a kárát mög köll téríteni.

- Aztán mennyi lenne az a kár?

- Hát százezör korona, nézze. Mert a here nagyon huncut portéka. Ha újra bevetöm is, amit most az úr elpusztított, egy esztendő múlva se éri utol a többbit.

Lehet, hogy ebben igaza van az emberséges embernek. Nem is lehet tőle rossznéven venni, ha nem akar károsodni a tudomány miatt. Legokosabb itten kiguberálni a százezer koronát. Most már aztán jobban esik az ital is, hogy ezen is túl van az ember.

Az ám, csakhogy Gergely nagyon kétfelé törülgeti a bajuszát az ökleivel. Hol a partot méregeti a szemével, hol az úrformát.

- Van még valami baj, gazduram?

- Hát ögyéb nincsen, minthogy a here nagyon huncut portéka. Két esztendő múlva se éri utol a többbit. Hallja-e, adjon még százezör koronát, oszt többet egy szót se szólok.

A negyedik pohár bor után Howard Carternek alkalma lesz tudomást szerezni róla, hogy a magyar here különösen huncut portéka, mert az még a harmadik esztendőben se éri utol a többbit. Itt aztán le is kell tenni az Ukko poharát, mert különben a millióból semmi se marad, mire csakugyan ásatásra kerülne a sor.

Háromszázezer koronába kerül a koncesszió, s akkor még egy föltétele van Sátán Gergelynek, mikor búcsúparolát ad:

- Aztán leginkább kitögye ám az újságba, hogy az én földemön tanálták mög az Atilla királyt.

*

Azt se tegye világért se nagynevű kollégám, hogy megpróbálja megértetni a mi felláhjainkkal, mi célja van tulajdonképpen az ásatásoknak. Kezdő régész koromban én is váltig bizonykodtam, hogy engem ne nézzenek kincskeresőnek, mert én nem az vagyok. Mintha abban valami szégyen volna! Hiszen addig tekintély az ember, míg kincskeresőnek tartják - ha rájönnek, hogy csak tudós, akkor semminek se hívják többet.

Egyszer két hétig ásattam az ötömösi marhalegelőn. Középkori falus templomka fundamentköveit találták meg, körülötte az egykori temető vagy hetven tetemmel, firenzei liliomos boglárok, gyűrűk a halottakon. Közben mindig a kultúra felől tartottam szóval az embereimet s a végén megegzamináltam az előmunkást, Hangya Bálint nevezetű értelmes öreg parasztot. (Még akkor a kisgazda nem volt föltalálva.)

- Mondja már meg, Bálint bácsi, de lélekre, mit gondol maga énrólam, miért csinálom én ezt?

Nagyon jóban voltunk Bálinttal, egyre biztatott, hogy álljak be hozzájuk tanítónak, jótáll érte, hogy az én disznómat nem lopják el. (Ami azt illeti, négy esztendő óta a városban sem fenyeget ez a veszély.) A barátságunk révén őszinte szomorúsággal nézett rám Bálint, hogy minek már az ilyesmit feszegetni.

- Tudja az isten - vont vállat kelletlenül -, nem gondolok én semmit se.

- Dehogynem gondol, csak mondja ki bátran. Most szombat van, korábban hazamegyünk, kimosdik kend, rágyújt, kiül a tanya elé, odajönnek a kis unokái, nyaggatják kendet, hogy mért turkáltatott itt ez a ténsúr, hát mit mond kend nekik?

- Mit mondok? - nézett a szemembe Bálint elszántan -, hát azt mondom, hogy *ilyennek is csak lönni köll!*

Ennél finomabban nem lehetne körülírni a *bolondot*.

*

Panaszkodik Carter, hogy sokat kellemetlenkedtek neki a szájtató turisták. Hát itt mifelénk ezektől nem kell tartani. Legföljebb az esik meg, hogy a szomszéd határból küldöttség keresi föl az embert.

- Maga az ásatómestör?

- Én vagyok.

- Nagyon mögkérnék, ha itten a Gergőnél végeztek, ásassa föl a mi határunkat is.

- Ott is van halom?

- Van bizony, kétakkora, mint ez.

- És mit találtak benne? Cserepet, csontot, vasat?

- Nincsen abban, kéröm, az égvilágon semmi se.

- Hát akkor, hogy gondolják? Minek ásatnám föl?

- Dinnyét szeretnék bele ültetni, ha mögfordíttatná az úr a földet.

Sok mondanivalóm volna még, de hagyjunk máskorra is, mert már nagyon rám hajnallott. Csak még egy nagyon fontos dolgot kötök a lelkére Howard Carternek. Ha csakugyan megtalálna találni Attila királyt, hamar takarja vissza, és világért se hozza napvilágra.

Nagyon komplikálhatná a királykérdést.

ATTILA JELENTKEZIK

Ha a fejem elütik, se tudok ráemlékezni, hogy valaha megbántottam volna az Isten ostorát. Nem írtam róla drámát, nem csináltam belőle regényhőst, még csak versbe se szerkesztettem bele soha. Mindössze egy iskolai tréfát hoztam róla forgalomba, lehet annak már vagy tizenöt esztendeje. A csókai iskolában vizsgáztat az esperes.

- No fiam, ki volt Átilla? - kérdi a gyereket.

A gyerek csak tátog. Súgnak neki a háta mögül a tudósabbak:

- Átilla hun király vót...

A gyerekeknek fölcsillan a szeme. Kivágja bátran:

- Átilla hun király vót, hun nem!

De hát ez csak olyan ártatlan falusi figurázás volt. S különben se én csináltam, hanem a csókai pap, annak pedig szabad volt, mert az olyan igazi hun ivadék volt, hogy egyszer bizonyosan mint rabonbán jön vissza a hadak útján. (Legalábbis az *Ukko pohara* benne lesz a tarisznyájában.) Hát akkor miért haragszik az Isten ostora, és különösen miért énrám haragszik?

Mert hogy nincs jóban velem, azzal tisztában vagyok. Húsz esztendeje áskálok a határban, de a hun király még egyszer se találta meg magát velem. Igaz, hogy én is hibás lehetek benne, mert nem is kerestem soha. Mindig azt tartottam, hogy az Attila sírját meg lehet találni, de nem lehet keresni. Most már belátom, hogy alighanem tévedtem. Hiszen volt olyan régész kollégám, Isten nyugtassa szegényt, aki program szerint kereste a nagy királyt, és meg is találta, nem is egyszer, hanem háromszor. Akit legutoljára talált, annak rá is volt írva a koporsójára, hogy *Hic jacet Attila rex*¹¹. Ez szentírás, magam szemével olvastam az odavaló újságban.

Hát ez nem szép a nagyúrtól. Egyik helyen három példányban is előkerülni, a másikon meg egyben sem - ez nem hun királyhoz méltó tempó. De a Világ Pörölye még tovább is viszi a velem való kötözködést. Még a népének is megtiltotta, hogy az én ásóm alá kerüljön.

Aki figyelemmel kíséri régészeti mozgalmainkat, az veheti észre, hogy pár esztendő óta csak hun csontok kerülnek elő a magyar földből. Hiszen régebben is akadtak olyan sírok, amelyekre sok töprengés, hümmögés, összevetés után egy kis vállvonogatással azt mondta Hampel József vagy Posta Béla, sokunknak áldott tanítómesterei, hogy utóvégre ezek hun sírok is lehettek. De azokban az időkben más nációk is találkoztak a föld alatt. Germánok, szarmaták, jazigok és egyéb kuncsorgó népek, akik itt botlottak bele a sírjuk gödribe. Különösen a jazigokat kedveltük a följobb való esztendőben a Duna-Tisza közt. Akivel nem tudtunk mire menni, azt megjazigosítottuk, mert tetszik tudni, mindig mink voltunk azok, akik elnyomtuk a nemzetiségi kisebbségeket.

De hát változik a divat, lemúlt a dicsőség a jazigokról, és most a hunokra virradt föl. Úgy elszaporodtak a maradék magyar földben, hogy ha a föld fölött volnának annyian, akkor a szomszédaink ötten hatfelé szaladnának. Nincs már se szláv, se germán, még ha valahogy római légionárius csontját veti is föl az ásó, csak meg kell kaparni, s abból is egyszerre hun csont bújik elő.

¹¹ *hic jacet Attila rex* - itt nyugszik Attila, a király

Nem mondom, hogy nem örülök a dolognak, ilyen nem is szabad mondani, és különben is a romantika mindenütt szép, de legszebb a régészetben. Aztán meg én nem is vagyok olyan rossz hazafi, s őszintén örülök Attila érvényesülésének, még akkor is, ha az az én rovásomra megy. Mert be kell vallanom, hogy mióta beütött a hun divat, azóta én nagyon lecsökkentem szaktekintetben.

- Ugyan! - néz össze a hátam mögött a lelkes ifjabb nemzedék. - Vén számár már az öreg, nem halad a korral, nincs módszere.

Nono. Nem szeretem senkinek az örömét megrontani, de annyit mondhatok, hogy azért nem rossz módszer az enyém, ami mindössze annyi, hogy ki kell várni mindennek az idejét. Nem jártam utána Attilának, ennél fogva Attila keresett föl engem. Egyelőre persze nem személyesen, csak követet küldött. A koporsó mégis csak gátolja az embert a mozgási szabadságában, még ha olyan nagy úr is, mint Attila.

Kis ősz ember a hun király követe, Sátor Sándornak hívják. Nem hiszem, hogy például Bizáncba is őt szalajtottá volna Attila, de hát az én szobámban nem sok bizánci stílus van, és én se nagyon formázom Theodosius császárt.

- No, mi járatban van, bácsikám? - kérdeztem tőle csak úgy aktarubrikázás közben.

- Hát kéröm, azt gyűttem mögjelönten, hogy mögvan az Átilla koporsója.

- No, hála Istennek - kukkantam ki az írásból. - Kint hagyta a folyosón?

- Nem, dehogy - rázta a fejét -, még a vízbe van.

- Persze, persze, a Tiszában, ugye?

- Igönis ott, kéröm, Gyevi mellett van a Tiszában.

- Láttá kend, ugye?

- Nem, kéröm, nem én láttam, hanem a két körösztfiam. Rajta is álltak a koporsón, mert ki volt a vége a vízből. Ráhúztak a kanászbottal, de osztán elszaladtak, mert az Átilla eljajdította magát.

- Ejnye-hejnye, de kár volt, hogy elszaladtak.

- Hát tudja, ijedős az ilyen gyerekekféle.

- Hát gyerekek voltak?

- Mán abba az időbe még olyan surbankók vótak. Mert régön történt mán ez, most Szent Istvánkor lössz húsz esztendeje.

- Húsz esztendeje? Hát hogy nem szóltak hamarább?

- Ügyet se vetöttek rá még akkor. De hogy mostan mindönfelé kurrentálják az újságlapokban is az Átillát, mögképzött előttünk a koporsó, oszt azóta se éjjelünk, se nappalunk.

- Aztán mit tehetnék én ebben, bácsikám?

- Hát ha maga kiszüveskődne, mögmutatnánk magának a tötthelyet.

- Bent a vízben?

- Ott ám, kéröm. Most ugyan magos a Tisza, de a kánikula majd mögapaszt. Akkor már nem lössz több a víz olyan négy métörösnél.

- De nekem az is mély ám, bátya. Nem vagyok én vízibúvár.

- Nem is úgy lössz az, hallja. Beleülünk négyen egy csónykba, oszt egy vaspiszkafával mögdöfködjük a Tisza fenekit. Ahun koppan, ott a koporsó.

No, azt hiszem, az archaeológia minden ifjú doktorának el kell ismerni, hogy ez a legmodernebb ásatási módszer. Örömemben meg is kínáltam a gyevi régészt egy valóságos bőrszivarral, amely csak egy helyen volt eltörve. (Amire én gyújtottam rá, azt három helyen kellett foltozni.)

- Ezt is köszönöm, dilektor úr - hajolt hozzám bizodalmasan a követ. - Hanem, hallja-e, más baj is van.

- No?

- Egy kis jutalom köllene a Lajcsinak mög a Fercsinek.

- Hát azok meg kicsodák?

- Nene, a körösztygerökök. Tudja, a nyomravezetésért.

- Tudom hát, hogyne tudnám. Hát kend tudja-e, hogy milyen koporsója van az Átilla királynak?

- Érckoporsó, úgy gondolom. Az ilyen jelös halottnak az dukál.

- Az ám. Kívül vaskoporsó, abban ezüstkoporsó, legbelül meg aranykoporsó.

Öreg kollégám nem nagyon csudálkozott el, csak megbiccentette a fejét.

- Nagyon sarcolhatta a népöket az az Átilla.

- Hát az már mindegy - vágtam elébe a történetfilozófiai fejtegetéseknek. - A fő az, hogy van ezüstkoporsó is meg aranykoporsó is. Hát mit szólna kend akkor, ha az aranykoporsót adnánk jutalmul a Lajcsinak meg a Fercsinek?

- Sokallom - kapta föl a fejét Sátor Sándor mint keresztapa. - Ölegöllöm nekik az ezüstkoporsót is. Űk még fiatalok, nem olyan elesött öregök, mint én vagyok.

- Űsse part - mondom -, hát akkor legyen a kendé az aranykoporsó.

- Oszt maga beéri a vassal? - csodálkozott Sándor.

- Én be - erősködtem. - Tudja, a múzeumnak az is jó.

- No, kár, hogy magából adóbeszödő nem lött - fejezte be a tárgyalást Attila követe, s barátságos kézrázás után azzal csoszogott ki az ajtón, hogy majd hírt ad, ha meglappad a Tisza.

Kisvártatva azonban visszacsoszogott.

- Hallja-e - hajolt hozzám sugdolózza -, az örgrófnak ne szóljon ám az Átilláról.

- Melyik örgrófnak?

- Az Eselovics-Palacsivinyinak. (Rövidség okából a pallérozottabb nyelvű magyarok csak így mondják a Pallavicinit.) Mert az bizonyosan ráácsinkózna az aranykoporsóra.

- Dehogy szólok - mondom -, nem vagyok én beszédes olyan nagy urakkal.

Hát ebben maradtunk.

AZ ÉN CSEHEIM

Az első cseh, akivel az életben találkoztam, most körülbelül ezerháromszáz esztendősen lehet. Én magam akkoriban hétesztendősen voltam. Kielégítő eredménnyel végeztem el az első elemi, és az érdem jutalmául megkaptam édesapámtól az azelőtt való esztendei Lidércnaptárt. „Pro litteris et artibus.”¹²

Körülbelül ez volt a legnagyobb öröm, amit az írásolvasás mezején való munkásságom ez ideig szerzett nekem. Az élet persze ennek is kivette már a színét azóta. A Lidércnaptár alakjaiból már csak arra az öreg úrra emlékszem, aki halála után is minden éjszaka hazájár, leül a nagy karosszékre a folyosón, és pokoli tűzben foszforeszkál, mintha száz pakli kénes gyufát gyújtogattak volna meg az arcán az ördögök. Ezen öreg barátom miatt nagyon sokszor kilelt a hideg kora ifjúságomban, s olykor még most is álmodom vele, azonban most már nem foszforeszkál úgy az ábrázata. (Olyan világ lett azóta, hogy a pokolban is megrágult a masina.) A szántóvető Přemysl pedig, aki a fölfordított ekevasról eszi meg az ebédet, és a tündér Libussától megkapja Csehország koronáját, már nagyon elfakult a lelkeben. Pedig meg is volt rajzolva ez az én első csehem a Lidércnaptárban, bár igen primitív művészettel. Az együgyű fametszet egykorú lehetett a legendával.

A második cseh, akivel összejöttem az életben, most olyan hatszáz esztendősen lehet. Én már kilencéves voltam a találkozás idején, azért a róla való emlékem már sokkal tisztább. Fekete páncéljában, vérszín tollával még most is álmélkodva nézem a cseh Mikolát, amikor Toldi Miklós elvágja a nyakát valahol a tizenegyedik énekében az eposznak. Meg is érdemelte a cudar, mert „káromkodott csúnyán s a magyart becsmérle”. Magam is sokszor megvívтам vele, s nem kell mondanom, hogy mindig elvágтам a nyakát, s felmutatván fejét a jó fűzfakardon, „nagy rivalgás támadt kétfelől a parton”. Tudniillik a szemétdombunk két partján, amely jelentette a Margitszigetet, a tyúkók és pulykák közt. (Volt egy öreg pulykakakasunk, nagyon méltóságos tartású, kopasz a feje teteje és tarjagos violaszín a képe, mérgesen nézett, és mindent elfalt a többiek elől: az képviselte Nagy Lajos királyt. Mikor az Iliász került a kezembe, akkor Priamosz képét viselte az öreg pulykakakas. Úgy gondoltam, hogy a királyok mind kopaszok, mérgesek és verekedők.)

Mire a harmadik csehemet megismertem, akkorra már sokkal józanabban ítélt meg a pulykakakasokat, hanem a csehekben még mindig láttam valami misztikusot. Úgy szemre pedig semmi különös nem lehetett látni Jan Mrstiken. Nem volt olyan torzonborz, mint a Mikola, se medvebőr kacagányban nem járt, mint Přemysl király, hanem igenis volt szép simára fésült prágai bankigazgató, olyan gondos közép hajválasztékkal, hogy az embernek mindjárt az jutott eszébe: „a gyepre lépni tilos” - járnı pedig éppen olyan csukaszürke angyalbőrben járt, mint más rendes osztrák-magyar ember. Mert a háború alatt volt az, mikor ide dirigálták Szegedre a prágai huszonnyolcasokat, egyrészt azért, hogy ők vigyázzanak ránk, másrészt azért, hogy mi vigyázzunk őrájuk.

Ennek az én eleven csehemnek az volt a furcsasága, hogy beszokott hozzánk a városi könyvtárba, és ott ült reggeltől estig olyan rendületlenül, mint Přemysl az ekevason. Azt hiszem, bankigazgató még így nem kompromittálta a szakmáját. Próbáltam is vele megpirítani egy-két

¹² „pro litteris et artibus” - a tudományért és művészetért - utalás egy magyar érdemjelre, Ferenc József idejéből

bankigazgató ismerősömet, de nem lehetett. Nem pirultak el, csak kinevették a naivságomért. Nem lehet az bankigazgató, aki könyvtárba jár, bizonyosan valami tökéletlen tanár lesz.

De akárhogy tiltakoztak ellene a magyar kollégák, csak bankdirektor volt az. Nemcsak azért, mert így írta föl a foglalkozását a kérőlapra, hanem azért is, mert mindennap húsz korona borravalót adott a szolgáltnak. Igaz, hogy meg is dolgoztatta őket érte. Nyalábszámra hordatta le a régi salabaktereket a történelmi szakból, penészes krónikákból, amiket tán évszázadok óta senki föl nem nyitott, zavarta ki a sovány könyvskorpiókat. (Mert mind elsoványodik az, aki a könyveket bújja, ha csupa skorpió is.)

Az én csehemnek azonban nem volt ideje elsoványodni, mert egyszer csak elparancsolták innen a prágaiakat, az a hír is járta, hogy megtizedelték őket, s én egy darabig sajnálattal gondoltam Jan Mrstikre, a könyvek szerelmesére, aki nem olyan bankigazgató, mint a többi.

Most aztán kiderül, hogy de bizony csak olyan volt. A nemességét kereste nagy magauntában Jan Mrstik az idegen város könyvtárában, s arra kér most engem Prágából küldött levelében, hogy keressem tovább. A német és cseh könyvekben nem lehetett megtalálni, de a magyarokban bizonyosan benne lesz, mert ő több családi följegyzésből arra következtet, hogy az ő ősei magyar nemesek voltak.

Nem tudom, kinek mi a véleménye a cseh bankigazgatóról, aki magyar nemes akar lenni. Majd ha ráérünk, akkor szavazunk róla, hogy bevegyük-e magunk közé. Egyelőre azonban nem tudok indítványt tenni, mert nem nézhetek utána a Mrstik-család nemességének. Az összes nemesi könyvek évek óta állandóan kézben vannak, s annyi az előjegyzett várakozó, hogy vagy tíz évig nem is szabadulnak fel.

Mert csak nincs szebb a demokráciánál, se Magyarországon, se Csehországban.

A MAMMUT UTAZÁSA

A múzeumi üzletek ezeknek előtte éppen olyan üzletek voltak, mint más egyéb üzletek. Az ember meglátta az alsóvárosi nénike vállán a szép öreg selyemkendőt, és megkérdezte, hogy mennyiért adná el. A nénike azt mondta, hogy „lelköm, tekintetös úr, ezt az égvilágon semönnyiért oda nem adnám, mert nézze, ha möghalok, mán mégiscsak illendően köll a jó Úristen elé állnom - de magának odaadom öt pöngőért”.

- No hát, hozza be, lelkem, holnap délben a múzeumba. Tudja, hol van az, ugye?

- Hát hogyne tudnám. A kultúrpalotában. Maga is ott van szolgálatban? A Haska sógor is ott van, de tudja, az csak *viackbul*.

Ami úgy értendő, hogy az öreg Haska sógor szolgált modellül ahhoz a viaszfigurához, amely a múzeum parasztszobájában a nemzetfenntartó elemet reprezentálja. Már most tudnivaló, hogy az nagyon rendes hely lehet, ahol a viaszkból való Haska sógort mutogatják a világi népeknek, ennél fogva másnap a nénike bizodalmasan behozta a kendőt, szépen ki is vasalta, s megkapta érte az öt pengőt papírban. Mert aranyban nem vette el, arról az volt az alsóvárosi nemzet fölfogása, hogy az csak zsidónak való.

Így vettük a cifra subát is, a tulipános ládát is, a régi királyok pénzeit is meg a mammutcsontot is, amit a tiszai partszakadásokból mentettek ki a helybéli tudomány számára a *célszörű szögény* halászok. Azaz, hogy a régi pénzt meg mammutcsontot mindig ajándékba kaptuk, mert az is bolond lett volna, aki az ilyenekért pénzt adott volna, de az meg már egészen tökéletlen lett volna, aki azt el is fogadta volna.

Huszonvalahány esztendeje vagyok a kultúrpalota mindenese cselédje, de a háborúig csak egy bonyolódott üzletre emlékszem. Egyik tisztviselőtársam néprajzi gyűjtőútjában Kalocsára vetődött, ott is a sekrestyészhez, aki ellátta minden jóval, testiekkel, lelkiekkel, még régi ostya-sütőket is adott neki.

- Hát az a szép szentelt gyertya a falon?

- Azt az egyet nem adhatom, kérem.

De nagyon szép volt a gyertya, tulitarkára festve, szentek képeivel is ékesítve, nagyon díszére vált volna a néprajzi gyűjteményünknek.

- Úgy nézem, haldokló kezébe való szentelt gyertya ez, ugye?

- Az bizony, kérem alássan. A boldogult érsek úr tartotta a kezében, mikor haldoklott. Meghiggye uram, nagy emlékem ez nekem.

- Meghiszem, barátom, éppen azért adnék meg érte két aranyat.

- Semmi áron se adhatom, uram.

Addig istenkedett azonban a kolléga, hogy az ilyen szép emlékek múzeumban a helye, míg utoljára beleegyesült a dologba a sekrestyés.

- Hát legyen az úré, de nem ajándékba, se pénzért. Hanem mondjon el az úr hét miatyánkot az érsek úr lelke üdvösségéért, hét üdvözlégyet meg az enyimért.

Némi nehézség csak abban volt, hogy a kolléga református ember, így csak a miatyánkot vállalta, az üdvözlégyet átutalta az én ügykörömbe. Természetesen vállaltam, és le is róttam az adósságot. Bárcsak a magyar könyvkiadók és könyvkereskedők is ilyen föltétel mellett szállítanák a könyveket! Mindjárt nem lenne olyan hírhedt rossz fizető a bibliotékánk!

Sajnos, most már nemcsak a könyvkereskedők dolgoznak rideg üzleti alapon, hanem a mammuthalászok is. Például a télen múlt egy éve, kapok egy levelet Gyomárról. Azt írja benne egy becsületes halászmester, hogy az ő hálójába a Körösben mammutkoponya akadt, de olyan ám, „akiben még a fogak is benne vannak”. Mármost ő ezt a múzeumnak szánta ajándékba, de úgy, hogy a múzeum is vetne neki valami kis ajándékot, mert neki hét élő gyereke van, s azt neki mind iskoláztatni kell.

Mi az ördögöt csinálhattam? A múzeumnak abban az időben - esztendő végén - két garasa sem volt. (Igaz, hogy most sincs, de most azért nincs, mert esztendő közepe van.) Itt nem volt mit tenni mást, mint az egyéni áldozatkészséghez folyamodni. Ilyenkor az esik áldozatul, aki először benyit hozzám. Sajnos, ezúttal sem bankdirektor lépett be (azok mind okos emberek, és nincsenek rászorulva arra, hogy könyvtárba, múzeumba járjanak), hanem egy kalendárium-csináló. Addig udvaroltam neki, míg felajánlott hét darab ingyen kalendáriumot a haza oltárára, a hét darab halászigyerekek számára.

Hét kalendárium egy mammutkoponyáért, egészen becsületes ellenérték. Igaz, hogy a kalendáriumok régiek voltak, de hát a mammut még régibb volt. A halász nem is vágott rossz képet a dologhoz, mert nem vette észre, hogy a naptárak nem 1922-re szólnak, hanem 1912-re. De amikor rájött, alighanem megátkozott, mert a néhai mammut maradványával nem volt szerencsénk.

- Mi van aládában? - kérdezték a vasúti állomáson, ahol fel akartuk adni a kincset.

- Mammutkoponya.

- Hja, kérem, az nem *szállításképes*.

- Hát hiszen nem is neki kell szállítani, hanem a vasútnak.

- De éppen azt nem lehet. Nincs benne a listában.

- Micsoda listában?

- Tetszik tudni, most szénhiány van, azért a forgalmat korlátozni kellett. A vasút csak azokat az árucikkeket veheti fel, amelyek a rendelethez mellékelt listában benne vannak. Ebben a listában pedig mammutkoponya nevű árucikk nem szerepel. Tessék megnézni, kérem, nem kerül semmibe.

Megnéztem a listát, megátkoztam a kereskedelmi minisztert (már nem tudom, melyik volt a sok közül, alighanem Hegyeshalmy, most legalább megtudhatja, miért bukott meg, mert eddig bizonyosan nem találta indokoltnak a bukását), és a mammut koponyája a legközelebbi állomásig szekéren zötyögött a halhatatlanság felé. Persze, ott is megkérdezték, mi van a ládában, de akkorára már én is elővettem a jobbik eszemet.

- Csont.

- Miféle csont?

- Szappanfőzéshez való.

- Tehát zsiradék, ugyebár? Mehet!

Persze, itthon is kocsit kellett fogadni a láda beszállítására, azzal vele jár a kövezetvám is, s mire a növendék mammut - mert csak mammutborjú viselhette a mázsás fejecskét - bekerült a Walhallába, belekerült 749 korona 60 fillérbe.

De még itt nincs vége a mammutügynek, mert ha vége volna, akkor meg se írtam volna, tekintettel arra, hogy aktuálisabb és fejlettebb mammutok is találhatnának a miénknél.

Az expedíció költségeit hivatalos pénzből fizettem, s a nyugtát annakidején a hivatalos helynek terjesztettem be. Volt rajta bélyeg is, 4 korona árú, II. fokozat szerint, ahogy dukál.

S most másfél esztendő múlva visszaküldi nekem a hivatalos hely a mammutnyugtát azzal a barátságos figyelmeztetéssel, hogy jó lesz a nyugtát a III. fokozat szerint is felbélyegezni, az akkori skálának megfelelő 12 koronával, mert különben jön a *leletezés*.

Ha a Körös közelebb volna, visszahajítanám bele a mammutot, hadd nőjön még akkorát, ami méltóvá teszi a III. fokozathoz is. Ámbár annak is igaza lehet, aki azt gondolja, hogy nem a *régi* őslényt kellene a vízbe hajítani.

FOLKLÓR

Nem kell megijedni a szótól, nem lakik benne olyan zord tudomány, mint amilyent mutat. Sőt találtam már én olyan embert is, aki mikor megtudta, mi az a folklór, azt mondta rá, hogy játék az, nem tudomány. Mert ebben a tekintetben mi szittyák, borzasztó huncut emberek vagyunk. Amit nem értünk, arra azt mondjuk, hogy nem nekünk való, mert tudomány. Amit pedig megértünk, arra azt mondjuk, hogy nem nekünk való, mert nem tudomány.

Nohát a folklór még a szittyáknál is huncutabb, mert az hol tudomány, hol nem tudomány. Mikor engem az első kútra menésnél arra tanított az édesanyám, hogy a megmerített kantából egy kicsit mindig loccsantsak ki a földre, ez már folklór volt, de nem tudomány. De aki kisütötte, hogy ez a vízkiloccsantás tulajdonképp annak az italáldozatnak a szimbóluma, amely az ősök idejében kijárt a földistennek, az már tudósa volt a folklórnak.

Ennek a megállapításnak a hitelességében azonban, laikus őszinteséggel szólva, kissé tartományos vagyok. (Így hívják a tartózkodást azok a magyarok, akik a rugós lóra azt mondják, hogy rugalmas.) Mert édesszülém arra oktatott ugyan, hogy minden kanta vízből juttassak a földanyának, de szegény édesapám sohase oktatott arra, hogy borral locsoljam a földet. Ellenben a kenyér folklorisztikájában már sokkal jobban megbízom. Miért van hasalakja minden kenyér tetejének? De annyira ám, hogy még köldököt is szerkeszt rá a kenyérsütögető ujjá hegye. Mért van félhold alakja a kiflinek és hajfonat formája a fonatos kalácsnak? Holott íze, ropogóssága, foszlóssága nem föltétlenül kívánja meg ezt az alakot. És ez az alak nemzetközi. Az izlandi asszony nagyjában olyanra formálja a kalácsot a nyírfakéreg lisztből meg a líkopódiumkorpából, mint a tápéi asszony a búzalisztből. És az inkák földjén, a perui sírokban is megtalálták az ötezer éves fonatos kalácsot - cserépből. És éppen ez a cserép kalács adta meg az útbaigazítást: áldozati szimbólum volt ez, amivel az asszonyi hajat váltották meg. A kenyér is alighanem az volt valaha, az asszony helyett, aki sütötte. A kifli is valami holdas istennőnek a tartozandósága lehetett. Akár a szűz Dianáé, akár a nem szűz Asztartéé. Inkább emezé lehetett mégis, mert ezt tisztelték valamikor az érzéki lihegésű szíriai éjszakákban hajadonsütögetéssel.

Hát ez mind folklór. És a tápéi anyósszoktató is folklór, mi abból áll, hogy míg a lakodalmi vacsora tart, addig az anyósnak az egész gyülekezettől félrehúzódva kell ülni egy kis széken, arccal a kuckó felé, és addig se kifelé fordulni, se egy szót szólani nem szabad neki, míg az új menyecske fejét be nem kötik. Ez azt szimbolizálja, hogy az anyósnak a háznál semmibe beleszólása nincs, és ez olyan szép szimbólum, hogy kár volna, ha Tápén is kimenne már a divatból, inkább országos divatot kellene belőle csinálni. (Zajos helyeslés a Ház minden oldalán.) Folklór az a nóta is, amivel a dajkánk elaltatott bennünket, de már amivel a kántorunk fog elaltatni, az már nem folklór, noha az szintén természettől együgyű ugyan, de szépség nélkül együgyű. Ellenben az, hogy Szőregen nem szabad a *szemzik* szót kimondani, mert az ördögnek a legkisebb fiát is úgy hívják, s azt veszedelmes dolog emlegetni - ez megint olyan folklór, amilyent nem mindennap pipál az ember.

Mindezt a nagy reklámot pedig azért csinálom itt a folklórnak, hogy cserébe föladjak egy kérdést a folkloristáknak.

Lehet annak vagy húsz esztendeje, hogy a majsai határban, az ötömösi marhalegelőn valami középkori kápolnácska omladékait ásattam ki. Előkerült vagy nyolcvan csonttetem, gyűrűk, gombok, boglárok velük, mindnyájan rajta az Anjouk firenzei lilioma. S ahogy én ott Nagy Lajos királyról okosítom az embereimet, azt mondja az öreg Vízhányó:

- De hallja, mégiscsak a csehök építettek itt valaha templomot, mindig úgy hallottam én a régi öregöktől.

És azóta akármerre járok a szegedi tanyák közt meg odalent Torontálban a Tisza mentén, mindig ezzel a gyanúval találkoztam. Nem is gyanú az, hanem hit. Honfoglaló magyart ha találunk a lovassírban, azt mondják rá: cseh huszár. A bronzcsákányra: csehök baltája. S minden halomra: hogy templom volt rajta a csehek idejében. Némelyik még most is megvan a föld gyomrában. Aki Luca éjszakáján *jeruzsálemi vízzel* keni meg a szemét, most is megláthatja. A pap aranyos ruhában áll az oltárnál, és ott térdepel körülötte a sok vörös képű cseh vitéz.

Így beszélik ezt Csengelétől Csókáig az egész Alföldön, ahogy a magam tapasztalásából tudom. Hogy milyen alapon, annak nincs megmondhatója. Itt csehek csak a Bach-korszakban jártak, azok „huszárok” is voltak, de nem lóval temették őket, tehát ezek nem azonosíthatók a föld alól előkerülő „cseh”-ekkel. Kérdés azonban, hogy nem a Mátyás fekete seregének cseh zsoldosai maradtak-e meg az alföldi magyarság emlékezetében? Azok a Mátyás halála után, mikor az Ulászló-rezsim elpanamázt a zsoldjukat, éppen itt Szeged körül verődtek táborba. Templomokat ugyan nemigen építgettek, inkább feltörögették őket, s elkötötték a jó Isten arany-, ezüstmarháit. Két esztendeig rettegtek az egykori hősök az Alföldet, akkor aztán az öreg Kinizsi kicsalogatta őket a szegedi táborból, s Halas körül pocsékká verte az egész haramiahadat. A főkolomposokat felakasztatta, kerékbe törette, mészégető kemencékbe hányatta, mert akkor még nem ismerte a hadbíróság az olyan humánus büntetést, mint a kaszárnyaáristom. A többi aztán szétszaladt, ki német, ki francia zsoldba állt - ez utóbbiak I. Ferenc híres paviai csatájában egy szálig elhullottak -, aki meg itthon maradt felelőtlen elemnek, a maga kezére, azt a parasztok veregették agyon, és földelték el a buckák alá. Ennek ugyan nincsen semmi írásos nyoma se, de így volt az bizonyosan, mert az emberek mindig tudták, hogy Isten mi végre teremtette a buckákat.

Persze tisztábban látnánk, ha egy kis jeruzsálemi vízzel megkenhetnénk a szemünket. De hát hol van most a jeruzsálemi víz, és ki kívánczik a buckák alá látni?

RÉGI PÉNZEK GAZDÁJA

A régi pénzek a szegedi öreg templom tornyából kerültek hozzánk, amit tavaly lebontottak. Egy befalazott üregben találtatódta, mocskos vászonkendőben, volt velük egy telerunázott papírszeletke is, s valami jótét lélek beadta az egészet a múzeumnak, hogy veszejtsük vele a lelkünket, nemcsak én, hanem az embereim is.

Mert bizony ötszáz valahány rézpoltúrát meg ostyavékony ezüst háromkrajcárost szétválogatni, uralkodók szerint garmadázni, az elkopott fölírásokat nagyítóval kibolházni, megállapítani, hogy melyiken található a teveszájú Leopoldus császár öszentsége képe, melyiken a szelíd Jozefusé, melyiken a Carolusé, aki még most is olyan savanyúan néz, mintha sokallná, amibe a *pragmatica sanctio* került neki (noha az országnak többé került az, a szó köztünk maradjon) - ez bizony nem egy pipagyújtásnyi időre való multság. Segítségül is kellett hívni két munkatársamat is, akik egyébként csak elsején szoktak numizmatikával foglalkozni, akkor is csak papírban, és igen hamar elkészülnek vele.

- No, gyerekek - mondom -, élvezkedjünk, mert ennyi ércpénz vagy kerül többet a kezünkbe az életben, vagy se. Hadd emlegessék még az unokáink is, hogy a nagyapjuk szegény ember létére is ezüstben turkált akkor, mikor a nagy urak csak hamis bankót szortíroztak.

Azt már nem mondom meg az illetők unokáinak, hogy nagyrabecsült őseik csak a szépasszony királyné portréjával díszített régi pénzek után kapkodtak. (Ki nem nézné az ember ebből a Mária Teréziából még öreg korában sem, hogy tizenhat főherceggel és főhercegnővel ajándékozta meg az ausztriai házat.) Nekem csak a lotharingiai hercegek maradtak, akiknek soha hírét se hallottam, a gáláns Ferenc császáron és a Budát felszabadító Károlyon kívül. Úgy kellett utánuk nyomoznom mindenféle salabakterekben. De hát mindegy, ezt muszáj volt megcsinálni. Ha már kirakjuk közszemlére a templom kincsét, legalább mink magunk tudjuk, mely néhai fölségek képeit tisztelhetjük a jó rezeken és rossz ezüstökön.

Azonban mikor ezzel készen voltunk, akkor még hátra volt az a kétszáz esztendő latin írás, amit a pénzekkel együtt találtak. Micsoda írás, jóságos Isten! Az enyim szépírási mintagyakorlat mellett, már ami az olvashatóságot illeti. Ha grafológus elemezné, minden bizonnyal rablógyilkos keze írására ismerne benne. Hát hiszen egy kicsit hajazna is az igazsághoz, mert az illető pallosjogot gyakorolt. T. i. aki ezt a krikszkrakszot szerkesztette, az Szeged főbírája volt a Mária Terézia idejében. Nagyon jó főbíró lehetett, mert nagyon olvashatatlan az aláírása. (Nem is csuda, mert mindennap alá kellett neki írni egy aktát, néha tán kettőt is, külön ludat tartván neki a város, amelyik csak neki teremje a pennát.)

Hát ezzel az írással hárman se bírtunk, pedig az egész se több három sornál. Segítséget kértünk egy szakértőtől, és most már négyen ötféleképp olvastuk. Utoljára is kisütöttük, hogy nem egyéb biz ez, mint bizonyos nevezetű Zeik Józsefnek a civitas pecsétjével ellátott úticédulája, aki innen kölesvágásra ment volna Péterváradra.

De hát hogy került az úticédula a torony boltozatába? Aztán az a tarisznyabélnyi aprópénz is hogy jutott oda?

No, mondom, ezen ne törjük a fejünket, majd kitalálja azt a múzeumjáró nemzet vasárnap.

De hát úgy van azzal az ember, hogy mindig arra gondol, amire nem akar gondolni. Ma, ebéd után is a nemzetgyűlési tudósításon aludtam el, de azért alighogy lecsukódott a szemem, mindjárt azt álmodtam, hogy bent vagyok a kultúrpalotában, és vallatom az asztalon a rézkrajcárokat, hogy ki pénzei voltak.

Egyszer csak csöngetnek az utcáról. Mert hiába van kiírva az ajtóra, hogy itt mikor állunk szolgálatára a nagyérdemű közönségnek, azt nem szokás elolvasni. Húsz esztendő óta mindig tervezem is, hogy levesszük a fölírást, és belülré szögezzük, ahol senki se láthatja, akkor tán több foganatja lesz - de hát mindig úgy voltam vele, hogy ilyen kis időre már nem érdemes új divatot kezdeni. Gyerünk no, nézzük meg, ki rángatja olyan mérgesen a csengőt. Bizonyosan valami lelkes fiatalember lesz, aki pont délután fél háromkor kíváncsi rá, hogy „ugyan, kérem szépen, este hét órakor be lehet-e még jönni a könyvtárba?”

Kinyitom az ajtót: nincs ott semmiféle lelkes állat se. Lám, ilyen az én szerencsém. Egyszer készülök föl rá, hogy nagyon megszidok valakit, akkor sincs kit.

De amint visszamegyek a szobámba, valaki ül az asztalomnál. Vaskos, vállas ember, a ruhája penészszagú, mint a Mária Terézia pénzei, de a szabása is igen abból a korból való. Mellényszerű kurta dolmány, a felöltője elől hajtókás, pitykés magyar, hátul frakk; a lábán bojtos csizma, a fején pofon csapott kalap. Hogy kerül ez az álarcos maskara a házba, mikor én senkit be nem eresztettem?

Kérdem is tőle meghökkenve, mire ő rám mordul, anélkül, hogy felém fordulna:

- Tace!¹³

A hangja olyan, mintha kriptából jönne. Muszáj neki szót fogadni, és egy helyből nézni, ahogy belemerül az újságomba. De nini! - áll belém a hideg - ezen a maszkán át lehet látni, mint az ablaküvegen! Tisztán látom rajta keresztül az újság betűit:

- *Ki megy Genfbe?*

Álmomban az jut eszembe - mert az álom furcsán asszociál -, akárki lesz, aki Genfbe megy, az a jó, hogy nem lesz ilyen átlátszó.

Abban a percben felém fordítja az arcát a különös látogató. Szép kövér arca van, barátságosan hunyorgó szeme és behízott trüszke-pisze orra.

- No, domine - biccent felém -, eljöttem a pénzecskémért.

- Micsoda pénzecskéért?

- Hát ezekért ni! - int a másik asztalon levő poltúrarakás felé.

- Ohó - gondolom magamban -, ez nem lehet más, csak Josephus Zeik.

Úgy látszik, nemcsak ő volt keresztüllátászó, hanem ő is keresztüllátott az emberen.

- Az ám - azt mondja -, csakugyan az vagyok, a szegedi serfőző, Zeik József.

- Van szerencsém - mondom -, meddig időzik nálunk, spektábilisz?

- Csak éppen még a pénzecskémet összeszámolom.

- Ó, azzal ne fáradjon, itt van róla a kimutatás.

- Jó, jó - futotta át a listát -, de hát az ezüsttallérok hova lettek?

- Azzal nem szolgálhatok. Mihozzánk csak az került, amit itt lát.

- Bizonyosan az az akasztófárávaló szedte ki őket!

- Melyiket tetszik gondolni?

¹³ *tace* - hallgass!

- Hát a harangozót. Tudja, az úgy történt, hogy Péterváradra akartam menni kölest vágatni, de jó keresztény létemre befordultam előbb a templomba. Ott aztán elnyomott a buzgóság, és még szundítottam egyet, az a lator elemelte a motyómat.

Összeszámolta a rezeket, és rám nézett vallató tekintettel:

- Fogadjunk, hogy domine máma kecségét ebédelt.

- Kecségét? Látni is olyan régen láttam, hogy már azt se igen tudom, mi az a kecsége. Miből tetszik azt hinni?

- Mert egy poltúra hiányzik. Az pedig éppen egy kecsége ára.

Azzal kezdte a zsebébe tömködni a pénzeit.

- Nem bánom - mondom -, de tessék róla írást adni, hogy átvette őket. Aztán mitévő lesz azokkal a pénzekkel?

- Meg akarom venni a várostól Szatymazt meg Csengelét. De előbb meginnék egy pint sert, ha volna itt valami jóraavaló serház.

Fölvilágosítottam róla, hogy összes réz- és ezüstkincseiért együtvéve és megszázsorozva nem kap egy krigli sert.

A serfőző hördült egyet, és szemlátomást kezdett összemenni.

- Hallatlan destrukció! - sóhajtott keservesen. - Hát most már mitévő legyek én, ha így tönkretettek?

- Tudja mit? - legyintettem felé az újsággal. - Menjen ki spektábilisz Genfbe. Végre egy ember, aki igazán nem ludas semmiben sem.

- Azt nem vállalom - susogta a serfőző, és pipafüst gyanánt suttyant ki a kulcslyukon.

CSODADINNYÉK

A Nemzeti Múzeum botanikai osztályában spirituszba téve láttam egyszer a tengeri kígyót. Nem egészen olyan volt, amilyen a régi világban az óceánokon ijesztgette a hajósokat, mert azoknak a hosszúsága ezer rőfnél kezdődött, ahogy a tengerészek állították, azok pedig mindig igen szavahihető emberek voltak. A magyar tengeri kígyó nem volt hosszabb négy méternél, s ebből látható, hogy nem valami képletes magyar tengeri kígyóról beszélek, mert azok közt vannak négyszáz esztendő hosszúak is. Ez kézzel fogható jószág volt, savanyítani való uborka vastagságú, szép fehér bőrű, csak éppen pikkelyek nem voltak rajta. Nem is lehettek, mert ez a múzeumi tengeri kígyó homokon termett, mégpedig Hevesben, a csányi homokon, ahol az a híres dinnye terem, vagy legalább termett valaha. Szinte rosszul esett, mikor a botanikusok fölokosítottak, hogy ez a tengeri herkentyű se nem tengeri, se nem herkentyű, hanem egészen közönséges dinnye. Kígyódinnyének hívják, akik ismerik.

Én nem ismertem, de hát én nem is vagyok „szenvedelmes dinnyész”. (Ez volt a címe az első magyar dinnyetudománynak, a Szontágh Gusztáv könyvének. Azért képzelem én mindig úgy a szenvedelmes dinnyészt, hogy könyökig nekigyűrködve, vérben forgó szemekkel jár a dinnye-földön, és handzsárral fenyegeti a gömbölyded görögdinnyéket: siessetek érni, az apátok lelkit, mert mindjárt léket vágok a hasatokba!) Nagyobb baj volt az, hogy a csányi magyarok se ismerték a kígyódinnyét. Véletlenül kerülhetett a magja a becsületes magyar dinnyemagok közé, ki is kelt, virágzott is, meg is kötött, s egyszer csak megjelentek az indákon a kis dinnyék. Hosszúk és vékonyak voltak, mint a pióca. A gazda, akié a föld volt, szorongó szívvel várta, mi lesz belőlük. Hát az lett, hogy elkezdtek nyulazodni, ki két méterre, ki háromra - világos volt, hogy az ördög keze van a dologban. Megijedtek a csányiak, ráolvastak, meghintették szenteltvízzel, nem ért semmit, tán még használt is a dinnyéknek, mert még sebesebben nyúltak. Erre aztán kapták magukat a derék dinnyészek, nagy szenvedelemmel nekiestek a legöregebb csodadinnyének, és agyonverték furkósbottal. Meghallotta az eset hírét a csányi pap, ő aztán a megmaradt három kígyódinnyét eljuttatta oda, ahová való volt, a múzeumba. Derék tudósaink kettőt kipróbáltak belőlük, már csak a magja miatt is, de az ízüket is pompásnak találták - a harmadikat pedig mint kuriózus dolgot, spirituszba tették, s mikor ilyen magamformájú laikusra találtak, azzal megbámultatták mint valódi magyar tengeri kígyót.

A csányi csodadinnyének most párja akadt a szegedi határban is. Piros Tari János tanyaföldjén bújtt elő a csoda, amely még fölözi is a csányit. Mert a kígyódinnye végre se egyéb, mint tenyésztethető fajtája a sárgadinnyének. A Piros Tari János dinnyéi azonban igazán ritka *lusus naturae*-k¹⁴: kettős dinnyék. Kettős szilvát, barackot, diót már sokan láttak, még kettős szőlőszemet is, de kettős dinnyéről még nem hallottam. A Piros Tari kis földjén azonban mind ilyenek termettek, sőt volt köztük hármassal is. Ez azonban nem bírt kifejlődni, hanem a kettősek egészen rendesek.

Mutatóba behozott ma a gazda az ikrek közül egyet a városba, mégpedig egyenesen hozzám.

- Ugyan egy finác kérte útközben, de annak nem adtam, mert az nem vót tökéletes ember - mondja Piros Tari.

- Már mért ne lett volna? - adom alá a szót.

¹⁴ *lusus naturae* - a természet játéka

- Mert csak kétezör koronát ígért érte az abszurdum embör. De ígérhetött volna neköm százezret is, mégse adtam vóna, tudja, mert ezt én ide szántam a kultúrpalotába.

- No, ez derék szándék, bátya.

- Hát, mondok, hagy lögyön jele itt is a vesződelömnnek.

- Micsoda veszedelemnek?

- Mindönki aszongya, hallja, nem jót jelöz az, hogy így mögjátszotta magát a dinnye. Vagy leégök az idén, vagy a jég elver. Hát hagy tuggyák mög még a maradékok is, hogy milyen nagy istenverése vót énrajtam, mikor a dinnye ikrüket fiadzott. Míg osztán, nézze, így csak mög-térül valami a kárbul is.

- Hogy gondolja, János bácsi?

- Kétszázezer koronát gondolok, kéröm. Azt csak nem sokallja ilyen rettentő ritkaságért? Oszt nézze, ölég ám ennek a haját üveg alá tönni, a bélit mög kiszödögetheti kalánnal. Amúgy nagyon fajdinnye ez, ikrás, vérbélű.

A kétszázezer korona nem lepott meg. Kértek már éntölem ennyit angyalos négykrajcárosért is, szintén mint „röttentő ritkaság”-ért. Ilyenkor én előveszem azt az írást, amelyikkel az állam százhúszezer koronát utal ki az intézetnek a jelen való esztendőre.

- Tud-e írást? - kérdem az emberemet.

- Csak *föltételösen* - mondja Piros Tari.

- Hát csak tegye föl, bátya. (T. i. a pápaszemet. Azt *tételözi föl* az ilyen szép beszédű öreg magyar, ha olvasni akar.)

Nyúl az emberem a belső lajbizsebbe, mint a pápaszem rendes tartózkodási helyére: hát nincs ott. Tapogatja, tapogatja a külső zsebeket: pápaszem nincs. Utoljára marad a nadrágzseb. Csakugyan ott van, de a szárával beleakadva a posztóba, és sehogy se akarja a jót követni.

- Bújj elő mán, ebadta - rántja ki végre haragosan, s kiránt vele egy csomó bankót. Vadonatúj ötvenezresek, csak úgy begyürkélve, lehetnek vagy tízen. - Egy kis búzáat adtam el a Varcembör úrnak, oszt csak ide töttem be, mert a bugyellárisba mán nem fér.

Mutatja a bugyellárist, sok rekesztékű régi örmesterbugyelláris, százasokkal, ezresekkel tele-tömködve. S miután egyetértünk abban, hogy ha mink volnánk pénzügyminiszterek, ezt a mostani pénzt csak akkorában nyomtatnánk, mint a bélyeg - belebújtatja a fejét a pápaszem-be, belenéz a miniszter levelébe, és helytelenítőleg billenti a fejét egyik válláról a másikra:

- No, akkor én nem jó helyön járok az ikrökkel, mert maguk mán le is égtek, mög a jégtül is mögverödtek. Nemhiába mondom én mindég, hogy az állam se tud ögyebet, mint a bíbic.

- Hát mit tud a bíbic?

- Jajgat mindég, szögény feje, mert eccör vót neki egy aranykrajcárja, oszt azt elrejtötte a nádiban egy felhő irányában, hogy arrul majd mögtudja, hova tötte, de a felhő elmúlt, oszt azóta a bíbic ögyebet se tösz, mint sír-rí az aranykrajcárja után, hogy „kiévvitt, kiévvitt?”.

Azzal a hóna alá vette az ikréket és elindult velük a pénzügyi palota iránt. Alighanem a tökéletlen finánc felé akart orientálódni.

KOLIBRIK

Van nekem egy sereg jó barátom, aki a halálával akar kedvemben járni. Tudniillik valahányszor találkozunk, mindig biztosítanak arról, hogy ha ők meghalnak, akkor ezt meg azt a holmijukat hagyják rá arra a múzeumra, amelyiknek én vagyok a keze-lába. Van köztük olyan is, aki ötven hold földet ígért halála esetére, minden kikötés nélkül, és van olyan is, aki annak a humárnak az ollóját szánta ide, amelyik valamikor megcsípte őt Helgolandban. Ez azonban csak bizonyos kikötés mellett hajlandó örököseit megrövidíteni a rákollóval. Az a kikötése, hogy az ereklyét foglaljuk keretbe, és írjuk rá, kinek a mártíromsága révén került az a szegedi múzeumba.

Hát abban hiszek, hogy ezt a tengerirák-alkatrészt csakugyan ránk testálják, mert ez a legpraktikusabb módja annak, hogy az ember megörökítse az emlékét. Nem kerül semmibe, és mégis többen megnézik, mint a sírkövet, és a sírkőre különben sem szokás kiírni, hogy aki alatta nyugszik, arra úgy gondoljanak a késő unokák, hogy ő valaha olyan helyen is járt, ahol döglött cethalat is láthatott volna, ha a szerencse kedvezett volna neki.

Hanem a többi nagy ígéletben, ne haragudjanak meg érte a barátaim, nemigen hiszek. Aki csakugyan szánt valamit annak a pántlikamérésnek, amely a közművelődéshez van címezve, az nem a maga halálát köti ki feltételnek, hanem az enyémet. Az úgy tesz, mint az a mecénás, aki hozott egyszer egy nagyszerű pipát - a csibukja tajték, a szára ébenfa, a csutorája borostyán -, és azt azzal tette le a haza oltárára, hogy szálljon majd a múzeumra, de csak az én halálom után, addig használjam, erőben, egészségben. Tőlem telhetően megfelelek ennek a kikötésnek, és még jobban megfelelnek, ha megfelelő dohányról is gondoskodott volna a pipaletétnök. Ha azzal is ellátott volna, akkor halálom után a pipa azzal a fölírással került volna üveg alá, hogy ez volt Mohamed ihletője, amikor a koránt írta. Így legföljebb azt kötöm utódom lelkére, hogy a pipa fejcéduláján Kara Musztafa nagyvezér neveztesse meg egykori tulajdonosának, aki ebből szívta a bánatos trafikot, és a trafik miatt való elkeseredésében vesztette el a bécsi csatát.

El lehet képzelni, milyen lendületet venne a magyar muzeális kultúra, ha ez a derék ember iskolát csinálna, és a mecénások így adogatnák egymás kezébe a hivatalom kilincset.

- Kedves barátom, gyere át velem a közjegyzőhöz, ötven hold földet akarok íratni a könyvtárra, de kikötöm, hogy addig, míg élsz, tied legyen a haszna.

- Kedves igazgató úr, a villámat a múzeumnak szeretném adni, de csak abban az esetben, ha ön elfogadja lakásnak, és vállalja, hogy negyven évig benne fog lakni.

- Kedves barátom-uram, van nekem egy másfél mázsás disznóm, hő vágyam volna azt a természetrajzi gyűjtemény számára kitömetni, de csak akkor, ha megígéri ön, hogy a húsát és szalonnáját megtartja magának.

Mindaddig, míg a múzeumpártolás ilyen gyakorlati irányt nem vesz, én a haláluk után hagyakozók ígéletére éppolyan keveset építek, mint a messzi útra menőkére. Ebbe a második kategóriába még több barátom tartozik, mint az elsőbe, s ezek ígértek már nekem szibériai mammutagyarat, ceyloni rubint, madagaszkári grifftojást, perui inkakincset, Harun el Rasid papucsát, Mussolini zápfogát és Trockij szakállát, de mindebből még eddig se behozatali affér, se külpolitikai bonyodalom nem lett. Mindössze egy francia barátom küldött két éve Damaszkuszról egy igen patinás óperzsa érmet, azonban a drótkefével való vattatásnál arról is kiderült, hogy csak angyalos négykrajcáros 1882-ből.

Történik azonban tavaly, hogy levelet kapok Quitóból egy jóbarátomtól, akit bátran nevezhetek annak, mert mindössze kétszer találkoztunk egymással az életben, s így nemigen volt alkalmunk barátságatalanságba keveredni. Különben megmondhatom a nevét is, utóvégre nem szégyen az, ha valaki az új hazájából is visszagondol a régire. Rosenfeld Richárdnak hívják, mérnökember, másfél éve telepedett ki Ecuadorba, ahol igen jól érzi magát, mert nagyon szereti a lekvárt, és azt ott ötvenféle gyümölcsből lehet főzni, és abból egy mázsa nem kerül annyiba, mint minálunk egy szem őszibarack.

Rosenfeld Richárd úr azt írta nekem, hogy szeretne szolgálatára lenni a múzeumnak, és egyelőre három propozíciót tesz, válogassak köztük tetszés szerint.

Az első az, hogy ha kívánom, küld nekem néhány krokodilust, mert az ott tucatjával sütkérezik a tengerparton, s az ecuadori kormány nem gördít semmi akadályt a kivitel útjába. (Hiába, ebben a tekintetben a kormányok mindenütt liberálisak. Mitőlünk ugyan krokodilt nem lehet kivinni, de tojást igen.)

Erre természetesen azt válaszoltam, hogy krokodilra nem reflektálok. Mi az ördöggel etessem, mikor minket is csak fenével étet a piacon a nemzetfönntartó elem?

A másik ajánlat komplikáltabb. Quitóhoz tíznapi járóföldre - már tudniillik lovas járóföldre -, az Amazon ösrengetegekben, ahol az európai vízum nem gílt, még vannak vörös bőrű kannibálok, akiknél a közjogi viták azon végződnek, hogy megeszik egymást. Előbb azonban leskalpolják a közjóra menendő áldozatnak nemcsak a fejbőrét, hanem az egész bőrét, és ezt a műveletet valóságos művészettel végzik. A lehántolt emberkérget azután pácolják és megszáritják a napon, ahol az úgy összezsugorodik, mint a szalonnabőr a tűzön. A fejet azonban azon frissiben kipreparálják, a haját is rajta hagyják, aztán kitömjék az egész embert, amelynek arasznyi teste így természetes nagyságú fejet hordoz. Ez ecuadori fogalmak szerint igen mulatságos figura, amit a Kopfjágerek minden rendőri tilalom ellenére bevisznek a városokba eladni, s Quito úri házaiban ez nagyon kedvelt dísz a szalonnak. Ha tetszik, mi is kaphatunk belőle néhány darabot.

Hát nekem ehhez se volt gusztusom. Utóvégre kannibáljaink vannak nekünk fehérben is, és közjogi viták fölfalt áldozataiért nem megyünk a szomszédba.

Annál nagyobb örömmel kaptam a harmadik ajánlaton: elfogadnám-e, ha küldene egy dobozzal kitömetni való kolibrit?

Mikor ezt olvastam, az öreg Bárkányi őrmester szalutáló alakja képzett meg előttem. Ugyancsak Kossuthnak volt őrmestere, nekem csak vasárnapi múzeumőröm volt a derék hadastyán. A madaras szekrények kitömött gólyáira, darvaira, bóbiceire, baglyaira, héjáira vigyázott, igen és három kis kolibrira is, melyek kissé éktelenül ékesítették a hazai madárfaunát, valami majomtáncoltató hagyatékából. Kopottak voltak, molyrágottak, megtépázottak, valódi madárhadastyánok. Mikor aztán az *anthrenus museorum*¹⁵ nevű gonosztevő is beléjük esett, amelyet kizárólag a múzeumok számára mentett meg Noé a bárkában, akkor kiszedtem a kolibriket, és beledobtam a kazán poklába mint a legmegbízhatóbb dezinficiáló kamrába.

A következő vasárnap, zárás után, megállt előttem Bárkányi őrmester szigorú haptákban:

- Tekintetős úrnak alássan jelentöm, a nemzet ma zúgolódott.
- Mért zúgolódott a nemzet, őrmester?
- Alássan jelentöm, azért, mert a koribli madarakat nem találta a helyükön.

¹⁵ *anthrenus museorum* - múzeumbogár nevű kártevő

Azóta sok esztendő eltelt, a nemzetnek egyéb okai is adódtak a zúgolódásra, és Bárkányi őrmester is rég itthagya a földi szolgálatot. A napokban azonban, azt hiszem, raportra jelentkezett a legfőbb hadúr nál:

- Fölséges Úristen, eressz le engöm egy kis szabadságra a szögedi múzeumba, mert möggyüttek a koribli madarak.

Meg ám, megjöttek az Óperencián túlról vagy Ötvenen a repülő drágakövek, a Nemzeti Múzeum preparátora bebalzsamozta őket, hogy azután csöndes polcaikon örömére legyenek a szegedi nemzetnek. Csakhogy attól félek, a nemzet megint zúgolódní fog.

Mert lám, a múltkor is idevetődött múzeumjártában Mák ángyó, tanyai csirkeültető és nevezetes piaci szóvivő.

- Mik azok a szépségös cifraságok, lelköm-galambom? - kérdezi tőlem bizodalmasan.

- Ezek az újfajta tyúkok - teszek a tenyerébe egy diónyi madarat. - Ezután csak ilyeneket lesz szabad keltetni.

- Ó, öszöm a lelkét, de csöppség - nézi kedvetlen. - Osztán jó tojó-e ez, hallja?

- Tojik az nyolcat is egy nap, ángyó.

- No ebbül vöszök - ragyog az arca ángyónak.

- De csak akkora ám a tojása, mint a borsószem.

- Tojás: tojás - mondja ángyó szigorúan, mintha már a piacon árulná a kolibritojást a városi népeknek, darabját kétezzer koronájával.

- Csakhogy nem úgy lesz ám az ángyó - veszem föl az asztról a hivatalos lapot. - Ki van adva törvényben, hogy az újmódi tojást csak literrel szabad mérni.

Mák ángyó rám néz, féloldalt hajtva a fejét, mint régimódi öreg tyúk, hogy hátha csak tréfálok. De olyan méltóságosak a nagy kőfalak, a sok kép a falon, a hosszú pokróc a grádicson - nem, ez nem tréfálódzás háza.

- Hát rusnya férög, az Isten bomlassza mög, aki kitanálta - teszi le utálkozva a szépséges cifraságot az asztrra.

Nem ajánlom Rosenfeld Richárdnak, hogy mostanában hazajöjjön látogatóba az apja sírjához.

A TALIZMÁN

Azon kezdem, amit Naszreddin hodzsza mondott, mikor megkérdezték tőle a szomszédjai, hogy miért vágta le az orrát meg a lábait a gólyájának.

- Csináltam belőle egy rendes madarat - felelte a hodzsza.

Csakugyan, ha nem volna olyan koppantó orra meg olyan meszelő lába a gólyának, akkor egészen madárformája volna, így azonban nem csoda, hogy már az Ezeregy éjszakában elvarázsolt kalifát láttak benne, s azóta is lépten-nyomon kísérgeti mindenféle mendemonda.

Ennek a történetnek, amelynek külön érdeme, hogy semmi köze sincs a kül- és belpolitikához, szintén egy gólyamadár volna a hőse, ha utolsót nem kelepelt volna éppen akkor, amikor a történet kezdődött. 1888 tavaszán lőtték le a jámbort a szegedi határban. Éppen akkor érkezett haza Észak-Afrikából családalapítási célokkal. Lehet, hogy már a fészke is meg volt rakva a Fehértó nádasainak körzetében, mikor elérte szegényt a fátum. De azért nem kell túlságosan sajnálni a gólyát, ő se kérdezgette a békákat, hogy innen vannak-e, vagy túl vannak-e a nászon? S különben se a gólya itt a fontos, hanem az az összesodorgatott cédula, ami a nyakára volt kötve selyemzsinegecskével.

A gólyák tudvalevőleg még ma se hordanak papírgallért, nemhogy a nyolcvanas években hordtak volna. El lehet képzelni, hogy elcsodálkoztak a vadászok, mikor a finoman össztekert kráglit megtalálták a madár nyakában. Hát még mikor kigöngyölgették a cédulácskát! Akkor derült ki, hogy az nem is papír, hanem pergamen, tele írva mindenféle szemnemláttá írásjegyekkel. Nem volt azoknak semmi rendes betűformájuk, olyanok voltak, mint valami tintába mártott cserebogár lábnyomai. De amúgy meg mégiscsak betűknek kellett nekik lenni, mert igen rendesen voltak sorjázva, s még a pergamencsíkcsonka is meg volt vonalozva.

Akárhogy ürgették-forgatták a vadászok a cédulát, nem lettek tőle okosabbak. Utoljára aztán az egyik Stüsü vadász észbekapott.

- Nini, emberek, a patikusnak kell ezt odaadni, mert annak kutyakötelessége mindenfajta írást elolvasni. Most teszi le majd az igazi vizsgát a méregkeverő, hogy igazi patikáros-e, ő, vagy csak suszter.

A méregkeverőnek persze volt annyi sütnivalója, hogy nem vállalta a suszterséget. Inkább megállapította, hogy a cédulára zsidó betűk vannak írva. Aki nem hiszi, járjon utána.

No, elhitte mindenki első szóra. Hiszen látnivaló, hogy a betűk nagyon formázzák a kóser hentesboltok héber fölírásait. Persze, jó volna azt is tudni, mit jelenthet ez a bolond írás, de erre nézve a patikáros nem nyilatkozott. Némelyek azt mondták, hogy alighanem a jeruzsálemi főrabbi küldött valami üzenetet a gólyától a szegedi főrabbinak. De akkor senki se vádolta ezért hazaárulással Löw Immánuel, sőt igen büszkék voltak rá az erre való emberek, mert ha csakugyan a jeruzsálemi főrabbi küldi az írást, akkor abban csak az lehet, hogy észt kér kölcsön a szegedi főrabbitól. Mások megint olyasmit gyanítottak, hogy valami rejtett kincsre lehetne rátalálni a rejtélyes írás nyomán. Bizonyosat azonban nem tudott senki, s új szenzációk a gólyahistóriát hamarosan kiszorították a közérdeklődés homlokteréből.

A gyógyszerész azonban évekig hordozta a cédulát a tárcájában, s mindig reménykedett abban, hogy majd csak talál egyszer valakit, aki megfejti a rébuszt. Föl is hívták a figyelmét K. Gyula váci kanonokra mint nagytudományú férfiúra, aki tán még a madárnyelvhez is konyít. A gyógyszerész nagyon nekiörült a dolognak, s mindjárt elküldte a tudós papnak a boszorkányos írást, várván türelmetlenül a megfejtést.

Biz arra pedig jó darabig várni kellett. Akárhogy studérozta a kanonok az írást, egyebet nem tudott kisütni róla, mint azt, hogy biz azok a cifra ákombákomok nem zsidó betűk, hanem arabok. Ki lesz most már azoknak a mestere?

Orientalista hiszen akadt volna a budapesti egyetemen is, de ha az ember a tengerből meríthet, minek kanalazzon a vályúból? A derék papnak voltak összeköttetései Konstantinápolyal, kapta magát, elküldte a rejtvényt oda. De nem az eredetit, csak a pontos másolatát. „Az eredetit nem adtam ki a kezemből - írja ő maga a gyógyszerészhez intézett beszámolójában -, mert keleti kérdések csiklandósan veszélyesek, s az ember nem tudhassa, a szegedi tanyák közt lőtt gólya nem volt-e valami elvarázsolt politikai ágens”.

Ezt a levelet 1893. március 18-án írta az óvatos kanonok a gyógyszerésznek. Akkorára fejtették meg a konstantinápolyi dervisek a gólyalevelet Müller Lászlónak, az osztrák-magyar követség akkori titkárának a kérésére. Bizony nem volt az politikai okmány, hanem volt egy kufi írással írott verse a muzulmánok szent könyvének, a koránnak. A kufi írásról pedig tudnivaló, hogy az az arab írásnak egy különösen szögletes fajtája, amit leginkább monumentális alkalmakkor meg rituális céloknál használnak. Hát a gólyalevélnak is vallásos jellege volt: afféle mohamedán skapuláre volt az. Mint a szövegéből kiderült, az volt a rendeltetése, hogy *megóvja az elmeháborodástól azt, aki viseli*.

Mármost, hogy hogy került a gólya nyakába az írás, azt csak találgatni lehet. A budapesti ornitológiai központ abban az időben sokat foglalkozott azzal a problémával, hogy hol telelnek a vándormadaraink. Ennek a kitudására ősszel összefogtak egy sereg madarat, s azoknak a lábára gyűrűt illesztettek, amibe mindenféle világnyelven azt a kérelmet vésték bele, hogy akinek messze délen, keleten a madár a kezébe kerül, küldjön az tőle alibit a következő tavaszon a tudomány érdekében. Úgy lehet, a szegedi gólya is ilyen jeles madár volt s a Vörös-tenger körül valami becsületes arabhoz kerülhetett, aki megtalálta rajta a gyűrűt, talizmánnak nézte, s cserébe küldött érte egy másik talizmánt.

A gyűrűt tán még most is nagy becsületben tartják valahol Boldog-Arábiában, az elmeháborodás ellen való talizmán pedig az egykori gyógyszerész hagyatékából hozzám került, a rávonatkozó levelezéssel együtt. A történeti hűségnek tartozom annak a följegyzésével, hogy a gyógyszerész, aki hosszú időközön át mindig a tárcájában hordta a becses talizmánt, *agy-lágyulásban halt el*.

A TÍZARANYAS PILLE REGÉNYE

A nemrégiben megjelent legújabb magyar lexikonban a pillékről is szó esik. Az ismertetésben meg van említve a *Valeria orbicularis* nevű ritka pilléfaj is, mint a budai hegyek specialitása.

Hát én ezt a Valeria-ügyet megellenzem. Úgy is, mint minden hiábavalóságok tudora, úgy is, mint szegedi ember.

Először is ezt a Valeriát nem hívják Valeriának. Mikor a Pallas-lexikon *V* betűje készült, akkor még úgy hívták, mert azt hitték, hogy a Valeria-pillék közé tartozik. Azóta azonban önállósították, és lett belőle *Oxytripia*. Ez alatt a név alatt aztán olyan érdemeket szerzett, hogy megipszilonosították, és most *Oxytripia orbiculosa* a becsületes neve. Lehet, hogy mire a Révai-lexikon *V* betűje elkészül, akkorra megkapja a harmadik ipszilont is. Igaz, hogy ő minderről nem tud semmit, de az nem baj. Ha az emberek felül is sok mindenféle intézkedés történik a megkérdezésük nélkül, a pillangók is viseljék el a sorsukat türelemmel. Aminthogy nem is igen tud róla senki, hogy a pillangók valaha zokszót ejtettek volna.

Különben van az *Oxytripiának* magyar neve is: *Körjegyű ardóc*. De hát ez még görögebbül van, mint a tudományos neve, és erre nyilván még úgyse ért. *Körjegyűnek* azért *körjegyű*, mert a felső szárnyán, a mindenféle „sáv”, „szalag”, „hullámvonal”, „nyíl folt”, „vesefolt”, „csap-folt”, „lobos folt” közt a „középtér”-en „körfolt” is található. Hanem, hogy mért *ardóc*, azt én sem tudom. Azt csak az öreg Frivaldszky tudta, ha tudta, aki a hatvanas évek elején adta ezt a nevet hősünknek.

Hóst mondok, mert az *Oxytripiának* olyan kalandos históriája van, aminek nincs párja a pillangótörténelemben. Van abban harc, háború, munka, diplomácia, de még szép asszony is.

Az *Oxytripia orbiculosa* első példányát 1798-ban fogták *Szeged környékén*. (Azért van nekem jussom ebbe a dologba beleavatkozni. Meg kell védenem a városom dicsőségét. A „szegedi kormány”-t kínáltuk Budapestnek, de nem kellett neki. A szegedi pillangót most már azért se adjuk oda.) Hogy, hogyse, a lepke, amely még akkor névtelenül libegett a világűrben, Koy Tóbiás budai entomológushoz került.

Koy Tóbiás ugyan bécsi ember volt, aki az udvari kamara pénztárosának került Magyarországra, de azért mégis ő volt az első magyar ember, akinek rovargyűjteménye volt. (Abban az időben a szittyáktól nem is lehetett ilyen bolondságot várni.) Az öreg német ürgette-forgatta a selyempillénél valamivel nagyobb, de sokkal gracilisabb sötét tarka szegedi leletet, de nem tudta, melyik skatulyába szúrja bele, mert ilyent még sose látott. Nem talált hozzá hasonlót a szakkönyveiben sem. Más bogaras ember, akivel összeülhetett volna tanácskozni, nem talál-tatott a magyar korona országaiban. Kapta magát, kiküldte a csodát Erlangenba, tudós barát-jához, Eugen Johann Cristoph *Esperhez*, aki teológusból lett múzeumigazgató, és hatkötetes könyvet írt Európa pilléiről. Ez az Esper vezette be a mi lepkénket az irodalomba, adván neki vezetéknevet, keresztnévet és beosztást, amint az megillet egy *beérkezett* pillét, akinek még az a jelessége is megvan, hogy nincs belőle több, csak egy.

Hogy az erlangeni tudós milyen csoportba, milyen családba és milyen nembe sorozta be Szeged reprezentánsát a pillangóvilágban, s hogy hatvan éven keresztül hogy disputáltak össze az atyafiságán azok a *Hfsz.*-ek, *F.*-ek, *Led.*-ek és *Staud.*-ok, akiket a lepkések úgy tisztelnek, mint az evangélistákat, az miránk közönséges halandókra nem tartozik. Nekünk elég annyit tudnunk, hogy az első *Oxytripia* baj nélkül hazaérkezett Erlangenből, Koy Tóbiás külön dobozt készíttetett neki, s vigyázott rá, mint a szeme fényére. Az ő halála után Frivaldszky

birtokába került az unikum, attól megvette a Nemzeti Múzeum, s ott már régen megünnevelte a százéves jubileumát is, ha el nem felejtette.

Történt azonban 1847-ben, hogy *Merkel* pesti evangélikus tanító a Városligetben fogott egy Oxytrypiát, lévén a kezdő bogarászoknak olyan szerencsájük, mint a kezdő kártyásoknak. Persze nem tudta, szegény feje, hogy mit talált, s begombostúzta a kincset a káposztapilléi meg a szenderei közé. Ott látta meg egy jó szemű pillekereskedő, *Kindermann* Albert, aki éppen akkor jött meg oroszországi gyűjtőújáról, hozván magával egy láda csudaszép orosz pillét meg egy csudaszép orosz asszonyt. *Kindermann* rögtön ráismert az addig csak szak-könyvekben látott ritkaságra, de jó üzletember létére nem kapott rajta mohón, hanem válogatott még hozzá egy-két közönséges pillét, s akkor cserét ajánlott a tanítónak, néhány fémes ragyogású orosz *Plusá-t*. A naiv *Merkel* kapott az üzleten, *Kindermann* hazavitte az Oxytrypiát, s néhány hét múlva már el is ígérte egy bécsi gyűjtőnek *tíz aranyért*. S a városligeti Oxytrypia ki is vándorolt volna Bécsbe, ha közbe nem lép egy magyar gyűjtő, *Praznovszky* Ignác.

Praznovszky tulajdonképpen úr volt, gavallér magyar úr, módos pesti ügyvéd, a Károlyi grófok ügyésze - de szenvedélyes entomológus is, nemcsak szép asszonyok, hanem szép pillangók kedvelője is. (Hiába, negyvennyolc felé járt az idő, a nemes urakat is kikezdte már a tudományos metely.) Ez a szenvedélye tette barátjává *Kindermann-nak*, akinek házához járatos volt, s ez ejtette kétségbe, mikor meghallotta, hogy Bécsbe akarják vinni a második csudapillangót. Mindjárt megajánlotta érte a tíz aranyat ő is, de a kereskedő a bécsi üzletfelével való megállapodásra hivatkozott. Ő már a szavát meg nem másíthatja, ha szolid hírében nem akar kárt szenvedni. Szorultságában aztán *Praznovszky* diplomáciai úton próbált boldogulni: a szép *Kindermann-nét* nyerte meg szövetségének, s keresztűz alá vették a pilleböltöst. *Aigner* Lajos, aki első történetírója volt a nevezetes lepkének, úgy meséli, hogy *Praznovszky* térden állva kérte *Kindermann-tól* a lepkét, s az asszony ugyanakkor addig istenkedett az urának, hogy az kénytelen volt engedni a barátság és a családi békesség kedvéért. *Tíz aranyért* *Praznovszky* Ignácé lett a pesti Oxytrypia, ami akkora összeg volt akkor, hogy mostani bankóban kalappal kellene mérni. És befejezi az Oxytrypia-romantikának ezt a szakaszát az, hogy *Praznovszky* halála után, a nyolcvanas években a gyűjteményét a szegedi múzeum vette meg. Így került az első Oxytrypia Szegedről Budapestre és így került a véletlen szeszélyéből a második Oxytrypia Budapestről Szegedre, s így vagyok én egyéb naplopó foglalkozásaim mellett ez idő szerint a legdrágább magyar pillangó pásztora.

A pille romantikájának azonban itt még nincs vége. Egész 1861-ig csak ez a két nevezetes példány volt belőle ismeretes, s a szakemberek már misztifikációra gyanakodtak. Háttha ezt a két példányt valahonnan keletről csempészték be? 1861 októberében azonban - mert az Oxytrypia az őszi napfény gyermeke - az *Anker*-testvéreknek, híres bogárkereskedőknek megint sikerült rátalálni a rejtélyes pillére a budai Kamara-erdőben. *Darabját száz forintért szállították külföldre*, ennél fogva titokban tartották a dolgot, ameddig lehetett. De csak egy-két évig lehetett, mert akkorára a konkurens cég, *Pech* János budai lepkész rájött, hogy az Ankereket szép őszi délutánokon nem a mélabú viszi ki a Kamara-erdőbe asszonyostul, gyerekestül, sógorostul együtt. *Pech* János is összegyűjtötte az atyafiságát, s esernyőkkel és pillehálókkel felszerelve, orvul megtámadta az Ankereket az Oxytrypiák paradicsomában. *Anker* Rudolf a rendőrségtől kért jogorvoslatot, mivel azonban a törvénykönyvből kifejtették a pillangó vadászat szabályozását, az *Anker*-had a háború helyett jobbnak látta véd- és dacsövetségre lépni a *Pech*-haddal. Most már együtt irtották a pillét, míg a Kamara-erdőben elfogyott, a katalógusára pedig leszállt 20-30 forintra, sőt a kilencvenes évek végén már éppen annyi márkára.

Akkorára ugyanis a Sashegyen is megtalálták az Oxytrypiát, az óbudai hegyekben is ráakadtak, a krisztinavárosi temetőben is kerül, a rákosi régi lóversenytéren is, de mindenütt csak nagyon szórványosan, és mindenütt nehéz volt elfogni a gyors röptű és röptében ezüst csillogású pillét, amelynek hernyója, bábja, biológiai viszonyai továbbra is rejtélyesek maradtak a szakemberek előtt.

Csak 1913-ban derítette fel a tízaranyas pille misztériumát *Schmidt* Antal, aki megállapította, hogy az Oxytrypia hernyói a vad Iris-fajok gyökérgumóiban élnek, vagyis ezek a tápláló növényei a pillének, amelynek az őshazája valahol bent van Ázsia belsejében. Onnan vándorolt idáig ez a nagyon régi pilléfaj még valamikor a jégkorszak után, a postglaciális időkben, mint tipikus alföldi pille, s amint a kultúra feltörte az íriszes homokokat, a pille lassankint felszorult a budai hegyekbe. A szép lepkefaj napjai azonban nyilván ott is meg vannak számlálva. Mert ha a kultúra nem terjed is, egyre fogy a szűz terület, és szaporodnak a garázda pillangóvadászok.

Az Oxytrypia orbiculosa mintha szimbolikus pilléje volna a magyarságnak. Turán mezőiről jött, és elterjedése nyugati határa összeesik a mienkével... Eltűnődve nézem szárnya hieroglifáit, amiket a tudomány tolvajnyelve „bagolyrajzolat”-nak nevez: ugyan mi van beléjük írva?

HASZNOS TUDNIVALÓK A SÁSKÁRÓL

„A’ Sáska megunt emlékezetű és kelletlen esmeretségű Bogár a’ mi emberink előtt, középtermetű a’ szárnyas állatok és mászó Bogarak között. Az Istennek szent könyve eleitől fogva az el-vetemedett népeket ezekkel való megbüntetéssel sok helyeken fenyegette: azonképen mind betű szerint és tulajdonképen-is az rajtok megesett ’s bétellyesedett, a’ temérdeki Sásák miatt az ő földök megemésztetett.”

Az első magyar állattanban, az 1702-ben megjelent *Jeles Vad-Kert*-ben mutatja be ilyenformán a sáskát a boldog emlékezetű *Miskolczy Gáspár*, sok szép Ekklesiák-nak hasznos Tanítója, aki igazság szerint a’ Tudós és Híres *Franzius Farkas* wittémbergai Szent-Irás-Magyarázó Doktor Deák nyelven íratott munkáját szépítette át magyarra.

Nem én vagyok az oka, hogy *Franzius Farkas*ból, *Plutarkhosz*ból, *Szent Jeromos*ból és más régi jeles doktorokból kell összelopkodnom a sáskáról való esméreteket a mostani sáskajárás alkalmából. A *Pallas*-lexikonból akartam én kiokosodni a sáskák fajai és felekezetei felől, mert az újságokon nem lehet eligazodni. Azok összekevernek tücsköt, bogarat, olasz sáskát, marokkói sáskát, vándorsáskát, szöcskét, kabócát. No, a lexikonra nem lehet ezt mondani, mert az nem felületes, tudatlan újságírók munkája, hanem pedáns szakembereké. Ennélfogva *Sáska* címszó alatt szigorúan arra utasít, hogy nézd meg a *Sáskaféléket*. Hát megnézem, és azt találom, hogy vannak nagyon kártékony sáskafajok is, lásd *Vándorsáska*, *marokkói sáska*. No lássuk, mit mond a *Vándorsáska* címszó. Azt mondja: lásd *Sáska*. A *Marokkói sáska* címszó is azt mondja, így tanít meg rá ez az okos könyv, hogy mi az a Ponciustól Pilátushoz való küldözgetés, közben azonban elsikkasztja a sáskát. Attól tartok, hogy a Révai-lexikon is így jár, mert az is eljutott már a marokkói sáskáig és az is annyit mond róla, hogy 1. *sáska*. (Akkor mégiscsak annak a harmadik lexikonnak volt igaza, amelyik *Abrosz* címszó alatt közölte a csillagos ég térképét. Hiába, ami biztos, az biztos.)

Ezek után pedig elmondom, hogy a fent nevezett tudós auktorokból mit tanultam a sáskákról. Szép rendbe szedem a kérdéseket és feleleteket, mert tudom én, hogy illik, mikor komoly tanulmányt ír az ember.

Honnan és hogy vették eredeteket a sáskák?

Plutarkhosz azt tanítja, hogy mikor nagy háborúk után sok holttest rothad el a föld színén, azokból származnak a sáskák. *Szevillai Szent Izidor* úgy igazította ki ezt a tévelygő pogányt, hogy a sáskák az öszvérekből lesznek, mint ahogy lovak teteméből szarvasbogarak származnak. *Mohamed* próféta szerint ellenben a sáskák valósággal főnemesek a teremtetett állatok világában, mivel *Allah* tulajdon abból a nemes földből gyúrta őket, amely az *Ádám* kiformáltatása után megmaradt a teknőben. De hát *Mohamed* próféta bogaras ember volt. Kritikus szemmel nézve a dolgot, alighanem *Arnobius* egyházatyának van igaza, aki a III-ik *seculum*-ban élt, és nagy értekezést írt arról, hogy a legyet, szúnyogot, bolhát és sáskát az Isten nem teremthette, hanem azokat az ördög szerkesztette.

Mi a legcsudálatosabb a sáskákban?

Legtsudálatosabb az ő testeknek alkotmánya, mert némely arabs doktorok szerint, amint *Bochartus* írja, jóllehet a sáskák igen nyomorú állatoknak tetszenek, mégis tíz nagy erős állatoknak részeiből készültek: 1. a fejük: *ló*, 2. a szemük: *elefánt*, 3. a nyakuk: *bika*, 4. a szarvuk: *szarvas*, 5. a mellük: *oroszlán*, 6. a hasuk: *skorpió*, 7. a szárnyuk: *saskeselyű*, 8. a combjuk: *teve*, 9. a lábuk: *struccmadár*, 10. a farkuk: *kígyó*.

A jó öreg Miskolczi Gáspár máson csodálkozik. „Jóllehet mindeneket elemésztenek a föld színéről, mégis az ő testek azáltal igen nagyra nem nevekednek, mellyen méltán tsudálkozhatunk és Istennek kiváltképen való ítéletét ebből is megtapasztalhatjuk.”

Mi van írva a sáskák szárnyára?

Efelől különböző vélekedésekben vágynak a vetélkedő tudósok, de itt leghitelesebbnek Mohamedet kell venni, aki tapasztalásból beszél. Egyszer, ahogy a tetőn sütkérezett ebéd után az asszonyaival, olyan sáska szállt az ölibe, amelyiknek a szárnyára ez volt írva arab betűkkel: „*Én vagyok az egy Isten, és rajtam kívül a sáskáknak más Urok nintsen, a' ki azokat táplálom, és mikor nekem tettik, el-küldöm őket, hogy légyenek eledelül a népeknek: mikor pedig tettik, tsapásul botsátom azokat reájuk.*” Erre hiteles tanúk is vannak, Mohamednek mind a négy felesége. Más alkalommal olyan sáska esett le a kezére, amelynek szárnyára ez volt rápingálva: „*Mi vagyunk a' nagy Istennek serege: nekünk kilentzvenkilentz tojásaink vagynak, és ha száz lehetne, az egész világot megemésztenők és valami abban van.*”

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy eldönthetem ezt a kérdést, amely ezer esztendőn keresztül izgatta a természetvizsgáló tudósokat. Tegnapelőtt beszéltem a *szülével*, akit teljes nevén Szöröncsés Fekete Örsébetnek hívnak, foglalkozására nézve pedig templompribék, léleklátó, javasasszony, és olyan öregnek látszik, mintha még Könyves Kálmán adott volna neki amnesztiát. Kint lakik a Baktóban, ahol a mi határunkban először mutatkozott az idén falkástól a fehér nyakravalós *Caloptenus*. Ott voltam, mikor leginkább csak káromkodással riogatták őket az ijedt magyarok, míg a *szüle* meg nem feddette őket a gunyhóajtóból:

- Maradhasson mán kendtök, hiszön az Isten szent akarattya ellen úgyis mindön hiábavaló.
- De a fene rágja ki a rusnya férgit, ez csak nem az Isten szent akaratját teljesíti?
- De éppen azt, lelköm. Rá van írva a szárnyára is:

*Küldtek,
Jöttem,
Elátkozott föld porábul
Löttem.*

- Milyen betűkkel van ráírva, szüle?
- Zsidó betűkkel, lelköm.

Hát persze, a zsidóknak mindenben benne kell lenni.

Hányféle felekezetét ismerjük a sáskáknak?

Hát ki hogy. Plinius olyan sáskát is ismer Indiában, „aki három láb nyomatnyi hosszúságú, s akkora lábaszára van, hogy fűrész gyanánt élnek vele az ottlakosok, vas nemigen lévén közöttük.” De Carolus Linneus nem ismeri ezt a kiváló sáskát, noha ő a sáskanemzetségnek 61 fajtát írja le a *Systema Naturalé*-ban. Az sincs még eldöntve, hogy miféle sáskák voltak azok, amikről Joel próféta így emlékezik meg a bibliában: „Amit meghagya az *Arbe*, megevé a *Jelek*; amit meghagya a *Jelek*, a megevé a *Chasil*; amit meghagya a *Chasil*, megevé a *Gazam*”. Vajon nem a háborút értette-e Joel az *Arbe* alatt, s a többi alatt a háború ivadékait, akik egymásután mindent megettek, amit az elődeik meghagytak? Utóvégre egy prófétától minden kitelik.

Mit tanulunk a sáskáktól?

De már erre egészen a *Jeles Vad-Kert*-ből való idézettel felelek, mert azt én úgy se tudnám a magam szavával olyan szívhez szólóan elmondani.

- Azt tanuljuk, hogy akik mások szép javait elpazarolják s megisszák, méltán hasonlíthatnak a Sáskákhöz. Példának okáért, *a 'mely Nemes ember feles szolgálát, 's körülötte való hazudozókat; és a 'melly Fő asszony rendi felett való sok frajokat tart*, az ő maga körül megannyi emésztő Sáskákat tart. Mert valaminthogy a' Sáskák valamelly határon temérdeki sokasággal megtelepednek, ott a' füvet, 's gabonát úgy megemésztik, hogy sokszor néhány esztendeig tartó éhség következik utánna: azonképen a' tselédnek feles volta, a' vendégeknek 's borivó társaságnak sokasága, igen nagy által út a' megszegényedésre.

Miért tetszettem ezt a sok együgyűséget hasznos tudnivalónak nevezni?

Azért, mert ha sokáig azon a sovány koszton tartják a magyar tudományt, amelyiken most él, akkor ötven esztendő múlva megint elérjük a Miskolczi Gáspár korának tudományos színvonalát. S milyen büszke leszek én arra a halóporomban is, hogy én már most tudtam, amit akkor minden intelligens embernek tudnia illik a természet dolgairól!

ROBINSON NAPLÓJA - REYNALD SZENÁTOR ÚRNAK

Szenátor úr,

csütörtökön délből volt szerencsém önt ezzel fogadni a szegedi kultúrpalota küszöbén:

- Tisztelettel köszöntöm az ön személyében a francia kultúrát a magyar kultúrának ezen az ismeretlen Robinson-szigetén...

Két óráig tartott a séta Robinson-szigetén, és talán tovább is tartott volna, ha az ön figyelmes kísérői, a vendéglátó város képviselői tudatában nincsenek annak, hogy a szegedi halászlé nem szereti, ha megvárakoztatják. Magyar politikusok, ha kivételesen bevetődnek a könyvek, képek és üveg alatt tartott, cserépdarabok házába, nem is feledkeznek meg arról a tiszteletről, amely kijár a köztudatban Szegedet reprezentáló paprikás hálnak, ennél fogva csak egy-két termen száguldanak végig azzal, hogy „no, a többi majd megnézzük máskor”. Önt valósággal ki kellett ragadni ennek a mi házunknak egészen különös levegőjéből, és nem hiszem, hogy ön csak ezért bolyongott volna olyan szívesen az élő és halott kultúrák labirintusában, mert Brillat-Savarin, szegény, nem ismerte a szegedi halászlét. Huszonvalahány esztendeje kalauzolgatók már én itt mindenféle előkelőségeket, voltak már köztük főhercegek, basák, nagykövetek, tábornokok, angol tudósok, brazil polgármesterek, mekkai dervisek, japán miniszterek, sőt huszonvalahány esztendő alatt egy magyar kultuszminiszter is volt, és énnekem már nagy gyakorlatom van annak a megállapításában, ki ásítozza végig lelkében az itt töltött perceket, és kinek a lelke fényesedik föl a szemén keresztül. Én nem sokat tudok önről, szenátor úr - de lám, most is *professzor úr*-nak akartam szólítani. Az az áhítatos mozdulat, amellyel ön kezébe vette a *Legenda aurea* 1492-es kiadását, vagy amelyikkel végigsimogatta a nagy Encyclopédie pergamenruháját - ne haragudjon meg, uram, az nem adatott meg azoknak, akik csak politikusok. Azt hiszem, ön sokat járt a Szajna partján a Pont-Royaltól a Notre Dame hídjáig, és ön azok közé az emberek közé tartozik, akiknek lelkét eléri a könyvekből kinyúló rejtelmes ujjak, amelyekről az önök Anatole France-ja beszél valahol.

Két órát töltött ön a könyvek kriptájában, és meglepte önt, hogy a százhuszezer kötetes rengetegben olyan halhatatlan francia könyvekkel találkozott, amelyek ma már önöknél is ritkaságszámba mennek, s hogy mi hun utódok olyan büszkék vagyunk a *Le tour de monde* és a *Voyages nouvelles* teljes sorozatára. Meglepte önt, hogy képtárunk egyik zugában tömegesen vannak kiállítva négyszáz éves Heemskerck-metszetek, és hogy a szegedi gyerekek vasárnaponként Brazília pilléiben gyönyörködhetnek. Elámult ön azokon a virágos kerteken, amiket a szegedi szűcsök tüvel festenek bőrből való ruhákra, ahogy évezredekkel ezelőtt tanulták Turán fűvellő mezőin, és elcsudálkozott rajta, hogy a szegedi paraszt a reves csontot, a kőbaltát és bronzkardot, amit az ekéje kivet a földből, maga jószántából behozza a múzeumnak. Meglepte önt, hogy százezer ember fordul meg évente ebben a házban, ahol nem mérnek bort, csak a lelkek szomját oltogatják, és megörült neki, mikor vendégekönyvünk lapjain olyan franciák nevével találkozott, mint Lesseps, Coppée, Delibes, Massenet és Félicien Rops. Minden meglepte önt, minden megnyerte az ön tetszését, és amikor búcsút vett tőlünk, még kevésbé értette, mint mikor idejött: mért neveztem én ezt a kincsek házát Robinson szigetének...

Míg a mi vendégünk volt ön, szenátor úr, addig nem mondhattam meg. Magyar vagyok, uram, mondták már azt is, hogy rossz, destruktív magyar, de annak is csak magyar vagyok, s nekünk

magyaroknak az az ősi törvényünk, hogy a büszkeségünket tegyük a kirakatba, ne a nyomorúságunkat. Mi fehér kenyeret sütünk a vendégnek akkor is, ha magunk feketén sanyargunk, s én az öröm piros borával köszöntöttem önben a francia kultúrát, mikor az én torkomat, a magyar kultúra napszámoscselédjeét, keserőségek marták. S tudom, hogy amerre jár ön Magyarországon, mindenütt így tesznek önnel, s ön egy szimpatikus, kedves nemzet eredeti, gazdag kultúrájának a képét fogja elvinni tőlünk a maga hazájába.

Szenátor úr, nekünk nagyon jól esett az ön meglepetése, és büszkék vagyunk az ön elismerésére - de éppen ez teszi kötelességünkkel, az őszinteséget. Mire e sorokat olvassa, már túl lesz szűkre szabott határainkon, most már megmondhatjuk: *ön nem egy virágzó kultúrát látott, hanem egy haldokló kultúrát*, amely még visszasüt, mint a leáldozó nap.

Ne féljen, uram, én nem vagyok politikus, s nem fogok önnek kellemetlen és unott igazságokat mondani. Különb is mi van még igazunk, amit bele nem harsogtunk, mi van még mentségünk, amit bele nem sírtunk, mi van még vádunk, amit bele nem égettünk Európa süket fülébe? Minek mondanám el, hogy a Nyugat leányai csak azért fonogathatták évszázadokon át csendes meseszó mellett a selymet, és a Nyugat férfiai csak azért kereshették évszázadokon át a bölcsek követét, mert Európa keletén virrasztott a magyarság? Minek mondanám el, hogy a magyar nép olyan tiszta a háború mocskától, mint a karácsonyi terítő az Isten asztalán, s hogy azoknak a gonosztevőknek a bűne, akik felgyújtották a világot, nem a gúzsba kötött, felpeckelt szájú, csapra ütött vérű magyar népé? Mosogassuk magunkat a forradalmak üszkétől, kormától, hiteljünk rá, hogy tűzön-vízen keresztül az életösztön kerestette velünk a menekülés útját, mint a kopók hajszolta vaddal? Számon kérjük azt az ítéletet, amellyel önök embertelenebbül töröltek le bennünket a népek táblájáról, mint a középkor vad hordáit? Mutogassam azt az irtózatot, kezevágott, széttört gerincű, behorpasztott mellkasú, fejetlen magyar torzót, amelyhez fogható nincs a történelem panoptikumában, s amelynek önrendelkezési jogot adtak: az öngyilkos halálnak olyan nemével pusztulni el, amilyenel akar?

Ha én ezeket mondanám, szenátor úr, akkor ön, aki historikus is, filozófus is, azt felelné nekem mosolyogva, hogy mindezt hallotta már néhányszor, s nem volt még legyőzött nép, mely bűnösnek érezte volna magát, s ne panaszkodott volna igazságtalanságról, ámde míg háborúk lesznek, addig mindig érvényben marad Brennus vastörvénye: *jaj a legyőzötteknek!* Minden nemzetközi hókuszpókusz selyemálarca alatt ez a halálfejes igazság, a dermesztő medúzafő, amelynek dermesztő tekintete elől nincs menekvés.

Szenátor úr, én magyarokkal se szoktam vitatkozni, és se értelem, se ízlés nem volna abban, ha pörbe akarnék állni a magyar békeszerződés előadójával. Én nem a politikust látom önben, azt az emberfajt, amely nekem akkor is idegen marad, ha egy vér velem. Én ahhoz az emberhez beszélek, akinek volt türelme az asztalomon a Mátyás-korabeli Missale gót barátbetűiből kisilabizálni a *Gloria in excelsis Deo*-t, ami úgy folytatódik, hogy „*békesség a jóakaratú embereknek*”. Ez az az embertípus, amely mindenütt megérti egymást a föld kerekén, ha fehér, ha fekete, ha sárga, ha tud egymás nyelven, ha nem.

Szenátor úr, én 1919 óta, amióta a világ kilökött bennünket magából, naplót vezettem erről a házról, amelynek mindenese vagyok. Nem olyan rubrikás évi jelentést, amit a gazdáim elismeréssel vesznek olvasatlan tudomásul, hanem afféle *historia domus*-t, amilyeneket a klastromokban a jövőendő számára írogatnak a gvardiánok. Ez a napló így kezdődik:

- Ti ismeretlen utódok, akik majd egyszer itt ültök az én helyemen, és igazgatjátok ennek a kis vidéki múzeumnak a dolgát, ne tegyetek nekünk szemrehányást azért a sok mulasztásért és fogyatékoságért, amit rátok hagyunk örökbe. Mi tudtuk volna, mit hogyan kell csinálni, bűzát

vetni, szőlőt ültetni a ti számotokra, de a kultúra süllyedő szigetén csak egy feladatot végezhetünk: az ár növekedtével magasabb ormokra mentettük, amit lehetett...

Szenátor úr, ez a *Robinson naplója*. Engedje meg, hogy közöljek belőle néhány szemelvényt, amely igazabb képet ad a magyar kultúráról, mint aminőket mutogattunk önnek.

1920. május 4. Hat év óta nem volt nagytakarítás az intézetben. Tíznapos takarítás 80 000 koronába kerülne. Évi összegély államtól, várostól 60 000 korona. Ez olyan számtani művelet, amivel Püthagorasz se bírna.

1920. augusztus 1. Be kellett szüntetnünk a Studiót.

1920. december 24. Megkértem a polgármestert, hogy mikor a közgyűlésen választás van, szedesse össze a hajdúkkal a padokon hagyott tömérdek szavazócédulát. Ha fölvegatjuk őket a könyvkötővel, a tiszta felület lehet kérőlapnak használni az olvasóteremben.

1921. február 10. A számvevőség nem utal ki tintát, a boltbelit nem bírjuk megfizetni. Ma megpróbáltunk tintát csinálni. (Recept minden régi könyvnek a tábláján található.) Kiss Ferenc főerdőtanácsos úr hozta a gubacsot Királyhalomról. Pongrác Albertné nagyságos asszonytól kaptunk egy liter borecetet, Kálmántól vasgálicot, gumiarábit én loptam hazulról.

1921. február 20. A tinta egészen jól bevált. Csak az írás színe olyan, mintha háromszáz éves volna. Sebaj, múzeumban stílszerű az.

1921. június 1. Ranschburgnak megírtam, hogy a *Revue des deux mondes*-ot ne járassa tovább a számunkra. Az első évfolyamtól kezdve megvan. De mégis inkább ezt áldozom föl, mint a *Budapesti Szemlé*-t.

1921. okt. 4. Kiadtam a szigorú rendeletet, hogy ezután mindenféle papiros hozzám adandó be, amelyiknek az egyik oldala tiszta. Utóvégre az aktának mindegy, ha csomagolópapíron fogalmazták is.

1921. dec. 26. A két ünnepen zárva kellett tartanunk a múzeumot, mert az örök nyitás előtt kijelentették, hogy a farkasordító hideg termekben nem fagyasztják le a lábukat. A tömeg majd feltörte az ajtókat.

1922. március 1. Beszüntettük a *Litterarisches Zentralblatt*-ot. Húsz év óta jár. Még mindig inkább ezt, mint a *Budapesti Szemlé*-t.

1922. aug. 1. Három hónap óta a hatodik szolga hagy itt bennünket. A fizetés nem megélni való, mellékkereset itt nincs, aki könyvtárba jár, az nem borravalózik.

1922. szept. 20. Sebestyén nagyszerű szélmalmost szerkesztett a néprajzi osztályban. A vitorlákhoz János „szerzett” valahol lécet. A vászon 40 000 koronába került volna: levettünk az északi ablakokról egy függönyt, azt metéltük szét. Ott úgyse süt be a nap sose.

1922. dec. 10. Sz. huszonkét évi hivataloskodás után itthagytá az intézetet. Pedig most emelték föl a havi „tiszteletdíját” 300 koronára. Hát nem elég szép mellékkereset az napi négyórai munkáért? Egy év alatt fölmegegy egy szivarra.

1923. január 10. A múzeumok állami főfelügyelősége visszaküldött egy 1919-es nyugtát, mert a finác 14 fillér hiányt talált a bélyegben. Kezd visszatérni a hitem a jövőben. Az az ország, amelyikben ilyen rend van, nem fog elveszni.

1923. márc. 1. Beszüntettük a *Budapesti Szemle* járatását.

1923. ápr. 20. A Darnay-Múzeum Sümegről felajánlja annak az emlékéremnek a verőtövet, amelyet a szegedi árvíz után a rekonstrukció örömére adtak ki. Unikum, de csak cserébe adják - két szegedi selyemkendőért. Az 50 000 korona, hol vegyem? Minden baj összejött. Cógler jelenti, hogy a természetrajzi tárban elhatalmasodott a moly. A szénkéneget aranyért mérik.

1923. május 4. A verőtő-ügy elintéződött. Darnay Kálmán odaadta érte a saját felesége selyemkendőjét, és a verőtövet nekünk ajándékozta. Mivel viszonzom? Neki adom érte a Dankó-botomat.

1923. augusztus 7. Három selyemmel kivarrott subánkat megette a moly. A dezinficiálás egyetlen módja, ha megégetem őket.

1923. szeptember 1. Most már egyetlen pesti lapot se tudunk járatni. Felhívást intéztem a lapokban a közönséghez, hogy a kiolvasott lapokat adják nekünk. Egyetlen mecénás akadt: L. H. kereskedő felajánlotta az *Egyenlőség*-et. Eddig nekünk volt Pest után a legnagyobb hírlapkönyvtárunk az országban.

1923. okt. 4. A régiségtárban nyitási napokon kettőzni kell az őr. Két suhanc ma a csókai szekrényt fessegette: kőkori *kovát* akartak lopni, mert drága a gyufa.

...Szenátor úr, elhiszi-e most már, hogy a kultúra süllyedő szigetét látta Magyarországon? Mindnyájan Robinsonok vagyunk itt, akik a magyar kultúrával együtt az egész emberiség kultúráját szolgáljuk. Ön is egy fehér vitorla volt a látóhatárunkon és ön is el fog suhanni, anélkül, hogy meghallotta volna segélykiáltásunkat:

- *Ferte opem misero Robinsoni!*¹⁶

(1924. november)

¹⁶ *ferte opem misero Robinsoni!* - Segítetek a szegény Robinsonnak!

TÚL A PALÁNKON

Extra Hungariam...

HOZTAM-E SPANYOLVIASZKOT?

Hát hogylene hoztam volna! Előrelátó ember vagyok én, és mióta az unokámhoz járok iskolába, azóta a gyakorlati érzésem is kezd kifejlődni.

- Apapa - szólított föld az elutazásom előtt való nap -, add ide csak te énneköm a zsebödből azt a csavajós tokot.

- Minek ez teneked?

- Csak ki akarom tőjni a högyit.

- Ugyan ne mondd! Akkor aztán mit csinálok én vele?

- Akkoj majd azt mondod, hogy „gyeje Fejikém, mit adok én teneköd”, és akkoj neköm adod játszani.

Természetes, hogy ilyen unokától ragad egy kis életrevalóság a leggyámoltalanabb nagyapára is.

Mielőtt elindultam volna a spanyol útra, bementem a pesti boltosomhoz:

- Kérem, egy kis spanyolviaszra volna szükségem.

- Elég lesz egy rúd, ugyebár - készségeskedett maga a főnök.

- Dehogysz elég. Legalább egy kis ládányit kérek. De nem most kell, csak mához öt hétre. Este hat órára tessék a szállodámba küldeni a címemre, itt a névjegyem. Hanem tegyék meg nekem azt a szívességet, hogy minden rúdra kössenek egy kis nemzetiszín csokrot.

- Kérem alássan - nézett rám némi tűnődéssel a boltos, s előhúzott a pultfőökből egy skatulyát -, ebben a szélességben megfelel?

- Szélességben igen, de színben nem. A saját nemzeti színébe kell öltöztetni a spanyolviaszkat. Tetszik érteni?

- Kérem alássan. Jegyezze föl, kisasszony. Három méter szalag, spanyol nemzetiszín. Tudja, milyen az, ugye?

- I-igen - mondta a kisasszony -, talán a segéd úr fogja tudni.

Nem, a segéd úr se tudta, a pénztáros se tudta, sőt kiderült, hogy a főnök úr se tudja. Tudományos dolgokban rendkívül járatlan a pesti nép.

- Uraságod lesz szíves megmondani - fordult hozzám szégyenkezve a boltos.

- Sajnos, nekem sincs róla fogalmam se, milyen a spanyol nemzeti szín.

Hiszen nem volna olyan nagy baj, öt hét alatt majd csak akadna Pesten is, ki meg tudná mondani, de ha már benne vagyunk, most járjunk a végére.

- Nincs egy lexikon az üzletben?

- Kérem, itt van egy ismerős könyvkereskedő a sarkon, szaladj csak, Móric, kérdezd meg a Sándor urat, micsoda Spanyolországnak a nemzeti színe?

Móric visszajött azzal, hogy ez nincs benne a lexikonban. Azt üzenté a Sándor úr.

- A Sándor úr számár, eredj vissza, hozd át egy percre az S-betűs kötetet.

Kiderült, hogy nem Sándor úr a számár. Az S-betűs kötetben csakugyan nincs benne a spanyol nemzeti szín. Nincs hát, mert bizonyosan az N-betűsben van. Nemzeti szín. Ugorj hamar, Móric!

Ehol van ni. Azt mondja: az 1848: XXI. t.-c. az ország címerét ősi jogaiba visszaállítván... Nem, ez se az lesz, ami nekünk kell. Hová a csudába lehet az elbújtatva? Nem a Zászló címszó alá?

No Móric, most mutasd meg, hogy ügyes gyerek vagy!

Móric meg is mutatta. Letette az asztalra a harmadik lexikonkötetet, és dühösen morgott hozzá valamit.

- No, mit pukkadozol itt? - serdítette odább a főnök.

Móric erre elvigyorodott.

- El tetszett találni, mert ő is ezt mondja: a Sándor úr.

- Mit mondott?

- Azt, hogy pukkadjon meg a gazdád vevőstől, mit ugráltat itt annyit?

Ez nem volt szép a Sándor úrtól, de nem is volt egészen indokolatlan kívánság. Semmi esetre se kérjük el tőle a negyedik kötetet, amelyikben a Lobogók találhatók. Pedig alighanem ott bujdosik a nemes spanyol nemzet színe. Hát most már mit csináljunk. A kisasszonynak eszébe jutott, hogy neki lesz valami összeköttetése a honvédelmi minisztériummal, ne próbálja meg? De próbálja, kedves. Nem kapta meg az összeköttetést. A főnöknek több szerencséje volt. Az kapott összeköttetést valamelyik propellerállomással, de ott azt mondták, hogy kérdésünkre csak a nyári szezonban tudnak felelni, mikor regatta lesz. Nekem is eszembe jutott a Nemzeti Múzeum. Ott már csak akad, aki ismeri a spanyol nemzeti színt. Kollegiális készséggel felelték, hogy legyek türelemmel, majd utánanéznek a lexikonban.

- Ez mégis fölháborító, hogy nem lehet Pesten embert találni, aki ilyen közönséges dolgot kívülről tudjon - mondtam le csüggedten a további kísérletezésről.

- Dehogynem, kérem - szolt le a fejem fölött Móric a létráról. - Sárga-vörös-sárga-vörös-sárga.

- Micsoda, te?

- A spanyol nemzeti szín. Láttam tavaly a mécsesen, mikor itt voltak a spanyolok. Nem tudtam, hogy ezt tetszik keresni, különben már régen megmondtam volna.

Máig se tudom, így van-e, nem-e, de beleegyesültem, hogy piros-sárga-piros pántlikát kösse nek a spanyolviasz-rudakra. Körülbelül ez volt a legnehezebb készület, amit az útra tettem, azért is mondom el ilyen részletesen. Legalább más honfitársam is tudja magát mihez tartani.

Vesződéses dolog volt, de megérte. Pár jóbarátomnak, akikkel útnak indultam, már Bécsből kezdve hányta a hab a lelkét, hogy micsoda búcsúfiát hozzanak ők majd haza. Toledóból hozzanak bicskát, Granadából csipkét, Sevilából fésűt, Madridból mantillát, Lyonból selymet, Nizzából retikült! Én csak mulattam rajtuk. Az én szénám már rendben van. Amit én hozok, azt hordárok össze nem törik, fináncok meg nem vámolják, megajándékoztak meg nem fintorogják. Mindenkit azzal fizet ki, amire kíváncsi.

Amint visszaérkeztem, a pesti szállodában már várt Móric a ládikával. Neki is feszítettem a bicskám már a hallban. Ahogy ott csikorgatom a ládát, nagy örömmel rám köszönti az istenhozottat öreg barátom, a főportás. S az első kérdése az, amire számítottam:

- Hát spanyolviaszkat tetszett-e hozni?

- Hogyne - mondom, s mindjárt átnyújtom neki az első példányt, figyelmem jeléül. - Tessék, itt van eredeti spanyol csomagolásban.

Álló egy hete nem csinálok mást, csak osztogatom a spanyolviaszkat.

Mindenkinek az hozzám az első kérdése, hogy hoztam-e, s minden hitetlenkedőt lefőzők vele, hogy igenis hoztam, ahol van ni, tessék szívesen fogadni és megköszönni.

A ládika most már jócskán üres, azok a jó barátok, akik közel értek, ki vannak fizetve. Most kerülnek sorra azok, akik messze vannak. Akikkel tán nem is láttuk egymást soha az életben, de akik mégis meglelték utánam a lelkük fehér kendőjét, mondatlan is szerencsét kívántak, s néha azt is keresték az újságban, megvagyok-e még? Voltak olyanok is, akik be is zörgettek, hírt hallani, az újság ablakán. Hát most ököztük is kiosztom, amit nekik hoztam negyedfél országból. Bizony nem sok és nem sokat érő. Egy rózsaszín kavics az Alhambra udvaráról; szagos narancslevelek a Mária Padilla kertjéből; egy lourdes-i pihe az angyalok szárnyából; fehér galagonyapillék, amelyek a sevillai katedrális tornyán vágódtak az arcomba; egy arany-szemű gyík, amely élő smaragdként futott föl a cordobai mecset oszlopperdejében egy jáspis-kapitélre; nagyszombati harangszó a lyoni nagytemplomból; pávatoll Madridból; egy álom, amit Granadában láttam; egy imádság, amit a Pic du Seren mondtam, gentianaszedés közben; egy marék piros homok a Guadalquivirből; egy kacagás a királyok kriptáiból; egy fénysugár, amit öreg csavargó szeméből fogtam el; beszélgetés egy kenderikével, amely Szt. Paula kolostorában Krisztus urunk vállán rakott fészket. Csupa semmiség, amit nem szokás könyvbe szedni, fotografálni, amit igazán nagyon kis helyen el lehet hozni, és nincs a világnak olyan vámosa, aki elől rejtegetni kelljen. De hát mindenki csak annyit tarisznyázik össze, amennyire tehetsége van, s én nem vagyok se gazdag kéjutas, se tudós tanulmányutas, még csak meglelt ember se vagyok, csak a szűcsné kislánya, aki a Daru utcából kiszaladt egy kicsit a világ nagy utcájára, de igazság szerint a pálmák alatt és a kőcsodák közt se látott mást, mint otthon, a folyóka füves partján, mikor darázsdongásos nyári délutánokon beleálmodta magát a sötétkék ég fehér felhőboglyaiba.

Igen, kiderülhet a spanyolviaszkokról, hogy nem a világ végéről hoztam én azokat, éppen csak spanyolszín pántlika van rájuk kötve ürügynek.

BÉCSI CSAPSZÉKBEN

Azt mondják, Bécs nagyon elistelenedett azóta, mióta elcsászártalanodott. Én meg úgy néztem, hogy éppen azóta bíz a jó Istenre mindent. Még azt is, hogy az aszfaltról eltakaríttassa a ráfagyott havat. Félgyászra eresztett közvilágítás mellett nem nagyon tanácsos ugyan rajta mászkálni, de nem is igen van miért. Kilenc óra után olyan csöndesek az utcák, akár Szege-den. Az autók meg még csöndesebbek, mint otthon. A tutulás tilos, mindenfelé nesztelen futkároznak a nagy fekete svábbogarak, s az embert csak akkor borzongatja át az öröm hidege, mikor az elsuhant autó szelétől meglibben a kabátja.

- Vesszen meg a gazdád, de jó, hogy nekem nem szaladtál.

A Kärtnerstrassén húsz perc alatt három embert láttam, az is asszony volt, de úgy néztem, hogy nem férjezettek. Elíjedtem tőlük a Spiegelgasséba, s megszálltam egy Bierhallét. A nevét nem mondom meg, majd kitudódik, miért. Ez még a régi Bécs volt. Faburkolatú szoba, fa-faragásos, öreg söntés, fakerítéses fülkék, gyalult fapadok. No, akik a padokon tartózkodtak, azok nem voltak fából. Minden fülkében egy pár, s egy csöppet se titkolták, hogy nem haragszanak egymásra.

Én se sokáig maradtam egyedül. A gazda megszánta magánosságomat, és odaült mellém. Nagy szál öreg úr, lompos fehér szakállú, nevető szemű, mintha csak Hofer András lépett volna ki a söntés faragásai közül. Megtudhatta a kiejtésemből a nációmat, nem nagy tudomány kell hozzá, s mindjárt azon kezdte, hogy járt már ő Budapesten is, igaz, hogy régen. Akkor, mikor Tisza Kálmánt meghajigálták a magyarok.

Ez borzasztó öröm lehetett a sógornak, mert még most is úgy nevetett rajta, hogy attól féltem, mindenki odanéz. De nem nézett oda senki. A bécsi nemzet hozzá van szokva a hangos mosolygáshoz. Különben is mindenkinek volt okosabb dolga annál, hogy miránk tátsa a száját.

Tízet kakukkolt a schwarzwaldi óra. Gyerek idő, hadd jöjjön az a második krigli. S legalább kidiskurálom magam egyszer Hofer Andrással. Majd én mutatom meg neki, mi az a lojalitás. Otthon úgyis nagyon titkolom, hát itt majd kiadom a mérgem.

- Hogy Tisza Kálmánt meghajigálták a magyarok? A bécsiek meg Ferenc Józsefet hajigálták meg. Igaz, hogy az is régen volt, Königrätz után.

- So, so - simogatta a szakállát a sógor. Ő nem hajigálta, mert ő akkor született. De hallotta az apjától, hogy az nagy ribillió volt. Az is hajított egy fél téglát a császár hintaja után.

S ezen is nevetett a vén szégyentelen. Már látom, hogy nekem kell megvédenem Bécsben a császárt.

- Tudja, mit mondok én magának, Herr Wirth? Hogy most is úgy volna jó, ha mink Tisza Kálmánt hajigálhatnánk, maguk meg Ferenc Józsefet.

Nagyot ásított, és vállat vont.

- Nem a császár a fő, hanem a dob.

Azt hittem, ez valami osztrák közmondás. Nem, hanem valami bécsi rámára húzott régi német Schwank. Közokólásul elmondom, ha nem egész hüen is. Nem mintha a szándékom hamis volna, hanem mert bécsiül nem tudok úgy, mint szege-diül.

Arról szól az anekdota, hogy hogy lett az egyszeri bakából császár, mikor még a király volt a világon a legnagyobb úr.

Úgy, hogy a baka állta a posztot a királyi Burg előtt, mikor egyszer csak odatoppan eléje egy öreg koldus, és kér tőle egy garast az Isten nevében.

- Nekem is csak kettő van, öregapám - neveti el magát a baka -, de ehol, kendnek adom az egyiket.

Megrázkódott erre az öreg koldus - hát kiderült, hogy ő a mennyország kapujában szokott posztot állni. Maga Szent Péter volt az öregapó. Kihúzott a kebeléből egy mindig égő pipát, és a markába nyomta a bakának.

- No, fiam, ebből csak egyet kell szippantanod, s kimondanod, hogy mit kívánsz, nyomban teljesül az.

Azzal az öreg koldus eltűnt, a baka pedig mindjárt kipróbálta a pipát. Szippantott belőle egyet, és sört, sonkát, cipót kívánt a faköpenyegbe. Ott is termett mindjárt minden, s a baka most már nem cserélt volna a királlyal se. Oldalba is rúgta mindjárt a faköpenyegét, és elindult világgá. De alig tesz egy-két lépést, találkozik egy szamaras emberrel, aki azt kérdezi tőle:

- Vitéz uram, nem venné meg tőlem ezt a szamarat?

- Aztán mit csinálnék én azzal, atyámfia? Nem való baka alá a számár.

- Hja, ez nem is olyan számár ám, mint a többi. Szent Péter adta ezt nekem hálából, amiért szállást adtam neki az éjszaka.

- Aztán mit tud ez a számár?

- Azt tudja, hogy ahányat csavarok a farkán, annyi baka pottyán le róla. De hát magam is alig tudok élni, minek venném én még a bakák gondját is a nyakamba.

Gondolt egyet a baka, s azt mondta a parasztnak, hogy megveszi tőle a szamarat, de egyebet nem tud érte adni, csak egy mindig égő pipát, aminek ilyen, meg ilyen tulajdonsága van. Nekiörült ennek az ember, odaadta a számár kötőfékjét a bakának, ő pedig elindult a pipával. De még ki se ért az utcából, a baka már csavart egyet a számár farkán, lepottyant róla egy baka, akkor aztán a két baka utána eredt az embernek.

- Hoci csak vissza azt a pipát!

A paraszt látta, hogy két bakával el nem bír, visszaadta a pipát, s követelte vissza a szamarát.

- Abból nem eszel többet, komám - nevetett a baka -, nem is kell az neked, hiszen akkora számár vagy te, hogy fölérsz kettővel.

De a paraszt nem hagyta magát, szaladt panasza a királyhoz, elmondta neki, mi történt, mi se. Elfutotta a királyt a pulykaméreg, szalajtott a zsandárokat, rögtön állítsák eléje a szökött katonát a szamarával.

Nem is kontrabontoskodott a baka, vitette magát a zsandárokkal szépen a király elé, csak mikor a vár elé értek, elkezdte csavargatni a számár farkát, s úgy potyogott arról a baka, hogy csak úgy porzott. Mikor aztán már annyi volt a baka, hogy szalutálni se bírt egymástól, akkor szippantott egyet a pipából, és azt kívánta, hogy neki akkora vára legyen, amelyikben még kutyaólnak is kicsi volna a királyé. Ez is meglett, akkor bekurjantott a királynak:

- No, fölség, most már kezdhethük.

Hát a király szegény feje azon kezdte, hogy azt kérdezte a bakától, akar-e helyette király lenni.

- Akar a ménkü. Én császár leszek, fölséged meg mint király szolgál nekem.

- Hát a lányom vállalod-e császárnénak?

- Majd föltekintem, addig nem tudok hozzászólni. Szép volt a lány, mint az írott kép, jólesett ránézni, mint esőben a csillagra, vállalta a baka. Csaptak is nagy lakodalmat, s a nagy dínomdánomban nem feledkeztek meg a számárról sem; addig csak kórót evett, de most aranytarisznyából zabolták. Meg is ártott neki a nagy mód: reggelre ég felé fordult a négy lába.

- Nem tesz semmit - mondta a bakából lett császár, lehúzatta a bőrét a számárnak, és dobót csináltatott belőle. Attól fogva aztán csak ezt a dobót verte meg, ha háborúskodhatnékja támadt, s úgy özönlött a dobszóra mindenfelől a katona, hogy egymás sarkát taposta.

- De most már az ördögé a dob, s mit ér nekünk dob nélkül a császár? - fejezte be a történetet Hofer András, éppen mire én is végére értem a Bettschwerenek.

Haraggal ráztam meg a kezét, mint lojális magyarhoz illik. De a nevét nem írom ki, mert visszacsászárosodhat még Bécs, amilyen szerencséje van, s akkor a Herr Wirthtól számon kérhetik az esetet. Így legföljebb Hans Sachsot táncoltathatják meg a német Olimpuszon, mert az a gyanúm, hogy ebben a szép históriában a nürnbergi dalnok-varga a ludas.

VAN MÉG ROMANTIKA

Ahogy Milánóban kiszabadítjuk magunkat a vonatból, a világ vándora kiadja az ordrt.

- No, foglaljatok helyet itt az állomás előtt. Én elmegyek szállodát keresni, ti addig üljtek itt szép csöndesen a koffereken.

Egy szóval se mondom, hogy álmodni se tudok annál szebbet, mint szemergelő havas esőben kofferen ülni a milánói állomás előtt, és etimológiai fejtegetésekkel világítani bele az estébe, amely ezen a tájon is elég sötét. (Például, hogy az olasz az állomásfőnököt *capostacione*-nek hívja. Az pedig tisztára magyar szó. Káposztacione. Mégis mindig azt firtatják otthon, hogy mivel mutatják hát ki az olaszok az irántunk való nagy barátságukat.)

De hát én mindig engedelmes fiú voltam, s a jágerben is akkora a türelem, hogy még az etimológiám se hozta ki a sodrából. (Azért nevezem jágernek, mert nagy vadász az Úr színe előtt. Pesttől Hegyeshalomig negyvenhét nyulat olvasott meg a vonatablakból, és a Burgenlandban tizennégyszer fogta rá a foglyokra a gukkert. Különben magas állású tisztviselő, ő is annak a városnak a cselédje, amelyiknek én.)

Aztán meg szeretném én látni azt az elszánt embert, aki a sarkára merne állni, mikor a világ vándora azt parancsolja neki, hogy üljön le a kofferjére.

A világ vándora nagyszerű ember. Egyetlen a maga nemében, akár testre, akár lélekre. Brobdingnacbani emberhegynek mondanák. Az autók mindig kikerülik, mert ha nekiütődnének, összetörnének rajta. Őbenne nem tett kárt még a babiloni torony összedőlése se. Minden nációval a maga nyelvén tud beszélni. Az olaszok született olasznak gondolják, a franciák született franciának, spanyolul pedig jobban tud, mint a spanyolok. (Többször kénytelen volt előttünk leleplezni ezeket a tökéletlen pikárokat, hogy nem értik meg a saját nyelvüket.) Négy világrészt már bejárt, a maga hazájában kóstolt meg mindent, piláfot és pudingot, tengeri uborkát és fecskefészket, pulquét és szerecsenkölesből possajtott nektárt, csak éppen Ausztráliában nem járt még kengurupörköltet enni. De abban a reményben, hogy ezt is jóváteszi még, elnézzük neki ezt a kis hibáját, és közakarattal őt emeltük pajzsunkra mint vezért.

Szárnyaló sasnak persze nehéz egy úton járni a teknősbékával, de a világ vándora megpróbálta, hogy kitanítson bennünket az utazás művészetére. Kezdte azon, hogy indexre tette a nagy utakra való nagy kofferemet.

- Ostobaság ekkora bőrönddel dülöngeni végig a világot. Félkézre való erős koffereket kell csináltatni kettőt, azok aztán egyensúlyozzák egymást, és viheti őket az ember hordár nélkül. Száznégyszer szállunk le meg fel két hét alatt, most már számítsd ki, mennyi hordárpénz lenne az pengőben, shillingben, lírában, frankban és pezetában.

Dehogy számítom; nem akarok én áldozatul esni a spanyol útnak, mielőtt elindulnék. Inkább megcsináltatom a két kis koffert ötszörösen a hordársarcnak. Mondhatom, nagyon jól beváltak, különösen mikor rájöttem, hogy még a jegyfelmutatásnál se kell őket a földre tenni. Ha az ember előre a foga közé készíti a jegyet, akkor nincs semmi baj se. A nyugati vasúti portások nagyon udvarias emberek, s nemcsak kiszedik az ember szájából a bilétát, hanem átlukasztás után vissza is teszik, s még szalutálnak is hozzá.

Mikor ezt a fölfedezést tettem, azt hittem, hogy most már én is praktikus ember vagyok. De hát hiába, a teknősbékából csak nem lesz szárnyaló sas.

Én például eddig azt hittem, az embernek az a tennivalója, mikor a vonat az állomásra ér, hogy leszedi a motyóját a hálóból, és leszáll vele. A világ vándora megtanított rá, hogy a gyakorlati ember ezt egész másképp csinálja.

- Majd én leugrom előre, ti pedig az ablakon keresztül leadogatótok nekem a táskákat meg a plédeket, így sokkal egyszerűbb a dolog.

Erre két táska és egy pléd helyett leemelgettem a hálóból hat táskát és három plédet, azokat továbbítottam a jágernek, és a jáger kiadogatta a felhúzott ablakon a vezérnek. Magamtól rá nem jöttem volna, mennyi fáradságot lehet így megtakarítani. De most már tudom, s többet nem is akarok leszokni róla, mert utam tanulságai alapján halálomig praktikus ember akarok maradni. Csak azzal nem vagyok még tisztában, hogy fogom leadogatni magamnak a holmijaimat az ablakon keresztül akkor, ha esetleg egyedül utazom.

Mindegy no, egyelőre minden fejtörés a vezér joga és kötelessége. Úgy látszik, a szálloda problémáját már sikerült is neki megoldani.

- Gyertek, gyertek! - kiabálja már messziről. - Hotel Oxonia. Mindössze háromszáz lépés. Barátságos. Tiszta. Olcsó.

További részletek a háromszáz lépés folyamán tétettek eszmecsere tárgyává. Az étterem is jó, ott fogunk vacsorázni. A társalgóban puha zsöllyék, akinek tetszik, ott ihatja meg a chiantiját. De hajnal óta vonaton ültünk, reggel korán kelünk, az idő is gonosz, jobb lesz ma korán lebújni. Igaz, a szoba háromágyas, mást nem lehetett kapni, de hát két éjszaka csak kibírjuk egymással.

Ki hát, hogyne bírnánk. A szoba csakugyan tágas volt, csak a faragott nagy fekete ágyakat kellett egy kicsit szokni a szemnek.

- Látjátok - mondtam vánkosigazgatás közben -, ifjúkorom olvasmányaimban az ilyen hotelekben szokták meggyilkolni az előkelő és gazdag idegeneket. Szerencsére miköztünk csak a vezér látszik gazdagnak és előkelőnek.

A világ vándora nem restelt felkelni, gyengéden hátba ütni, aztán eloltotta a villanyt, és a sötétben vette át a hangulatsinálást, ahogy én elkezdtem.

- Sok éve annak, Görögországban jártam egyszer, olyan vidéken, ahol tán még ma sincs kitálva a szálloda. Valami majorban hálтам, deszkamennyezetes szobában, s egyszerre fölébredtem valami különös, hátborzongató neszre. Mintha gyaluforgácson kapargálnának hegyes kísértetujjak. Gyufát gyújtok, körülnézek, sehol semmi. Fölkelek, nézem az ajtót, be van zárva a faretesszel. Kidugom a fejem, hallgatódzok, senki. Vacogva visszafekszem, lehunyom a szemem, fejemre húzom a vánkost, hiába, érzem, ahogy súrolódik rajta a bandita töre. Felpattanok, kiver a hideg verejték, nem képzelődés, hogy zizereg valami a sötétben. Magamra kapkodtam a ruhám, kilopóztam az udvarra, s ott vártam meg, míg kihajnallik. Végtelen sokára aztán nyílik egy ajtó, jön ki a gazda, óvatosan elmondom neki, mért volt olyan rövid az éjszakám. Elneveti magát az ember, az ám, elfelejtette megmondani, hogy selyemkukacokkal van tele a padlás, azok zizergették az eperlevelet, az hallatszott keresztül a vékony deszkán.

Hát a mi hotelünkben nem zizergett semmi. Azon az oldalamon ébredtem fel reggel, amelyiken elaludtam. Csak elvből szidtam az olasz vánkost, nehogy vezérünk elbízsa magát, amért semmiben sem találunk kifogást.

- Lehet is az ilyenén aludni - vettem munkába az este letett virzsiniacsutkát. - Minálunk ez a vánkos derelyének is kicsi volna.

A világ vándora azonban leleplezett.

- Ugyan, ne beszélj, úgy aludtatok, hogy még szuszogni se jutott eszetekbe. Arra se ébredtetek fel, mikor én négy órakor fellöktem a széket.

- Ejnye, de veszekedős álmod volt.

- Nem, kint jártam. Le akartam szólni a portásnak, hogy öt órakor keltsen fel. De itt a lépcsőfeljárónál elém állt valami legény, hogy ne fáradjak le, itt nincs éjszakai portás, majd ő felkelt. De még most se üti ide az orrát a furfante. Bizonyosan valami alkalmazott lehetett. Gyertyával állt elém, az arcomba világított, kikérdezett, melyik szobából jövök, mit akarok. Érdekes, mennyire vigyáznak ebben a hotelben a vendégekre. Hja, ha én választok nektek szállodát...

Siettem megzavarni a vezért az önelismerésben.

- Ne képzelődj. Minket nem állítottak volna meg, csak téged néztek gyanús alaknak.

Megint hátbavágás következett, aztán széteszlottunk. Ki-ki odamegy nézelődni, ahová akar. Én megyek a temetőbe, megnézem, megfogta-e már a márványgyerek a márványliliomon azt a márványpillét, amelyiket már akkor is majd elért, mikor utoljára itt jártam. A vezér meg a jáger a dómba készültek. Ebéd? Kit hol ér a dél. Találkozás este hatkor a Biffiben. Aki előbb odaér, én helyettem is megihatja a kávéból a tejet.

A két útitársat egy kicsit lehervadva találtam a tethelyen. Kedvetlenek voltak, fáradtak voltak, lábukba állt a dómmászás. Azt ajánlották, gyerünk haza, heverjünk egyet vacsora előtt.

Ahogy az utcánkba beérünk, nagy a csődület a Hotel Oxonia előtt. No, tán temetés? Az ám, halottszállító kocsit is látni. Úgy látszik, valamelyik utas váratlanul megérkezett a végállomásra. Az arcokon nagy a megrökönyödés.

De bent a szállodában csendes minden. A portásfülkében senki. Lelket se látunk, míg a keskeny lépcsőn felérünk az emeleti szűk folyosóra. Csak a folyosó végiben sötétlik egy csomó ember. Nyilván innen viszik le a halottat.

Leülünk, leheverünk. Én valami különösfajta veronicavirágot préselek a bédekkerembe, a castello falából sarjadt ki, majd ha hazaérünk, megállapítják a személyazonosságát. A két útitárs kasszát csinál, de a világ vándora az öt meg hatot tizenháromnak adja össze, amiben még én is észreveszem a hibát.

- Fázom, gyerekek - teríti magára a kabátját, és megint elülről kezdi a számolást. Most meg a hatszor hetet mondja harminchatnak.

- Én nem tudom, mi van velem - mondja, és kiszalad a szobából.

A jáger elgondolkozva néz utána, aztán azt mondja:

- Ferikém, el kellene menni ebből a szállodából. A vezért nagyon felizgatta ez a haláleset. Biztos, hogy ezért fázik.

Hamuszínű arccal tér vissza.

- Nem értem, mi van itt. A szobaasszony azt nyöszörgi, hogy őneki nem szabad mondani semmit.

Most már a jáger vonul ki helyszíni szemlére. A vezér végigvágja magát az ágyon, de mindjárt felugrik.

- Te Feri, hiszen ez nagyon jó szálloda, hát igen, közel is van... De talán mégis ki kellene innen hurcolkodni. Tudod, a cimbora nagyon ideges és... hát igen, nem tetszik nekem ez a dolog.

Sohase láttam nyugodtabb embert a jágernél, de most csakugyan reszket a szája széle, amikor bejön.

- Karabinierik állnak a folyosón...

Fölugrálunk, a vezér kiszalad, de engem visszatart a jáger.

- Valami véres dolog történhetett itt. Csupa vér a küszöb. A velünk szemben levő szobában. Nem jól látni ebben a kutyaszorító folyosóban. Bele is léptem.

Az emberhegy betántorodik az ajtón.

- Nem *suicidio*, hanem *homicidio*. Közönséges rablógyilkosság. Csak délután vették észre, de még az éjszaka történt.

- Hajnalban - szalad ki a számon. - Az ördög vigye el a tréfámat. Emlékeztek rá, mit mondtam az este, mikor lefeküdtünk?

- Gyerünk, gyerünk - sürget a vezér, s már viszi is a táskáit. A jáger utána. Dühösen felkapkodom én is az enyimeket.

- Nem értem, mitől szilajodtok meg ennyire. Hiszen reggel úgyis továbbmegyünk, mit cipekszünk most tovább éjszakának idején?

A számlafizetésnél nagyon kérték a bocsánatot a kellemetlen eset miatt. Persze nem szívesen beszélnek róla. De a csendőrök már nyomon vannak.

A Hotel Comóban azzal fogadtak bennünket, hogy már meg is van a gyilkos. Valami suhanc. Parancsolnak vacsorát? Dehogy, ágyat hamar, ágyat.

Csak az ágyban jöttem rá, hogy nem is vagyok én olyan bátor fiú, amilyennek az előbb éreztem magamat. Nem virtusból nem akartam én szállodát cserélni, hanem gyáva okosságból. Ahol hétfőn éjszaka embert öltek, ott kedden éjszaka bizonyosan nem történik új gyilkosság. De itt?

A társaim nyugodtan aludtak. Én a szemem se tudtam lehunyni, egész reggelig.

MAJDNEM KIBÉKÜLTEM A DUCÉVAL

Genovában már egyszer történt énvelem nevezetes dolog. Ott sikerült életemben először elrontani a gyomromat pörkölt mandolával, ami nekem már gyerekkorom óta ambícióm volt. Hiszen lehet, hogy ha olyan nagyon utána vettem volna magam a dolognak, nem muszáj lett volna olyan messze elmenni érte. De hát itthon szerényebb igényei vannak az embernek, s a korszellem a pörkölt mandolát is megváltoztatta. Amivel mostanában édesgetik a nemzetet a cukrosboltok, az közönséges égett cukor, mandulával bélelve. Gyerekkoromban azonban rúzs is volt rákenve - sőt akkor nem is lehetett máshol látni ezt a piros kenceficét, csak a cukros mandolán. Azért örültem úgy neki, mikor öt esztendővel ezelőtt valahol a Vico di Ponticellon fölfedeztem gyerekálmaim pörkölt csemegéjét. Úgy piroslottak rám, mintha csak a félegyházi Mitetszik úr boltjából valók lettek volna. Vettem is belőle félkilót, meg is ettem a Kolumbusz szülőháza tövében. Úgy is éreztem magam három nap, mintha én volnék az a mesebeli farkas, akinek a kecskegödölyék apró kavicsokat varrtak a gyomrába.

Be kell vallanom, hogy azóta Genovában is nagyot fordult a világ. Most már ott se a mandolára kenik a rúzszt.

De azért a márványváros most is emlékezetessé tette magát előttem. Majdnem kibékített Mussolinivel, akihez pedig engem tíz esztendő óta engesztelhetetlen harag köt. Persze csak olyan eszmei harag, de hát az ilyen a legtartósabb. Az ember sohase haragszik olyan megátalkodottan, mint mikor nem tudja, miért haragszik.

Hiszen a duruzsoláson kezdtem én most is, ahogy a Via Cairolin kiléptem a borbélytól. Alig teszek egy-két lépést, a karomhoz ér egy fehér kesztyű. A fehér kesztyűhöz egy fekete ember tartozik. Rendőr. Barátságosan mosolyog, és mutogatja az utca másik oldalát. Visszamosolygok barátságosan én is, és integetek a fejemmel. Szép paloták, sok nép, nagyon meg vagyok elégedve. Úgy látszik, itt elvárják az idegentől, hogy örüljön, hát szemmel láthatólag örülök. A rendőrnek azonban ez nem elég. Megfogja gyöngéden a karomat, áttoloncol az utca másik oldalára, s mikor otthagy, megköszöni, hogy engedtem az erőszaknak.

- Gracias!

Most veszem észre, hogy közlekedési kihágást követtem el. A forgalom nagy, az utca szűk, az emberek mind egymás lábán járnának, ha ki nem volna adva az ordré, hogy az egyik oldal a menőké, a másik oldal a jövőké. Ez így van rendjén, de azért az embert egy pillanatra mégis elfutja a pulykaméreg.

- Persze, Mussolini már ebbe is beleszól. Még annyi egyéni szabadságot se tűr, hogy ott menjen az ember, ahol akar. Mindenkire ráoktrojálja a másik oldalt.

A másik oldal... Eszembe jut a háromszéki góbé, aki a háború alatt fölmenekül Pestre, hátán háza, kebelén kenye, ácsorog a Pannónia előtt, és megállít egy úrfélét:

- Ugyan instálom, melyik már ennek az utcának a másik oldala?

- Ejnye, bácsi - mondja bosszúsan a pesti ember, átmutatva a másik oldalra -, hogy lehet már ilyent kérdezni? Hát az ni!

A góbé haragosan összerántja a szemöldökét.

- Úgy? Mindjárt gondoltam, hogy ez lesz belőle, a rozsdá egye meg ezt a pesti népet, hogy ennek el nem lehet igazodni a szaván. Az előbb azon az oldalon kérdeztem meg, melyik a másik oldal, akkor meg ezt mutatták.

Tizenöt esztendő óta egyebet se tesznek a népek, csak keresik a másik oldalt, s nem tudnak eligazodni az utcakapitányok szaván. S a duce azt hiszi, hogy az ő népe majd ott marad, ahová állította?

Ágyúdörgésre rezzenek össze. Riadtan nézek körül. Forradalom?

Nem, csak robbantás. Bent a város közepén. Nem is egy helyen. Négy-öt felé bontanak le egész utcatorokat. Mérnökök légiója pusztítja az évszázados koldusfertályokat, s építi helyükön a szökőkutas parkokat bekeretező új márványcsodákat. A superba Genova új drágaköveket rak antik koronájába. A dózséktól örökbe kapott bíborpalástra rácsatolja a környékbeli falvak gyöngysorát. Sturba, Quarto, Quinto s még vagy hét virágszagú falu most már mind Nagy-Génua külvárosa. (Minden behódolt falu külön márványtáblát kap a városháza oszlopcsarnokában. Köztük van a paradicsomból itt felejtett Nervi is. Most az lesz Génuának a városligete. Odajárnak ki villanyossal babért szedni a költők, és ott vágják be a házi kezelésbe vett pálmákba a nevüket a kezdő szerelmesek.)

Az élők városának példáját követi a halottaké. Terjeszkedik a világ leghíresebb temetője is. Oldalt nem eresztik a sziklák, hanem fölfelé növekszik. Osszárúmokat építenek a galériák fölé, s oda kvártélyozzák a csontokat a kiürített parcellákból.

- Nálunk még a halottaknak is sietni kell - mondja az a főmérnök, akinek impériuma alá a cimitero tartozik. - A lakhatási engedély csak három évre szól, kell a hely az új bérlőknek.

Persze, nem minden halottat lakoltatnak ki. Aki művészi síremléssel van lenyomtatva, azt úgy tekintik, mintha a saját házában lakna. Ezrével van ilyen, tán a világ legnagyobb szoborgyűjteménye ez a temető. A grotta, ahol Mazzini alussza az örök álmot, egész múzeum. Tömerdek bronzkoszorú, különösen amerikai. A magyaroktól már rég nem kapott virágot Kossuth Lajos barátja. Letörtem a sziklák repedéseiből előbújt ruscusbokorról egy ágacskát, s odatettem a szíve fölé. Az őhöz is illik, meg mihozzánk is. Haragoszöld levelű, virágtalan, csak tövise van és piros bogója, mint egy megfagyott vércsöpp.

Hogy mit szólna a nagy forradalmár, ha most harsantaná életre a föléje hajló angyal trombitája? Nyolcvan esztendeje már annak, hogy Kossuth és Ledru-Rollinnal megkötötte az elnyomott népek világszövetségét. Azóta ő is megkapta a maga szobrait, és a megmerevedett szimbólumok állják szép nyugodtan az egy helyet az elnyomott népek közt. Lehet, hogy a szabadságszobroknak is van valami világszövetségük, de az nagyon titkos szövetség lehet, mert nem látni semmi foganatját. S ki tudja, ha Mazzini velünk ül az ebédnél a Castellaccio tetején, a Restaurant Righi különtermében, nem köszönt-e ő is egy pohár spumantit a ducére, akinek energiája életre galvanizálta ezt a romországot?

A Righi nemcsak vendéglő, hanem szálloda is. Benyitottam találomra egyik szobájába. Puha szőnyeg, csillár, igazi márványmosdó, konzol, selyemtapéta, superlátos ágy - kotródtam kifelé. Itt bizonyosan valami maharadzsza lakik.

- Dehogy - nevetett a hoteles -, közönséges vendégszoba. Olyan, mint a többi.

S nyitogatta fel sorban a káprázatos szobákat. Némelyikből a hegyek amfiteátrumát látni, mások narancserdőkre nyílnak, vannak olyanok is, amelyeknek az ablakába odacsillan a tenger.

- És az árak?

Azt már nem tudom, lírában mennyit mondott a vendéglős, de a mi pénzünkben nem több kilenc pengőnél.

- Hogy ilyen üres az albergo?

- Az idegenek inkább a városban szállnak meg. Ide csak enni jönnek, meg a kilátásért autón vagy a funikulán.

Kezet adtam rá a vendéglősnek, hogy legközelebb ide jövök regényt írni. Ő meg megígérte nekem, hogy akkor mindennap tálaltat paradicsomos spagettit. Még cuppantott is hozzá a szájával. Hogy az milyen finom étel! Hát persze, csak nekem még bele kell tanulnom az evésébe. Sok gyakorlat kell ahhoz, hogy az ember kecsesen tudjon a villájára csavarni egy huszonöt méter hosszú tésztagilisztát, amely paradicsomtól lucskos. Emiatt alighanem egy kis haladékos szenved a regényírás.

Délután a Palazzo di S. Giorgio föltekintése. A világ legrégebbi bankháza, a legnemesebb gótika. Itt találták ki a váltót meg a lutrit. A díszterem falában, márványba vésve az a levél, amelyben Kolumbus bejelentette a Szentgyörgy-banknak, hogy szerencsésen megérkezett onnan, ahol a madár se jár. 1493. április 10. a levél dátuma. Kívül a nagy szakállú kalmárok és bankárok márványképei, akik nyilván éppen igazgatósági ülést tartottak, mikor a levelet megkapták és elcsodálkoztak rajta, hogy ilyen világlátott ember lett ebből a Kristóf gyerekből. Ki gondolta volna róla, mikor még a fülemüléket fogdosta *roccolóval* a Palazzo Ducale kertjében, és a piacon árulgatta tucátját egy soldoért!

Csupa csoda az, amit az ember ebben a rengeteg köhödályban lát, amelyben különben most a kikötőkormányzóság lakik. És csoda az a kis gömbölyű úr is, kormányzósági archivarius vagy micsoda, aki mindent tudna a világon, ha olyan embert talált volna már, aki meg tudta volna neki mondani, hogy miért van elgörbülve a mi koronánkon a kereszt. No hát, most talált. Nem tudom, ő örült-e jobban annak, hogy most már ez a csorbája se lesz a tudásának, vagy az én örömem volt nagyobb. Hogy van még olyan ember is, aki nem azért érdeklődik Szent István koronája iránt, mert a fejére akarja húzni.

Tramontanás szelíd alkonyatban bárkaséta a kikötőben és bolyongás az úszó városon, amely Conte Rosso nevet visel, és holnap indul Rióba. Olyan gálya, amin még rabnak is érdemes volna lenni. Bemutakozom az iránytűnek, aki páncélszobában lakik, értelmetlen tisztelettel köszöntöm a rejtélyes gépeket, konstátalom, hogy a marconista itt is olyan néma, mint a mozi-ban, lábujjhegyen surranok el a nyomda előtt, ahol a hajóújságba szerkesztenek sajtóhibákat, szakértői szemlét tartok a könyvtárban, végigcsúszkálók a táncteremben, kipróbálom a hangversenyterem akusztikáját, végigsimogatok a kabinokban egy-egy szép bársonypamlagot, végigmosolygok egy-egy csipkefirhangos ágyat, de legtovább ácsorgok a *Sala per bambiniban*, amelynek óriás szőnyegén legalább ötven bőrembukk vethetné meg egyszerre a hengerbuckot. A falakon freskók. Jancsi és Juliska a napsugárházzal. Hamupipőke, Hófehérke a törpékkel. Mind életnagyságban. Az egyik sarokban babavásár, a másikon állatsereglet, a harmadikban autókiállítás. Kard, puska, bádogkarabinieri sehol. Hm, ez a hajó nincs militarizálva, ezzel lehetne valamit kezdeni. Milyen nagyszerű kalózhajó lenne ebből! Hogy is kell ahhoz hozzáfogni? Igen, tudom már. Először kell hozzá egy néger szakács, aki megmérgezi a legénységet. Azt hiszem, erre nagyon alkalmas lesz a paradicsomos makaróni. Aztán egy halálfej fekete posztóból a kalapomra. Azt majd fölvarrná a kalózkirályném, mint abban a Flibustier-regényben, amit negyven évvel ezelőtt olvastam. Hogy is hívták csak abban a tengerek rémét?

- *Boccanegra* - mondom hangosan, és fölrezenek a magam szavára. Elbóbiskoltam egy kicsit az étteremben, ahol frissítő asztal mellé tessékeltek bennünket.

- Si, si - kapja föl a szavam a Conte Rosso kapitánya. - Volt a háború előtt ilyen nevű hajónk. Rongy hajó volt. Nem sokat számítottunk. Első volt a német, aztán az angol, aztán a francia hajó. Az olasz hajó nyomorúság volt. Most az elsőik közt vagyunk. Az én hajóm egyik legszebb luxushajója a világnak. Pedig még két nagyobb testvére is van. *Eviva!*

A karcsú, fekete fiatalember nem mondja, hogy kire emeli a marsalás poharat, de tudnivaló az ügyis.

No, most már gyérünk tisztelegni a Palazzo Municipaléba, a polgármesterhez. Most, este fél nyolckor? Hát itt nem gilt az a szokás-mondás, hogy nem kocsma az a hivatal, hogy az ember mindig benne üljön?

Nem, itt nincsenek így fölvilágosítva az emberek. Nappali sürgés-forgás van az egész város-házán. Azt mondják, az új rend szerint néha kilencig-tízis is világítanak az ablakok. Mindenki addig marad, míg a napi penzumát el nem végezte. Nemcsak a skribák, hanem a nagyurak is.

A Spinolák és Doriák utóda szürke polgárember. Örömmel látom, hogy a nyakkendője éppen úgy félre van csúszva, mint az enyém. Kézfogása, beszéde minden póz nélkül való. Örül, hogy magyar embereket láthat Genova vendégeiül. Sohase felejt el, hogy fogadták őt Budapesten, mikor néhány éve ott járt valami kongresszuson. Kéri, hogy érezzük magunkat otthon az új Olaszországban.

Mikor újnak mondja a hazáját, fekete, olasz szeme fényeset lobban. S ezt a lobogást látom titkárai szemében is, amikor villanyfénynél végigkalauzolnak bennünket a kincses üléstermeken és díszszobákban. Szinte szertartásos gesztusokkal nyitnak ki egy eldrapériázott faliszekrényt, amelyben Paganini hegedűjét őrzik. Ötszáz éves térképeket, történeti freskókat, szobrokat, portrékat mutogatnak. Feltűnik egy nagyon díszhelyre tett portrészobor. Se nem pap-, se nem művész-, se nem katona-, se hivatalnokarca nincs.

- Kicsoda ez?

- Francesco Vivaldi. Gazdag genovai polgár.

- Mivel szolgálta meg a szobrát?

- Nagy pénzeket adott a városnak adócsökkentésre. Kimondottan erre a célra.

- Gyereke nem maradt? Mert azt mindjárt elvinnénk mihozzánk. Ezt az ismeretlen magot magyar földben is jó volna elültetni. Az nagyon jó talaj lenne neki.

Nevetünk, búcsúzunk, szorongatjuk egymás kezét. S míg végigmegyek a nagy barokk palota futóvirágos altanáin, irigyen gondolok végig azokon az embereken, akikkel egy kenyéren voltam reggeltől estig. Boldog emberek, boldog nép: ezek mindnyájan hisznek. Mindegy, hogy igazhitűek-e, vagy eretnekek: élteti őket a hit. S akár antikrisztus, akár Isten fia, aki ezt a csodát tette: nagy ember. Az én szegény fajtámnak nem volt kiben hinni, se háborúban, se forradalomban, se ellenforradalomban.

...Hogy mégse egészen békültem ki a ducéval, az éppen olyan magánügy, mint a pörkölt mandola. Ahogy a Hotel Aquila felé tévelyegtem, amelynek szárnyai alatt vetették meg az ágyamat, a sarki csemegekereskedésben megakadt a szemem egy tányér sült fülemülén. Nemzeti csemege ma is, mint a Kolumbusz Kristóf gyerekkorában. Talán köztük van az én újszegedi fülemülém is, aki tavaly még úgy szerette a holdas estét meg a hajnalt, mint én. Ezt nem bocsátom meg a ducénak. Az emberekkel csináljon, amit akar, azok mindig azt kapják, amit érdemelnek. De ha igazán nagy ember, akkor vessen véget a dalnokmészárlásnak. Ha nem teszi meg, és egyszer ő kerül bele a *roccolóba*, ami minden diktátorral megeshet, akkor majd jusson eszébe, hogy a fülemülék miatt veri meg az Isten.

VIRÁGCSATA AZ ISMERETLEN KATONÁVAL

Ha már éppen virágcsatát értem Nizzában, hát én is megnéztem. Már csak úgy öregesen, fél-szemmel, ahogy koromhoz és mesterségemhez illik. A virágokért álltam be a tízfrankos oldalba, nem azokért, akik csatáztak a bukétákkal. Inkább még felhőztem is tőle, hogy mi lesz velem, a szégyenlős természetemmel, ha valami hercegisasszony engem talál szembegyöngy-virágosni. De hát hiába rántottam meg kétszer is a mellényem alját - a férfirenden levőknél ez az ösztönös gesztus szokta azt jelenteni, hogy minket érdemes megnézni, a jóreggelét neki - engem nem inzultáltak a démonok. Ezt nem dicsekvésképpen mondom, hanem szíves okulásul. Nehogy azt gondolja, aki csak moziban látta a bataille des fleurs-t, hogy aki a Promenade des Anglais-be beteszi a lábát, azt mindjárt agyba-főbe verik orgonahusángokkal meg jácint-piszkafákkal. Nem, ne tessék hinni a mozinak, az sok mindent mutogat, ami nincs, és nem mutat meg mindent, ami van. Én még sose láttam a vászonbeli virágcsatán az ismeretlen katonát, akire most rátaláltam az ütközet hevében. Nem egészen a tethelyen, néhány lépésre a világ úri naplopóinak tékozlásától. Egy hajításra a promenádtól, lent a tengerszélén, a köpart tövében.

Hogy Jean volt-e az ismeretlen katona neve, vagy Luigi, azzal nem szolgálhatok. Aligha tudja azt valaki a jó Istenen kívül, s ha egyáltalán vezetnek róla nyilvántartást a mennyei kancellárián, ott is csak mint létszámfeletti szerepel. Az meg egészen bizonyos, hogy idelent a földön a legfölsőlegesebb ember, akivel nem akkor van baj, ha elvesz, hanem ha megkerül. Sokfelé megfordultam már a nyomorúság szemétdombjain, de soha még ilyen ágrulszakadt csavargót nem láttam.

Igen, az ismeretlen katona csavargó, mert nem szolgált neki a szerencse. Ha szolgált volna, akkor elrothadt volna valahol az Ardenneknben, aztán kiásták volna, bevitték volna a Pantheonba, csupa generálisok silbakoltak volna körülötte, s maga a monsieur president is hős bajtársnak szólította volna, ami annál szebb lett volna tőle, mert őrajta nem polkáztak a patkányok a lövészárookban. Vagy ha nem lett volna is belőle prédikációs halott, csak a tücskök citeráztak volna neki a poraiból nőtt vadkóróban, akkor is szép karriert csinált volna. Belekerült volna az olvasókönyvekbe és valahányszor a francia kisfiúk verset mondanak a gloárról, mindig büszkén zördíthette volna össze a bokacsontját: engem emlegetnek... De neki nem volt szerencséje. Életben maradt, kiadták neki az obsitot, és mehetett, amerre látott. Talán Marseille-be ment, és nem találta meg a régi bárkáját, talán Cannes-ba ment, és nem találta meg a régi kertjét, talán hazament, és nem találta meg az otthonát. Talán megszokta, hogy tétlen heverjen a napon és nézze a szitakötők játékát, hogy bodzabokor alatt aludjon és nyers répát ebédeljen, hogy tyúkot rekviráljon magának, és szomszédatlan tanya asszonyára törje rá az ajtót. Akárhogy volt, az ismeretlen katonából csavargó lett, kisgyermek réme és nemzeti szégyen, akivel még a szolidabb koldus se ül le egy köpadkára a kikötőben.

Az ismeretlen katonán azonban nemigen látszik, hogy haragban volna a világgal. Természettől vitor kedély és gyakorlati filozófus. Nemcsak a rongyosságában fakír, hanem a világszemléletében is. Lábánál a búzavirágkék tenger, fölötte a borágókék ég, és olyan elégedetten nyújtózik ki a fehér porondon, mintha Buddha tenyerén hemperegne. Játékos gyermek módjára mulatja magát. Meghajigálja kavicsal a sirályokat. A meztelen lába sarkával kutat fű a homokba, a másik lábán bocskor van, azt kirázogatja, s elkezd táncoltatni a napnak fordított talpán. Aztán azzal szórakozik, hogy kidugdossa ujjait a rongyos köpönyege lyukain. Van rajta olyan is, amelyiken kiszalad az egész ökle. Körülnéz, valamit keres, alighanem kaktusztüskét, amit a sorsa is biztosítótűnek teremtett. Megakad a szeme a rézmedálián, ami a köpönyeg mellén lóg.

Az is lehet, hogy gomb, innen fölülről nem lehet kivenni. Űrgeti-forgatja, éremfénnel csillan a napsütésben, mégiscsak érdemfityegő. A gloár legszerényebb fajtájából. Mégiscsak büszkeség. Ráköp a köpönyege fölhajtott szélire, és fényesíti a gloárt. Szétveti kezét-lábát András-kereszt módjára, és lehunyja a szemét.

A virágcsatában a kétszázkilencvenes számú hintó gurul elő. Nem is hintó ez, hanem asszír harci szekér. A gránátalma mellű Istár hajt ilyent a nippuri rompalota freskóin. Klematiszvirág a kereke, a bakja, az ernyője, a hám, az ostor, a szemellenző; Istár is klematiszkoszorút visel, s hajnalszín tunikája ujjából klematiszszirmokat záporoz az útra. Negyvenezer frank - mondja valaki mellettem. Az embertenger nagy harsanással köszönti a bíborálmot. Odalent az ismeretlen katona felüti a fejét. Szép feje van, borzas fekete haja már ősszel szegett, ha volna olyan fésű, amelyik fogná, meg lehetne festeni borbélycímernek, és a szakértő följegyezné az útinaplójába, hogy a nizzai hajművésziparnak Daudet a védszentje. Egy kicsit pislog, kinyújtja a nyakát, aztán megint lehorgad a feje. Nem kell rohamra menni, ez csak virágcsata, lehet aludni tovább.

Lehetni lehet, de valami nem hagyja nyugodni az ismeretlen katonát. Hánykolódik, fintorokat vág, dörgöli egyik lába szárát a másikhöz, hol az egyik kezével vakarózik, hol a másikkal, hol mind a kettővel.

Odafönt megint csattog a taps. A háromszáztíz számú kocsi már a vezérkarhoz tartozhat, csupa kamélia. Ahogy végiglángol a tömegben, zuhog rá a virággránát. Egy ibolyasrapnel célt téveszt, átrepül a csatatér felett, s az ismeretlen katona fejére esik. Dühösen felriad, az orrához viszi a csokrot, aztán nagyot lóbál rajta, és belehajítja a tengerbe. A sirályok rögtön lecsapnak rá, s ártatlan kárörömtől szalad nevetésre a rongyos ember arca. Most már kiment az álom a szeméből. Ülve marad, rákönyököl felhúzott térdére, s olyan komolyan mered maga elé, mintha haditerven torné a fejét. Alighanem azt is csinálja, mert hirtelen elhatározással lerázza magáról a köpönyeget. A fronton sokszor lelkesítették azzal, hogy rajta van a világ szeme. Ha a világ most is őrajta tartaná a szemét, meglepetve látná, hogy az ismeretlen katonának inge is van. A világ azonban mással van elfoglalva, s az ismeretlen katona hadműveleteit nem zavarja semmi. Szétteríti a posztorongyot a napon, és végigmotozza földérítő mozdulatokkal. Nem hagy ki egyetlen ráncot sem, óvatosan benyomul minden féslésbe és szakadékba, olyan készséggel, amiből látnivaló, hogy még nem jött ki a háborús gyakorlatból. Néha megcsóválja a fejét. Nem haragosan, inkább a hadvezér derűs nyugalomával, aki gyűlölet nélkül teljesíti a kötelességét. A szája mozgásán látni, hogy beszélget a köpönyeggel. Hja, ez a háború! - mondja elégedetten, ahogy a csata után végignézi a harctéren.

Kirázza a köpönyeget, összegöngyöli, és odább löki, aztán leveti az ingét, és azt teríti szét a térdén. Olyan, mint egy bronz faun, ahogy összehúzott szemmel hajol az új frontszakasz fölé.

Ugyanakkor odafönt megjelenik a driász a háromszázötvenes számú diadalszekéren, narancs-virágok fehér orgiájában. Egész narancserdőt taroltatott le, s maga is olyan karcsú és olyan fehér, mintha virágzó narancsfá kérgéből hasadt volna ki. Még a harmatcseppek is ott szikráznak a nyakán, a fülén, szivárványjátékú drágakövek. Az ölében fehér selyemkosár, tele a Hesperidák aranyalmaival, azokkal dobálja meg, akik nevetve, tapsolva integetnek felé, és nárciszcsoákat, krókuszcsokrokat, anemonenyálábokat hajigálnak az ölébe.

Egy vaktában eldobott narancs a tolláskodó embert éri odalent a parton. Telitalálat éri a magányos harcost, kiüti a kezéből a munkába vett inget. Irtózatos düh torzítja el az arcát, és valami rettenetes átkot kiálthat a világra, ahogy felugrik és hadonász az összeszorított öklével. De csak alvilági üvöltést hallani. A széttátott szájban, a fogak fehér sövénye mögött csak egy

kis összeszáradt fekete húscafat ficáncol, mint a papagáj nyelve. Az ismeretlen katonának kioperált nyelvéért adta hálás hazája a rézgloárt.

Lehajolt, a narancsot belecsavarta az ingébe, félkezével felhúzta magát a kőfalra, a másikkal pedig beledobta a férges inget a narancstündér ölébe.

Világtörténelem volt, Nizzában, a Promenade des Anglais-en, a virágcsata második órájában. Kár, hogy nemzetközi oktatófilmet nem csináltak róla.

MONTE-CARLÓI TÍPUSOK

Ezekről még nem számolt be senki, pedig ugyan megérdemlik. Ha egyszer az ördög felmondana a hűbéreseinek, és hazavinné a föld alá az egész monacói fejedelemséget, őértük kár lenne. Csak két óra hosszáig ödögöttem köztük, de azért regényt tudnék róluk írni. Persze csak a magam gyönyörűségére, mert olyan kiadó nincs, aki erről a társadalomról akarna tőlem regényt kapni.

Gyönyörű márványpalotában laknak az Avenue St. Martinen, de arra a nizzai sofőr sehogy se akart rátalálni.

- Musée, musée? - csóválta a fejét, és nem éppen megtisztelő aggodalommal nézett rám.

- Oui - makacskodom -, musée océanographique.

Ez aztán tökéletesen megbolondította. Melyik tébolydából szökhetett meg, aki ezen a helyen oceanográfiai múzeumba akar menni? Végre is elő kellett venni a térképes ingyen guide-et, amit Nizzában minden kérdezősködőnek a markába nyom a közlekedési rendőr. (Nem lehetne ezt Budapesten is megcsinálni?) Egész normálisnak így se tartott ugyan a sofőr, de már csak odagurított a fehér márványpalota elé, amely inkább hercegi rezidenciának látszik, mint múzeumnak.

Sokfelé lehet menni ebben a nagy hodályban, amelyben külön lakosztálya van minden tengeri tudománynak, de én egyenesen a poklokra szálltam alá a liften. Mármint a szuterénbe, az akváriumba, amely a maga nemében legszebb a félvilágon. (Úgy tudom, a világ másik felén, tán Honululuban, még ennél is érdekesebb akvárium van. Egy sokemeletes üvegtorony a tengerben, amelyben nem fölfelé kell menni, hanem lefelé. Ott az ember van az üvegen belül, és a vízi társadalom kívül. Az üvegen keresztül aztán csodálhatják egymást a villanyfénynél.)

A monacói akvárium tulajdonképpen a legtökéletesebb vivárium, amit eddig a hidrobiológusok kieszelték. Tengeri állatkert, amiben azonban nem lehet kedélyesen ögyelegni, mint a terrestris állatkertek ketrecei közt. A kiflivéget kunyoráló bestiák, a kolduló elefántok, az álomkóros nagy macskák és a magas kultúrájú majmok inkább mulattatnak, mint hogy gondolkozóba ejtenének. S aki a fogpiszkálót is szereti metafizikával hegyezni, az legfeljebb azon tűnődhet el, hogy az ember hogy le tudja aljasítani még az állatot is. (Persze ennek a metafizikai andalgásnak rögtön vége, mihelyst az oroszán elbőgi magát, mert hazagondol.)

Az akváriumba poharazott tenger egész más hangulattal jár. A láthatatlan fényektől megvilágított víz és benne az élet hangtalan nyüzgése valahogy ijedt gyerekké teszi az embert. Amíg rámered a sikló árnyakra, a bizzar formákra, az örök sötétbe fölszivárványuló káprázatos színekre, az állatokra, amelyek virágoknak tettetik magukat, és a virágokra, amelyeknek átlátszó színében vér lüktet, valami mást is érez az érdekesség mögött. Itt vizionáriussá lesz még az olyan rendes ember is, aki a napfényen nem szokta magát kozmikus gondolatokkal gyötreni. Megsejti, hogy itt az élet kezdetei között jár, s töri a fejét rajta, hogy hogy is hívják azt az öreg görög bölcset, aki a vízből eredtette az életet. Thalésznek hívták, és igaza volt neki. Az őszanya az óceán volt, nem a föld. Az már csak olyan pesztonka, aki magához szoktatta a gondjaira bízott kisdedeket. A teremtés először a vízzel kísérletezett, s egy fiatal költő játékos fantáziájával kezelte a híg anyagot. A tenger kovamoszatai, mészcsillagai, virágállatai, pillangótarka csigái, kagylói képviselik a genezisben a legősibb műfajt, a lírát. Az ember már stúdiumtermék, kiszámított szerkesztés, abból már csak rossz tragédia lehetett. Mire odáig ért a teremtés, akkorra már kifárasztotta az agyag és a sok kísérletezés. Mert tulajdonképpen nem

csinált újat, mindig csak a régi témáknak keresett új kifejezési formát. A tengernek nemcsak kökörccsinje, szekfűje, rózsája, lilioma van, hanem elefántja, farkasa, csikaja, disznaja, orosz-lánja, borjúja, sőt még macskája is van. (A *Chimaera monstrosa* nevű halat hívják tengeri macskának a halászok. Igaz, hogy a monacói felírás meg tengeri patkánynak titulálja. De hát azért chimaera, hogy mindennek lehessen nézni.)

Hát embere van-e a tengernek? Az van még csak tömérdek változatban! Ha a vizek népei tanulmányi kirándulásra küldenek az okosaikat az emberek közé, azok bizonyosan azt jelentenék otthon, hogy ismernek ők minket már hazulról, csak más név alatt. Én is így jártam övelük, sok ismerős embertípust találtam a mélytengerek lakói közt. Halakban, rákokban, molluszkákban és még ezeknél is jelesebb, teremtetett állatokban. Ami eszembe jut, közkinccsé teszem.

A megszokás rabja. Vastag fejű, duzzadt pofájú hal. A hivatalos neve *Blenius pholis*, magyarul nyálkás hal. Valószínűleg nem tudja, hogy így hívják, de olyan megállapodott lénynek nézem, hogy ha tudná, se sokat törődne vele. Őt csak az érdekli, hogy mikor van apály és dagály. Ha odakint dagadóban van a meglehetősen rendtartó tenger, akkor ő bent az akváriumban meglapul a víz fenekén. Amikor odakint apály van, akkor kimászik a bazinjában levő mohos sziklára. Különös viselkedésének az okát nem tudni biztosan. Mr. Richard, az akvárium igazgatója kitűnő biológus, azt hiszi, csak azért teszi, hogy érdekemet szerezhesen a megfigyelés terén.

A polihisztor. Benne van az iskolás természetrajzokban is *Holothuria* néven. Tengeri uborka volna, de a vízben inkább abált hurkának látszik. Nem nagyon szép fiú, nem is túlságosan temperamentumos, aligha telik benne sok kedve a tengeri uborkánénak. Született polihisztor. Válogatás nélkül megeszik kukacot, agyagot, kavicsot, homokot, békateknőt, halikrát, csigaházat, s a legkisebb provokálásra kihány mindent, a tulajdon gyomrával együtt. Amikor már mindent kitanult, frikasszét készítenek belőle, s ennyiben haszonravalóbb a kétlábú polihisztoroknál.

A szaktudós. Hogy belül milyen, nem tudom, mert nem nyilatkozott meg előttem. Nem céhbeliekkel szemben rendkívül zárkózott. Én csak a házát láttam, amelyet mindig magával hordoz, s az márványból van. Márványcsiga, *Conus literatus*. A tudományát nem tartja véka alatt, sőt nagyonis mutogatja a világnak: rá van írva a házára. Csakhogy héber betűkkel van ráírva, annak is a szamariai dialektusában, hogy a laikus meg ne értse. Mert mit ér a tudomány, ha mindenki megérti? Akkor odavan a tudomány is meg a tekintély is.

Az úrfi. A kabátja zöld, a nadrágja kék, a mellénye narancssárga, bíborszínű gombokkal, ezüstsapkát visel és fekete sált. A halak rendészetében *Coris julis* néven van nyilvántartva, a keresztnévvel Linné nyilván kissé feminin jellegét akarta kifejezni. A francia halászok úrfinak hívják, és azt mondják róla, hogy nagyon könnyen horogra akad.

A vívőr. Egy aranyos fekete hal, *Gobius niger* nevezetű. Közismert arról, hogy fészket rak, ami a halcivilizációnak szokatlan magas fokát jelenti. A túlzásba vitt civilizáció azonban mindig erkölcsi dekadenciát jelent. A *Gobius* inkább szerelmi életet él, mint családi életet. Kiáll a kisajtóba, és minden arra korzózó ikrás halat megkér, hogy térjen be hozzá szőnyegeit megnézni. Majd elfelejtem mondani, hogy a pavilonnak több külön bejárata is van. Nagy kópé ez a fekete góbé.

Az üldözött ártatlanság. Tenyérynyi nagyságú, meztelen csiga, olyan tapsifüle van neki, mint a nyúlnak. Még Pliniusból tudom a nevét: *Aplysia depilans*. Azért depilans, vagyis szőrtelenítő, mert aki a kezébe veszi, annak minden szőre szála kihull az undortól. A római bíró is kesztyűt húzott, mikor az igazságszolgáltatásnak ezt a közegét a két ujja közé csíptette. A legmeg-

átalkodottabb rablógyilkos is magára vállalt minden bűnt, ha szemébe kellett nézni ennek a szörnyetegnek, aki szemét a szarva hegyén hordja. Ha úszkáltában a piros koralliumhoz ért, az fehérré változott ijedtében, a fehér meg vörössé szörnyedt. Természetesen mindebből egy szó sem igaz, az egész a római riporterek fantáziálták. Csak rá kell nézni a fedett kopolyás társadalomnak erre a közismert tagjára, s az ember rögtön megadja neki a helyreigazítást, csak hogy ne kelljen tovább nézni. Különben ő találta ki az anilingyártást, néhány milliárd esztendővel előbb, mint ahogy az ember belekotnyeleskedett a világi dolgokba.

A költő. Az ibolyaszín házú *Janthina* csiga, amelyet a szolidabb puhányok széllelbéleltnek neveznek. Annyi alapja van a dolognak, hogy ezek a törékeny teremtések légbuborékokkal tarisznyázzák föl magukat, hogy a víz színén ringatózhassanak, mint egy megoldott ibolyacsokor széthullott szálai. Gyakorlati hasznuk nincs, akváriumban hamar elpusztulnak - belehalnak a gondviselésbe. Különben a fésűkopolyások alrendjébe a tollnyelvűek családjába tartoznak. (*Ptenoglossa*).

A kritikus. Ezt *Scopelus*-nak hívják, mélytengeri hal, mindig tátott szájjal úszkál, s az a különössége, hogy elektromos lámpát hord a fején, de nem a maga hasznára, mert ő vak.

A hűséges szeretők. Ez egy rózsaszín héjú csiga, *Scarlaria*-faj, a legfinomabb csipkében jár, s úgy látszik, igen ritka. A rózsaszín csigaemberke és a csigaasszonyka úgy szeretik egymást, hogy ha az esküvőjük órájában valami baleset elválasztja őket, s az egyiket az ár elviszi egy korallszigetre, a másikat elsodorja egy osztrigazátonyra, mindegyik ugyanabba az irányba fordítja a szarvacskáját, és ugyanabban az ütemben mozgatja a talpacskáját, amit cipőmegtakarítás okából a hasán visel. Egymástól messze kénytelenkedő szerelmesek nagy hasznát vehetik a szerelmes Scalariáknak, ha járatosak a malakológiában. Mielőtt elszakadnának, kimennek halászni a tengerre, fognak egy pár lakodalmass csigát, azokat kitépik egymás karjaiból, s azzal az egyik elmegy az Északi-sarkra, a másik elmegy a Délire, mindegyik a maga csigájával. Ha aztán nem érkezik meg idejében a levél, akkor előveszi az ember az üveglapra telepített csigát, s olyan mozdulatokra csalogatja az orra elé tartott gilisztával, hogy a megszáradt lába nyomai azt a szót adják ki az üvegen, hogy: szeretlek. Ugyanekkor a másik póluson is kiírja ezt a szót az özvegy csiga, és így kerek lesz a világ. Hogy mi igaz a dologban, mi nem, azt nem próbálhattam ki, mert a monacói rózsaszínűek ottlétemkor nem szerelemmel foglalkoztak, hanem táplálkozással, s így nem volt meg a kísérlethez a biológiai alap. De lehet valami a dologban, mert olyan nagy természettudós is beszél róla, mint Jókai. Csak hogy ő, ha jól emlékszem, a mi helixcsigánkra fog rá ilyesfélét, ami nyilvánvalóan képtelenség. A mi kerti csigánk közönséges parasztvincellér, s abban nincs semmi romantikus hajlam. Az, ha szalmaözvegységre jut, mindjárt keres magának másik asszonyt, amit magam is többször láttam. (Most még meg lehet írni, mert nem gílt az új sajtótörvény.)

A tintahal. Lábasfejű. (Úgy értendő, hogy gőzölgő lábas a feje.) Tízkarú. Mind a tíz karját felém nyújtogatta, mikor meglátott. Megnyugtattam, hogy nem vagyok rossz szándékkal. Genovától kezdve többször kínáltak már velem, de én mindig fölháborodva tiltakoztam. Nem foglalkozom testvérevéssel, ha magyar vagyok is.

Negyvenkilenc üveggrottában legalább ötszázfajta tengeri polgár éli világát a monacói akváriumban, s azok közt van mindenféle mesterséget űző. Generális, herceg (*Conus princeps*), villanyos részvénytársaság, (a Salpák), háztulajdonos, aki a lakóját eteti (a *Pagusus*, ez a nem idefőnt nem található), nagytőkés (a polip), bíborfestő (*Murex*), selyemtakács (*Tridacna*), grafológus, sőt pornológus is. (*Batrachus grunniens*=röfögő békahal.) De hát nem vagyok én szociológus, hogy mindegyiket beható tanulmány tárgyává tegyem. A divatszakmát is éppen csak érintem, mivel hozzányúlni, nemigen lehet. A *Cestus veneris*-t értem, a híres Vénuszövet, amibe akkor szokott öltözni Afrodite, ha nagyon erőt vett rajta az erkölcs. Káprázatos

színekben lobogó pántlika, üvegből szőtt selyem, két ujjnyi széles. Kár, hogy nem él tovább néhány napnál, másképp bizonyosan divatba jönne a viselése a mai világban.

Nem firtatom azt a sok hirtelen színváltozást sem, amit nagyon sok tengerlakó praktizál, bizonyára mint igen célravezető módszert. Az ember szeme láttára változnak vérvörösből szilvakékké, hófehérből méregzölddé. Ezek alighanem gyakorló politikusok, akik akarják valamire vinni. No, ha megint erre járok, majd megkérdem tőlük, lett-e belőlük gálickő.

Az oceanográfiai intézet előcsarnokában áll egy fehér márványszobor, örökzöld délszaki bokrok koszorújában. Nemes profilú, nagyon intelligens arcú férfi. A pár éve elhalt Albert monacói hercege, akinek a kis fejedelemség történetírója valószínűleg olyan epithetont fog adni, amit nemigen ambicionálnak a koronás fők. Albert, a tudós. Vagy Albert, a tengerész. Ő építtette ezt a palotát, s ő adta a világnak kincseivel együtt, miknek nagy részét ő maga gyűjtötte. Nagyon őszinte tisztelettel vettem le kalapomat a márványfejedelem előtt, aki nem találta magához méltatlan foglalkozásnak a tengeri sünök életének tanulmányozását, és soha nem ült le trente-et-quarente-ot játszani. Milyen más képe volna most a világnak, ha a sors ezt az embert tette volna német császárrá és a német császárt monacói herceggé! Akkor Vilmos legföljebb a monte-carlói bankot házárdozta volna el, Albert pedig bevezette volna a tengert a Szaharába, hogy onnan is legyen mit kimeregetni a biológusok kotróhálójával. Mink pedig most azt találgatnánk, hogy melyik volt nagyobb cselekedet.

TABLEAU A MARSEILLE-I HALPIACRÓL

Hja, ott szedi az ember a virágot, ahol találja! Ha nem eresztik be a múzeumba, akkor kimén a halpiacra, és ha a kőből faragott múzsák nem állnak vele szóba, akkor teszi a szépet a halaskofáknak. (Hiszen azok is voltak valamikor múzsák, ki negyven, ki ötven esztendeje.)

Volt nekem sok szép tervem Massiliával, amit még iskoláskoromban beajánlott nekem Milo, a néptribun. Ez az a bizonyos Milo, akiről dr. Cicero azt a híres védőbeszédet mondta, azokkal a szép *accusativus cum infinitivókkal* és *ablativus absolutusokkal*¹⁷. Persze egyéb haszon nem volt belőle, mint hogy ma is be lehet még belőle szekundázni a magyar középiskolákban. Milo olyan megátalkodott ellenzéki politikus volt, hogy még Cicero se segíthetett rajta. A bíróság magasabb érdekből számkivetésre ítélte, és elküldte picézni Marseille-be. Innen írta aztán haza az öregúr, hogy ilyen kellemes hely nincs több a világon, s ha ő ezt előbb tudta volna, akkor már régen száműzette volna magát Rómából.

Hát tudja Isten, én nem szegném meg Marseille-ért az állampolgári kötelmeket. Szép, piszkos város ugyan, háromezer esztendő szemetelte tele, nagy ásatásokat lehetne benne rendezni, de én nagyolnám falumnak. Nagyon nyugtalan vérű, ugrálós, szaladozó nemzet lakja, és sehol se találja meg benne az ember, akit keres. Én például két világhírű kollégámat kerestem hiába. Egyik a massiliai Pütheasz, aki még énnálam is nagyobb utazó volt az ántivilágban. Kétezer egynéhánszáz esztendővel ezelőtt ő fedezte fel az *ultima Thulé-t*, ahonnan már a semmibe lógatja a lábát az ember. Azt akartam tőle megtudakolni mint világlátott kollégától, hogy az ő tarisznyáját is olyan zordonan kutatták-e át a francia fináncok a vámnál, mint az enyémet. Aztán meg Petroniusszal akartam szót érteni, a regényíróval és divatbíróval. (*Arbiter elegantiae*.) Ő is massiliai volt, s alighanem itt végezte elemi tanulmányait a nő kutatás terén. Ő lett volna a legilletékesebb annak az eldöntésére, hogy azok a két lábon járó, selyembe csavart festékutubusok, akik a Rue Cannabière-en senderegnek, műalkotások-e, vagy Isten teremtséi.

De hát nem találtam a két jeles szakíró sehol se. Se a hotelben nem tudtak róluk, se a város-házán, se a trafikban. A borbély azonban, mint másfelé is tapasztaltam már ebben a szakmában, irodalomkedveléssel is foglalkozott, és útba tudott igazítani. Menjek csak ki a kapucinusok alléjába, onnan forduljak jobbra, aztán térjek be balra az első utcába, ott lesz az, amit én keresek.

Hát nem az volt, amit én kerestem, de azért nem érdektelen lelet volt. Ezt az utcát úgy hívják, hogy Rue Monte Cristo. Edmond Dantès barátunk tiszteletére, akit Dumas az első kötetben itt készít elő a gróf Monte Cristó-i pályára. Akinek kedve tartja, kicsónakázhat az If-szigetre, amelynek börtönéből hősünk a tengerbe vetette magát.

Hanem míg én tiszteletemet tettem a gróf úrnál, addig elszaladt az idő, és éppen hogy csak bekukkanthattam a múzeumba, mindjárt kicsuktak belőle. Nem is igen láttam belőle egyebet, mint egy üveg alá tett faajtót. Az azonban igen nevezetes darab volt, noha szemre nem sokat mutatott. A fej tábláján azt olvastam, hogy XII. Siècle. Mi az ördögöt csinálhattak ezen a tizenkettedik században? Tán ezen trancsírozták föl a kegyes provanszál lovagok a kutyahitű szaracénokat, akiknek rosszul szolgált a szerencse? Dehogy. Ilyen táblákra krétázták föl a cour d'amour költői a verseiket, a harmatos hajnali dalokat, az albákat, az epedő esti serenákat s az imádott hölgyet magasztaló sirventes-eket. Az imádott hölgyek ott ültek karajban, és a kritikusok szokott tárgyilagosságával törvényt tettek. Akinek a versét szebbnek találták, az csókot

¹⁷ *ablativus absolutus* és *accusativus cum infinitivo* - latin nyelvtani szerkezetek neve

kapott és babérkoszorút. A többinek pedig, aki lemaradt a versenyben, az volt a büntetése, hogy a rossz verset sajátnyelvűleg le kellett neki nyalni a tableauról.

Azt hiszem, ez egészen új adat a lovagkor költészetéhez, s a köz szempontjából ez maga megérte a marseille-i utat. Napjainkban az ódaköltészetbe már csak háltni jár a lélek, ezen a módon esetleg föl lehetne javítani. Az alagyaköltészet arcához meg éppen illene a sápkór, mint krétafogyasztási termék. Drámapályázatoknál is sikerrel kecsegtetne ez a módszer. A pályázók kilencven százalékát visszariasztaná az a gondolat, hogy a bírálók megetethetik vele ötfelvonásos drámáját a nyilvánosság előtt.

Kár, hogy közhasznú muzeális stúdiumaimat nem folytathattam, s a nemes penész illata helyett be kellett érnem a halpiac nemtelen szagával azokban a kutyaszorítóknak, amelyek a katedrális körül bűzlenek. De azért ez a kirándulásom se maradt haszon nélkül. Itt szedtem föl azt a tanulságos történetet, amely arra inti a férfinemen való embert, hogy hiábavaló a lázadozás az asszonyi rend ellen, mert azzal még maga az Úristen se bír.

Mikor, mikor se, egyszer a jó Istennek kedve kerekedett egy kis sétát tenni az égi mezőkön. Vitte magával az egész udvari népét, az angyalokat és szenteket, csak Pétert hagyta otthon a mennyország kapuját strázsálni. De megparancsolta neki keményen, hogy míg ő vissza nem tér, addig teremtett lelket be ne engedjen az aranykapun, nehogy az valami rendetlenséget csináljon a ház körül.

Meg is fogadta a szót Szent Péter, s eltiltott minden alulról jött lelket a kaputól. Akárhogy sírtak-ríttak szegények, azzal fizette ki őket, hogy ő nem tehet semmit, mert neki is parancsolnak.

- Mégpedig az a parancs, hogy ide egy lélek se teheti be a lábát addig, míg itthon nincsenek.
- Jó, jó - furakszik erre elő egy lélek -, csakhogy akkor nekem szabad a bemenet, mert én nem vagyok lélek.
- Hát mi vagy, édes fiam? - hüledezett Péter.
- Bocskorkészítő vagyok.

Ez a felelet aztán gondba ejtette Pétert, mert aki bocskorkészítő, az csakugyan nem lélek.

- Hát tudod mit, fiam, én beeresztelek, de becsüld meg magadat, semmihez ne nyúlj, s ha hallod, hogy jönnek, húzd meg magad reggelig valami sarokban, holnap aztán majd bematrikulázlak a többivel együtt.

Besuttyant a bocskorkészítő, nem is tett semmi rosszat, tekergett egy darabig, tátotta száját a sok fényességre, hanem aztán belefáradt az ácsorgásba, el is álmosodott, szeretett volna egyet szundikálni. Az egyik teremben talált is egy nagy puha bársonyszéket, arany a karja, karbunkuluskő a lába - az volt az Úristen trónusa, abból szokta kormányozni a világot. Előtte meg volt egy rubinból faragott zsámoly, úgy fénylett, mint a hajnal, arra szokta nyugtatni a lábát az Úristen, hogy kényelmesebb legyen az ülése. Persze ezt mind nem tudta a tanulatlan bocskorkészítő, letette magát a trónusra, s csak akkor kapott a fejéhez, hogy mit cselekedett ő! Láttá maga alatt az egész világot, úgy nézett be minden háznak a tetején, mintha üvegből volna, s hallott minden szót, amit a földön kimondtak.

- No, már most mindegy - gondolta magában -, ha már így jártam, legalább megnézem, hogy a komáék mit csinálnak.

Egy félszemű halász volt a komája a bocskorkészítőnek, annak a kunyhóját kereste meg, meg is találta, de a koma nem volt otthon, csak egyedül a komaasszony. Azazhogynem egészen egyedül, mert a molnárlegény is vele volt, és szemmel láthatóan nagyon otthon érezte magát.

- Hű, mézes borongatta, mákos teringettel! - szörnyűködött el a bocskorkészítő -, most tudom már, hogy mért öröltek a komaasszonynak mindig fehérebb lisztet, mint az én feleségemnek! No, koma, te se tudod, mire érsz haza!

Még ki se mondta, amit gondolt, már akkor ott állt a halász a kunyhó előtt, és megkocogtatta az ajtót.

- Én vagyok, asszony, eressz be!

- Mindjárt, mindjárt - ugrott föl az asszony -, csak kapok magamra valamit.

- Most mi lesz már ebből? - izgett-mozgott a bocskorkészítő a bársonykarszékekben.

Hát az lett, hogy a komaasszony meggyújtotta a mécsest, a molnárlegényt lebújtatta az ágy lábához, aztán sarokra nyitotta az ajtót, és a nyakába ugrott a komának, még a küszöbön.

- Jaj, lelkem, jó uram, de csak örülök, hogy ilyen nagy szerencse érte.

- Engem? - állt meg a koma a küszöbön. - Micsoda szerencse ért volna?

- Hát még nem is tudja, hogy megint lát a hibás szemivel is?

- Eszed levele - nevette el magát a koma -, hát hogy találsz el ilyeneket?

- De hiszen tudom én, mit beszélek - erősködött az asszony. - Éppen mikor zörgetett, akkor álmodtam meg, hogy a rossz szemivel is éppen úgy lát már, mint a jóval. Megálljon csak, majd bekötöm a jó szemét, úgy próbálja ki, lát-e a másikkal?

Azzal lekapta a kendőt a fejről, bekötötte az ura látó szemét, magasra emelte a mécsest, hogy meg ne üsse magát az ajtófélfában a kisorranó molnárlegény, s úgy csippentette meg a koma állát:

- No, lát-e, édes, jó uram?

De már ennyi huncutságot nem bírt meg ültő helyiben a bocskorkészítő. Elfutotta a pulykaméreg, fölugrott, fölkapta a rubinzsámolyt, s úgy vágta az asszonyhoz, hogy az menten lepényhallá lapult volna, ha a bocskorkészítő célba talált volna. Csakhogy éppen akkor lépett be az Úristen, az ember összerzezzent, s ijedtében nem az asszonyhoz vágta a zsámolyt, hanem a tengerbe loccsantotta bele.

A jó Isten persze nem kérdezett semmit, mert ő úgyis tud mindent, csak megcsóválta a fejét, és azt mondta a térdre bukott bocskorkészítőnek:

- Jaj, édes fiam, ha minden asszonyhoz széket vagdosnának, aki nem is egy szemét köti be az urának, hanem mind a kettőt, akkor már régen nem volna mire ülni a mennyországban.

A rubinzsámoly ma is ott van a tengerben, csak az egyik sarka látszik ki a vízből, ott jobbra az If-szigettől. A neve: Escabelle de Dieu. Isten zsámolya.

MAGÁNÜGY

Miről jutott eszembe éppen Lyonban, hogy milyen régen nem jártam én már a mennyországban? Nem tudhatom én azt. Miért van az, hogy néha egy dallammal ébred fel az ember, amivel negyven évvel ezelőtt altatta el a dajkája? Vagy hogy ül egy hivatalos banketten, tömködi magába a fogast tartárral, és akkor hirtelen elkezd fájni a bokája azon a helyen, ahol belekapott a Szana kutya, mikor ő még olyan kisgyerek volt, hogy létrán mászott fel a kutyaólra? Kinyit az ember egy mértani könyvet, amit érettségire készülő deák felejtett ott a padon, megakad a szeme a sinus tételen, és az jut eszébe, hogy milyen jó szaga volt kukoricafosztáskor a kukoricahajnak. Megy az ember az Andrassy úton szügyibe vágott fejjel, siet a vasúthoz, előkapja az óráját minden harmadik lépésnél, és mégis meg kell neki állni, és körülnézni, mert tisztán hallja, hogy a kishúga csipogott rá, a Marika, aki háromesztendős korában belehalt a torokgyíkba, s aki azóta se jutott neki eszébe. És most mégis az híja, háromszor is kimondja a nevét:

- Fejcsike! Fejcsike! Fejcsike!

Lyonban is olyan mindennapos csoda történt velem. Álltam a Pont de Tilsiten, bámultam le a Saône-ba, és arra gondoltam, hogy egészen olyan színű a vize, mintha azt a nagy meszelőt öblítették volna bele, amivel Lyon felett szürkére mázolták az eget. S abban a percben elkezdett fájni a szívem. Mintha valaki rátette volna a kezét, és simogatta volna, de nagyon szelíden. S annál nagyobb lett a fájás, minél szelídebbre édesedett a simogatás.

Képzelőds, persze hogy képzelőds. Idegesség, jön-megy magától, mint a szélkergette felhő az égen. Nincs nekem semmi bajom. Kialudtam magam, jókedvűen öntöttem a gallér mögé a reggeli teát, pettyes virzsiniára gyújtottam, nagyszerűen adja magából a füstöt, ni, milyen karikagyűrű kerekedett belőle, és egyszerre érzem, hogy könny gurul végig az arcomon. Vagy előre szaladt esőcsepp? Nézem az eget, nem, nem az. Ki sírta ide? Az én szemem száraz, nem az én könnyem lehet. De hát akkor hogy kerül ide, honnan, miért, ki küldte? A múlt üzent vele, vagy a jövő?

Nem jó az ilyen depressziót észrevenni, mert aztán úgy jár vele az ember, mint aki hínárból akar kimászni. Mentül jobban rugdalózna kifelé, annál mélyebbre süllyed. Idegen helyen különösen nehéz tőle szabadulni.

Ebben az irdatlan nagy városban, ahol egész egyedül vagyok, hová menekülhesek magam elől? Legjobb lesz bemenni a menetjegy-irodába, itt van a Városház utcán, az olyan hely, ahol okvetetlen megrázkódik az ember, mielőtt kitudódik, hogy hány ezer frankot kell előguberálni.

De itt se mentem semmire. Ahogy felnyaláboltam a menetrendet, és meg akartam keresni Barcelonát, azon kaptam magam, hogy az M-betűt vallatom a névmutatóban. Mi az ördögöt akarok én az M betűvel? Igen, hogy milyen az összeköttetés a Mennyországgal.

De hát micsoda gyerekség ez? - bosszankodtam meg magamra. Hiszen én én vagyok tán. Ésszel élő ember, végzett újságíró, volt természetbúvár, hites régész és hivatásos könyvszakértő. Egyszóval id. Ferenc. Csak nem cseréltek ki az éjszaka a Hotel Terminus-ben a lyoni boszorkányok ifj. Ferencel? Ha annak a geográfiai érdeklődése a mennyország felé irányul, az rendben van, ő még emlékezhet rá, mert nemrégén ültették ki az Isten virágházából a földre, még a sarkához van tapadva egy kis csillagmorzsa. De a magamforma tépett bóbítájú acat már nem kapkod a csillagok felé.

- Hányadika is van? - kérdezi a Cook-legény a Cook-kisasszonyt.

Felütöm a fejem, nézem a falinaptárt, de nem látom a számot, csak a napot. Samedi Saint. A szent szombat. A Sabbath luminorum. A világosságok szombatja. Nagyszombat, a mi idiómánk szerint.

Akkor már tudom is, mitől nehezedett el a szívem. Hallom a félegyházi nagyharang szavát, érzem az ünneplő kalácsszagot, végignyargalászom az udvart a rozsdás kolompot rázva: „kígyók, békák, menjetek a háztól”, aztán belesek a pitarajtón, most mindjárt jön ki édesanyám, a violaszín ruhája lesz rajta, kék babos fekete selyemkendő a fején, a keziben a Krisztusatyafiság könyve, rátekergetve a nagy szemű jeruzsálemi olvasó. Aztán majd a kötője sarkával megtörülgeti az arcomat, megfogja a kezemet, és azt mondja:

- Tudod, hogy az öregtemplomban a sötét oltárnál ilyenkor belátni a mennyországba. De csak a jó kisgyerekeknek mutatódik meg, aki szépen összeszeri a kezit, és azt mondja...

Mit is mond a jó kisgyerek? Jaj, nem tudom én azt már, s ki juttathatná eszembe ebben a vadidegen városban? Ahol nincs kalácsszag és hétköznapi módon szólnak a harangok. Kígyó, béka ugyan van, de azt nem kergetik el a háztól, hanem összefogdossák, eladják a piacon, és azzal traktálják a vendéget nagyszombat délből, s hogy még nagyobb legyen az öröme, spenótot is kennek rá.

De kecseghettek volna nekem mézeskaláccsal is, attól az én keserűségem meg nem édesedett volna. Mit kell mondani a jó gyerekeknek, hogy megnyíljon előtte a mennyország? Egész nap hurcoltam ezt a kérdést a két víz városának mind a hat fertályában. Elvittem a Bourbon utca kincses boltjaiba, ahol selyemből mérik még a porrongyot is. Megkérdeztem a kék zubbonyos ouvrierket, a mord képű selyemtakácsokat, hogy szönek-e ők olyan kötelet, amelyiken föl lehet kapaszkodni az égbe. Jártam a Brotteaux-ban, a boldogok palotái közt, és elpanaszoltam a bajomat a hajnalszín virágos mandolafáknak. Hátha ők tudják, hogy lehet belesni az égi magasokba. Még azt az esetlen lovasszobrot is megkérdeztem, amelyik a Place Bellecour közepén éktelenkedik. Ludovico Magno, régi, patri, heroi. Mármint hogy XIV. Lajos a haza atyja lett volna. Hiszen való igaz, hogy kevés király vetett annyi fattyúherceget, mint ő, s ha azokat mind neki kellett volna eltartani és felnevelni, az valóban bronzba kívánczozó hősi cselekedet lett volna. Máskor rá is pirítottam volna az érclovasra, de most nem volt kötözködő kedvem. Olyan kedves öregre penészedett a Napkirály, gögös arca olyan mosolygósra szelődülve nézte a lábánál zsisvajgó gyerekeket, tollas kalapja olyan jóságosan kínálta a ráncaiba hullott esővizet az égi madaraknak, hogy egész bizodalmasan hozzá mertem cirógni a kérdésemet:

- Sire, ön ura volt a világnak, és nap volt a királyok között, talán meg tudná nekem mondani, melyik út visz a csillagok közé?

Lehet, hogy káprázat volt, lehet, hogy egy átrepülő karvaly vetett rá árnyékot, de úgy tetszett, mintha a világ egykori ura egy pillanatra lehajtott volna kevély fejét.

Már alkonyodott, mire rosszkedvemmel elértem a Notre Dame de Fourvière-t, Lugdunum régi fóruma helyén. Talán itt megkönyörül valaki rajtam, a halleluja órájában, királyi zászlók lobogása közt, amelyekkel a feltámadást köszöntik.

- Mon père - kérdeztem egy öreg abbét, aki a Grand Chartreuse messziről odazöldülő halmait s a Mont Pilat sötétkék ormait mutogatta egy angol társaságnak -, hány órákor kezdődik a processió?

Háromszor is meg kellett kérdeznem, s még akkor is értelmetlenül csóválta a fejét az öreg tisztelendő. Őnáluk nincs nagyszombaton semmi processzió. Királyi zászlókat se lobogtatnak, nem is hallelujáznak. Majd holnap a misében. Zenés mise lesz, az érsek celebrálja, azért érdemes lesz eljönni.

- De a templom nyitva van most is?

- Talán. De már sötét van, nem látni bent semmit.

Csakugyan sötét volt a templom és üres. A sekrestye falain ügyel-bajjal még el tudtam olvasni a figyelmeztető táblákat. „Emlékezzél meg róla, hogy e hely szent”. „Isten a szíveket nézi”. „Gondold meg, hová indulsz innét”. A templomban csak az örökmécs piroslott. Isten tűzlepkéje a hallgató sötétben.

Odabotorkáltam a nagy oltár elé, s egyszerre mintha ruhazizzenést hallottam volna. Asszonyi selyemét. Olvasószemek csörrenésére fülelt fel a szívem. Ó, hogy ismerem én ezt abból a koromból, amelyeknek hazajáró lelke reggel óta kísért! Hangfoszlányok, aminőket csak üres templomok falai közt hallani. Itt, valaki az Istennel beszél, itt valaki sír. Ó, hátha itt tudom meg, hogy nyílik az ég ablakának kallantyúja!

A bal oldali hajó végiben megtaláltam a sötét oltárt. Szegényes két szál gyertya, elfeketedett oltárkép. Akárcsak a félegyházi öregtemplomban. Az alakot nem is látni, csak feje körül a glória világít. Alatta a márványban aranybetűs vésés. „St. Irénée”. A békesség szentje. Belső háborodások elaltatója, orvosolhatatlan keserűségek elcsókolója. Az oltár előtt, nem a lépcsőn, hanem lent a szőnyegtelen kövön egy fekete árnyék, egész felsőtestével a földre borulva. A lépésemre föltrezen, térdre egyenesedik. Öreg munkásasszony, fehér hajú, az arca ráncain megakadtak a könnyek, összekulcsolt két kezét könyörögve fölemeli a közénk szorított nagy szemű olvasóval, és reszkető hangon mormolja:

- Mon pauvre petit fils...

Én szegény kisfiam... Már akkor ott térdelek én is. És mondom összetett kézzel, amire nagyszombaton jó kisgyerekek megmutatódik a mennyország:

*Gyöngykapudon kopogok,
Színed előtt lerogyok,
Én Teremtő Istenem,
Könyörülj meg lelkemen.*

És ahogy fölnéztem, csak a mennyország lehetett, amit láttam. Fönt, fönt a világtalan sötétben világított az édesanyám képe: de nem könnyes volt a szeme, hanem mosolygós, amint nyújtotta felém a kezét:

- Én jó kisfiam...

HASZNOS TUDNIVALÓK SPANYOLORSZÁGRÓL

Mas vale creer, que buscar. Ez a szép spanyol közmondás annyit jelent, hogy jobb hinni, mint kutatni. (Alighanem az inkvizíció idejéből származik.) Érdemes megjegyezni, nemcsak annak, aki Spanyolországba készül, hanem annak is, aki útleírásokat olvas Spanyolországról.

*

A spanyol értelmesebbnek látszik, mint amilyen. A francia értelmesebb, mint amilyennek látszik. Az olasz értelmesnek látszik, és az is. A német nem látszik értelmesnek, és nem is az. Ezt nem én mondom, mert én minden nemzettel jóban vagyok. Ezt olyan nagy ember mondta, mint V. Károly császár. Az a bizonyos, akinek a birodalmában sohasem ment le a nap. Ő spanyol volt.

*

Ha a kisgyermeket ringató magyar embert megkérdezik, övé-e a gyerek, azt mondja rá büszkén fölszegett fejfel: „Nem is a papé”. Az olasz azt feleli: „Mi köze hozzá? Az a fő, hogy van, és olyan szép, mint egy angyal”. A francia mosolyog: „A feleségem úgy mondja, az enyém”. A spanyol az előírt grandezza-val feleli: „Az én házamban született”.

*

IV. Fülöp volt a spanyol királyok közt a legfülöpebb. Csak rá kell nézni a portréira a Pradóban, az embernek mindjárt az a gondolata támad, hogy Velázqueznek ezeket térden állva kellett festeni. Annyira etikettes uraság volt ez a Fülöp, hogy még ha csókért fizetett, akkor is a szertartások kódexéből nézte ki, kinek mi jár, mert az még ezt a kérdést is szabályozta. Egyszer négy arany dublonnal honorálta valami manolának a hozzá való jóindulatát, holott annak a saját tarifája szerint száz járt volna. A hölgy másnap audienciát kért, s egy selyem-erszényben négyszáz dublont tett a király lába elé.

- Sire, én ennyivel szoktam fizetni a szeretőimet.

Erről is nagyon hatásos tablót festhettek volna az udvari piktorok az utókor számára. Határozottan van benne grandezza.

*

A magam részéről a híres grandezza-val csak egyszer találkoztam az egész úton. Granadában az Alhambra tövében egy hivatásos cipőtisztító nagyon kihozott a sodrából egy máskülönben hidegvérű urat. Kergette szép szóval, fenyegette pofonnal, a rongyos siheder nem tágitott mellőle. Utoljára aztán azt mondta neki:

- Mibe kerül egy cipőpucolás?

- Félpezeta - ragyogott fel a kaballero arca, s már gombolgatta is elő a hóna alatt hordozott üzemi berendezéséből a kefét.

- Tudod mit? Ha adsz nekem négy pezetát, én pucolom ki a te cipődet.

A gyerek szemében a konkvisztádorok gőgje vetett lobbort. Kimarkolt a zsebéből egy spanyol ötpengőst.

- Kérek vissza belőle egy pezetát, uram.

És már tartotta is a lábát. Nota bene: nem volt rajta cipő.

*

A burgosi katedrális a gótika világcsodája. Térdre kell benne borulni nemcsak az Isten előtt, hanem az ember előtt is, aki neki ilyen házat tudott építeni. A katedrális jobb oldalhajójában pedig van egy fészület, amelyik elől el kell szaladni. Ezen a fészületen, amelynek különben neve is van - el Cristo de Burgos -, az ízlés van keresztre feszítve. Lenyúzott emberbőr van kitömve Krisztusnak, a viaszfejen emberhajjal és emberszakállal. Valódi borneói művészet, még akkor is, ha csak az emberszőr igazi, és az emberbőrt bivaly viselte valaha. Ilyen az egész ország. A legkülönösebb keveréke a szépnek és rútnek, a tündöklésnek és a szemétnak, a királyi diadémnak és a koldusbocskornak. Különben ezt szimbolizálja a spanyol pengő körirata is, amelyben a király neve után ez van: Por la Gracia de Dios Rey de las Españas. Tehát: Isten kegyelméből a spanyol országok királya. Spanyolország ahány tartomány, annyi ország, s ahány ország, annyiféle típus városban, emberben, kecskében, nyelvben és szokásban. A spanyol országok közül néhány Európához tartozik, de a legtöbb Afrikához. Összekötőkapocs köztük a bikaviadal, az idők végezetéig, és Primo de Rivera az ő végezetéig.

*

Nincs a történelemnek olyan Médea-katlana, amelyikben annyi egymásra hajigált néptörzs és népréteg jött volna össze, mint itt. Barlangi ősember, keltiber, föníciai, görög, karthágói, római, gót, vandál, alán, arab, zsidó, cigány - az apraját az ördög tudja könyv nélkül. (Úgy rémlik, olvastam valahol, hogy Zoltán vagy Taksony idejében valami magyar különítmény is elverekedett az Ebróig. Kitejt tőlük, de nem hiszem, hogy ott maradtak volna articsókát enni.) Valóságos olla podrida főtt ebben a katlanban, a spanyol nemzeti étel, amiben együtt fortyog bélszín és pacal, inas mócsing és porcogós hús, petrezselyem és sáfrány, spárga és vöröshagyma - csak éppen velőscsont nem található benne: germán elem. Az úgy szétfőtt, hogy még az íze se maradt meg. Félézer évig a gótoké volt itt a világ, s a nevükön kívül semmi se maradt belőlük. Ezt a csomót bontsák ki az antropológusok, ha van hozzávaló foguk: hová vitte innen a markoláb a gótokat? Annyi bizonyos, hogy egy gót ránc sincs a karthágói profilú spanyol nemzeti arcon. (Azért írok karthágói profilt, mert arról senki se tudja, milyen volt. Azok a betyár rómaiak még a profiljukat is elpusztították a punoknak.)

*

Nem ellenszenves nép, csak szokni kell. Mire eljön közülük az ember, meg is szereti őket. Csak olyan istenteremtései, mint mi, csak éppen, hogy mi mosolygunk rajtuk, ők meg hangosan kinevetnek minket. A kalapunkat, a cipőnket, a nadrágunk szabását. Péter Böhle panaszkolt, hogy az ő pörgekalapját meg is hajigálták. Mi térdnadrágban éltük világunkat köztük, és kellemes derűt árasztottunk magunk körül Barcelonától Córdobáig. Granadában este hattól nyolcig kíséretett bennünket az ifjabb nemzedék, olyan érdeklődéssel, amilyennel mifelénk a medvetáncolatot honorálta a falusi ifjúság ezelőtt ötven esztendővel. Bemene-kültünk előlük a Szent Izidorról nevezett kávéházba, ott elvermutoztunk egy órát - a kölykök megvártak bennünket az ajtóban, és nyihározva kísérték haza a fondánkba. Nemcsak a gyerekek ilyen kitartóak, hanem a felnőttek is. Százával és ezrével állnak most is a kikötőkben és a piacokon, mintha Cortez és Pizarro caravelláit várnák az inkák kincsével. Az őseik szoktak le a munkáról az aranjuezi szép napokban, és az utódok makacsul ragaszkodnak az ősi hagyományokhoz.

*

A sangre azulhoz nem tudok mit szólni, mert nem ontottam spanyol vért. Amit a sevillai borbély a bal szomszédomból ontott, az egészen közönséges piros vér volt, minden kékes árnyalat nélkül. De lehet, hogy a szomszéd nem herceg volt, hanem csak gyalogos caballero, a ruhája szerint egyformán lehetett varga vagy miniszteri tanácsos, esetleg nagypénzű bika-

tenyészdés. Kívülről ezt meg nem lehet mondani. A ruhára nem sokat adnak, úgynevezett jólöltözött embert tán még ritkábban látni az utcán, mint tábornokot, pedig azt csak egyet láttam, s arról is kiderült, hogy a toledói katedrális sekrestyéje volt.

*

A spanyol férfielegancia a cipőben tobzódja ki magát. De nem a szabás, hanem a subickolás bűbájában. Az a népség, amelyik az utcákon nyüzsög, három kategóriába tartozik. Az egyik abból él, hogy cipőt pucol, a másik, hogy sorsjegyet árul, a harmadik az, amelyik cipőt pucol-tat. Napjában ötször, hatszor. A piacon, a templom portikusában, a városháza előtt, a kávéházban. A spanyol közgazdasági életnek igen jelentős tényezője a Kakas-paszta.

*

A paraszt ott is más lehet. Ezt csak abból sejtem, hogy azt spanyolul labrador-nak hívják. Töve a latin labor. Ha akarom: munka - ha nem akarom: szenvedés. Ugyan ez magában nem sokat jelent. Azt hiszem, minden nyelvből ki lehet etimologizálni, hogy az ember, míg a kultúra meg nem rontotta, egy szóval nevezte meg a munkát és a szenvedést.

*

Azért igazságtalanság volna azt mondani, hogy ami szépért érdemes elmenni Spanyolországba, ahhoz az újkori spanyolnak semmi köze. Már az is érdek, hogy megtartotta azt, amit a középkortól készen kapott. Mi mindent elpusztítottunk volna, s ha mi örököljük az Alhambrát, márványoszlopait rég elhordták volna káposztásköveknek, s oroszlánjait merő virtusból szétverték volna. Aztán meg a mai spanyol is épít. Például a spanyol városok palotája a sevillai kiállításon felejthetetlen lesz mindenkinek, aki látta. S csak ki kell várni az idejét, éppen úgy csodájára járnak, mint most az Escoriálnak. Ötszáz év múlva múzeumi tárgy lesz a nadrággomb is, s ha kiássák a töltőtollamat, amit a palota előtt ejtettem ki a zsebemből, mikor a pávákat ettem, össze fognak veszni rajta az akadémikusok, hogy mire használhatta azt az ősemlék.

*

A spanyolokat nem a nap barnítja meg, hanem az éjszaka, mert sokkal többet éjszakáznak, mint amennyit nappaloznak. Az élet éjfél után kettőkor, háromkor csöndesedik el, s ezzel jó számot vetni az idegennek, aki fáradt tetemeit tíz órakor akarja ágyának adni. Inkább ő ne hagyjon mást aludni, mint hogy az ő szeméből kurjongassák ki az álmat a gyüszmékölők. Ennek megfelelően reggel is sokkal később kezdődik az élet, mint nálunk. A kávéházakban kilenc előtt nemigen kapni reggelit, mert a kecskék mint közismert filozófusok, szintén azon az állásponton vannak, hogy sose volt jó a nagy sietség, s csak nyolc óra tájt adják le a tejet. Azt is jó tudni, hogy a vasárnapot a spanyolok csak félig szentelik meg, délig „ki-ki a maga mesterségét folytatja”. Ellenben a szenteket igen szigorúan megbecsülik, s nagyon sok olyan szentjük van, akiknek a mi kalendáriumunkban még a neve se járatos. Ilyenkor a pogány idegen végigkáromkodja az egész martirológiumot, amit elég oktanul tesz. Mert ettől csak a lelke üdve szenved kárt, de se a trafik, se a borbély, se a gallérosbolt ki nem nyílik tőle.

*

Utasember általában úgy csomagolja be a hidegvérét, hogy el ne veszítse, különösen Spanyolországban, ahol igazán nem fenyegeti semmi veszedelem, s nem bántja senki, aki senkit se bánt. Csak nem kell mindjárt lófarkára kötéssel fenyegetni a pincért, aki a reggeli mellé nem ad vizet, mert az ott nem szokás. Szép barátságosan tapsol az ember, ahogy az etikett kívánja. A második tapsolásra odanéz a mozo, a harmadikra odamegy, s idővel hoz is egy üveg vizet. Poharat nem, azért külön kell tapsolni. S ha három ember nem akar egy pohárból inni, akkor a

másik kettő külön-külön tapsolja ki magának a poharat. Aztán nem szabad hitetlenkedni se. Mas vale creer, que buscar! Ha az ember a vonatablakból látja azokat a kerek kőrakásokat, amiket a parasztok hánynak kúpba a földből kiszántott szikladarabokból, és azt mondják neki, hogy azok arab sírok, akkor ne keresztbe csóválja a fejét, hanem hosszába, és vágja ki rögtön, hogy igen, igen, emlékszik már rá, ide IV. Scipio Africanus granadai kalifa van eltemetve. Az ilyen jobban értesültség mindig jobban elhallgattatja a jólétesült embert. Vagy ha Toledóban, amit úgy beszorítanak a hegyek, hogy mikor legjobban ment neki, akkor se taposhatott benne egymás sarkára ötvenezer embernél több, azzal akarják elképesztetni, hogy itt valaha hatszáz-ezer keresztény, négyszázezer mór és háromezrezer zsidó élt, akkor ne azt mondja, hogy „igen, de nem egyszerre”, hanem képedjen el, és csapja össze a kezét.

- Á, most értem már, hogy miért olyan rongyosak ezek az ingek, amik a fejünk fölött száradnak a kötélén! Bizonyosan a nagy tolongásban szaggatta le egymásról az a sok ember!

*

Amit a bédekker utolsó kiadása - gondolom, még 1911-ből - a spanyol vasutakról és a spanyol szállodákról mond, az ma már nem igaz. A vasutak - magánkézen - rendesek, kényelmesek, és sokkal megfontoltabban haladnak, semhogy szerencsétlenségtől kellene tartani. Legföljebb a kalauzért nyugtalankodik az ember, hogy tán kiesett a vonatból, mert ezt a hidalgót az ötszáz kilométeres útvonalon se látni. Mindenesetre kevésbé rongálja az idegeket, mintha a Nyugati pályaudvartól az Üllői útig hat ellenőr keresteti elő az emberrel a villamosjegyet, míg aztán úgy el teszi, hogy a hetedik kérdezősködésre már igazán nem tudja felmutatni. A hotelek nem mindenütt kényelmesek, de mindenütt tiszták. A „világosság élő magzatja”, ahogy Arany János nevezi a poloskát ismert monográfiájában, legföljebb beviteli cikk. A személyzet figyelmes, sőt a született spanyol leereszkedő is. Nemcsak a senior portero nyújt kezét az embernek, hanem a hotelszolga is. Hozzáteszem, hogy nem tolakodásból, hanem tisztesség okából. Itthon is volt nekem olyan fuvaros emberem, aki mindig azzal adott kezét, hogy „adjon Isten jó napot, tekintetes uram, szervusz”. Ez az emberi szolidaritás érzése, ami tökéletesen hiányzik a genfi konferenciákból.

*

Madridban van a világ legelegánsabb szállodája, a Hotel Alfonso XIII. De éjszakára vankos helyett ott is veknit tesznek az ember feje alá. Azt a hosszú díványpárnát, amit itthon is el szoktam tenni az útból, ha egyszer egy esztendőben megpróbálok délutáni alvást rendezni. Cudar találmány, s alighanem spanyol eredetű. Valamelyik múzeumban XVI. századbeli szarkofágon is láttam. Donna Alonza de Mendoza hercegnő ilyenén nyugtatja a fejét már 1445 óta. Csakis bronznyakkal lehet bírni ennyi ideig.

*

Granadától délre van egy sziklaváros, máig is tiszta arab világ. Ott azt tartják erkölcstelen nőszemélynek, aki eltakarja a lábaszárát, az meg még az ilyenek közt is utolsó, aki nem takarja el az arcát. Fotográfusok itt különösen vigyázzanak magukra, mert veszélyben az életük. Valami német turista lekodakozott ilyen szemérmes hajadont, aztán hálás kézzorítással akart tőle búcsút venni. A lány mamája anyatigris módjára ugrott közéjük.

- Meg ne érintse, senior! Minálunk csak az foghatja meg egy lánynak a kezét, aki mindjárt kézfogót is tart vele!

*

Minden útleírásból megtudható, milyen festői a spanyol népviselet. A gorra, a piros frigiai sapka, amit az andalúzok hordanak, a baszkok kék boinája meg a velo, a manja, a sombrero és egyéb subák és subagallérok. Mind látható a madridi múzeumban, a régészeti osztályban a délceg viaszfigurákon. Ugyan az egy boina az utcákon is látható, részben bennszülött csecsemők, részben idegen motorbiciklisták viselik. A nagy fekete csipkementillát a sevillai kirakatokban is látni. Nyolcszáz pezetaért odaadják, be is csomagolják, sőt a boltos még azt is ígéri, hogy „uraságod lábai elé helyezi magát”. (Őnáluk ez a kisztihand.) Ettől a látványosságtól eltekintve azonban érdekesebb a mantillát a pesti camiseriákban megvenni. Nyolcszáz pezetaért a körúton annyi spanyolországi emléket kapni, hogy még egy angol útra is félre lehet belőlük tenni.

*

A perra chica magyarul kis kutya, a perra grande meg nagy kutya. Ott nem segéd adótiszteket és államtitkárokat értenek alattuk, hanem az ötcentimos meg a tízcentimos aprópénzt. Kutyának pedig azért neveztetnek, mert oroszlán tartja rajtuk a címet. Ezt a kis heraldikai tévedést el lehet nézni abban az országban, ahol kapálják a búzát, és szántják a szőlőt.

*

Cosa de España. „Spanyol dolog”. Minden olyan furcsaság, amit az idegen nem ért meg. Például a spanyol cigaretta. Azt nem hüvelybe töltik, hanem belecsavarják a papírba, mint nálunk a deákgyerekek, s így árulják tízes, húszas csomagolásban a trafikokban. A spanyol ember megveszi ezt a kész cigarettát, kibontja a két végét, s átsodorja a saját cigaretta-papírjába, az eredeti borítékot meg oda adja a feleségének, hogy gyűjtse össze dunsztpapírnak. Az is cosa de España, hogy a spanyol városokban nincsenek az utcákon postaládák. Az idegen ezt nem tudja, ha az egyik sarkon nem talál, gondolja, majd lesz a másikon, a fél várost bejárja hiába, akkor elfog egy barátságos képű seňort, és elmimikázza neki a bánatát. A seňor visszamimikázik, hogy tessék csak átmenni a másik oldalra, ott van ni, az a kék. Az ember átmegy a másik oldalra, ott végigtapogatja a falakat a szemével, annak nem hisz, akkor végigtapogatja a kezivel, s ezzel se talál semmit, aminek köze lehetne a spanyol kir. postához. S mikor a dühtől már csak zöldet és vöröset lát, akkor megint megkérdi valakitől, hogy mi van itt, hol van itt kék. Hát tessék, ennek a trafiknak van kékre festve az ajtaja, ami előtt már elmentem hússzor, de nem lehetett észrevenni, mert befelé nyíló ajtaja nyitva van. És bent a trafikban van a postaláda, persze az ajtó mögött, hogy még kevésbé lehessen észrevenni. A történelem azonban tud más cosa de Españáról is. Mikor Napóleonékat kitessekelték Kasztíliaából, néhány spanyol csapatnak elfogyott a golyója. Úgy segítettek magukon, hogy kiverték egymás fogát, s ilyen dumdummal lövöldözték a franciát.

*

Aki tudja, hogy a spanyol milyen jóban van a szentekkel, az ha már eddig mindent elhitt, hitelt adhat annak a történetnek is, amiből kitűnik, hogy Spanyolországra még a mennyekben is féltékenyek egy kicsit.

Amikor III. Ferdinánd, a szent, fölért az égbe, megkérte compostellai Szent Jakabot, a spanyolok főpatrónusát, hogy országáért járjon közbe az Istennél.

- Hiszen tudod, hogy minálunk süt legszebben a nap.
- Tudom - felelte a patrónus.
- Hogy mennyi búzát, bort, olajat teremnek a mi áldott földjeink és kertjeink.
- Tudom.

- Hogy a világon a mi lányaink a legszebbek és a mi fiaink a legvitésebbek.
 - Azt is tudom. Hát mi kívánságokat lehet még?
 - Derék, becsületes, alkotmányos kormányt kérek a népem számára.
 - Nem, nem. Azt az egyet soha! - csóválta meg Szent Jakab ijedten a fejét. - Hiszen, ha még jó kormánya is lenne Spanyolországnak, akkor az angyalok mind itthagynák a mennyországot, és levándorolnának tehozzátok.
- Tisztán ezért van Spanyolországban ma is diktatúra.
- ¡Buenos días, señores y señoras!

ORBIS HISPANICUS

Abban az időben, mikor még én is társas lény voltam, és más rendes ember módjára élveztem a fedőpörgetés és az élőkép-alakítás örömeit, magam is szoktam egy egészen különös társasjátékkal ijesztgetni a hölgyeket és urakat.

- Megmondom, ki vagy, ha gondolkodás nélkül megmondod nekem, mi az első képzeted, mikor ezt a szót hallod, hogy „India”?

Nem mindenki mondta azt, hogy: semmisse. Volt, akiben az elefánt képe idéződött fel, a fakír és bajadér is megkapta a maga voksát, legtöbb szavazat pedig a maharadzsára esett. (A *Hindu síremlék*-ből.) Legjobban pedig a leányom feleletén lepődtem meg. Őelőtte Ázsia kiterített térképe jelent meg a rózsaszínűre festett indiai háromszöggel. Szóról-szóra az a kép, amit én bennem is asszociál India neve. Már gyerekkorom óta. Ahogy először láttam a Kozma-féle atlaszban. Azt hiszem, a rózsaszín lépen ragadtam meg. Ha zöld vagy sárga lett volna az angol gyarmatok színe, akkor más rögzített volna Indiához.

Most megpróbálom ilyen alapon elsorjáztatni magam előtt a spanyol városokat. Bédekker nélkül, jegyzetek nélkül, mindenféle mankók nélkül. Nem szépítek semmit, még magamat se.

Barcelona. A platánváros. Ilyen platánok nincsenek sehol a világon. Magasra metszettek, égisz érők; jó emberek lehetnek, akik így tudnak bánni a fákkal. A rambla. Virágpiaccal szegélyezett korzó. A jácintcserjék és kaméliasfák közt aranydrótos kalickákban kanárik, csízek, pintyek, törpe papagájok. Trillázás, csipogás, kacagás mindenütt. Még az is nevet, akinek a lábára hágnak. Belátja az ember, hogy ekkora sokadalomban az nem megy másképp, majd ő is a lábára hág valakinek. A rambla és a kikötő közt a Columbus-émlék. Lent kilenc oroszlán, be vannak mázolvva cinóberrel, de ez csak az alsóruhájuk, az utcai ruhájuk oroszlánbőr színű lesz. Kristóf, a tengerész, nagyon magasan van, nem lehet kivenni az arcából, hogy örül-e ennek a mozdulatlan halhatatlanságnak, vagy jobban szeretne eleven matróz lenni és a halpiacon kacsalódni a bennszülött senoritákkal. A katedrális. Tele van művészettel, világhírral és sötétet. Csak a városi képtárban láttam egy festményen, milyen szép ez a katedrális belül, annak, aki látni tud benne. A Tibidabo. Ez a barcelonai Jánoshegy, csak kisebb és nem gyöngyvirágot terem, hanem kaktuszt és agavét. A tetején van templom, szálloda, röplőgéphinta, óriás kerékhinta és a csavargó idegen számára elő van írva, hogy itt ő is géppé váljék. Csodálkozó géppé. Tibi dabo... „Neked adom a világot, amit innen látsz, ha leborulva imádsz engem” - mondta a Sátán a Messiásnak, mikor fölvitte a kísértés hegyére. A spanyolok azt mondják, hogy ha erről a hegyről mutogatta volna a Sátán a világot, akkor még Krisztus urunk is meggondolta volna a dolgot. Így el vannak ezek a spanyolok ragadtatva a hazájuktól.

A Montserrat. Ez nem város, hanem hegy, Barcelonához jó néhány óra autófutamodásra. De mégis város ez, csak kővé válva. Sziklatornyok vörös homokkőből, oroszlánfejű, elefántfejű, ördögszarvakat viselő óriások ősközetekből. A középkor elején az volt a hivatásuk, hogy őrizzék a Szent Gált, a smaragdtálat, amibe Arimatiai József felfogta az Isten báránya vérének a kereszt alatt. Most a monsalvati kolostort őrzik a szörnyetegek, a La Santa Imagént. Fekete Mária-szobor, amit maga Lukács, az evangelista faragott. Korai román stílusban.

Córdoba. Rafael arkangyal városa. Hatalmas szobra ott áll a római-arab hídfőnél. Rá van írva, hogy kicsoda. „Esküszöm, hogy én vagyok Rafael angyal, akire az Úristen azt bízta, hogy vigyázzak erre a városra”. Hogy hány oszlopa van a Mezquitának, nem olvastam meg. Van, aki azt mondja, 300, mások szerint 860, ami olyan nagy differencia, hogy az a gyanúm, ezt ezer év óta mindenki mástól hallja, de Abderrahmán-an-Nasir óta senki se olvasta meg. (Ez

volt az építtetője, s az első pálmát is ez a jó ember ültette itt el.) Mindenesetre olyan sok az oszlop, hogy én nem tudok addig számolni, s hogy az oszloptól nem látni a templomot. Különben szép tiszta kis város ez a Córdoba, s emiatt titokban szégyenli is magát a többi spanyol város előtt. Olyan csöndes, mint Kunágota, egészen jól el tudnék benne élni. Villanyos-elgázolást még nem jegyzett fel a helyi sajtó, mert olyan szűkek az utcák, hogy itt ilyen műveletekre csak a bicikli van iparendeléssel ellátva. De vannak olyan szűk utcák is, amikben két macska is csak úgy tud kitérni egymásnak, hogy egyik átugorja a másikat. Ezeknek az utcáknak a sarkára ki van írva, hogy tilos az autóközlekedés. Ez olyan, mintha a tevének megtiltanák, hogy keresztülmenjen a tű fökán. De éppen az a szép a spanyolban, hogy mindennek megadja a módját. Az Avenillas utcában lakik Dolores Prietti. Ahogy a siltje mondja: profesora en partos. Mifelénk az ilyen profesora egyszerűen tudósasszony.

Madrid. A Pasco del Prado. Olyan főfasorféle, de olyan széles, hogy a makói hosszú piac elférne rajta keresztben. Sok emeletes szálloda fényreklámja: Hotel Mora. Nem én vagyok az illető, de azért büszke vagyok rá, hogy ez még megmaradt a családi birtokunkból.

A madridi főposta is ezen az utcán van. Modern palota, építészeti látványosság, mindenféle kényelmi berendezéssel a közönség számára, még barátságos postatisztekkel is. Külön gyűjtőszekrények a helybeli leveleknek, külön Castiliának, Catalunának, Asturiának, Estramadurának, a többi tartományoknak, és külön annak a külföldnek is, amelynek nincs szerencséje Spanyolországhoz tartozni. Összesen tizenkét szekrény. Éppen szedték ki belőlük a leveleket - persze egy gyűjtőtáskába valamennyit. Hogy minek akkor a sok külön rekeszték? Hja, fegyelmezni kell a közönséget!

Megkerestem a poste restante señoritát, bemutatkozom neki az útlevelemmel, s kérdem, tartogat-e nekem valamit? Azt mondja, lehet, hogy igen, lehet, hogy nem. Ejnye, ejnye, de játszi természete van itt a postának. Hát aztán mitől függ az, van-e levelem, vagy nincs? Azt mondja, attól, hogy honnan várom. Ungariából várom. No, katorász a nyilvántartásban, onnan van levél. Muchas gracias, señorita, akkor csak ide vele. Hja, előbb mondjam meg, kitől várok levelet. Ejnye, a kiskésit neki, én megértem az örök nőt, de ez már mégis sok egy kicsit a pajzánkodásból. No, hogy milyen könnyen barátkoznak ezek a madrilenák! Borzasztó föl vagyok háborodva, de nem mutatom. Rákacsintok, és biztatom, hogy találja ki. Olyan fagyos lesz, mint a Sierra Guadarama. Megmondom, vagy nem, hogy kitől jött a levél? De a tolosai szent szűz áldja meg magát, hát hogy mondhatnám meg, míg ide nem adja! Hát akkor hajlandó vagyok-e beleegyezni abba, hogy ő fölbontsa a levelet? Kérem, ha úgy tartja a passziója, tessék, hiszen én is felbontanám. Fölvágja a borítékot, nincs benne se bomba, se egymillió fontos bankjegy, csak egy szegény kis szív.

- Ez az? - mutatja az írást.

- Ez.

Most már aztán én kérdezem meg, hogy mire való volt ez a teketória. Hiszen láthatta az útlevelemből, hogy az a nevem, ami az adresszon van írva.

- Éppen az volt a baj - mosolyog fölényesen. - A Francesco Móra nagyon mindennapos spanyol név. Mit tudom én, hogy éppen szenorságod-e az a bizonyos?

Másoktól is hallottam ezt. A bédekker regiszterében is hat spanyol Mórát találtam. Kettő közülük José és Juan Gomez festő volt a XVI. században, négy meg város még most is. No tessék, hol talál rá az ember a családfája gyökereire!

De azért nem bíztam el magam. Este nagyon szerény comidát ettem a cerveceriában. Chuleta de cerdót, patatasszal. Karmonádlit burgonyával. Egyszerre rámozogtak az utcáról az ablakot. Egy úriember áll odakint. Olyan, mint egy nyugdíjas végrehajtó. Integetünk egymásnak az üvegen keresztül, de nem vezet célra.

- Mit akar ez a señor? - kérdem a camerero urat.

- Alamizsnát, señor.

- Az ablakon keresztül?

- Kérem, ki lehet nyitni - mondja készségesen, s már akkor nyitja is.

A külső señor karja benyúl az ablakon. Veszem elő az erszényem, keresek egy tízpezetást.

- De este! - mondja a señor, s mutatja a karmonádlit. Mármint hogy abból! Ugyan magyarul is meg lehet érteni: de ezt é! Tessék, földi! - nyújtom ki neki a tányért. Gracias! - biccent méltóságon, de továbbra is csak ott hadonászott a karja. Nem, ez nem az lesz, fonnyadtabb és rongyosabb, ez női kar. A señorhoz tartozó señoráé. Mit lehet tudni, hátha valamelyik spanyol nagynéném. De genere kékvér! Ennek is adtam egy chuletát.

Jók voltak még Madridban: a Prado, amiről majd külön beszéljünk és a libanoni cédrusok, ezek a fák társadalmában a katedrálisok, éppen miséztek rajtuk a fülemilék. Az Escorial. Szorosan összetartozik építetőjének, II. Fülöpnek a Pradóban látható portréjával. Ha a képet látja előbb az ember, akkor azt mondja: hű, ezzel az örülltetel se szerettem volna álmodni, akit pecérnek szánt a teremelés, de a vak sors a világ legragyogóbb trónjába pottyantotta bele! Aki pedig a kísértetek termeit járja be előbb az Escorialban és az Escorial alatt, azt összehorzongatja a képzelten penészszag és az a gondolat, hogy milyen vétkei lehettek annak a Fáraónak, aki ezt a halálosan komor szépségű piramist álmodta az Úristen kiengesztelésére.

Toledo. A főtere a Zocodover. Akkora, mint egy jó nagy eperfafelevél. Pár száz caballero rezseg rajta, nem rokonszenvesebbek a vedlő selyemkukacnál. Körül köcsipkés álompaloták. Posada de la Sangre, a Krisztus vérére nevezett kapu mellett. Valamikor csárda, Cervantes lakott benne, most autogarázs. A macskafejkevezet borzasztó régi, a Cid lovának a patkója is ezen csattogott már. A katedrálisban van egy freskó, Szent Cristobalt ábrázolja, ez a legnagyobb Nagy Kristóf a világon. Tizennégy méter magas. Hol van még ehhez a mennyezet, s hol van még ahhoz a jó Isten! A Tajo-part az Alcántara-híddal. Fotográfián még szebb, mert azon nincsenek rajta a szemétdombok a gágogó archeológusokkal, a mocskos libákkal. Greco háza. Körülötte bűzös, szennyes térj-meg-utcán, az egyik viskón hivatalos pléhtábla adja tudtul, hogy itt a sintér lakik. A padlásablakból a legszebb női arc kukucskál ki, amit spanyol földön láttam. Ezért érdemes volna a Greco lelkének éjszakánként hazajárni. Különben azt hiszem, Toledót másnak is csak holdvilágnál volna szabad megnézni, mikor a mostani spanyolok már alszanak, s a rómaiak lovagjainak lába nyomán hull a csillag az égről.

Cabra del Santo Cristo y Alicun.

Ez nem város, csak vasúti megálló. Mért áll meg érte a vasút, nem tudom, mert egy bakterház az egész, falu sincs hozzá. De azért megtanultam a nevét tisztán a szépségeért. „Szent Kristóf és Alicun kecskéje”.

Granada. Alhambrája van, de arról nem lehet a többivel egy sorban beszélni. Aztán meg cigányai is vannak a gránátvirágvárosnak. (Egy gránátbokrot se láttam benne.) Nem tudom, a spanyol állami idegenforgalmi hivatal milyen honoráriumot fizet ezeknek az idegenforgalmi cigányoknak, de az bizonyos, hogy nagyon piszkosak, nagyon szemtelenek, nagyon tolakodók.

Kissé túlzásba is viszik hivatásukat. Nem is hiszem, hogy cigányok. A mi sátoros nomádjaink öhozzájuk képest a Calatrava-rend lovagjai.

- Kedves señorita - mondtam bátortalanul egy gitanának, aki már az ötödik utcában kíséretet, a hóna alatt egy pólyás gitanóval -, talán lenne kegyes már úgy fordítani azt a kis csomagot, hogy ne a feje lógna lefelé.

Nagyon szigorúan rendreutasított.

- Señor, én alamizsnát kértem, nem tanácsot.

Zaragoza. Végre egy spanyol város, amely minden elképzelésemnek megfelelt. Csak a vonatról láttam, úgy is messziről. Délibáb a sivatagban.

Sevilla. A Pilátus házát látom legtisztábban magam előtt. Amibe persze úgy került bele Pilátus, mint a credóba. A szökőkutas átrium pillérjein mellszobrok. A spanyolok ősei. Köztük Hannibál és Scipio. Milyen különös, hogy ez a két ember egy népnek az őse lehessen. A Giralda. Azt mondják, ilyen mecset nincs több a világon. A fundamentumát a rómaiak rakták. A derekát az arabok építették. A hegyibe a spanyolok tettek egy nagy aranyozott szobrot. Santa Fé. Szent hitünk szimbóluma. Egyben gyakorlati célt is szolgál: szélkakas. A Calle de las Sierpes. A kígyómódra csavargó Váci utca a fekete mantillás, teknősbéka fésűs, legyező szempillájú sevillanakkal. Az Alcazar. Tündértermei már csak homályosan rémlenek s néha összefolynak az Alhambra arabeszkjeivel. De sohase fogom elfelejteni azt az omladéktornyot, amely sárga futórózsákba van öltözve. A patiók. A sevillai paloták szökőkutas, pálmafás márványudvarai, amikre a nyitott kapun át be lehet látni az utcáról. Megöregedtem, mire megtudtam, hogy én is patiók házban születtem. Abban az időben majd minden kiskun porta ilyen volt. Nyitva volt a kapu, és be lehetett látni a szalmás istállóra.

A Manzanares. Madrid tiszteletbeli folyója. Nemcsak poétikus nevű, hanem gyakorlati szempontból is ideális folyamka. Tudniillik lóháton, sőt kocsival is hajózható. (Az öreg Dumas, mikor egyszer Madridban megszállt, és vizet akartak vele itatni, azzal tolta el magától a poharat: öntsétek a Manzanaresbe, annak jót tesz.) A spanyol irodalomban mint a források vicomte-ja és a patakok hercege szerepel. Hát csak nem bántom meg azzal, hogy kifelejtsem.

TÖRTÉNET A HÁZLOPÓ PABLÓRÓL

Megírom, ne írjam ezt az ostoba kis riportot a spanyol célszörű szögény embörről? De hát ha a *La Epoca*-ba belekerülhetett Pablo, a házlopó, tán helyet ad neki a magyar újság is.

Igen, arról is be kell számolnom, hogy került az én kezembe a spanyol újság. Úgy, hogy a Calle de Alcalán bebotlottam egy *peluqueriába*. Nem vagyok ugyan valami szenvedélyes borotválkozó, de a spanyol borbélyt nagyon élvezem. Nem mint művészt, hanem mint embert. Egészen szokatlan mifelénk az a közvetlenség, amivel a *peluquero* az ember arcába fűjja a cigarettafüstöt borotválás közben. Idegeskedni lehet ugyan miatta, de nem ajánlatos. Végre is az ő kezében van a *navaja*, aminél tökéletesebb nevet igazán nem lehetne kigondolni a borotvának mint a gyötrellem eszközének.

Elég az hozzá, hogy beköszöntem a szép nagy *officinába*, és megmondtam, mi járatban vagyok.

- *Afeitar!*

Meg is simogattam az állam, úgy egy ujjal, hogy félreértés ne legyen a dologból, s ne a *tijerast* fogja rám a *navaja* helyett.

- Si, si, señor - mosolyog rám egy fehér palástos maestro, és mond valamit, amiből csak annyit értek, hogy „négy óra”. Csóválom a fejem, erre aztán öt fehér palástos ember magyaráz egyszerre. Most már aztán végképp nem tudom mihez tartani magam. Végre az első maestro fölhalálja magát, s mutatja a falon ketyegő kerek órát. Háromnegyed négy, látom. Előveszem az órát, én is mutatom: hát aztán? A mester fölugrik egy székre, előretolja a faliórán a mutatót egy negyeddél, aztán visszaigazítja, közben pedig egy fiatalkorú *verdugo* beleigazít egy hintaszékbe, a kezembe nyom egy spanyol újságot, és kérdezi, hogy értem-e már?

Hát persze, hogy értem. A borbélynál csak négyszer kezdődik a hivatalos óra, addig foglaljak helyet, növeszem a szakállamat, és delectáljam magam az újsággal.

Szótfogadtam, és így jutottam a házlopó Pablo történetéhez.

*

A spanyol lapban meg lehet találni Pablónak a vezetéknévét is, de hát minek az a bolondság? Soha senki ötöle meg nem kérdezte, ki fia-csikaja, mert ő nem hidalgó, csak afféle *galego*. Ő csak a Pablo volt világéletében, mint ahogy más tartományokban is csak a Pál vagy a Paolo, vagy a Pável lett volna. Ő csak Pablo volt az anyjának, ki jónak tudta, a másik nőnemű állatnak, aki szépnek tudta, a kölykének, aki erősnek tudta, a falusi *tenderó*-nak, aki megcsalta, a *notaró*-nak, aki megnyúzta, a *curá*-nak, aki minden vasárnap az ördöggel ijesztgette. Tovább nincs. Ez a Pablók egész világélete.

Most aztán a szentséges atyaúristen is megjelent a zenitjén: a kerületi *guardia civil*, aki pofonvágtat. Ezt ugyan nem írja meg az újság, mert a hely drága a spanyol sajtóban is, és a diktatúra se szereti, ha fölösleges dolgokat írnak. Úgyis tudja azt minden értelmes ember, hogy a csendőrkáplár két pofon közt kérdezte meg Pablótól:

- Te állat, hát hogy merted ellopni azt a házat?

Amit Pablo erre felelt, az már benne van a humorkedvelő újságban. A megvert kutya alázatosságával és a salamancai egyetem néhai nagy filozófiantatóinak bölcsességével felelte Pablo:

- Azt hittem, señor, az élőknek kell a ház, nem a holtaknak.

Tudniillik illik tudni, hogy Pablo a hegyi falucskája temetőjében a deszkából ácsolt halottasházat lopta el.

No igen, mert ott az északi sierrákon nem lophatott egyebet. Ha ő nem egyszerűen a Pablo, hanem az vagy amaz a Pablo, és nem egy piszkos galego, akinek életmódja körülbelül olyan, mint atyafiáé, a pireneusi medvéé; ha Pablo nagyban űzi a rongyszedést a közélet piacán, akkor nem hullaházat lop. Akkor neki palota kell, és domínium és autó és pezsgő és drága szerető és történelmi név, amit csak az unokái szaggatnak el. De Pablónak csak kenyér kellett, avas zablisztból szerkesztett kenyér, kutyának való és - szegény fejének tán gyerekkora óta se volt ilyen jó napja - pálinka, borseprőből főzött, kutyának se való subapálinka.

Lehet azonban az is, hogy a galegónak nem voltak ilyen magasra törő álmai, mikor az ördög odaszigálta a hullaházhoz. Talán Pablónak csak adót kellett fizetni, útdót, mondjuk, mert az van ott is, ahol út nincs. A hegyi spanyol két napig égeti a szenet, két napig befuvarozza a szamara után a legközelebbi városba, két napig megy vissza a sziklái közé. Az útdóért tizenkét napot szokott dolgozni Pablo becsületes ember korában. Most azonban elvette az Isten az eszét és csak öt napot és egy éjszakát dolgozott. (Azt az éjszakát, amelyiken ellopta a hullaházat.) Körülbelül annyit, mint az Isten, aki ennyi idő alatt megteremtette a világot. (A hiányzó fél nap az ember teremtésére esik, aki arra rendeltetett, hogy csúffá tegye az Isten teremtett világát.) Pablo ennyi idő alatt csak az útdóját bírta megteremteni és rabságot, egy-két esztendőre valót. Legalább ennyi kijár neki, mert borzasztó elvetemült lélek az, aki még a halottak házat is ellopja.

Ámbár olykor még az igazlátókban is van némi belátás. Nini - mondják magukban - mégis-csak fenelegény ez a Pablo. Mert ugyan melyikünk merte volna a hullaházat ellopni? Bujkáló holdvilág az égen, a fagyos ormokról ordítva szakad le a szél, mint a kárhozott lélek, a hullaház körül csikorognak a fák, és az ajtó mögött ott vigyorog a diablo, kénköves lángot lehel az orrán, és integet a hasított körmű kezével: Gyere, Pablo, gyere, vagy én, vagy a végrehajtó! Borzasztó lehetett ez, igazán el kell ennek a bátor Pablónak egy hetet engedni a rabságból.

És Pablo, akinek nincs vezetékneve, ahogy nincs a királyoknak és nincs az ezeresztendős, templomok retablóin kifaragott tömérdek szenteknek, a börtönben bizonyosan meg fog okosodni, és ha még egyszer kiszabadul, már nem hullaházakat fog lopni.

EGY KÜLÖNÖS MŰALKOTÁSRÓL

Ha tehetségem volna a nagyképűsködéshez, akkor ezt a fejezetet azon kezdeném, hogy engem sokat foglalkoztat a műalkotás lélektana. De hát minek mondjam, mikor nem foglalkoztat? Nincs időm az okkult tudományokra, s attól tartok, nem is sokra mennék velük. Próbáltam én magam rajtakapni a műalkotáson, persze nem mostanában, mikor csak olyan barkácsoló ember vagyok, hanem a följebbvaló esztendőben, gyakorló költő koromban. Amit azóta csinállok, amióta nem élek ambrózián, azt nemigen lehetne módszeres lélektani vizsgálódás tárgyává tenni. (Ejnye, de szép intelligens mondat, olyan irodalom szaga van, mintha nem is én írtam volna!) Olyan passziózás ez, mint amilyennel öreg parasztok múlatják az időt esős délutánokon az eresz alatt. Fölvesznek egy darab fát a kerítés mellől, egy rossz kapanyél darabját, egy hempergető lécet, egy ráérő deszkát, aztán elkezdik fűrni, faragni a bicskával. Ha az ember megkérdi tőlük, hogy „mi lesz az, Péter bácsi?“, akkor azt mondják, hogy: „tudja a Jézus“, vagy „a fene jobban tudja“, vagy „ami lönni akar“. Aztán addig barkácsolnak rajta, míg vagy borotvatok lesz belőle, szép rozmaringos faskatulya, vagy kanál, vagy gyerekfütyülő, vagy hurkacövek. Egyszóval: ami lenni akar, aszerint, hogy puha-e a matéria, vagy kemény, meg hogy a bicska hogy fogja.

A vers azonban egész más, az műalkotás, annak lehetnek olyan titkai, amiket érdemes meglesni és ki publikálni minden verssel vajúdó lelkek érdekében, hogy „ne kínlódjatok, bajtársak és bajtársnők, ehol a recept, így kell azt csinálni“. Sajnos, önmegfigyelésem eredményének a fogzás idejét élő költők nem sok hasznát vehetik. Annyit tudok, hogy énnekem sohase volt alapeszmém - no, az azóta sincs, mióta a versírás föl hagyott velem -, és sohase zártam magamra az ajtót azzal, hogy hopp, ihlethez van szerencsém, jaj, ki ne szaladjon! Csak elkezdett bennem csengeni egy verssor, néha az első, rendszeren az utolsó strófa közepe, mintha valaki a fülemben mondta volna, de nagyon kitartóan, utcán, kávéházban, adóhivatalban, vezércikkírás közben, volt úgy, hogy éjszaka is fölbredtem rá, s addig nem volt tőle szabadulás, míg ki nem szabadítottam magamból, de már egészen készen, kezestül, lábastul. Hát ez egészen világos, komplikáció nélkül való folyamat, csak egyetlen titok van benne, amire nincs felelet: honnan jött az a magától való csengés, ki csengette a fülemben?

Sokáig azt hittem, ez csak a versírás titka, s nagyon meglepett pár esztendeje, hogy nemcsak a szárnyon járó költészet ilyen kitanulhatatlan, hanem a gyalogjáró is. Regényt akartam írni, azért bujdosztam el idegenbe, hazai örömek és bánatok elől; vittem a kofferomban négy-öt témát, amiket már évekig forgattam magamban, s azt hittem, azokból mindjárt regény lesz, mihelyst egyedül lehetek velük. Nem lett egyikből se, négy hét alatt befulladt valamennyi regénygubó, meg is írtam a kiadónak, hogy hagyjon föl minden reménnyel, s nagy megkönnyebbülés volt, mikor ezt a levelet elküldtem, a szabadságom utolsó napján. Nagyot lélegzettem a tengerparton, estetájt, megszólalt a harang, eszembe jutott, hogy otthon mától kezdve már megint tíz órakor zárják a kaput, Szent György napja van, holnap Márk lesz, búzaszentelő - láttam a zöld mezőben a papot, ahogy az aspergillummal meghinti a vetéseket, s hallottam a lehajtott fejű magyarok nyújtott énekét: Ne haragudjál mireánk örökké... S félóra múlva már fönt ültem a szobámban, amiből nem egészen öt hétig nem is igen mozgultam ki többet, s ezalatt megírtam a regényt, amelyiknek a címe *Ének a búzamezőkről*. Kétkötetnyi kéziratot, ami írónki munkának is tisztességes teljesítmény lett volna, egy betű javítás, változtatás nélkül, olyan témáról, ami engem soha az életben nem foglalkoztatott. Másképp nem lehet, mint hogy diktálta valaki. Megint az, aki repülő koromban a verssorokat csengette. S akiről én azt tartom, hogy ő a felelős mindenért, ami jót alkot az író. Nem tudom, kicsoda, micsoda, nem tudok neki nevet adni, de azt tudom, hogy nem én vagyok, s az érdem

se az enyém. Az író csak azért felelős és azért nyúzandó meg, ami rosszat csinált, önánálkül.

Hát ez szép elmélet, s a kritikusok bizonyosan jóvá is hagyják, hanem bevezetésnek egy kicsit hosszú ahhoz a műalkotáshoz képest, amiért Don Antonio Gaudi a felelős, aki híres spanyol műépítész volt, pár esztendővel ezelőtt halt meg, hagyván maga után Barcelonában a világ legkülönösebb templomát, amelynek neve: Templo expiatorio de la Sagrada Família. Egy félbemaradt köeposz, amelyet nem megszállott lelkek ihlete növesztett ki a földből, mint a többi spanyol katedrális, hanem az előre elgondolt alapeszme. Mégpedig politikai alapeszme.

Tudnivaló, hogy Barcelona Katalóniának a fővárosa, ez pedig az a spanyol tartomány, amely még ma se akarja magát spanyolnak vallani, mert máig se felejtette el, hogy valamikor önálló ország volt, a maga gazdája. Külön nyelve van, a katalán, amit a született spanyol csak félig ért meg, az pedig, aki könyvből tanult spanyolul, egyáltalán nem ért meg, külön politikája, amely erősen köztársasági, külön katalán akadémiaja és külön irodalma, katalán nyelvű újságokkal és könyvekkel, amiket úgy kell spanyolra lefordítani, mint akármilyen más idegen nyelvre.

Don Antonio Gaudi nemcsak kiváló építész volt, hanem spanyolgyűlölő, lelkes katalán hazafi is. Nem tudott belenyugodni abba, hogy az ő hazájának olyan templomai legyenek, mint Kasztíliaiak, s hogy a világ építészeti irodalma csak spanyol műemlékeket ismerjen. Kiadta a jelszót, hogy meg kell teremteni a világ számára a katalán stílust, amit egy sorban emlegessenek a góttal, románnal meg a többivel, és soha össze ne tévesszenek a spanyollal. Meg is tervezte a templomot, katalán liga is alakult a költségek összeszedésére, s így indult meg a Szent Család-temploma építése, amit Don Antonio olyannak álmodott, amilyen csakugyan nincs több a világon.

Már a méretei is elképesztőek, a hosszahajó 150 méter, a kereszthajó 130, a magasságuk 60 méter. A főtorony 160 méter magas, körülveszi 16 oldal torony, 100 méteres. Az egész épület talitarkára festve, órák helyett éjszaka villanylámpák gyúlnak ki rajtuk, amelyek óriás betűkké formálva a Credo első sorát üzenik föl a csillagoknak. Ugyanez a tarkaság, a legantikabbnak és a legmodernebbnek összekeverése a részletekben is, amiket mind Don Antonio dolgozott ki. A faldíszeket, a szobrokat, a faragásokat, amikben megtalálható a teremtés egész szerves és szervetlen világa. Szentek, angyalok, griffek, pávák, tengeri sünök, pentagondodekaéderek, tulipánok, pálmák, méhköpők, dugóhúzó, felhők piros, kék, zöld, sárga kövekből. Egy túlhevült művészagy hihetetlenül groteszk álmái, egyszemű emberevő óriásokkal és leheletbe öltözött grációkkal, egy lángész beteg víziói, aki lekuporodik a porba és tiplótaplót játszik a csillagokkal.

Mindezt azonban csak papíron álmodta meg Don Antonio. Az arany felhőszakadása kellett volna ezeknek a terveknek a kőbe öltöztetéséhez, s az aranyeső csak szemenként csepergett. A nagy katalán templomból ötven év alatt csak a kriptá készült el, igaz, hogy az templom gyanánt szolgál, olyan nagy. Don Antonio megöregedett, s nem akart addig örök álmokra térni, míg szemei nem látják megvalósulni legalább egy karaját annak a mesevilágnak, amit idelent álmodott a katalán nemzet nagyobb dicsőségére. Olyan vakmerőségre szánta tehát magát, ami eddig példátlan a templomépítészet történetében. Nem a fundamentumon kezdte az építést, hanem a falon. A kriptá fölött húzatott egy száz méter magas falat, világtalan ablakszemekkel s arra felrakatott az álomtornyokból négyet. A torzó messzire ellátszik a tengerre, mint egy irtózatoss tűzvészből megmaradt rom. A romok legszomorúbb fajtájából: amelyek sohase voltak egészek.

Az alapozás nélkül való építés most is folyik, hol húsz, hol harminc munkás dolgozik rajta, mikor mennyi futja a gyűjtésből. Ebben a tempóban körülbelül ötszáz év alatt fel is épülne a templom, ha addig össze nem dőlne. De talán Don Antonio energiája legyőzi ezt is, a művészé, aki halottan fekszik a kriptában, de láthatatlan keze kinyúlik a kövek alól és tűzbetűkkel írja a csillagok közé: Hiszek...

KIRÁLYOK FÖLD FELETT ÉS FÖLD ALATT

Nincs ország a világon, amelyiknek annyi királya lett volna, mint Spanyolországnak. Borzasztó lehet szegény spanyol deákoknak, ha azt a sok aragóniai, kasztíliai, katalóniai, asztúriai Sanchót, Pedrót, Jakabot, Ferdinándot, Alfonzót mind kívülről kell nekik tudni. Ezeren is fölül lehetnek s legalább száznak közülük epithetonja is van. „Szörös”, „kegyes”, „kegyetlen”, „szép”, „bölc”, „őrült”, „bátor”, „nagy orrú”, „kopasz”, „kövér” - még olyan is van köztük, akit „csillagrugdosó”-nak nevezett el az udvari történetírás. (Vide: Alvarus Pelagius episc. Silvensis 1304-1352: Speculum regum, pag. 207. Ehol-e, tudok én tudósul is. Megvan a madridi könyvtárban, disznóbőr ruhás fatáblában, nagyon tanulságos olvasmány annak, aki tud hozzá.)

Persze ma már a legcsillagrugdosóbb spanyol királyokat is megette a föld. Azaz hogy nem mind, mert akiknek az Escorialban mérték ki a házhelyet, azoknak még a porai se vegyülhetnek el a méltatlan földdel. Nem lesz belőlük, szegényekből, kakukkfű meg istentyenyerefü meg szép kis kék, piros ticszem, mint mibőlölünk. Az élet királyságáról ugyan nekik is muszáj leköszönni, de királyok maradnak a halálban is. Leszedik őket a ravatalról a temetés után, s kenik-fenik mindenféle páccal, lötykölik mindenféle levekben, aztán hetekig aszalják a napon, s csak akkor csukják őket a kőkoporsóba, mikor már olyan tökéletes múmia lett belőlük, hogy arról lecsúszik még az idő foga is. Sokfelé látni azt a fotográfiát, amit akkor csináltak V. Károlyról, mikor utoljára szellőztették a koporsóját. Aki látja, az megborzad, keresztet vet, és hálát ad a jó Istennek, hogy őbelőle nem lesz múmia, mert az olyan ijesztő látvány, hogy még a kürtös angyal is gondolkozóba fog esni, érdemes-e az ilyent feltámasztani.

A tömérdek spanyol király közt, akiket vékával lehet mérni, lapáttal szelelni, sok van olyan, akiről biztosan tudni, hogy karddal, törrel, méreggel múlt ki e világból. Volt olyan, akit az anyja fojtatott meg, de volt olyan is, akinek a fia vágta el a nyakát. Ilyesmi más országokban is megesett az alattvalók nagyobb épülésére, de sehol annyi kék vér nem folyt el, mint spanyol földön, ahol ezer éven keresztül tartottak a daliás idők.

Ad vocem: daliás idők. X. Alfonz, aki a Bölc nevét kapta, a mi IV. Béla királyunk kortársa, törvénykönyvet szerkesztett, amelynek tizenhetedik paragrafusa így szól:

„Az ostrom alá vett apa, aki királyának valamelyik várát védelmezi, ha az annyira kiéhezett-nék, hogy már mindenből kifogyna, inkább egye meg saját fiát, amiért semmi bűn se terhelheti, minthogy a várat királya parancsa nélkül föladja.”

Igaz, hogy a spanyolok is fenegyerekek voltak, ha a bőruket kellett védeni a királyaiktól. Aragónia grandjai például sohase adtak kölcsönt füttyszóra a spanyol Habsburgoknak, hanem mindig írást kértek, tőlük, s kamat fejében mindig megerősítették a fueróikat, az aranybullájukat. Azokban pedig ez az alkotmányjogi biztosíték is benne volt:

„Ha a király nem tartaná tiszteletben a szabadságunkat, jogunk van más királyt választani, ha nekünk úgy tetszik, még pogány királyt is.”

Persze a spanyolok is csak addig voltak ilyen nagy legények, míg a Habsburgok meg nem tanították rá őket, hogy mi az az Isten kegyelméből való király. Azok már az aktákat se a nevükkel szignálják, hanem a hivatalukkal: Yo el Rey. „Én, a király.” Mint ahogy az ótestamentumban az Isten adja a törvényeket: „Én, a Jehova.”

*

A barcelonai városligetben van valami ezredéves emlékmű, olyan, mint nálunk az Andrássy út végében. Azon áll többedmagával szegény Vamba király is, a gót honalapítók közül, nagyon bánatosan szorongatván a kőből való harci szekercéjét. Ez lehetett az a fejsze, amivel elvágta maga alatt a fát. Sok baja volt a vazallusaival, akik azt a divatot vették föl, hogy püspök-süveget húztak a sisakjukra, aztán közakarattal kimondták, hogy őket a világi törvény nem fogja. A király azzal vágott vissza, hogy törvénnyel tiltotta meg egyházi embereknek a világi hivatal viselését. Ezzel aztán egészen a kezére adta magát a híveinek a jó Vamba király. Valami hivatalos banketten leitatták, álmában levágták a szép, hosszú haját, tonzúrárt borotváltak rá, barátsuhába bujtatták, s kolostorba dugták. Mire kialudta magát, akkorra megtudta, hogy ő most már egyházi ember, és a saját törvénye szerint nem viselhet királyi hivatalt. Nem is kapta vissza a koronáját egész addig, míg pár esztendővel ezelőtt ezt a szobrot nem csinálták neki. Szép, mély korona, sokáig megmarad benne az esővíz, szép, fehér galambok iszogatnak belőle.

*

Sevilla főterén állja a posztot III. Ferdinánd kasztíliai király szobra, a szenté, aki nagy katona is volt és haláláig ijedelme a szaracénoknak. Ahogy ott ül bronzlován, égnek szegezett arccal, egy kicsit hasonlít a mi szent királyunk budai szobrához. Mindjárt megbarátkozom vele, mielőst megtudom, hogy ez volt a szavajárása:

„Jobban félek egy kislány átkától, mint a mórok minden fegyvereitől.”

*

X. Alfonz. A córdobai múzeumban láttam a képét, kegyetlen sovány ember volt, egyebet nem tudok róla, mint hogy a városok képviselői őalatta jutottak be a cortesbe, éppen hatszáz esztendővel előbb, mint minálunk. Gondolom, meg is bánta, hogy beeresztette őket, mert nagyon illetlenül viselték magukat. Az 1258-as országgyűlési naplók szerint a költségvetés tárgyalásakor ezt a kijelentést tették:

„Illő dolog, hogy a király és királyné naponta százötven maravedinél többet ne költsenek a konyhára, a király pedig parancsoljon rá a családjára, hogy nagyobb diszkrécióval egyenek.”

*

Aben al-Hamar. A vörös Aben. Ez igazság szerint granadai emír volt, az Alhambrát is ő kezdte építtetni, de annyiféle sógorság, komaság kötötte a keresztény királyokhoz, hogy egy kalap alá vehetném velük. Hogy milyen nagy uralkodó volt, kitűnik a koporsója felírásából:

„Itt nyugszik a nagy szultán, az iszlám ereje, az emberi nem tisztelete, a nap és hold dicsősége, a nagylelkűség esője, a kegy harmata, a vallás sarkköve, a törvény fénye, a hagyományok támasza, az igazság kardja, a teremtmények fenntartója, a harci oroszlán, az állam gyámola, az ellenség romlása, a határok védője, a szépség gránátalmája, az okosság sója, a választott nép feje, a királyok királya és a szultánok szultánja, aki az igaz Isten nevében győzött.”

Mivel azonban a koporsó színezüstből és hosszú felirata színaranyból volt, az utókorra csak a híre maradt. Az élőkor praktikus célokra fordította, a sokcímű nagyúr hamvait kiszórván belőle a szélbe.

*

Katolikus Ferdinánd és Izabella, Granada visszafoglalói, a mórok és zsidók kikergetői, Amerika fölfedeztetői. Ezt a két nevet az is ismeri, aki egyebet se tud a spanyol történelemből. Minden spanyol városnak van róluk utcája elnevezve. Szarkofágjuk a granadai katedrális egyik nevezetessége, a két lelketlen fehér márványszobron különben nem sok a látnivaló;

alattuk a kriptában két rideg ólomkoporsó, egy vörös bársonyvánkoson korona és szepterum. A szegényes színházi díszletekhez semmi élet, se művészet. A nagy királynő szíve fölött egy fehér rózsa, ez az egyetlen élő, valami kegyes szívű látogató szánhatta meg a legnagyobb spanyol asszonyt s a legboldogtalanabb anyát. (Kasztíliai Izabella lánya volt az „őrült Johanna”, a spanyol Habsburgok ősanyja.) A mennyezet köcsipkéi közt hátborzongató halk surrogás. Egy ki telelt Vanessa-pille próbálgatja repüléstől elszokott szárnyait. Mintha aragóniai Ferdinánd lelke volna, a legszerencsésebb diplomatáé, aki mindig kellő időben tudta eldobni kifacsart citromait. Cortezt, aki őérte fosztotta ki Mexikót, az aranyországot, a szemétdombra küldte meghalni, Ximenest, akinek az egységes Spanyolországot köszönhetette, kolostorba záratta, s Kolumbust csak hagyományos szerencséje őrizte attól, hogy hálából meg nem égettette. Az öreg tengerésznek meg kellett jelennie az inkvizíció előtt, és beismerni, hogy neki semmi érdeme nem volt az Újvilág felfedezésében, mert az már előre meg volt írva az ótestamentumban s anélkül ő sohase talált volna rá.

*

V. Károly, a világbíró. Birodalmából, amelyben soha a nap le nem ment, körülbelül csak az a kép maradt meg a madridi Pradóban, amit Tizián festett róla. Ismertem én ezt már gyermekkorom óta sok reprodukcióból, de csak itt láttam, hogy annak egynek se volt lelke. Ennek van, többet mondó az Imperator minden monografusánál. Nem nagyon finom, kemény parasztcarc, nem a szimpatikus parasztokból való. Nem valami világító értelem, de hallatlan szívósság, akaraterő és gőg. Olyan kevély százholdas gazda, aki azt se tudja, hova lépjen, de azért ha teheti, elszánt az őtholdas szomszédéból. Hajthatatlanul makacs, de alapjában nem rossz ember. A reformáció tüzét egy kis okossággal elfújhatta volna, de lábbal akarta eltaposni, és szikráit szétrugdosta az egész világon. A lába köszvényes volt, és a világok ura néha oly óvatosan teszegette a földre, mint egy felnőtt daru. Valamelyik udvaronca egyszer gyerek módjára el is nevette magát, mikor a császár így végigkínlódta a dolgozószobáját.

- Min mulat ön? - kérdezte Károly.

A grand kiérezte a hangból, hogy itt nagy baj lesz. Térdre hullott, és őszintén megvallotta, hogy mi ingerelte nevetésre.

- Arra gondoltam, hogy a német-római szent birodalom is úgy tántorog, mint a gazdája.

A császár szelíden megveregette a halálra rémült ember vállát.

- Keljen fel, fiam, és máskor jusson eszébe, hogy az országhelytartás nem a láb dolga, hanem a fejé.

*

II. Fülöp. El rey prudente. „Az okos király.” A legrosszabb fajta pedáns a trónon. Ott térdel az Escorial főoltára mögött, ahogy Pompeyo Leoni kiöntötte bronzból. A halott bronz se lehet ridegebb, mint az élő modellje volt. Körülötte térdel az első, harmadik meg a negyedik felesége. Sajátságos, hogy éppen a másodikat rekesztette ki az örökkévalóságból, azt akit az angol történelem úgy nevez, hogy a „véres Mary”. Isten őrizzen, hogy reklamáljam rajta.

Egyszer Alba herceg, ez az őrült szadista, aki miatt Németalföldet elvesztették a Habsburgok, bejelentés nélkül lépett be hozzá. Fülöpnek ő volt a kegyence, a hóhérnak a véreb.

- Megérdemelné, hogy felköttessem önt ezért a tiszteletlenségért - mondta neki fagyosan.

Ezt is megbocsátom neki, sőt azt hiszem, a jó Isten is javára írta volna, ha ezt az egyetlen jószándékát végrehajtja.

Hanem azért van valami, ami majdnem megsirattatja velem ezt a világpusztító pedánszt. Dolgozószobája, amely most is úgy áll, ahogy ő hagyta, a legszegényebb remeteodú az Escorial márványorgiáiban. Egy szomorú, dísztelen kis íróasztal van benne, egy könyvespolc, egy állóóra meg egy planetárium, mint a csillagjósolás kelléke. De a falakon színes Dürer-rajzok vannak keretben, üveg alatt. Madarak, szitakötők, szivárványos halak, egy bohókás majom meg egy kékliliom. S ez a kőszívű ember egyszer azt írta haza a gyerekeinek Lisszabonból, hogy nem hiányzik neki ott más, csak az aranjujezi fülemülék csattogása.

Nagyon, nagyon boldogtalan ember lehetett ez a szegény király, aki a saját fiát is halálra ítélte. Igaz, hogy minden évfordulón misét mondatott aztán érte.

*

A többi Fülöpök, a madridi képtár portrétermében láthatók Velázquez, a legnagyobb arcképfestő kegyetlen őszinteségével. Ezekben még II. Fülöp bűneinek a nagyvonalúsága se volt meg. Ezeknek a feje csak arra való volt, hogy föl ne csússzon a nyakukról a malomkőgallér.

III. Fülöp annyira Lerma hercegnél tartotta az eszét, hogy a beavatottak a hozzá írt leveleket is így címezték: Őfelségének, III. Fülöpnek, Lerma herceg jelenlétében. Különben a derék úrnak legjelesebb cselekedete volt a moriszkók kiűzetésén kívül a tulajdon halála. Valami fogadás volt az udvarnál, a királyt nagyon közel állították a pokoli módon befűtött kályhához, ami tulajdonképp parázzsal megtöltött nyitott serpenyő volt, a boldogtalant már a szédülés kerülgette, de az udvari etikett szerint se helyét nem hagyhatta el, se panaszkodni nem illett neki. A szolgálattevő udvari személyzet észrevette ugyan, hogy baj van, de senki se merte a serpenyőt odább húzni, mert az illetéktelen beavatkozás lett volna a főkamrás ügykörébe, aki nem volt kéznél. Elmentek megkeresni, de mire előkerült, akkorra a király csakugyan elájult a szén-gáztól, s a főkamrás már nem tehetett egyebet, mint hogy előparancsolta az udvari papot, s a királyt körülrakatta a palotában található ereklyékkel. Azok közt adta ki lelkét 1621. február 28-án. Ez nem megtanulni való dátum, csak azért teszem ide, hogy ezzel is hitelesebbé tegyem a történetet az előtt, aki kételkedik benne, mert nem tudja, mi volt az a spanyol etikett.

IV. Fülöp már sokkal okosabb férfiú volt, mint az apja. Ez abból derül ki, hogy mikor elvesztette Portugáliát és Katalóniát, fölvette a *Nagy* melléknevet, hogy Spanyolország kárpótolva legyen a veszteségekért. Erről a Nagy Fülöpről mondta Medina-Celi herceg:

- A mi felséges urunk olyan, mint a gödör. Annál nagyobb lesz, mentül többet vesznek el belőle.

PEDRO EL CRUEL

Ez is kasztíliai király volt, körülbelül a mi Nagy Lajosunk kortársa, de olyan mokány legény, hogy muszáj róla külön fejezetet szerkeszteni. Az ő idejében még nem volt kitalálva az etikett, s ha ezt a széleskedvű, bővérű, duhaj daliát összeeresztem a kortársaival az előbbi fejezetben, akkorát talál dobantani a királyok Pantheonjában, hogy a merev Fülöpök annyifelé esnek a megbotránkozástól, ahányan voltak.

Mikor ez a veszett Pedro uralkodott, akkor a királyok még nem voltak úgy megszelídülve, mint most. Egy kis vérontásért, keréketörésért, forró ólomba fűrésztésért, lófarkára kötésért, kezek, lábak, orrok, fülek erőműviileg való eltávolításáért még a legjámborabbak sem mentek a szomszédba. Nem mintha az akkori királyok csupa passzionátus kannibálok lettek volna, hanem ilyen volt az úgynevezett korszellem, s ezt írták elő az elméleti és gyakorlati államtudományok. Ezeknek a mestere volt ez a Pedro el Cruel. „A kegyetlen Péter.” El lehet gondolni, milyen sokra vihette bennük, ha még az a megedzett kor is ilyen díszdoktori grádust adott neki.

Az utókornak is el kell ismerni, hogy ez a cím meg volt érdemelve, amit nem minden királyi epithetonról lehet elmondani. Don Pedro nemcsak mecénása volt a vérontás művészetének, hanem sajátkezűleg is gyakorolta. Mégpedig legnagyobb passzióval családi körben. Sógor, koma, nagybátya, unokaöcs kivégzése vagy kivégeztetése a legkedvesebb stúdiuma volt. De azért nem hanyagolta el a családi körön kívül állókat se, s mint nagyszívű ember, nem tett köztük különbséget se faj, se felekezet szerint. Nem nézte, keresztény püspöknek vágatja-e el a nyakát, vagy toledói zsidó kalmárt töret kerékbe, vagy éppen arab bankárt szállít Moham-med paradicsomába - őt csak az érdekelte, hogy mennyit örökölhét utána. Vendégjog, eskü, adott szó, akár az Istennek adta, akár szépasszonynak, nem kötötte. Hites feleségeit, egy portugál királylányt meg egy francia hercegisasszonyt, földalatti börtönbe záratta, szövetséget kötött az aragóni királlyal a cordovai emír ellen, és akkor megesküdött a bibliára, a cordovai emírrrel a granadai kalifa ellen, és akkor megesküdött a koránra, akkor aztán kezét fogott a kalifával, és együtt elverték a keresztény királyt is meg a cordovai pogányt is és, a kincseket szép barátságosan megfélezték, s építettek belőlük templomot Istennek is meg Allahnak is, amiért megsegítette őket. Egyszer meghívta vacsorára vagy harminc grandját, vigadott velük hajnalig, s mikor itt ültő helyükben elnyomta őket a mámor, valamennyinek elszedette a fejét, s mikor az egyik hóhér fáradtan kiejtette a kezéből a pallost, maga vette azt a kezébe, és megmutatta neki, milyen mestervágásokra alkalmas az ügyes ember kezében.

Most már aztán az az érdekes, hogy nincs az ezer spanyol király közt egy se, akit a népe úgy szeretett volna, mint ezt a vérengző, hitszegő, minden isteni és emberi törvényt feldöntögető zsarnokot. A többieket már mind elfelejtették, de órála még mindig mesélnek az andalúziai parasztok, a leoni szénégetők, a toledói vargák. S nem azt tudják róla, hogy milyen rémséges ember volt, hanem azt, hogy milyen jó ember volt. Szegények pártfogója, elesettek gyámolítója, tehetetlenek oltalmazója. A legnagyobb, a legerősebb dúvad, a vérfarkas, aki a többi ordast elmarta a nyájtól. Mutogatják a várát, ahol több volt a kincs, mint szegény ember csűrében a búza, de azt mind csak azért szedte ő el a nagyuraktól, hogy legyen mit szétosztania a rongyosok közt. Almodovar a neve a mórstíllú sasfészeknek a Guadalquivir partján, alig húsz kilométerre Córdobától. Most a Torralba herceg birtoka, aki korhűen restauráltatta kőcsipkés tornyait, felvonóhidját, patkóíves ablakait, márványkönyöklőit, keskeny lőréseit. Persze nem lakóhelyének, hanem világcsodájának, ahová még innen az íróasztaltól is visszafáj az ember szíve. Ha én abban egy holdas éjszakát tölthetnék, reggelre bizonyosan álmodóvári

herceg lenne belőlem. Még tán Maria de Padilla is kilépne valamelyik boltíves fülkéből, és interjút csinálhatnék vele erről a vad emberről, akiből csak ő tudott kezesbárányt csinálni.

(Ha már zárójelet tettem ennek a passzusnak az elejére, ebbe rekesztem be azt a csintalan történetet is, amit a kegyetlen Pedro szeretőjének a szépségéről följegyeztem. A mendemonda az ő nevéhez fűzi azt a divatot, ami itt-ott most is föléled még néha szép asszonyok tiszteletére. A sevillai Alcázarban ma is mutogatják még a Maria Padilla fürdőit, s azokban azt a fehér márványmedencét, amelyikben legjobban szerette magát megmártogatni. Ha aztán a zsarnoknak jó kedve volt, megengedte a bizalmas barátainak, hogy ezüstbillikomaikkal kimerítgethessék a szépasszony fürdővizét. Ez bizonyára nagy kitüntetés volt, de egyszer akadt egy grand, aki nem kért belőle.

- Hát te? - sötétedett el a király arca. - Te meg mered vetni az én kegyelmemet?

- Dehogy, uram - vágta ki magát a főúr -, csak azért nem élek vele, mert attól félek, nagy baj lesz abból, ha aztán a létől a pecsenyére is gusztust kapok.

A tirannus nagyot kacagott, hátra vágta az udvaroncot, és megengedte neki, hogy ezért az elmésségért kézcsókra járuljon Maria elé.)

Ennek a nyers kedélyességnek is nagy része van abban, hogy máig is tart a népszerűsége. A spanyolok nemigen ismertek kedélyes királyokat.

Egyszer egy toledói varga összeszólalkozott valami papi emberrel, aki a vita hevében úgy találta vakszemen ütni a mestert, hogy az belehalt a kérdésnek ilyen megoldásába. A varga fia panaszra ment a királyhoz, aki parancsot adott a toledói érseknek, hogy tegyen igazságot. Az érsek maga elé citálta a papot, és mivel bűnösnek találta, arra ítélte, hogy egy esztendeig ne mondhaszon misét. A varga fia azonban, most már maga is érdemes tagja a toledói csizmadiacéhnek, a talio alapjára helyezkedett, és a gyászév leteltével leszúrta a papot. Most aztán az érsek fordult panasszal Péterhez, aki meg is ígérte, hogy igazságos bíró lesz. Be is váltotta az ígéretét, lefogatta a vargát, és arra ítélte, hogy egy esztendeig ne csinálhaszon csizmát. Természetes, hogy a toledói vargák azóta is nagy tiszteletben tartják a kegyetlen Péter emlékezetét.

A penafióri halásszal való esete nem a büntetőjogba tartozik, hanem a családjogba, s így általánosabb érdekű. Egyszer fürdés közben majd belefulladt a Guadalbácarba, már fuldoklott, mikor a penafióri halász elkapta a hosszú haját, és behúzta a csónakjába.

Amikor a király magához tért, azt kérdezte a halásztól, hogy mit kíván az életmentésért. Nemességet-e, házat-e, telket-e, vagy szépasszony feleséget?

- Nemesnek ne tégy meg, uram - felelt a halász -, mert akkor nem tudhatom, mikor ütöd le a fejem. Gunyhóm van nekem olyan, hogy azt bizonyosan senki sem kívánja tőlem elvenni. A telekkel nem sokra mennék, mert ha búzával vetném be, a te katonáid aratnának, ha szőlővel ültetném be, a te katonáid szüretelnének rajta. Feleséggel se büntess engem, mert nem tartok a házamnál fizetett ellenséget. Hanem add ki törvénybe, hogy minden sevillai férj egy maravédit fizessen nekem, akit én egy esztendőn belül rajta kapok azon, hogy fél a feleségétől.

- Bolond vagy te, señor - nevetett a király -, de akinek esze nincs, annak a kovács se csinál. Legyen neked a te kívánságod szerint. Csak arra kérlek, hogy majd esztendő ilyenkoron gyere fel hozzám, és adj számot róla, hány maravédit hajtottál be Sevillában.

De fele se telt le az esztendőnek, mikor a halász beállított az Alcázarba. De csupa bársony a gúnyája, de selyem az öve, de arany kosárfüggők a fülében.

- Számot adni jöttem, uram. Még sok híja az esztendőnek, de legföljebb egy ember van még, aki le nem fizette az egy arany maravédit.

- Ugyan ne beszélj - kacagta el magát Pedro. - Tudtam ugyan, hogy sok ember fél a felesége papucsától Sevilleben, de azt mégse gondoltam volna, hogy csak egy bátor ember van a fővárosban. Mondd meg, kicsoda az, hátha én is tudom valami hasznát venni.

- Várjál, uram, majd eligazítom én azt is - legyintett a halász. - Nem panaszkodni jöttem én hozzád, hanem hálát adni. Gyönyörű lányt találtam a számodra, méltó arra, hogy tőled kapja az első csókot.

- Igazán? - ragyogott föl a király fekete szeme.

- Fehér, mint a Sierra Nevada, fekete mint az andalúziai mén sörénye - kiáltotta a halász neki-lelkesezve -, tüzes, mint a xeresi bor.

- Pszt - ugrott fel ijedten a rettenthetetlen Pedro -, halkabban beszélj, meg ne hallja az asszony a másik szobában.

A halász csakugyan halkabbra fogta a szót:

- Jól van, uram, hiszen csak azt akartam mondani, hogy fizesd csak le te is azt a maravédit, amivel már csak te magad voltál adósom Sevilleben.

*

Sok ember vére száradt a kegyetlen Pedro lelkén, de az neki mind nem volt elég. Legjobban szomjazta a testvéreét, a trastamorai Henrikét, aki hadat indított ellene. Úgy ugrott neki a montieli csatában, mint a tigris, de annak a töre gyorsabb volt, s átszúrta a tigrisszívet.

Egykorú emlékét megtaláltam a sevillai Alcázarban, annak a legszebb termében, a „követek csarnoka”-ban. Ennek a hatméteres arab ajtaján, amelynek nincs párja az Alhambrában sem, arab felírás mondja el, hogy azt toledói mesterek készítették a fenséges szultánnak, Don Pedrónak, Kasztília és Leon királyának parancsára...

S az Alcázar kertjéből kijövet, a kapuőr, mint minden rendes embernek, aki nem köpköd bele a tó vizébe, és nem szaggatja meg a futórózsákat, és nem akar aranyalmát lopni a narancsfákról, nekem is adott néhány jószagú narancslevelet:

- Emlékezz a Maria de Padilla kertjéből, uram.

Elvittem őket a katedrálisba, és letettem a nagyoltár alatt levő kripták két márványkoporsójára. Az egyikben Pedro fekszik, a kegyetlen, a fenséges szultán, a másikban Maria de Padilla, aki szép volt, szelíd volt és okos volt, és bizonyosan fehérre mosogatva tartotta azt a sok bűnnel bemocskolt királyi lelket az ítéletmondó Isten elé.

¿HABLA USTED CASTELLANO?

Ez azt teszi magyarul, hogy „beszél ön kasztíliaiul?”, de nem azt jelenti. Mikor az embertől ezt kérdezik Spanyolországban, akkor azt akarják tőle kitudni, hogy beszél-e spanyolul. Feleletül legjobb, ha vállat von az ember, mert az igent is jelent, meg nemet is. Egészen biztosat maga a született spanyol se felelhet. Castelar a legnagyobb spanyol szónok volt Madridban, de egy katalán csapszékben talán csak a kezével tudott volna egy ital bort kérni. Megint más spanyol nyelv az andalúziai, mint a galíciai, amely már a portugálhoz hajaz, a baszk pedig kikérné magának, ha az ő nyelvét spanyolnak mondaná valaki.

Hiszen van ez így másfelé is, s a magyar ember is gondolkodóba esik néha egy-egy különös képű magyar szón, hogy mi lakik abban. Például tájszótár nélkül ki meri vállalni, hogy Kolozsváron belekóstol a *jülep*-be, és Szilágysomlyón delektálja magát egy kis *juh fark*-kal? Holott a *jülep* csak málnaszörpöt jelent, a *juh fark* meg édes fehér szőlőt. Azon se szabad megbotránkozni, hogy akire Félegyházán azt mondják, nagy hazafi, azt ajánlatos messziről elkerülni, mert az garázda, kötekedő, részeges ember. Ez a tájnyelvi hazafiság, alighanem a régi világbeli követválasztások maradványa, amikor a kortesek győzték legjobban gégével a hazafias lelkesedést. Az se utolsó dolog, hogy Göcsejben kalempajsz-madár a mókus becsületes neve.

Elég az hozzá, hogy tájnyelvi kuriózumok minálunk is vannak, de azért a magyar ember mind megérti egymást. (Nono.) A spanyol dialektusok azonban szigorúan megőrizték az egyéni karakterüket, s valamennyien haragot tartanak a kasztíliaival, amelynek a nagy spanyol költők kiverekedtek az elsőséget mint irodalmi és hivatalos nyelvnek. Hát ez az osztályoskodás az ő belügyük, mink ne ártsuk bele magunkat, csak örüljünk neki, hogy nem az *éuskaró* nyelv lett az impérium, ahogy a baszkok nevezik a maguk idiómáját. Azt tartják róla, hogy a világ legrégebbi nyelve. Lehet benne valami. Ilyen ősi zamatú szavaik vannak: Guipúzcoa, Zauregui, Iparraguirri, Idiazábal, Gainchurisqueta. Hát ilyenekkel csak a babiloni torony építése előtt szórakozhattak az emberek. Hanem hasznos nyelv, az bizonyos, különösen ha az igazi spanyollal keveri az ember - itthon. Ha én elkiáltom magam, hogy Iparraguirrivoluntariamente! akkor rögtön keresztet vetnek a konyhán, és olyan hirtelen behozzák a teát, hogy már csak a citromért meg a rumért és a cukorért kell külön káromkodni.

Ami magát az idioma españolát illeti, azt én nagyon megszerettem. Valamennyi román nyelv közt a legbájosabb, mert csupa selypítés. A spanyolok mind úgy beszélnek, mint az unokám. Minden harmadik szavukban dupla *l* van, s azt *j*-nek kell ejteni. Tehát nem Szevilla, ahogy mink az iskolában tanuljuk, hanem Szevijja. Én úgy megszoktam, hogy mióta Spanyolországból haza kerültem, a késvillát is vijjának hívom. Aki a spanyolok közé készül, okosan teszi, ha előre gyakorolja magát benne.

Különben annak, aki konyít a franciához vagy az olaszhoz, elég könnyű beletanulni a spanyolba, ha komolyan ráveti magát. A latinnak is sok hasznát lehet venni, amelynek leányai közül tán a spanyol őrzött meg legtöbbet az anyai hagyatékból, persze hozzákeverve egy kis gótot meg tömérdek arabot. (A legszebb spanyol szavak az arabból valók. A városnevek, a folyónevek majd mind. A Manzanaresben is a neve a legszebb. Töve a manzana, az alma. Tehát annyi mint a magyar Almás.) Két magyar szót is bekebelezett: a kocsiból lett kocsét, meg a csákóból lett csakót.

Azaz hogy van a spanyolban több magyar szó is, csak vigyázva kell velük élni. Mert például a Panna is megvan, csak éppen hogy az spanyolul autóbalesetet jelent. Aminthogy a penecillo se

bicskát tesz, hanem zsemlyét, s az én becses nevem se apapát jelent ott, hanem szedret. (A latin morusból a spanyolban mora lett.) Boka tekintetében is indokolt az óvatosság, mert az szájat jelent, viszont az ajak spanyol neve labio, amit egy kicsit komáromiasan így kell kiejteni: lábjo. A vacsorát szénának hívják spanyolul - olykor nem is indokolatlanul -, a ceruza neve lápisz, a liga ott annyit tesz mint harisnyakötő, vétkezni pedig pekár, ami nem szép a spanyoloktól, mert Pekár Gyula írta róluk valamikor a legszebb magyar útleírást. Helybeli levélre odakint nem tanácsos azt írni, hogy loco, mert azt a címzett caballero nagy sértésnek veheti, tekintve, hogy bolondot jelent, és a levita ott nem tiszteletreméltó egyházi férfiú, hanem hosszú kabát. Ellenben a kurta spanyolul is korta, a nadrág pedig pantalones, de már a nadrágszíjnak egész külön neve van: cinturón, a nadrágtartónak szintén független neve pedig tirantes.

Nemcsak a nadrággarnitúrán lehet tapasztalni a spanyol nyelvnek azt a sajátságát, hogy nem kedveli az összetett szavakat, hanem külön-külön szava van az egymásból fejlődött fogalmakra. Például az asztal a latin mensából mesa, de már az asztalfiók cajon, az asztalos carpintero és az asztalosműhely ebanisteria. A cipő zapato, a cipőfűző cordon, a cipőgomboló abotonador, a cipőhúzó calzador, a subick pasta és a cipőpucoló limpiabotas. A dió nuez, de a diófa nogal, a dióhéj cascara és a diótörő partenueces. Az igéikkel is így figuráznak. Mi egyformán töltünk bort, puskát, időt. Spanyolul bort tölteni: echar, puskát tölteni: cargar, és időt tölteni: pasar. Nem hiszem, hogy volna még egy nép a világon, amely így pazarolná a szavakat - igaz, hogy mást már ők se pazarolhatnak szegények. Aquí esta el busilis! (Ez annyit tesz magyarul, hogy „éppen itt a bökkenő”.) Még az anyajegyet is egy fél hexameterrel fejezik ki: marca de nacimiento.

Idejegyzek néhány spanyol szót, amiken én nagyon jót mulattam, nem irigylem el őket másról. A bábu munyéka, a csapat tropa, a bakter sereno, a csapda trampa, a szafaládé choriszo, a bajusz bigótes. Az akasztófát horcának írják és orkának ejtik, akit odakívánunk, azt meg bribonnak hívják - az olasz birbone. Utasembernek nem árt az ilyent tudni, mindig jó, ha a keze ügyében vannak ezek a szavak.

Igaz, az asszonyt spanyolul mujerneк hívják (mucherneк ejtik), a nagyságos asszonyt szenyórának, a kisasszonyt szenyoritának, a kislányt ninyának, a nagylányt mucsácsának, a nénit tianak - ugyan az öregasszonyt, úgy néztem, már azok a furfanték se hívják semmineк se. (Ugyan erről majd külön beszéljünk, ha nem lesz zsindey a háztetőn.)

Hanem ezért mégiscsak az tetszik nekem legjobban, ahogy a krokodilust hívják a spanyolok. Ennek a förtelmes féregnek minden európai nyelvben ez a neve. A spanyolok még ezt is el tudták bájosítani: cocodrilónak mondják. Ennél szebb nevet csak Tera mama tudott neki adni, aki csirkekofa volt a Daru utcában, és mindig a kordondélossal akart bennünket bekapatni, ha a pulykáival incselkedtünk.

A spanyol ortográfiának is van egy különös érdekessége. Az, hogy a felkiáltójelet meg a kérdőjelet nemcsak a mondat végére teszi oda, hanem a mondat elejére is, de megfordítva. Van benne valami jellegzetes spanyol udvariasság. Legalább már a mondat elején is tudja magát mihez tartani az olvasó, s nem lepődik meg, ha a végén rákiáltanak:

¡Servidor de usté!

PALMARUM MADRIDBAN

Van annak vagy húsz esztendeje, mikor én a régészet elemi iskoláját kijártam a Torontál-megyei Csókán. Mester nélkül, a magam nyomorúságán tanulva, s körülbelül több kárt csinálva, mint hasznót. De hát mire a végére értem, mégiscsak belejöttem az ábécébe, és hazahordtam vagy nyolcezer darab encsembencsemet, csonttört, agancsszigonyt, kőbaltát, cserepet, csupa olyan holmit, ami megőrizte az ősember ötezer éves kezenyomát. (S ez nemcsak afféle szokásmondás. Van a csókai kincsek közt néhány darab kunyhótapasztás, amin mind az öt ujj hegyét rajta hagyta az ősepítész, ahogy a tenyerével rápacskolta a sarat a sövényfalra. A mi tájunkon körülbelül a legrégebb daktiloszkópiái lelet, amitől ma is megdobogtatja a férfiszívet a büszkeség. Tudniillik szemmel látható, hogy az ősepítész nem ember volt, hanem asszony, szép hosszú, keskeny ujjú. Az ember csak nézte, ahogy az asszony dolgozik, s ő legfőljebb az asszonyon hagyta rajta az ujjlenyomatát. Ha hibát talált a kész munkájában, azért, hogy mért olyan tökéletlen. Ha nem talált benne hibát, akkor meg azért, hogy mit tetteti magát öelőtte olyan tökéletesnek. Ilyen nagy legények voltunk mink, míg a paradicsomban tartott.)

Mármost találtam én a csókai celeculák közt smukkot is sokat. A legtöbbről tudom is, micsoda. Ökölnyi piros meg sárga agyagdarabok, azok szolgáltak rúzs gyanánt férjnek és feleségnek, mikor jóban voltak egymással; ha mélabúba estek, fejbe is vidíthatták egymást velük. Gránitból csiszolt lábperecek, amikbe belebújtatták a kislány lábacskaáját, aztán rajta is maradtak halálos holtáig, mert többet nem lehetett lehúzni őket, beléjük dagadt a láb, ami nagyon emelte akkoriban a női szépséget. Márványból való díszgombok, öreg csiperkegomba alakúak, ma már nemigen lehetne rekonstruálni a ruhát, amit valaha díszítettek. A legtöbb fejtörést azonban a hasított szarvasagancsból, vagy a széles bordacsontokból kőkéssel esztergályozott karikagyűrűk okozták, amiknek az alakja olyan, mint a fekvő nyolcasé, de vannak háromkarikájúak is köztük, tehát két meg három ujjat dugtak beléjük egyszerre, ahogy a boxer nevű technikai vívmányba szokás. Ezekben a cifraságokban nem az a nevezetes, hogy én nem tudom, mire valók voltak, hanem, hogy senki se tudja énnálam tudósabb, igazi régészek se. Megfordultak már ezek németek, angolok, franciák, oroszok kezén, csak úgy vonogatták a vállukat, mint én. Mindenki azt mondta, még eddig sehol a világon nem találtak ilyeneket, teljesen ismeretlenek az irodalomban. Egy kicsit bosszantott is már a dolog, különösen mostanában. Innen-onnan engem is hazahívnak, én is elmegyek ősnak a föld alá, a tudomány majd leltározza a hagyatékomat, s mivel az utódok nem fogják tudni, hogy én milyen ügyetlen ember voltam, még akkor is, ha csak kenyeret kellett vágni, föl teszik rólam, hogy ezeket a csontkarikákat én faragtam a bicskámmal figurás kedvemben.

Ezt a gondot aztán levette rólam a télen egy levelezőlap. Egy angol kollégám küldte Madridból, Gordon Childe, a British Museum ősrégésze. Nagy örömmel jelenti, hogy a spanyol nemzeti múzeumban megtalálta a csókai gyűrűk párját, valami barlangi leletben, a Pireneusokból.

Hát ez csak valami. Sokkal okosabbak ugyan nem leszünk tőle, de legalább izgulni még jobban lehet. Az unikumok mindig gyanúsak, s határozottan javukra válik, ha ketten vannak, s az egyiket a Tisza mentén találják, a másikat meg a Pireneusokban, egymástól irdatlan távolságban. Hát ezt mégiscsak jó volna megnézni. Ennek a kíváncsiságnak volt a legnagyobb része abban, hogy rászántam magam a spanyol útra.

*

Virágvasárnap értem Madridba, s az ott nagyon nagy ünnep. Ilyenkor szentelik meg a templomokban azokat a pálmaleveleket, amelyek aztán esztendeig száradnak a paloták erkélyein, mint a mi falusi házaink ablakában a barkák. Olyan keleti hangulata van ennek a napnak spanyol földön, mint amilyen kisüt a virágvasárnapra rendelt evangéliumi szakaszból.

...Felette számos nép pedig betéríté köntöseivel az utat; egyebek pedig ágakat vágának a fákról, és elhinték az útra; a seregek pedig, amelyek előzik és követik vala, kiáltanak, mondván: hozsanna Dávid fiának, áldott, ki az Úr nevében jő...

S amint a múzeumot keresve mentem levett kalappal a felette számos népek közt, a harangok zúgásában, a tömjénfüst libegő felhőiben, a virágszagú napsütésben, az eget kereső melódiákban, elfelejtettem a kőkori embert.

*

Nagy csönd van a madridi múzeum hatalmas palotája körül, s először nem is tudom, jó helyen járok-e. De mégis ez lesz az, mert az előcsarnokban katalógusokra borulva szundikál a portás. Aztán egy ajtó fölé ki van írva, hogy *No fumar!* No hiszen ennyi tisztességet magától is tud az ember. Már az utcán elhajítottam a szivaromat, s nyugodt lelkiismerettel lépek a néma terembe. Rettenetes köhögtető füstbe toppanok bele - itt valódi spanyol cigarettát szívok. Nem is egyen, hanem öten. Öt spanyol hadastyán sütkérezik a napos ablakfülkében az egyik kőkori szekrény előtt. Nem zavartatják magukat, és nem dugják a hátuk mögé a cigarettát. A *No fumar* csak illendőség okából van az ajtó fölé biggyesztve. Ha a többi európai múzeumokban ott van, hát itt is legyen ott.

Kérdezem, hogy hol találok valami múzeumi seňort. Nevetve mondják, hogy sehol se. Itt megszentelik a vasárnapot.

Egymagamban bolyongok végig vagy ötven termet. Se őr, se látogató sehol. Magyarázó táblák csak szórványosan, elporosodva, rossz kézírással, csak spanyol nyelven, ahogy ki tudom venni. Puritán egyszerűség mindenütt, csín és ízlés nem zavarja az embert sehol. A törött edények inkább drótozva, mint ragasztva. Ötven évvel ezelőtt ilyenek voltak a múzeumok a magyar vidéki gimnáziumokban is. Csak minálunk a kőbalták meg bronztükrük már akkor is rézdróttal voltak felfűzve a táblákra. A spanyolok előnyben részesítik a cukorspárgát. Valamelyik emeleti teremben odatotyog hozzám egy spanyol öreghonvéd. Sokáig nézi, hogy rajzolk és jegyzek. Lassanként megbarátkozik a szokatlan látvánnyal, és kérdez tőlem valamit. Annyit értek, hogy aranyról beszél és mutogat egy bezárt ajtót. Hogy akarok-e oda bemenni? Hát hogyne akarnék? Hiszen itt én is csak közönség vagyok, s engem is a bezárt ajtók izgatnak.

Káprázatos kincstömeget találom az ajtó mögött. Vagy tizenöt szekrény, tele színarany ékességekkel. Peru arany korongjai, amiket tán még Pizarro rabolt az inkáktól, gót királyok klenódiumai, arabok drágaságai, konkvisztádorok és inkvizítorok ereklyéi.

De én jobban szeretném a csókai csontgyűrűim látni. Lerajzolom őket a veteránnak, és mutatom az ujjamon is, mik ezek. Szánakozóan csóválja a fejét az aranyak csösze, és most már gyanakodva néz utánam. Csak megkeveredett ember lehet, aki avas csontot keres, mikor aranyakon nézheti ki a szemét.

Bevetődöm egy óriási terembe, ahol egymás hegyén-hátán kisebb-nagyobb istenszobrok százai hevernek. Amint jobban körülnézek, azt sejtem, itt valami istenkiállítás készül, talán a barcelonai és sevillai világkiállítással kapcsolatban. Kicsit bizarr, de nem tanulság nélkül való gondolat összegyűjteni minden isteneket, akiket a világ teremtése óta teremtett az ember a maga képére és hasonlatosságára. Valamikor a háború előtt angol folkloristák és vallás-

történészek is próbálkoztak már vele, de ez teljesebb gyűjteménynek ígérkezik. Külön vannak a meghalt és külön az élő istenek, faragva kőbe, fába, öntve ércbe, festve olajba. És nézik egymást szomorúan és hallgatagon, irigyen és szánakozva, és várják az időt, amikor majd jelzőtábla-koronát kapnak, s a Kozmopolisz vásárjában, villanykörték fényében tudós emberek bemutatják őket a profanum vulgusnak¹⁸:

- Hölgyeim és uraim, ez itt Dágon, a véres szájú, aki szüzek fehér húsával töltözött; ez Cserni Bog, a szlávok fekete istene, az éjszín lovakon járó; emez Donár, a mennydörgető. Itt van Triulárti, a háromfejű, amott Szaturnusz, a saját gyermekeit felfaló, s itt terpeszkedik Moloch, a tüzes gyomrú, akinek a szíriai forró éjszakák hallották vérfagyasztó bőgését. Ez itt Amon, a rézkígyó, ez Angekok, a halzsíros szájú eszkimóisten, itt van Akuramarda, a tűz istene, és emitt Ahriman, az éjszakáé. Ehol Krisna, akinek máglyáján elégetik magukat a hindu özvegyek, mellette Buddha, az önsanyargatással tisztelendő, Anubisz, a kutyafejű, és Apisz, a szent bika. Ez itt Ökolonkülü, akit fagyökérből farag és embervérrel fest pirosra a néger az Ukereve-tó partján, amaz meg a Huarcatlupoca, akit csak az élő embertestből kiszakított szívvel lehetett kedve szerint tisztelni. S ha piros, ha fekete, ha sárga, ha márvány, ha fagyökér: ez mind egy igaz isten volt a maga idejében, s mind elkárhoztatta azokat, akiknek más színű volt az istene...

Hogy mit gondol az a sok isten, amikor egymást látja, nem tudom. De úgy kell lenni, hogy az Isten, aki bizonyára van, mert minden népek megéreztek őt a maguk együgyűségében, az Isten, ha letekint az istenek panoptikumára, bánatosan elfordul képmásaitól, és elfödözi az ő szemeit. Mert csak a vértengert látja az istenek lábai körül, amit mind, mind emberek ontottak emberekből, mind, mind az ő nevében és az ő dicsőségére.

¹⁸ *profanum vulgus* - avatatlan tömeg

A VÉRZŐ ARÉNA

Beszéljünk erről is, ha muszáj. A magam jószántából egészen kifelejtettem volna a tauromachiát a beszámolómból. Semmi érzékem a vérben dolgozó ipar iránt, akár mészároslegény űzi, akár hadvezér. Van negyven esztendeje, mikor utoljára ébredtem fel arra, hogy disznót ölnek az udvarunkon, de még most is hallom a haldokló állat hörgését, és a hideg futkároz rajtam tőle. Tudom, hogy ez nem dicsekedni való dolog, nem is kérkedésképpen mondom, csak azt magyarázom vele, hogy mért akartam elsikkasztani a bikamészárlást.

De hát nem tehetek úgy, mintha nem láttam volna. Egyre-másra kapom a leveleket, hogy számoljak be a bikaviadalról is. Mit szólok hozzá? Olyan izgató-e az, mint amilyennek mondják, vagy olyan utálatos?

Hát elmondom, milyennek láttam Sevilleban az idei bikapremiert. Miattam ne legyen híja a spanyol dicsőségnek.

*

Az egészben csak egy szép volt: az andalúziai bika. Hazaárulás számba ne menjen, de sokkal szebb a magyar bikánál. Nem olyan nagy, hírül se olyan erős, méltóságban se vetekszik vele, de rendkívül elegáns. Ha mifelénk bikával találkozik az ember a hazatérő csordában, önkéntelenül is meglapul, és körülnéz, hogy lát-e alkalmas fedezéket közelebbi találkozás esetére. Azt hiszem, senkinek se jutott még eszébe, hogy de jó volna a bikát megsimogatni. Állatkerti oroszlánnál, tigrisnél támadhat ilyen gondolata az embernek, de a komor magyar bikával nem lehet enyelegethették senkinek. A gracilis mozgású, koromfekete spanyol bika kíváncsian magát az ember tenyerével. Azért bújik ilyen bőrből Jupiter is, mikor Agenor király lányát a hátára akarta csalogatni.

Az a bika, amit nagy trombitaharsogás közben elsőnek eresztettek be a sevillei arénába, olyan volt, amilyenek a tizenharmadik század gáláns festői festették az Európát elrabló isten-bikát. Négy-öt ugrással bent volt az óriás amfiteátrum közepén, s egy kicsit zavarodottan hordozta körül lehajtott fejét. Más is csak úgy tenne, ha huszonnégy óráig étlen-szomjan tartanak egy elsötétített hodályban, aztán kikergetnék a napra. A spanyolok, úgy mondják, ezt azért csinálják, hogy ettől is dühösebb legyen az állat. Ezt én nem hiszem, s nyilván a bika se hitte. Inkább ijednek látszott, mint dühösnek, s inkább elgyötörtnek, mint szilajnak. Tétovázva forgott ide-oda, mintha össze akarná számolni azt a tömérdek embert, aki körös-körül tapsol, vigyorog, vivázik, kendőt lobogtat az ő tiszteletére. Ebbe bizony bele kellett zavarodni a legműveltebb bikának is, hiszen a körülöttem ülő caballerók se tudták eldönteni, hogy hányan műélvezünk a cirkuszban. A toledói polgármester nyolcezerre becsülte a lelkesedők számát, de a sevillei alcalde presidente, ez olyan főpolgármesterféle úr, tizenötezerre tette.

Az előadás emberszereplői aztán hamar tudtára adták az állatnak, hogy nem matematikai műveletet várnak tőle. Neki itt csak egy feladata van: butának lenni, és a vörös kendőbe döfködni az ember helyett, aki azt meglobogtatja előtte. Ez az alapja az egész nemes heccnek. Ha a bika nem volna olyan szamar, akkor nem találták volna ki a *corrida de toros*-t. (Ez a spanyol hivatalos neve a nemzeti állatkínzásnak.)

A bika azonban elemében van - már ami az ostobaságot illeti. Ahány vörös kendőt lát, annyi-nak megy neki. Ötöt-hatot is lengetnek előtte egyszerre, először gyalogszerrel, azután gebe-hátról. Mert lónak már nemigen lehet mondani azokat a veterán caballosokat, amelyeknek leg-följebb az ád harcias jelleget, hogy a félszemük be van kötve. Néha beléjük akad a bika

szarva, s irtózatossá erejét akkor látni, mikor megemeli a lovat, s kiveti nyergéből a lovast. Azt az embert, aki először lát ilyent, kiveri a verejték, a műélvezetnek ez az első fázisa. De a szomszédjai felokosítják, hogy nem kell izgulni. Nemrégiben még kötelező volt a lóra, hogy belei kiomoljanak a becsület mezején, de ma már diadalmaskodott a humanizmus. Most már úgy körül van fászlizva, párnázva a ló, hogy legföljebb csak lába törhet és bordája recsenhet a köz kedvére. A lovas is olyan bőrpáncélokkal van körületteremtettéve, hogy őbenne se tehet kárt a jókívánság. Már tudniillik, az én jókívánságom, aki egyre azon sóhajtoztam, míg nyolctíz ember ott vitézkedett az egy bika körül:

- Csak már meggázolná valamelyik maskarát ez a bolond állat!

De hát hiába, a bika nem ésszel élő állat, s ha egy pillanatra felvillant is benne az értelem, s komolyan ráfogta a nyársait valamelyik bajvivóra, nem sokra ment velük. Vagy a palánk mögé ugrott a fenyegetett ember, vagy odaugrottak a kollégák a piros *capá*-val, s a bika megint annak ugrott neki az ember helyett.

Szemmel láthatóan fáradt volt már szegény állat a sok hiábavaló ugrálástól, reszkettek a bordái, és fénylett fekete hátán az izzadság. Le is csurrant a sárga homokra, és sötétpiros rózsákat nyitott rajta. Vér ömlött a sebekből a lovas emberek lándzsaszuronyai nyomán.

Most már elég kimerült volt a bika arra, hogy recsegő trombitaszó mellett a három törös ember vegye munkába. Három tarka ruhás legény ügyes, kecses lenge léptekkel körültáncolja a vérző állatot két-két fölpántlikázott, horgas végű törrel. Bikaviadalos anzikszokon leginkább ezt a jelenetet látni, s látványosságnak csakugyan ez a legkülönb. A spanyol mindig finom és mindig lovagias, a horgas gyilokkal nem orozva támadja meg a bikát, megvárja, míg szembe kerül vele, s csak akkor röpíti bele őket az állat nyakszirtjébe. A bika összerándul a fájdalomtól, bőrizmai megvonaglanak, mint mikor a bögölyt akarja lerázni magáról, de ezek az acélbögölyök annál mélyebbre fúródnak, minél fájdalmasabban rángatódzik. Rekedten elbőgi magát, céltalanul rohangat, a vörös rongyok lobognak körülötte, a banda valami pokoli marsot recseget, a tömeg ordít, „olé, olé”, s most a második törös ember igyekszik szembe kapni a bikát. Az állat megáll, előtte lábujjhegyen, előrenyújtott karokkal az ember, pár pillanatig mereven nézik egymást, s mire a bika döfne, belemar a második pár acélbögöly. A harmadik ember sokáig célóz, s mintha beszélne is az áldozathoz. Körülbelül ezt mondhatja neki:

- Haragudni, bika úr, haragudni. Könyörgöm, tessék már dühösködni egy kicsit, mert különben mindjárt meghajigál bennünket rothadt narancssal a mélyen tisztelt publikum!

A señorok és señorák csakugyan kezdenek elégedetlenkedni. Pfujoznak, és szemére hányják a bikának, hogy gyáva. Az állat mintha próbálná megemberelni magát. Fölkapja a fejét, csörgeti a hátán az ide-oda lengő keskeny töröket, fújja a tajtékot, a habcsomók összekeverednek a vérsávokkal, két első lábával kapálja a földet, de a lábai már remegnek. A vörös vásznak még egyre lobognak körülötte, de már merevülő szemből tükröződnek vissza. A bálvány, a matador már a haldokló állat nyakába döfi bele a kétélű kardot. A gyönyörű állat eldől, mint a tuskó, egyet-kettőt rúg magán, s már vontatják is kifelé a kisafás emberek. Legföljebb lelke lebeg még ott dicsősége színhelyén, s elégtétellel hallja, hogy megéljenzik a spanyolok. Halála után mondogatják róla, hogy mégiscsak derék bika volt.

Újabb tapsvihar, de ez már a második bikát köszönti. Egy korridán rendesen hatot áldoznak föl Hispania nagyobb dicsőségére. Én csak háromnak a halálra kínzását néztem végig. Az elsőnél szenvedtem, a másodiknál haragudtam, a harmadiknál unatkoztam. Tovább nem érdekelt se a bikaviadal, se a közönsége.

*

A vörös kendőt lengető gyalogos maskarák a *capeadorok*. A lovas hősök a *picadorok*. (Magyarul a pikások, a lándzsájukról.) A törös emberek a *banderillerók*, a pántlikás horgas tör a *banderilla*. (Némelyikbe exploziós anyag is van beforrasztva, amely az állat bőre alatt robban. Hogy még jobban megvadítsa, vagy még veszélytelenebbé kínozza.) Aki a gyilkosságot befejezi, az az espada, a kardjáról, vagy *matador*, szó szerint gyilkos, „az ölő”. Torreádor nincsen, az csak a *Carmen* magyar szövegében gílt.

A szakordításokkal, amelyekkel a nemzet kíséri és bírálja a harc menetét, nem szolgálhatok, mert azokat csak a szakember füle érti meg.

*

Vérző aréna legalább kétszáz van Spanyolországban. Mindnyájában van egy kis kápolna is. Ott kéri a viadorok a Szent Szűz segítségét, mielőtt a munkát megkezdénék, s ott tartózkodik a pap, hogy ha valakit végzetes üzemi baleset ér, azt elláthassa az utolsó kenettel. Mert a spanyolok nagyon vallásos emberek. Az elsőrendű matadorok pálma és babér helyett a leölt bika levágott fülét szokták megkapni kitüntetésül. Igen nagy és igen ritka kitüntetés. Volt már olyan jámbor és istenfélő matador, aki hálából, amiért az Isten megsegítette, a Szent Szűznek ajánlotta fel a bika fülét.

*

Hogy megszavaznám-e Magyarországra a bikaviadalt? Meg. De csak úgy, ha az arénában nem tizenkét ember viaskodnék egy bikával, hanem tizenkét bika egy emberrel. Az előtt az egy ember előtt én is megemelném a kalapot.

DON MOHABIM HÁROM VEJE

Háromszáz egynéhány esztendővel ezelőtt egy Don Mohabim nevezetű kikeresztelkedett mór kalmár volt Andalúzia leggazdagabb embere. Abból is látnivaló, milyen gazdag lehetett, hogy mikor a moriszkókat kikergették az országból, őrá törtek először kórót a törvénykező emberek. Ki volt adva az ordré, a sevillai alcaldénak, hogy legelőbb az ő talpára kössön útilaput.

Don Mohabim azonban nemcsak földi javakban dúskálkodott, hanem minden világi dolgokban is nagyon járatos férfiú volt. Az arabok mindig híres kuruzslók voltak, s az andalúziai kalmár a kincsein kívül valami különös orvosi titkot is örökölhett az őseitől. Úgy beszéltek, olyan csodálatos kenőcs van a birtokában, hogy akinek a markát azzal megkeni, az se hall, se lát többet, s olyan hullajtós lesz az esze, mint a kilyukadt mákfej. Mi volt igaz belőle, mi se, azt most már nehéz volna megállapítani - az bizonyos, hogy Don Mohabimnak sohase kézbesítették a kilakoltatási végzést.

Fajrokonait már rég világgá kergették a jámbor spanyolok, aki nem akart menni, azt kegyes énekszó mellett megsütögették, neki azonban haja szála se görbült. Ménesei, gulyái szaporodtak, csüreiben aranyduerókat lapátoltak, s ami ezüstocsú kicsorgott az utcára, azt ott hagyatta a szegényeknek.

Nem is lett volna semmi baj se, ha a spanyol gályák be nem hurcolnak az Újvilágból valami förtelmes nyavalyát, ami úgy ráijesztett a népekre, hogy még a csókolódzástól is elment a kedvük. Az orvosok kapkodtak fűhöz-fához, a nagy inkvizítor pedig fölment a királyhoz.

- Uram, én megmondom neked, mért haragszik ránk az Isten. Kapzsi szolgálid elvontak az igazságszolgáltatás elől egy átkozott eretneket. Látomás tudatta velem az éjszaka, hogy az ég haragját csak Don Mohabim tűzhalálával lehet megengesztelni.

A király hívatta miniszterét, Lerma herceget és tudatta vele a nagy inkvizítor jámbor óhaját. A herceg meghajtotta magát, gyors intézkedést ígért, pár nap múlva azonban zavart hajlongással állított be a királyhoz.

- Baj van, felség. Az utolsó moriszkónak nagyon magas protektora akadt. Álmomban megjelent egy nagy szakállú ősz, öreg ember...

A király közbenevetett.

- Ugyan ne beszéljen, herceg! Hát magának is megjelent? És mondja, mit felejtett magánál? Mert énnekem ezt a bőrzacskót hagyta itt, nézze, látott-e már ilyent?

Kifordította a zacskót, és a herceg káprázó szeme elé kapta a kezét. Gyémántmogyorók, zafírdiók, rubinból való gránátalmák szikráztak az asztalon.

- Az utolsó mór királyok elrejtett kincsei, amiket száz évig hiába kerestünk. Hát kívánhatok én magamnak igazhitűbb alattvalót ennél a moriszkónál? Nem vagyok bolond, hogy megsüssem a karbunkulustojó tyúkot. Közlje, kérem, a nagy inkvizítorral, hogy ha eretnek kell neki, keressen magának három izgága grandot, de ezt a becsületes arabot nem adjuk.

Így mentette meg Don Mohabimot a máglyától a király embersége, ami bizony elég elhamarkodott dolog volt. Az utolsó moriszkó nemcsak mint eretnek érdemelte volna meg a tűzhalált, hanem mint hazaáruló is. Akármilyen igaz kereszténynek játszotta meg magát a világ előtt, titokban a mohamedán szentekkel szűrte össze a leveit, és mindig azon törte a fejét, hogy az ő segítségükkel hogyan lehetne a spanyol földet visszajuttatni Allah impériuma alá. És addig főzte a taplót, hogy egyszer neki is megjelent álmában a nagy szakállú, ősz, öreg

ember, csakhogy persze ő mindjárt tudta róla, hogy az senki más, mint maga a próféta. Aminthogy az is volt, ami abból is megtetszik, hogy Allah üzenetét közölte a kalmárral.

- Édes fiam, csak terajta áll, hogy a Giralda erkélyéről megint müezzín énekelje a világba a szúrát. A szegény emberek úgyis mind téged szolgálnak, mindenféle mesterek és árusok neked fizetik a sarcot. Most már csak az van hátra, hogy a spanyol büszkeséget is megalázd. Mihelyt a spanyol vitézség, a spanyol költészet és a spanyol tudomány is beáll a te szolgálatodba, abban a percben elviszi az iblisz a gyaurokat, és megint mink leszünk az urak Gibraltártól Iránig.

- De hát hogy csinálhatnám én azt meg, uram, szegény tudatlan ember létemre? - fohászkodott a kalmár.

- Azért adta neked Allah a lányaidat, hogy az ő szemükkel hódítsd meg azt, amit a kincseiden meg nem vásárolhatsz - csattantotta össze a papucsát a próféta, és visszautazott a tubafa alá.

Három lánya volt Don Mohabimnak, az egyiket hívták Mirandolának, a másikat Sonorának, a harmadikat Consuelának. Ez volt a legkisebb, olyan, mint a hold ezüstsarlója; Sonora olyan félhold korú volt, Mirandola azonban már a valóságos teliholdnak felelt meg. Ő járt minden esthajnalon ezüstkorsóval a márványkútra, amit még az arabok hagytak ott a katedrális udvarán, s őt rajzolta ott körül a legtöbb széptevő, mint szenderpillék az oleandervirágot. Mind azon könyörgött, hogy vihesse haza a megmerített ezüstkorsót, de Mirandola mindenkinek csak azzal felelt, hogy vont egyet a gömbölyű vállán.

- Mit érnétek vele, ha a kapuig elkísérhetnétek? Azon ügyse engedne be benneteket az édesapám.

Egyszer azonban talált a lány olyan lovagot, akinek a csillagszóró szemétől lángba borult az arca.

- Jó uram, nehéz nekem ez a korsó, nem segítenél vinni? Majd meglátod, nem hagy jutalmazatlan az édesapám.

Don Mohabim csakugyan szívesen fogadta a lovagot. Megkínálta sörbettel a pálmafák alatt, s megkérdezte tőle, nem volna-e kedve egy kicsit körülnézni a kincsházában.

- Nem érdekel engem a kincsházad, uram - állt fel büszkén a lovag. - Guzman de Forgola az én nevem, kardforgatás a mesterségem, mint minden ősemé ezer esztendő óta. Mit szólsz hozzá, ha bevallom, hogy szeretem a lányodat?

- Azt mondom, Don Guzman, hogy jól teszed. Arra való a lány, hogy szeressék.

- Add őt nekem feleségül.

- Egy föltétel alatt. Csak úgy lehetsz ura a lányomnak, ha három esztendőre beszegődsz hozzám szolgának.

- Spanyol lovag csak királyokat szolgálhat - szegte fel a fejét gőgösen Don Guzman.

- Akkor énhozzám beállhatsz - simogatta a moriszkó nyugodtan a szakállát. - Az én nagyapám volt az utolsó granadai emír.

Don Guzman lehorgasztotta a fejét, megakadt a szeme a Mirandola piros papucsán, aztán a lelke is rajtaveszett. Elhajította a kardját, s lerántotta magáról a lovagruhát. Föl se vette három esztendeig, amikorra kitelt a szolgálata, s hazavitte a várába a szép Mirandolát.

Akkorra már Sonora járt a kútra az ezüstkorsóval, s ő is hamar megtalálta a maga szenderpilléjét. Hosszú hajú, lányképű fiú volt, alig mert ránézni a lányra, mikor odasúgta neki:

- Sonora, én meghalok érted.

- No, ne siesd úgy el a dolgot - mosolyodott el a lány -, kérdezd meg az apámtól, mit szól hozzá?

- Hol találom az apádat?

- Fogd a korsóm, gyere utánam.

Don Mohabim éppen a csalogányokat hallgatta a rózsaligetben, mikor a lányképű költő elébe állt.

- Uram, mondd meg nekem, bűn-e rózsát szeretni, meg a napot, a csillagokat meg a bülbül dalát?

- Nem hinném - mosolyodott el az öreg -, ezeket én is mind szeretem.

- Én pedig valamennyit egyszerre megtaláltam a te lányodban. Ha hozzám adod feleségül, gránátvirágokból vetek neki ágyat, és mantillának lehozom számára a szivárványt.

- Te alighanem költő vagy, ugye?

- Az vagyok, uram, Gonzales Riosnak hívnak, ismerheted hírből a nevemet, királynék szoktak az én madrigáljaimon elaludni.

- No azzal én nem nagyon dicsekednék a te helyedben - kötözködött tréfásan a kalmár, s előadta a költőnek a kikötést. Tessék három esztendeig az ő béresével egy sorban kaszálni, aztán madrigálozhatnak, amennyit akarnak.

A költő ránézett a lányra, akinek arcán nyíltak a rózsák, szeméből ragyogtak a csillagok, s aki éppen úgy félrebillentette a fejét, mint mikor a fülemüle lesi a fészkéből, hogy jön-e már a párja. Természetesen vállalta a háromesztendei béreskedést, s mikor kitelt az ideje, vitte is Sonorát a fülemülefészekbe, amit a jó Mohabim bélelt ki pehellyel.

Az esküvő után az ölébe vette a kalmár Consuelát, a legkisebb lányát, és azt mondta neki:

- Szemem fénye, kertem legszebb lilioma, az egyik nénédért megalázta magát előttem a spanyol vitézség, a másikért a spanyol költészet, teneked a spanyol tudományt kell szolgálommá tenned. De már a te esküvődet, Allah-uccse, nem a toledói érsek áldja meg, hanem Bagdadból hozatom el a nagy imámot, hogy dugja a szádba a mézes datolyát.

Nemhiába hogy Consuela volt a három lány közt a legszebb, szerencséje is akadt neki mindjárt az első kútra menéskor. Két hidalgó is kapott egyszerre a korsójáért, az egyik csupa selyem-bársony, arany lúdtollal a csúcsos barettja mellett, amiből a vak is láthatta, hogy írástudó ember; a másik egyszerű, fekete ruhát viselt, annak meg a puha fehér kezén látszott, hogy az is könnyű szerszámmal keresi a kenyerét, s nem nagyon töri magát a nehéz munkával. A vizeskorsóért se nagyon viaskodott, egészen odaengedte vetélytársának, beérte ő azzal is, hogy hazáig a lány kezét cirógathatta.

- Kik vagytok, mik vagytok? - vette őket szemügyre Don Mohabim.

A cifrább kérő rúgdatott előre.

- Az én nevem Juan Torilla, én vagyok őfelsége udvari csillagásza, s úgy olvastam ki a csillagokból, hogy a sors engemet szemelt ki e tökéletes ragyogású planéta kísérő csillagának.

Don Mohabim a szokott választ adta. Semmi kifogása a csillagász ellen, ha beszegődik hozzá három esztendőre csizmapucolónak.

- Vállalom, uram - felelte habozás nélkül a csillagász -, s fogadom, hogy még úgy sohase fénylett a csizmád, mintha én pucolom.

Az öreg eretnek boldogan dörzsölte össze a két tenyerét. Most már biztos, hogy megint müezzín fog kukorékolni a Giraldán. Csak már a próféta megint lelátogatna egy kis tereferére, hogy megüzenhetné tőle Allahnak a jó hírt! Nevetve paskolta meg a lánya arcát.

- Hát te, tuba galambom, vállalod-e?

A lány az apja szakálla alá bújt, és onnan pusmogott ki.

- Én úgy szeretném, apám, ha a másik seňort is megkérdeznéd.

Don Mohabim csak most vette észre a fekete ruhás fiataalt, aki egy márványoszlopnak támaszkodott.

- Ezt gondolod, lányom? Hiszen ő is hallotta a feltételt. Beszélj, seňor, van-e kedved hozzá?

- Szó sincs róla, Don Mohabim. És csak a lányod ura és szolgája leszek, de tetőled nem fogadok el parancsot.

- Hát te különb embernek tartod magad, mint a többi? - ráncolta össze a szemöldökét a kalmár.

- Különb is - suttogta a lány. - Ez az igazi spanyol férfi.

- Micsoda? - dühödött fel az apa. - Hát Don Guzmant meg Gonzalest, a költőt tán a gólya költötte?

- Mégpedig valami mór gólya - legyintett a fiatalember. - Az csak fattyú spanyol lehet, aki megalázkodással szerez asszonyt.

Don Mohabim reszketett az izgalomtól.

- Hát ha a fele vagyonom neked adom?

- Hát ha a spanyol koronával kínálnál, lennék-e érte cseléded csak egy napra is?

- Tudd meg, hogy az én ereimben régibb királyok vére folyik. Én a Boabdil unokája vagyok.

- Te meg tudd meg, hogy én meg annak a borbélynak az unokája vagyok, aki a Boabdil uraságot utoljára borotválta meg, mikor kiszaladt az országból.

- De hát ki vagy te tulajdonképpen, hogy ennyi gőg szorult beléd?

- Én Aeneas Parafucillo vagyok, a sevillai borbély.

Az utolsó moriszló kimeresztette a szemét, előrekapott mind a két kezével, alighanem a próféta köpönyegébe akart belekapaszkodni, aztán arcra bukott, és föl se kelt többet.

Így mentette meg a hazáját a sevillai borbély attól a szégyentől, amit az jelentene, ha most nem igazhitű keresztények köpködnének a Szent Ferdinánd szobra körül, hanem kutyahitű moszlimok. S a történelmi jelenet megérdemelte azt a nagy vásznat, amelyiken a barcelonai képtárban ma is látható a megbűnhődött eretnek, a világszép Consuela, a megszágyenült csillagász és a büszke borbély.

ÍROTT ÉS FARAGOTT KÉPEK

Az ám, ez is hátra van még. A képek és a szobrok föltekintése. Hiszen őértük szegődik be az ember spanyolnak, nem a vöröshagyma-rántottáért meg a dunsztolt sonkáért. Különösen, ha az embernek olyan híre van, hogy a becsületes mestersége szerint múzeumigazgató, akinek az impériuma alá néhány száz kép is tartozik. Hát akkor mégiscsak illendő megmutatni, hogy minket se a gólya költött, s tudunk mi disztinkválni nemcsak a lepényhal meg a majorannás pacal közt, hanem a művészetben is ki vagyunk tanulva. Amelyik szent olyan sovány, mintha éhséggel kínozták volna vértanúhalálra, az még az ántivilágból való. Amelyik Magdolna kövérkés, és nem nagyon van fölruházkodva a bűnbánatra, az reneszánsz. Amelyik még dundibb, és még kevesebb bűnbánatot tanúsít, az barokk. Amelyikről nem lehet tudni, hogy fiú-e, vagy lány, noha ruha is van rajta, az modern, a szép békacombú figurák pedig a jövő művészetét képviselik. (T. i. akkor már kisebb lesz a nehézkes erő, s az emberek nem tudnak lépni, csak ugrani.) Ez a minimuma annak a tapasztalatnak, amivel egy világlátott embernek haza kell térnie. Aki aztán még azt is tudja, Velázquez Diegónak hívták, mégpedig Diego de Silvának, az még többet tud, mint a bédekker, ahonnan ezt a nevezetes ténykörülményt tanulta. Mert a bédekker nem mondja meg, mi oka volt a legspanyolabb felségek udvari festőjének arra, hogy az apja neve helyett az anyját viselje. Persze, ő nem tudhatja, amit mi tudunk. A Diego de Silva magyarul Erdős Jakab. Persze, hogy ezzel a névvel sohasem kaphatott volna kamaráskulcsot a művész.

Mármost ha rendes útleíró volnék, ebbe a fejezetbe némi szorongással foghatna bele az olvasó. De nyugtasson meg mindenkit, hogy én nem vagyok műértő.

Jobb ilyesmit idejében bevallani, mint megvárni, míg a műértők rápirítanak az emberre, még ha kultuszminiszter is. Fogalmam sincs róla, ki most a spanyol kultuszminiszter, vagy hogy a diktatúra egyáltalában tart-e még ilyent, de pár esztendővel ezelőtt még volt ilyen tagja a spanyol kormánynak. Meier-Graefe, a legnagyobb német műértő tőle kért engedélyt a spanyol képtárak soron kívül való tanulmányozására, s öt percnyi beszélgetés után azt írta róla:

- Egyszerű, kedves úriember őexcellenciája. A művészethez ő se ért többet, mint amennyit minálunk ért egy kultuszminiszter.

Én azonban nem azért nem vagyok műértő, mert múzeumigazgató vagyok - tudok rá esetet, hogy ez a kettő nem inkompatibilis egymással. Nem a tudatlanságomban van a hiba, hanem a természetemben. A műértők tolvajnyelve és hitvitái iránt akkor se volna semmi fogékony-ságom, ha bankigazgató volnék, vagy szappangyáros. Akkor is inkább a magam szemének hinnék, mint a kalauzokénak. Nem azt mondom én, hogy a bédekker műértőjének nincs igaza, amikor megcsillagozza, sőt megkét- és -háromcsillagozza a kötelező művészi csodát, hogy „no te ember, itt aztán állj meg műélvezni!” Neki igaza lehet, s az is megeshet, hogy én is az ő igazát vallom, de majd csak a magam jószántából. Nekem odarakhatják a tejút minden csillagát, attól én el nem ámulok. Máskülönben nagyon szófogadó ember vagyok, de tetszésben, nemtetszésben nem hagyok magamnak parancsolni. Csak ott állok meg, ahol a kép vagy a szobor megállít, s csak azután nézek utána, kinek hívják azt a varázslót, akinek a hatalmába estem.

Nem kötözködés ez, könyörgöm, se nem a megismert igazság ellen való tusakodás, még csak nem is póz. Ez csak ragaszkodás ahhoz az esztétikához, amit gyerekkoromban tanultam a Daru utcában. Nem az a szép, ami szép: ami tetszik, az a szép. Egy kicsit hajaz ahhoz, ahogy Kant Immanuel definiálta a szépet, csak ő nem tudta ilyen világosan kifejezni magát. Nem is

csoda, mert sose járt a Daru utcában. Legalább az életrajzírói nem említik, se a Daru utcában nem maradt emléke - nem okoztak ott soha különösebb feltűnést az esernyőcsinálók.

Hiszen az is lehet, hogy az egyéni esztétikája néha megcsalja az embert, és bolondságot beszéltet vele. Megírtam már annak az átokházi öreg magyarnak az esetét, aki úgy meghatódott, mikor először látta Szegeden a víztornyot. Háromszor megkerülte, aztán levette a sapkáját, és megtörülte vele a szemét.

- Mindig hallottam, milyen szép szoboremléket állítottak ezek a városi népek Kossuth atyánknak, de szép is! Áldja meg az Isten, aki csinálta!

Hát persze, hogy ez műértők szemében nevetnivaló. De öreg atyámfiának mégiscsak ez volt a legnagyobb művészi élmény, amivel az életében találkozott. Úgy érezte, a városi népek eltalálták, mekkora szoboremlék dukál Kossuth atyánknak. S a szó köztünk maradjon, nem tudom, a szobornak szánt kő- és bronzkorszakok éreztették volna-e ezt vele. Pedig gondolom, minden műalkotás annyit ér, amennyit éreztetni tud az emberrel. Ez nem a legmodernebb felfogás, hanem a legősibb. S én ezzel szaladtam át a spanyol képtárakat.

Világhírű nagy képtára csak egy van Spanyolországnak, a madridi Prado. De tömérdek a magángyűjtemény, s nyilvános múzeum a legkisebb falusi templom is. Műtörténeti kincsekben a spanyolok a leggazdagabbak, mint ahogy mi vagyunk a legszegényebbek. Persze a tatár meg a török... Hát ami azt illeti, ezzel nemigen dicsekedhetjük le Ibériát. Neki tatár helyett, török helyett arabja volt, nem is egy-kétszáz esztendeig, hanem nyolc századon keresztül. Igaz, hogy az arab nem pusztító nép volt, hanem építő, de azért a megőrzés dicsősége mégiscsak a spanyolé. Ami szép volt, azt nem verte szét csak azért, mert az ellenség hagyta ott. Pártját fogta, megbecsülte, fönttartotta, ha római csinálta, ha zsidó, ha arab hódító. Legfeljebb módosított, szépített rajta a maga gusztusa szerint, ha nem mindig szerencsésen is. Minálunk csakúgy elpusztultak a kora kereszténység templomai, mint az Anjouk és a Hunyadiak építkezései vagy a félholdas mecsetek. Nem kell mindent a törökre fogni, akármilyen közel atyafi velünk. A legtöbbet mi magunk pusztítottunk, akár úgy, hogy csákányt fogtunk rá, akár úgy, hogy rábíztuk az időre, bánjon el vele, ahogy jólesik neki, minek már nekünk az az ócskaság? Ez a halhatatlan Mineka-család a legtörzsökösebb magyar nemzetség, amelynek több kitűnő tagját van szerencsém személyesen is ismerni. Ezek azok, akik még ma is bemeszeltetik a falusi templomok Árpád-kori freskóit. Ezek azok, akik leszedetik a középkori mennyezeteket, s még dicsekszenek is vele, hogy ők most renováltak. Ezek azok, akik az én múzeumomnak se tudják megbocsátani, hogy pár esztendővel ezelőtt, mikor a szegedi öregtemplomot lebontották, annak a tornyából kihámoztunk egy átmeneti stílusú kis kápolnát, amit valamelyik korai Árpád-királyunk építtetett a francia cisztercitákkal. Hiszen ha csak kihámoztuk volna és rászabadítottuk volna az alsóvárosi magyarokat, hogy most már az ezer esztendő emlékével megszentelt köveket hordják haza káposztasavanyításnál hasznosítható nyomatéknak, akkor mi nagyon derék emberek volnánk. De azzal, hogy restauráltattuk és megműemlékesítettük, teljesen kimutattuk a tökéletlenségünket. Nemcsak mink, helybeli tekintetes urak, hanem a műemlékek országos bizottsága is, aki Pesten lakik. Csupa méltóságos úr, mégisincs több eszük, mint nekünk.

...Eh, gyerünk vissza Spanyolországba, és törődjünk azzal, amiből élünk.

*

Körülbelül 3000 képe van a Pradónak, s azok közt 10 Raffael, 21 Van Dyck, 43 Tizian, 56 Tintoretto, 58 Ribera, 50 Murillo, 64 Velázquez... Mintha a Xaxa-barlangi lakatot mesélné az ember, és a csodalámpa kincseit számolná: 10 zsák karbunkulus, 50 zsák rubint, 100 zsák smaragd. Ez a koldusok országa mégiscsak egyik leggazdagabb országa a világnak.

Persze a drágaköveknek is változó a divatja. Húsz-huszonöt évvel ezelőtt a spanyol festészetnek Velázquez meg Murillo volt a Kohinoorja. A modern műértés hümmögve vonogatta vállát, és ha már szint kell vallani, hát ki is mondja, hogy egyik se gyémánt, legfeljebb mármaros. Murillo együgyű falusi piktor, édeskés Madonnái unalmasak, s a Purísima Concepción naiv giccs. Velázquez még rosszabbul járt, mert attól meg a naivságot is elvették mint enyhítő körülményt. A szerencsés udvari festő csak lelketlen technikus volt, fotográfus a fotográfia feltalálása előtt. Nem tudta megfogni a lelket, csak húst festett, meg brokátot, bársonyt, csipkegallért, aranyláncot. (Szeretném látni azt a festőt, aki lelket tudott volna festeni a brokátoknak és bársonyoknak abba a tömegébe, amit Fülöpnek neveztek. Hiszen ez még az Istennek se sikerült!) A lélekfestők, az egyedülvalók, a halhatatlanok: Greco meg Goya.

Hitviták, amelyek mindig újrakezdődnek, és mindig eldönthetetlenek maradnak, és amelyek tulajdonképpen csak arra valók, hogy a hitvitázók éljenek belőlük. Nem vagyok benne bizonyos, hogy használnak, de azt hiszem, nem is ártanak senkinek sem. Isten van, ha hiszünk benne, ha nem, és isteni dolgok is vannak, akár meg tudjuk őket látni, akár nem. Csak türelmetlennek nem szabad lenni, és a másik emberre azért acsarkodni, mert nem az én szememmel lát, hanem a magáéval. Nekem ugyan ez is olyan törvényem, amely csak engem kötelez. Ha kiások a föld alól valami buta kis cserépbabát, még érzek valamit abból az áhítatból, amivel azt ötezer évvel ezelőtt istennek tisztelte kőkorszakbeli őszám. Hát akkor mi jussom lett volna nekem felülről nézni azt a tömeget, amely végigsibongta a Prado labirintusát, de lélegzeni se mert Velázquez halott Krisztusa és Murillo Szeplőtelen fogantatása előtt? Én is meghajtottam a fejem, mert én is azt éreztem, amit ők: itt jelen van az Isten.

Nem volnék őszinte, ha nem vallanám be, hogy Greco is tudta ezt velem éreztetni, de nem olyan zavartalanul. Spiritualizmusában van valami nyugtalanító, s nyilván ez a legnagyobb értéke. Azt hiszem, egy kicsit bolond volt, nemcsak az ihlet szent örületében, ami minden igazi művésszel közös, hanem józanon is.

- Mi az értékesebb a festészetben? - kérdezte tőle egyszer egy spanyol kollégája, Pacheco, Velázquez apósa. - A rajz vagy a festés?

- A festés - felelte Greco, aminthogy Tizian tanítványa nem is mondhatott mást.

- Igen, de hát akkor hogy vagyunk Michelangelóval?

Greco legyintett:

- Michelangelo nagyszerű ember volt, de a festészetéről fogalma se volt.

Természetes, hogy Goyának is külön terme van a Pradóban, mégpedig díszterme, meg is laktam, de eredetiben csak úgy nem tudtam vele összehozni, mint reprodukciókban. Hallatlan termékenysége mellett is lustának érzi az ember. Mindennel mulattatta magát az oltárképtől a pornográfiáig, de mintha semmit se vett volna komolyan. Mindent meg tudott volna csinálni, de mindent unt. A csillagokig érő zseni volt, de azért csak arra valók voltak neki az összemarkolt csillagok, hogy leüljön velük pitykövezni a kocsin.

*

Rubens. Talán még Münchenben sincs belőle akkora tömeg, mint Madridban. Aki csak fotográfiákban látta eddig, és szeretni akarja ezután is, az behunyta szemmel menjen keresztül a termein. A rubensi asszonyok nem fehérek és pirosak, nem az élet rózsaszíne lüktet bennük, hanem a halottaskamrák sárgasága puffasztja őket.

*

Roelas. Klerikus volt Sevillában. Murillo előzője, a kisebbek közül való, de egy sevillai képét sohasem fogom elfelejteni: Szent András mártírhalálát. Ugyanaz a csőcselék feszíti keresztre, amelyik kint az utcán ténfereg. Ez a típus négyszáz év óta nem változott. Ahogy kiléptem a múzeumból, ugyanaz a bikafejű naplopó állított meg az Isten nevében, aki odabent a szentnek a lábát hozzákötözi a kereszthez.

Murillónak is van egy nevezetes képe: villanuovai Szent Tamás alamizsnát osztogat a szegényeknek. Az egyik szegény kőhöz pengeti az ezüstpénzt: nézi, hogy nem hamis-e. Ez is tradíció a spanyoloknál, háromszáz éve ragaszkodnak hozzá.

*

Akácok pergetik utolsó szirmaikat, szarkaláb és búzavirágcsokor a stációkő lábánál. Krisztus másodszor rogyik arcra a kereszt alatt. Falusi kontár festhette, nem is piktor, hanem ládapingáló asztalos, aki se vonalat húzni, se festéket keverni nem tudott. Nem festett, hanem meszelt. Mi teszi hát, hogy könnyes szemmel állok a stáció előtt, és nem tudom a könnyeim elállítani?

...Most veszem észre, hogy ez már nem spanyol jegyzet. Egy vízmenti kis város emléke keveredett a spanyol forgácsaim közé. A tanulsága idevaló. A művészi hatás mindig idegek kérdése.

SALAMON ZSIDÓ VISZONTAGSÁGAI

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer... Hopp, ha így kezdem ezt a fejezetet, akkor sose jutok be az Akadémiába. Márpedig ez nekem mindig ambícióm volt; azt hiszem, most már egészen jó úton vagyok felé. Mikor a madridi nemzeti könyvtárat megnéztem, a jogtudományi szakban találomra kihúztam a sorból egy disznóbőr kötéses, rézkapcsos régi salabaktert. Tulajdonképpen csak azt akartam megtudni, hogy Ibériában olyan kellemes penészszaguk van-e a halott könyveknek, mint mifelénk, s hogy a spanyol könyvskorpió olyan szimpatikus teremtetés-e, mint a mienk. De ahogy kinyitottam a könyvet, olyan érdekes dolgon akadt meg a szemem, hogy rögtön elfelejtettem, amit kerestem. Jogi dolgokhoz semmit se konyítok ugyan, de azt hiszem, a salabakterban talált ötszáz éves jogeset megismertetéséért nagy hálára kötelezem a jurisprudentiát. Nem mondom, hogy sose hallottam még ilyet, mert az *Ezeregyéjszaka*-ban is ilyenforma a jogszolgáltatás. De a madridi inkunabula nem meséskönyv, nagyon is komoly szakmunka. *Practica Judicialis* a címe, és Johannes Petrus de Ferrariis a szerzője, aki a XIV. századfordulóján jeles doktora volt a ferrarai egyetemnek. El lehet gondolni, ebben is milyen tudós ember lehetett, hogy Jean de Vingle érdemesnek tartotta kinyomatni a kéziratát Lugdunumban, 1494-ben, ékes gót betűkkel.

*

Abban az időben, mikor a spanyolok még össze voltak házasodva a mórokkal meg a zsidókkal, élt Madrid városában egy Salamon nevű becsületes kocsmáros. Természetesen minden kocsmáros becsületes ember volt már akkor is, de ez a Salamon különösen az volt. Tudniillik a Manzanaresban olyan kevés a víz, hogy azt sohase lehetett borkeresztelésre prédálni, a spanyol bornak meg már annyira bővében voltak, hogy kánikulában azzal mentették meg az érdemes folyót a kiszáradástól.

Hát ehhez a becsületes Salamonhoz beállított egyszer két nemes spanyol lovag. Ugyan nem is mentek be a csárdába, csak kifütyentették a csárdást.

- Hozzál ki nekünk egy serpenyőt, te zsidó.

Salamon kitüstenkedett a serpenyővel, abba a lovagok beleraktak hat megkopasztott foglyomadarat szalonnával, hagymával, mindenféle ízesítővel együtt, s azt mondták a hajlongó csárdásnak:

- Mink most kerülünk-fordulunk egyet, mire visszaérünk, akkorra megsütöd nekünk a foglyokat. De ha azt nem akarod, hogy szakálladnál fogva megmártogassunk a Manzanaresban, akkor gondod legyen rá, hogy se meg ne égjenek, se nyersen ne maradjanak; főképpen arra vigyázz, zsidó, hogy a hitetlen kezeddal hozzá ne érh a pecsenyénkhöz, és ne csipegeds róla a ropogós piros bőrét, mert akkor téged húzunk nyársra, és addig forgatunk rajta, míg ropogósra nem pirulsz.

Salamon a szívére tette mind a két kezét, aztán tüzet rakott; megsütötte a foglyokat, ahogy parancsolva volt, és kiállt az ajtóba, várva a vendégeit.

A két lovag helyett azonban Jusszuf toppant elébe, a madridi bíró.

- Micsoda drága jó szagot érzek én itt, te zsidó? - kérdezte nyájasan, ahogy a pecsenyegőz megcsapta az orrát.

- Én meg nem mondom, szidi - vont vállat Salamon. - Két gyaur bízta rám a pecsenyéjét, föltettem a tűzre, de hozzá se értem, mert az nekem meg van tiltva.

- Neked igen, de nekem nem - mosolygott a bíró, és megemelte a fedőt. - Allahra, ezt nekem meg kell kóstitnom!

- Ne tedd ezt, uram! - állt elébe a csárdás -, mert ez olyan pecsenye, hogy ha te eszed meg, az én fogam törik bele.

- Csak éppen ezt a szép piros bőrét hámozom le, ni - cuppogott kedvetlenül a bíró.

- De éppen azért húznak engem nyársba! - tördöste a kezét Salamon.

- No akkor meg már mindegy - nevetett az arab, és oda intette az egyik szerezsen fogdmegjét.

- Kapd föl ezt a serpenyőt, vidd haza, mire megterítenek, én is otthon leszek.

A másik szerezsen pedig odaültette a küszöbre, és azt mondta a halálra ijedt Salamonnak:

- Ne félj te semmit, az én emberem szeme láttára nem mernek veled semmi csintalanságot tenni a gyaurok. Legfőljebb fülön fognak, és bevádolnak nálam mint bírónál. Én pedig majd eligazítom a bajukat. Mondom, ne jajgass, a hajad szála se görbül, míg engem látsz.

- Jó, jó, uram - rázta a hideg Salamont -, de mi lesz velem addig, míg téged nem látlak? Mit mondjak a két mérges lovag úrnak?

- Mit mondj, mit mondj? - tűnődött el a bíró. - Hát csak annyit mondj, hogy a foglyok kirepültek a kéményen.

Azzal a bíró el is ment, a lovagok pedig megjöttek.

- No, zsidó, kész-e a pecsenyénk?

- Kész, nemes uraim, kész - görnyedt kétrét Salamon a szolgálatkészségtől, s csak akkor merevedett egyenesre, mikor a tűzhely felé fordult. Szólni se tudott a meglepetéstől, csak a karjaival legyezett, mint a szélmalom.

- Mi lelt, zsidó? - nézték csodálkozva a spanyolok.

Salamon merigetett a fejével a tűzhelyről a kéménybe, a kéményből a tűzhelyre.

- Még az előbb itt voltak. Elmentek, kirepültek.

- Kicsodák?

- A foglyok, nemes uraim. Elszálltak a kéményen keresztül. Izrael istene csodát tett.

A spanyolok nem voltak hajlandók hitelt adni olyan csodának, amit Izrael művelt. Kirántották spádéjukat, és compostellai Szent Jakabot hívták tanúul ahhoz a kegyes szándékukhoz, hogy fölnyársalják az átkozott zsidót.

A bíró szerezsenje beköhintett a küszöbről, és Salamonon erőt vett a bátorság.

- Igenis, nagy jó uraim, azonnal beleszaladok a kardotokba. Csak előbb kiszolgálom szíves engedelmetekkel ezt a fiút. A mi legkegyelmesebb urunknak, a fényes orcájú madridi bírónak a szolgálja.

A spanyolok meggondolták a dolgot, lemondtak a szemtanú előtt való zsidósütögetés örömről. Ahelyett rúgtak egyet a bűnösön.

- Előre, zsidó! Gyerünk csak a bíróhoz, kérdezzük meg, mit szól a csodádhoz.

Ahogy megindulnak hármában, valamelyik kutyaszorítóban szembe jön velük egy jókedvű számárhajcsár, tereli maga előtt a szamarát fütyörészve. Mármost a lovagok sarkantyú-pengésétől-e, a Salamon kaftánja lobogásától-e, megrökönyödik a számárka, és leheveredik az utca közepére. Könyörög neki a gazdája, paskolja tenyérrel, nevezi édes galambjának, döfködi

bottal, szidja ördögök nagyanyjának, a szamárka nem mozdul. Utoljára nekiállnak valamennyien, a hajcsár emeli az akaratos állat fejét, a két lovag emeli kétoldalt, Salamon ösztökéli a farkánál fogva, erre aztán föl is ugrik a jámbor, de a farka ott marad a Salamon kezében.

- A toledói Szűzre! - ordított versenyt a hajcsár a szamarával -, most meghalsz, zsidó! Csúffá teted Ókasztília legbüszkébb szamarát!

Mivel a furkóval hadonászó hajcsár csúnya nagy góliát ember volt, a kocsmáros pedig nyeszlett kis ember, illára vette a dolgot, és beszaladt az első nyitott kapun. Az pedig a mosé kapuja volt, Salamon esze nélkül szaladt föl a toronyba, futott vagy száz lépcsőt, ott megállt egy kicsit kipihenni magát. De mikor meghallotta, hogy a sarkában kopog a szamaras ember, nem följebb szaladt, hanem kiugrott az ablakon, a nyakába annak a derék csizmapucolónak, aki a templom sarkán üzte a mesterségét.

Salamon ilyenformán puhára esett, hanem a csizmapucoló beadta a kulcsot. Illetve letette a kezét egész életére, azaz hogy utolsó mozdulatával ráruházta fiára és örökösére. Annak azonban az volt az első dolga, hogy utána rugaszkodott az éghullajtotta csárdásnak, s most már négyen kergették a boldogtalant.

- Elébe! Utána! Fogjátok meg a tolvajt! A szamárfarkszaggatót! A gyilkost!

A sokféle gonoszság elkövetőjének pedig most már volt annyi esze, hogy nem fölfelé szaladt, hanem lefelé. Beugrott egy patiós udvarba, éppen egy kardcsiszárnak a karjába zuhant bele. Ez még nem lett volna baj, csak hogy a kardcsiszárnak a felesége is ott hűsölt a gránátbokrok alatt, az pedig éppen olyan ijedős állapotban volt, amilyenben akkor szoktak lenni az asszonyok, mikor gólyát várnak. Meg is ijedt szegény a zenebonától úgy, hogy nagyot sikoltott, és behunyta a szemét. Hát mikor kinyitotta, egy halott kisbaba feküdt a kötőjében - úgy látszik, a gólya is csak addig tudja az egyszeregyet, míg fél lábra áll, de röptében mindjárt elveszti a fejét.

Szerencsére a kardcsiszár nem volt olyan vérszomjas ember, mint ahogy a mestersége magával hozta volna. Nem vágta miszlikbe a gólyaijesztgetőt, csak magához szorította mind a két karjával.

- Tőlem nem szabadulsz, lator. Viszlek a bíróhoz, ő mondja meg, milyen kárpótlás jár nekem azért, hogy mikor tízévi házasság után végre fiam született volna, azt koporsóba fektethetem, bölcső helyett.

Vitték tehát Salamont a bíróhoz, most már öten, egyik mérgesebb ember, mint a másik. Az pedig már várta őket a nagy vánkosszékből a pálmafa alatt, amelyiknek a hegyiben a szerencsen guggolt a lombsátorban, kezében az üres serpenyővel.

- Csak okosan azzal a kis ésszel - tanította ki a bíró. - Mikor én azt kérdelem a két kutyahitű lovagtól, hogy mi panaszuk van, te akkor ejtsd ide a serpenyőt a lábam elé.

De mikor a sok panaszost meglátta a kádi az egy zsidó körül, neki is felvidult egy kicsit a homloka. Sejtán vigye a dolgát ennek a Salamon zsidónak, bizony ennyi farkasveremből nehéz lesz kihúzni. De hát azért csak megpróbálta.

- Mi panaszotok van, gyaur vitézek? - nézett komoran a lovagokra.

- Nekünk - kezdte nagy grandezzával az egyik -, nekünk...

Tovább azonban nem mondta, mert a rézserpenyő nagy csörömpöléssel hullott a fahegyből az asztal közepére. Szemmel láthatóan a Salamon zsidó serpenyője.

- Hm - nézett össze a két hidalgó -, ezt mintha csak az égből hajították volna le! Már most ha a serpenyő így röpül, pedig az nem is lelkes állat, akkor mégiscsak lehet abban valami igaz, hogy a foglyok elrepültek a tűzhelyről a kéményen keresztül. Nagy boszorkánymester lehet ez a zsidó, nem jó lesz ezzel kikezdeni, hanem inkább tanácsos lesz fordítani egyet a mantillán.

- Nekünk - kezdték újra még nagyobb grandezzaival -, nekünk semmi egyéb kívánságunk nem volt, mint uraságod fényes arcában gyönyörködni.

- No, azt megtehetitek - vigyorodott el a bíró -, beszéljen a többi panaszos.

- Rajtam a sor - lengette a hajcsár a tövéből kiszakított számárfarkat, és előadta a vele esett sérelmet.

- Nem értettem jól a dolgot - csóválta a fejét a bíró -, melyiktek húzta a számárnak a fejét?

- Azt én húztam, uram.

- Biztos ez?

- Hogyne volna biztos, hiszen még sugdostam is neki.

A bíró nagyot csapott az asztalra.

- Úgy, hát még sugdostál is neki? Látod, most magadra vallottál, ebszülte. Összebeszéltél a számárral, hogy bajba hozzátok ezt a jámbor zsidót. Csak nem akarod velem elhitetni, hogy ez a káposztatorzsából faragott nyápic ember a te segítségével nélkül csúffá tehetné volna a számáradat? Hanem te rántottál az állat fején akkorát, hogy a farka amannak a markába szakadt! Kenjétek meg csak a talpát egy kis mogyorófahajjal! Hát téged mi lelt, te subickolt nyelvű legény?

A csizmapucoló fia teljes hűséggel adta elő apja tragikus halálát. Ez már komoly ügy volt, előhozatta a bíró a koránt, és elkezdte vallatni a szúrákat. Sok idő telt bele, de csak meglegelte, amit keresett.

- Egy az Isten és Mohamed az ő prófétája! Neked igazad van, jó fiú, s jogod van apád haláláért a zsidó életét követelni. A zsidó üljön le a templom tövébe, arra a helyre, ahol az édesapád ült, te pedig eredj föl a toronyablakba, és úgy ugorj rá erre a jámbor férfiúra, hogy rögtön nyaka törjön. Meg vagy elégedve?

- Meg, uram - vakarta a fejét az ifjú csizmafényesítő. - Nagy a te bölcsességed, de most nem kérek belőle.

- Masallah! - bólintott a bíró, és intett a kardcsiszárnak. - Hát te mit hoztál, fiam?

A kardcsiszár azalatt nagy számvetést végzett magában. Ha a fia élve született volna, és megnőtt volna, akkor bizonyosan olyan vitéz ember lett volna, hogy lovaggá ütötték volna. Ha lovag lett volna, akkor bizonyosan az estramadurai herceg lányát vette volna el, azzal kapott volna egy palotát, abban megtette volna kapusnak az apját, s a donok és donnák minden kapunyitáskor aranyat ejtettek volna a kalapjába. Ezen az alapon aztán ezzel fejezte be a panaszát:

- Tízezer maravedivel kárpótoljon engem a zsidó azért, hogy őmiatta halva született a gyermekem.

- Hm - simogatta a bíró a szakállát -, nincs több gyereked?

- Nincs, uram. Attól félek, nem is lesz. Ezt is tíz esztendőre adta az ég.

- Hát neked hány gyereked van, zsidó? - fordult a bölcs bíró a vádlotthoz.

- Ojjé, szidi, ne is kérdezd, mert beszélni se jó róla - horgasztotta le a fejét Salamon. - Most fekszik az asszony a tizenkettedik gyerekkel.

- Dicsőség Allahnak - ragyogott fel a bíró képe, és barátságosan megveregette a kardcsiszár vállát. - Látod, fiam, nincs itt semmi hiba. Ez a jámbor zsidó nagyon jó családnevelő, s ha te kilenc hónapra hozzáadod a feleségedet, mire visszaveszed, megkapod a kárpótlást elvesztett fiadért, sőt úgy lehet, kettőt is kapsz egy helyett.

Hogy elfogadta-e a megítélt kárpótlást a csiszár, arról nem szól a ferrarai Johannes Petrus mester. De a középkori „jó bíró” portréja nélkül is tökéletes.

ETEL ÉS MÁS MAGYAROK

Árpádházi Szent Erzsébet legyen az első a más magyarok közt, akikkel odakint csavarogtomban találkoztam. Mégpedig nemcsak a Pradóban, ahol mindenki megáll előtte Murillo jóvoltából, hanem a barcelonai múzeumban is. Ott is találtam egy középkori szárnyasoltárt, amely a mi szent asszonyunk rózsacsodáját ábrázolja.

Elisabetha de Hungaria - mondja a katalógus. Körülbelül legrégibb külföldi képviselőnk, de azt hiszem, inkább a szentek országát képviselte a régi spanyolok szemében, mint a magyarokét. Hiszen előbb is jártak ott szittyá diplomaták, de azokat nem olyan fából faragták, hogy a kolbásznak rózsává változtatásáért instanciáztak volna Hadúrnál. Gondolom, Pauler Gyula valamelyik könyvében olvastam egyszer, hogy a honfoglalóknak egy lovas csapata egész a spanyol hegyekig elvíkendezett. Persze volt annyi eszköz, hogy nem maradtak ott kecskét legeltetni meg zöldhagymát enni édes tarhóval. El lehet képzelni, milyen képet vágott Taksony vezér követe és meghatalmazott minisztere, amikor először szagolt bele a „rothadt fazék”-ba. (Ezt teszi magyarul az olla potrida.)

- Hű, a nehézség cifrázza ki azt a nyugati kultúrát, amelyik ilyeneket tud kitalálni! Már akkor mégiscsak inkább visszamegyünk szalonnát sütni a Tisza mellé, igaz-e, édes egy komám, Üszübü?

Tudom, nem szép volt tőlem, de én azért nem dicsekedtem el vele odakint, hogy az Üszübü unokái közül való vagyok. Nagyon sok reménytelen magyarázattal járt volna a nyugati népek felvilágosítása.

A nizzai expresszen egy fürkébe sodródtunk valami holland néemberrel. Tizenöt éve kint él Batáviában, kormányzósági főtisztviselő az ura, s most hazaeresztette egy kicsit Európába. Ugyan nem most, hanem még a télen, egész esztendei szabadságot adott neki vagy magának, az már nem miránk tartozik. Elég az hozzá, hogy az asszony beérte háromhónapi gyüszméléssel, s ez már hazafelé való útja volt.

- Unalmas itt - mondta angolul -, és nagyon sok a piszkos ember.

Hát persze önáluk, Batáviában a dajákok sokkal tisztábbak, mert azok nem piszkolják be magukat ruhaviseléssel.

Így belekeveredvén az etnográfiaiba, megkérdeztük tőle, hogy minket miféle nációnak tart.

- Angolok - felelte gondolkodás nélkül.

- Nem.

- Németek, franciák? Olaszok?

Nem, nem, nem. Hát akkor mik lehetünk? Talán nem is európaiak vagyunk?

Mielőtt felfedezte volna bennünk honfitársait, a tiszteletreméltó dajákokat, megmondtuk neki, hogy magyarok vagyunk.

- Matiasi, matiasi? - csóválta a fejét. - Pedig olyan ismerős név.

Hirtelen nekividámított az arca. Nyomára jött. Még a cigarettát is kiejtette örömeiben a szájából.

- Á, Mata Hari? Igen?

Összenéztünk, hogy hármunk közül ki formázza legjobban a boldogult táncosnőt. Én, mint mindenbe belenyugvó ember, bólíntottam. Igenis, én vagyok a valóságos szép Mata Hari. Akit agyonlőttek, az csaló volt.

Két tüzes cimborám azonban nem hagyta a fajtánkat. A világ minden idiomáján elmondták a batáviai asszonynak, hogy mi az a „magyar”. Az csak a fejét csóválta. Soha életében nem hallotta még, hogy ilyen nép is van a világon.

- De Budapestnek csak hallotta hírét?

- Bodiafeszít? - görbítgette a száját.

Nem, ilyen városról se hallott soha. Hát térképen nem látta soha? Elnevette magát. Az ura, az igen. Annak a hivatalában van térkép, de ő még azt se nézte meg soha. Erre mifelénk talán olyan nagy tudósok az úrhölgyek?

Lerajzolták neki a sonkás papírra Európa térképét, és megjelölték rajta, hogy hol van az a Hungary. Azt mondta rá, hogy érdekes, és fesztelen ásitással honorálta a két jóember igyekezetét. Aztán felém bökött az aranyveretes zsebfésűjével. Föltűnt neki, hogy én is érdektelenül ásitottam.

- Hát az úr?

- Kalmuk vagyok - előztem meg a társaimat a felvilágosítással.

Vesztemre tettem. A batáviai nő addig könnyökölte okoskodott a földrajzban, de most felegyenesedett. Azt kérdezte tőlem, fekete vagy fehér kalmuk vagyok? S keresztény-e, vagy lámahitű, vagy éppen mohamedán?

Magyarul feleltem. Nem neki, hanem az útitársaimnak.

- Mondjátok meg neki, hogy most én vagyok a Dzsingisz kán, és nem tudok más nyelven, csak kalmukul. A vallásom pedig a sámánhit, és az nekem azt parancsolja, hogy idegen asszonyszemély elől takarjam el az arcomat.

Már akkor bele is csavargódtam az ablakfüggönybe, és félálomban hallgattam, amint az asszony magyarázta a társaimnak, milyen lovagias nemzet az a kalmuk nemzet. Aha, hát akkor mégiscsak atyafiak vagyunk!

Marseille-ben búcsúztunk nagy kézrázással. Tőlem azzal köszönte el magát a batáviai menyecske:

- Mekekuka!

Nem tudom, dajákul van-e, vagy kalmukul, azt se tudom, szépet jelent-e, vagy csúnyát, de én is rávigyorodtam, és tőlem telhető udvariassággal viszonyoztam a szeretetreméltóságát:

- Mekekuka az öregapád!

Nagyon jól eshetett neki, mert még az autóból is visszalengette a zsebkendőjét. Ettől a sikertől aztán vérszemet kaptam. Akárhonnan kérdezősködtek a nemzetségem felől, mindenütt kalmuknak mondtam, magam. A spanyolok nagy szemet meresztettek, bólíntottak, összesúgtak a hátam mögött, s határozottan úgy bántak velem, mintha az én nemzetemmel kötöttek volna barátsági szerződést. Az út végén nekem csak egy hamis ötpozetást kellett emlékül hazahoznom, míg a két társamnak tele volt velük a nadrágzsebe.

*

Azt már nem mondom, hogy a spanyolok nem ismernének bennünket. Tudnak rólunk annyit, amennyit mi tudunk őrölk. Sőt többet is tudnak rólunk, mint amennyi van.

A toledói vicinálison kivallattunk egy mesteremberféle caballerót, hallotta-e hírünket.

- Hogyne - mondta készségesen -, tanultam én azt az iskolában. Ausztria-Magyarország fővárosa Bécs, a Duna mellett.

Még azt is tudta, hogy mink is a Habsburgok koldusai vagyunk.

- Nono - mondtuk neki -, együtt koldusodtunk el.

Erről már nem sokat tudott. Kérdeztük tőle, hát újságot szokott olvasni?

- Dehogynem - húzta elő a kitlizsebből méltatlankodva az újságot. Annak a címe pedig volt *El Toreo*. Bikaviadali szakközlöny. Ott az a sportújság.

*

Ültünk a sevillai *cerveceriában*, és igyekeztünk magunkkal elhitetni, hogy a spanyol sört nem édesgyökérből főzik. Egyszer odaszól egy fiatalember a másik asztaltól:

- Úgy látszik, az urak is magyarok.

Mink meg azon csodálkoztunk el, hogy ő is magyar. Mintha ez valami borzasztó képtelenség volna.

- Hová való?

- Sevillai vagyok, kérem. Már nyolcadik esztendeje.

- Hát azelőtt?

- Azelőtt budapesti voltam.

- Mit csinál itt?

- Én kérem, futballmenedzser vagyok.

- Meg lehet abból élni?

- Tetszik tudni, ami iránt az ember hivatást érez. Tetszik tudni, engem az idealizmus vezérel. Én ezt a nemes fajt szeretném megmenteni a magasabb eszmetörekvéseknek a labdarúgás technikája által.

Hm, ez csakugyan magyar ember lesz. Hivatás, idealizmus, magasabb eszmetörekvés... Ez nyolc évvel ezelőtt még alighanem politikus volt otthon.

- Van-e sok magyar Spanyolországban?

- Nem éppen. Itt Sevillában tudtommal van még egy szabó, egy pincér meg még egy pincér, de az angol órákat ad.

- No akkor legalább mégsincsenek egyedül az idegenben. Sűrűn összejönnek?

- Igen, itt szoktunk összejönni veszekedni minden szombat este.

- Veszekedni?

- Tetszik tudni, világnézeti különbségek...

Persze, persze, hiszen magyarok.

Kérdezte, hogy meddig maradunk, mert járat magyar lapot, s ha holnap is idejövünk, szívesen elhozza a múlt heti számokat.

Köszöntük, de nem kértünk belőle. Mi újság lehetne otthon? Tetszik tudni, világnézeti különbségek...

Nekem jutott eszembe, hogy hátha van a magyar lapokban valami spanyol újság is, olyan, amiről itt mink nem tudunk.

- Mondja, nincs most valahol forradalom Spanyolországban?

- De igen. Véres zavargások Barcelonában. A pesti lapok írták.

- Melyik nap is volt az a violencia?

Utánaszámítottunk, és kiderült, hogy épp aznap voltunk Barcelonában. Csakugyan zavarásztak egy véres bikát az arénában.

*

Etellet is Sevilleben találkoztam, csak hogy nem tudtam, hogy ő az Etel. A Buen Gusto-ban szüreneztünk vermut mellett, és gusztáltuk a publikumot. A spanyol kávéházak meglehetősen szerény berendezésűek, és hamar elunja magát bennük az ember. Nincsenek újságok, nincsen zene, és a spanyol asszonyok se a kávéházba járnak flörtölni. Annál jobban megleve nedett a társaság, mikor az egyik ablakülésben egyszerre megjelent egy nő. Mégpedig elegáns nő, ahogy a szakértők megjegyezték. Hozzá még cigarettázott is, amiért Spanyolországban még mindig megbámulják a nőt.

- Idegen - mondták a szakértők. - Csak már erre fordítaná az arcát. A vágása jó.

Mintha csak meghallotta volna, mit kíván a magyar nemzet. Felénk fordult, és ránk mosolygott. Ezt is a szakértők mondták. Én magam ehhez nem értek. Én csak annyit tudok, hogy mi férfiak nagyon könnyen elhitetjük magunkkal az ilyesmit, és akkor mindig rántunk egyet a mellényünk alján.

- Barátom, ez francia kokott.

- Szó sincs róla. Német frajla.

- Akárki, de érti a dolgát.

Aztán bejött egy andalúziai kalapos torrero, és az egész terem annak az igézete alá került. Ritkán láttam még olyan szeretetreméltó nagy embert, mint ez a bikaölő. Azt hiszem, még Napóleon se tudott ennyire leereszkedni. A nőt teljesen elfelejtették még a szakértők is. Elmentét csak úgy nem vettük észre, mint mikor jött.

Másnap estefelé egyedül csavarogtam a Guadalquivir partján, Triana felé. Szép lapos, kerek kavicsok hevertek a parton, azokat az Isten is arra teremtette, hogy kipróbálja velük az ember, tud-e még „szőni”.

Körülnéztem, nem lát-e valaki, aztán vállat vontam. Hiszen úgyse ismer itt engem senki. Aztán kinek mi köze hozzá? A diktatúra szempontjából is jobb, ha kavicssal hajigálódznak az emberek, mintha bombát dobálnak.

- Plotty! - az első kavics nagyot csobbant, és elmerült a vízben. Hiába, gyakorlat teszi a művészt. A második kavics már pattant egyet a vízben. Az ötödik már úgy szökdécselt, mint egy házassodni készülő tücsök.

Lehajolok új kavicsot keresni, de cipő csikordul mögöttem. Megfordulok, hát a kávéházi dáma. Mosolyog rám a cudar, és jön egyenesen nekem.

- Kezit csókolom, tekintetős úr.

Nem vagyok nagyon könnyen elcsudálkozó ember, de most azt hiszem, leesett az állam. Hápogtam, mint a víztelen maradt hal.

- Engem tetszik?...

- Hát nem ismer mög a tekintetös úr? Én voltam az Etel a Fodor utcában. A kopáncsi tanyákrul szegődtem be a tekintetös úrékhoz.

- Nem én, fiam, nem emlékszem.

- Dehogynem, a szép Etel. Így teccöt hívni. Mindig azt mondta a tekintetös úr, hogy majd maga ad férjhez, ha megnövök.

- Az ám, de úgy nézem, nem várta meg, Etel fiam.

A festék alatt is vörös lett a haja tövéig.

- Nem löhetött, tekintetös úr. Ha ez volt rólam végezve.

- Hát mondja már, mi volt magáru végezve? Hiszen úgy látom, jól mén sora.

- Hiszön nem is panaszképpen mondom - turkálta a kavicsokat a napernyője végivel. - Hanem a tekintetös úrnak is nagyon mög teccöt változni. Majd mög nem üsmertem.

- De mégiscsak rám ismert.

- Tudja, mirül? Hogy így játszott a kavicsokkal. Úgy mögképzött előttem egyszerre, hogy kint tologatom Pannikát a Tisza-parton, a tekintetös úr mög hajigálja a kavicsot a víz szélén.

- No, az régen volt, Etel. Most már Pannikának a kisfia jobban tud szőni, mint én. Hanem nini, hogy is szólítsam én most magát Etel? Señorának, madámnak vagy minek?

Fáradtan elmosolyodott.

- Tudok én mindön nyelvet már régön.

- Az ám, látom, még a szegedi nyelvet se felejtette el.

- Magamba mindég magyarul beszélök. Mög imádkozni is mindég magyarul szoktam. Tudja, mikor mögléptem hazulról...

Hirtelen a cipőmre nézett, és összezsapta a kezét:

- Jézus Mária, de csúnyán van pucolva a tekintetös úr cipője!

Hát biz azzal nem lehetett volna díjat nyerni. A magam munkája volt. A spanyol szállodákban nemigen van cipőpucolás, ott mindenki az utcán szépitetti a cipőjét, én meg sose szerettem a közszereplést, hát inkább magam kentem rá a bokszt a cipőmön a spanyol sárra. Azt hiszem, a felsőbb bíróságok ezért leengednek néhány ezer évet a purgatóriumból.

- Ejnye, ejnye, Etel, hát maga még most is észreveszi az ilyent?

- Hát hogyne vönném? Hát nem azt mondta mindig a tekintetös úr, hogy még sose volt olyan cselédjük, aki olyan szépen pucolta volna a cipőjét, mint én?

Azzal kivette az ezüstretikülből a csipkés zsebkendőjét, lehajolt ott a vízparton, s olyan gyorsan ledörgölte a sarat a cipőm orráról, hogy mire megszégyelltem magam és össze akartam szidni, akkorra Etel már autóba ugrott, és a szemét törülgette a sáros zsebkendővel.

- Tisztölöm az otthonvalókat! - kiáltotta vissza a fordulótól. - Az édös szülémnek pedig tessék megmondani...

De nem mondhatom meg, mert nem is értettem, mit mondott, se azt nem tudom, hogy selymes szép Etelnek melyik tanyán sírdogál a rongyos szoknyás öreg szülője.

MI TETSZETT LEGJOBBAN?

Ezt nem én kérdezem, hanem az olvasó kérdezi éntőlem. Legalábbis fölteszem, hogy van, aki megkérdezi. Azt is elképzelem, hogy nem a legbarátságosabban kérdezi meg. Sőt azt is belátom, hogy nem is egészen ok nélkül barátságtalankodik.

- Hallja az úr! Fertály esztendejénél több, hogy hurcolász bennünket előre-hátra, nem ahogy mi szeretnénk, hanem ahogy az úrnak kedve tartja. Mutogatott nekünk templomokat és múzeumokat, halott királyokat és élő koldusokat, az Isten akárhová tegye őket. Etetett bennünket olajos laskával és tengeri gilisztával, csak éppen azt felejtette el, hogy tintillát meg manzanillát töltögessen hozzá. De nehogy most már eszébe jusson új fejezetet kezdeni a spanyol borokról, és abban megdicsérni a magyar borokat. Az úrtól kitelik, hogy a xeresit nem találja egyébre valónak, mint dézsába önteni a tanya végiben, és abban hűteni a homoki rizlinget. Hát ebből már elég volt. Hanem ha már mindenbe bele tetszett kötözködni és mindent lebecsmérelni, most már tessék megmondani azt is, hogy ugyan talált-e odakint valamit, ami tetszett? És volt-e valami, amiről azt gondolja, hogy arra minden magyar ember azt mondaná, hogy ez már döfi, ezt nagy kár lett volna nem látni? Erre feleljen az úr, ha tud, aztán hurcolkodjon szépen haza a narancsfák alól az akácfák alá, és a donok és señorok helyett üljön karikába a maga fajtájú Péterekkel, Andrásokkal és egyéb halljakendtekkel!

Nono, hiszen nem olyan nagyon szakadtam én el az otthontól, ha hetedhét ország ellen oda csavarogtam is. Csak egy kicsit meg kell vakarni a donjaimat és señorjaimat, s mindjárt kibújik belőlük a szittyá. Éppen az a bajom, ha egy kicsit kinézek szellődzködni a világba, hogy göröngyömhöz vagyok növe, mint a földibéka.

Például a barcelonai Umbráculóban láttam a legelegánsabb és a legkecsesebb pálmafajokat, amiket a teremtés kigondolt: a Latania borbonicát meg a Kentia Forsterianát. Nem is egészen tudatlan szemmel néztem őket, hiszen valamikor botanikusnak is készültem, ma is tartom a barátságot mindenféle füvel-fával, és a pálmák királyait a tőlem telhető legmélyebb hódolattal üdvözöltem. Ma is látom őket, de csak úgy, mint letörpített ábrát, valami magárjegyzékben. Amire azt mondja az ember, hogy „ejnye, de szép lehet ez”, aztán lapoz tovább. Ellenben van minekünk itthon egy kis telisárga parasztvirágunk, a calendula. Ez a tudományos neve, a kertészek is ennek nevezik. A hivatalos magyar neve esőjóslo peremér volna, de sohase hallottam, hogy valaki így hívta volna. Ezt a nevet azért adták neki, mert ha esőt érez, előveszi az esernyőjét, és a feje fölé tartja. Tudniillik a peremén levő szirmokat rácsukja a középső kis virágcsövekre, hogy el ne ázzon a virágporuk. Majdnem olyan megbízható időjós, mint a meteorológiai intézet. Amellett hogy ilyen nagy tudós, az intelligenciája is rendkívüli. Nemcsak a születendő gyermekeit védi, hanem a világra hozott gyermekei sorsáról is gondoskodik. Olyan formára neveli a magjait, hogy a veréb azokat helyes kis kukacoknak nézi, mégpedig pirított kukacoknak, amik már nem igényelnek semmi további eljárást, lehet őket enni tálalás nélkül. A veréb tehát csőrébe kapja a kemény magot, elrepül vele hetedhét líciumbokor ellen, ott megpróbálja lenyelni, s csak akkor jön rá, hogy be van csapva, nem csemegekukacot cipelt idáig, hanem emészthetetlen kökemény virágmagot, amit erre mérgesen ki is köp. Ott aztán a kis virágmag lebújik a földbe, s amikor megint előbújik, akkor már takaros kis palánta, három lépés körzetben egyes-egymagában úgy, hogy se a napot, se a harmatot nem irigylük el előle a testvérei. Éppen ezért eszelte ki a peremérvirág, hogy lóvá teszi a verebet, és ingyen szállítatja vele a csemetéit.

Mármost minálunk ezt a furfangos kis virágot semminek se hívják, noha van még egy harmadik neve is: körömke. Tudniillik, az érett magja, ami úgy elbolondítja a verebet, a magyar

parasztot a kutya körmére emlékezteti. Legalább én így tanultam az édesapámtól, akinek ez volt a legkedvesebb virága, noha édesanyám mindig pörölte érte szegényt, hogy mit lehet azon szeretni, és hogy nem restelli komoly ember léteére bicskával porhanyítani a földjét, és tékozolni rá a messzi kút vizét, amit csak a paprika, a paradicsom, a sárgarépa és a növénytársadalom más hasznos tagjai számára teremtett a jó Isten? Mint elsüllyedt világ hangszavát hallom nyári napszálltakon ma is ezeket az évődéseket, amik csak akkor értek véget, mikor apámat az Isten beszólította az ő kertészetébe. Kis parasztkertünkben sohase virágzottak olyan teljeset a körömkék, mint akkor, és édesanyám azokból kötött neki könnyharmatos csokrot a hosszú útra. Odatette a jobb kezébe, és rászoritotta a halott ujjakat, noha megbotránkoztak a szomszéd-asszonyok, s a bátrabbak hangosan is hibáztatták ezt az eretnokséget.

- Panna, Panna - csóválták a reszketős fejüket -, még ilyet senki se hallott az utcában. Olvasó való az öreg keresztény halott kezébe, nem virág.

- Viszi az olvasót is. Odakészítettem a zsebibe a Kossuth-bankóval együtt. De már a keziben csak a kedves virágját hadd vigye. Arrul hadd ismerjen rá az Úristen az én édes uramra.

Hát nekem ez volt a legszebb Spanyolországban. Hogy ott ilyen nagy a becsülete az apám virágjának. Minden parkban azzal van beszélve a virágágyak széle. A királyi palota ablakaiban, *azulejos* teraszokon, szökőkutas patiók márványvödreiben mindenütt ott vidámkodik a *musesz*. Ez a spanyol neve a körömkének, nem nyugodtam addig, míg olyan embert nem találtam, aki ezt is meg tudta mondani. Persze ott is húsz embert kellett megállítanom, míg fogtam egyet, aki tudta, mi az a sárga ízé. Már hogy aztán annak hívják-e, vagy se, az a virágnak is mindegy, meg nekem is, fő az illúzió.

Persze nem mindenkinek, mert hála Istennek, énnálam realisabb magyarok is vannak a világon. Éppen azok vezettek engem rá, hogy mi az a *cosa espana*, amelyikre minden magyar ember azt mondja, hogy de már azért érdemes ilyen nagy utat megtenni.

Éppen akkoriban tanyáztam Sevillában, mikor ott kongresszusoztak harmadfél világrész közigazgatásának oszlopai. Annyiban én is tagja voltam a kongresszusnak, hogy én se mentem el az üléseire, inkább a fehér asztalnál kerestem az összeköttetést a közigazgatással. Már tudniillik azokkal az itthonról való jóbarátokkal, akik a magyar közigazgatást képviselték, ki itt, ki ott, mindenki a temperamentuma szerint.

Leginkább egy csöndes kis sörházban találkoztunk a Calle de la Campaňán. Egyszer, Toledóból érkezve, éppen akkor toppantam be a társaságba, mikor arról disputáltak, hogy kinek mi tetszett addig legjobban spanyol földön. Persze nyolcan kilencfelé vélekedtek, én aztán beálltam kilencediknek a tizedik véleménynyel.

- Hallgassátok meg, urak, mit találtam a toledói városháza lépcsőfölgjárójánál márvány táblába vésve:

*Nobles discretos varones
Que gobernais á Toledo...*

azazhogy inkább áthevenyészem magyarra:

*Nemes és bölcs uraságok,
Kikre bízva szép Toledónk,
E lépcsőkön kint hagyjátok
Önzéstek és pártosságtok:
„Az igazság a mi krédónk”.*

*Minden szépnek karkitártan,
Csak a közjót nézni bátran:
Pilléreknek tett meg Isten,
Tartsátok a törvényt itten,
Mint a szikla oly szilárdan!*

- Látjátok, feleim, ilyen a spanyol közigazgatás. Ezt érdemes volna hazavinni, s otthon is márványba vésetni.

Nem szavazták meg az indítványomat. Azt mondták, a kongresszus a modern közigazgatáshoz van címezve, ez a vers pedig nem egészen látszik modernnek.

- Hiszen nem is az. Lehet már vagy háromszáz esztendő az ayuntamiento falában.

- Szóval háromszáz esztendővel ezelőtt volt ilyen a spanyol közigazgatás. Mikor még spanyol-csizmában járt az igazság. Már azt nem csempészünk haza.

- Nem tudom én - mosolyodott el az egyik vidéki polgármester. - Tudjátok-e, mit láttam az előbb a Calle de las Sierpesen egy cipősbolt kirakatában? Valódi magyar csizmát.

- Ugyan ne beszélj! - hitetlenkedtünk. - Mit tudnának ezek a nyavalyások a csizmához? Hiszen láthatod, hogy még a katonák is szalmaszandált hordanak.

- Hát én azt már nem tudom, hogy mire való nekik a csizma. Lehet, hogy a királyuk abban jár úrnapiján, máskor meg a tiszta szobában tartja szögön. De szavamra mondom, hogy igazi magyar csizma, olyan jóízűt néztem rajta, alig tudtam otthagyni.

Egy kicsit irigyen néztük a szerencsés embert, aki magyar csizmát látott a sevillai nagyutcán, és rajtaestünk, hogy vezessen el oda minket is. Az nem igazság, hogy mink ebből a műélvezetből ki legyünk zárva, és csak a Giraldával meg az Alcázzal érnünk be.

A Calle de las Sierpes a mindenütt nyüzsgő Sevillának is a legforgalmasabb utcája. Most meg dél felé járt az idő, egymás hegyin-hátán az ember, öt lépéssel tettünk meg egyet, azt se mindig a magunk lábán.

- Ott van ni! - mutatta csizmafölfedező barátunk José Garrido suszterboltját. - De nézzétek csak, alighanem valami szerencsétlenség történt, nagyon megtorlódott ott a tömeg.

Meg ám, mert szirtekbe ütközött az emberfolyam. Nemcsak a mi barátunk fedezte föl a csizmát, hanem más jó szemű honfitársak is. S csodálták olyan szilárd elhatározással, hogy elakadt benne az utcai élet.

- Gyertek, gyertek, emberek, mi van itt! - integettek büszkén, amikor megláttak bennünket. - Magyar csizma! Még pitykéje is van!

Mit részletezzem a műremek szépségeit? Volt annak nemcsak pitykéje, hanem még struflija is.

Az aznap estének ez volt a szenzációja. Addig ha két magyar találkozott, ilyeneket kérdezett egymástól: No, mit szólsz az Alhambrához? Voltál-e már a Herkules oszlopainál? Elmégy-e Gibraltárba? Mikor mégy ki Escoriálba? Hogy ízlik a spanyol bor? Láttad-e a narancsvagonokat? Most nem lehetett egyéb kérdést hallani, csak ezt:

- Láttad a csizmát?

Hát persze, hogy mindenki látta, és mindenkinek tetszett. El is határoztam, hogy ezt a nevezetes csizmát hazahozom spanyol emléknek, és beteszem a múzeumba, azzal a fölírással, hogy ez látta a magyarok egyetértését, tehát ezt még nagyobb tisztelettel nézze a jövő nemzedéke, mint elrongyolt lobogóinkat.

Csakhogy mire utat verekedtem magamnak a csizmadiaboltig, akkorára már megelőzött valamelyik honfitársam. Lehet, hogy azóta vitrinben mutogatják valahol a bőrből való szimbólumot.

Hiszen, ha mink itthon úgy megbecsülnénk a magunkét, mint ahogy odakint nekiörülünk!

LEVÉL EGY KIBUJDOSOTT KIRÁLY UTÁN

¡Sire!

Annyit még tudok a spanyol helyesírás illetanából, hogy a fölkiáltójelet a megszólítás elé is oda kell tenni, de fordítva; azonban azt már elfelejtettem, hogy a hispánok nyelvén miképpen kell szólítani a felséges urakat, különösen mikor azok is meg vannak fordítva. De ügyetlenségemet talán kimenti a jószándék s maga az a tény, hogy én ezt a hódolatteljes levelet Felséged hedsrájának első huszonnégy órájában intéztem Önhöz. Úgy tudom, a bukott királyokat nem szokás azon frissében részvétnyilatkozatokkal vigasztalni, még az aktív kollégák részéről sem, meg szokás várni, míg tisztázódik a helyzet. Engem azonban nem köt se a diplomáciai illendőség, se a diplomáciai okosság, s nem félek attól, hogy a spanyol reszpublikától démarsot kapok. Kimondom fenntartás nélkül, hogy nagyra becsülöm Felségedet, és őszintén sajnálom, hogy ilyen kellemetlenségbe keverték az excellenzái és a generálisai, akik, tartok tőle, elsőek lesznek letenni az esküt a köztársasági elnök kezébe, s talán tiszteletlen nyilatkozatokat is tesznek Felségedről.

Felség, én mesterségemnél fogva mint rég elomlott idők kutatója és ódon könyvek forgatója, többet foglalkozom halott királyokkal, mint élőkkel, s bevallom, szívesebben is, mert azok jobban érdekelnek. Az élő királyokkal szemben nemigen megyek messzebb a köteles tiszteletnél. Ön azonban kivétel volt. Önt határozottan megszerettem, mégpedig akkor, mikor Ön a munkakirály epithetont választotta magának. Ezeren is felül lehetnek az ön elődei, az aragóniai, asztúriai, katalóniai, kasztíliai Sanchók, Pedrók, Jakabok, Ferdinándok és Alfonzók, de még olyan nem volt, aki a munkáról kívánta volna magát elneveztetni. Önnek volt őse, aki olyan csizmákat akart kieszelni, amilyeneket még nem hordott emberfia; volt aki szerelmi szakértő, még ennél is több, lószakértő gyanánt örökítődött meg hona évkönyveiben; volt, aki törvényt hozatott arról, hogy a király lova és ágyasa egyformán szent, és halálbüntetés terhével tilalmas más számára még a király halála után is. (Ó, milyen szép idők voltak, mikor a népek nyugalma és a világ rendje érdekében ellentmondás nélkül lehetett ilyen törvényeket hozni!) És végre volt olyan spanyol király is, aki felbőszülván az ügyetlen hóhérra, kikapta a kezéből a pallost, és saját fölkent kezével mutatta meg neki, milyen a tökéletes hóhérmunka.

Mennyi lábnyom, amibe lépni, mennyi példa, amit követni lehetett volna! Felséged azonban új utakat próbált, úgy viselte magát, mintha csak olyan ember volna, mint a többi. Szerelmes volt a tulajdon feleségébe, úgy, hogy az egész világ beszélt róla, s mikor már nem erről beszélt a világ, akkor is ízléssel, diszkréten osztotta meg más nővel a civillista és az uralkodás gondjait. Gyermekait saját maga vezette le sétálni az utcára, és leült velük horgászni a Manzanares partján. Felséged nem szégyellte kimondani, hogy csak illendőségből lövi le az udvari vadászatokra bedresszírozott őzikéket, de egyébként szívből utál minden vérontást. Sőt, odáig kegyeskedett elmenni, hogy meghívta a madridi újságírókat ebédre, legmagasabb asztalához, és azt mondta nekik, hogy munkakirály óhajt lenni. Felséged talán el is felejtette már ezt, de mink, tisztelt újságírók nem; mert mink akkoriban eksztatikus vezércikkekben raktuk hódolatunk adóját a kor színvonalán álló uralkodó elé. Talán nem is azért, mert minket nem kényeztettek el úgy, mint Ön a madridi kollégákat - még nem volt olyan magyar író, aki egy tálból cseresznyézett volna a királyával. De az a könyv, amit Ön akkor a fekete után szervírozott az újságíróknak, az igazán elállította a szavát mindnyájunknak. Azt a könyvet Ön íratta, országa legkiválóbb tudósaival, a terméketlen földek feljavításáról, s kitétette az újságokba, hogy mindenki ingyen megkaphatja, aki akarja. Egész Európa elcsudálkozott akkor ezen, s talán Felséged rangidős kollégái, akik akkor még nagyobb számmal voltak, maguk közt nem

tartózkodtak az élesebb kritikától se. Nem a könyv kritikájától, hanem az Önétől. Hogyan? Hát való az, hogy egy király, a Habsburgok és a Bourbonok véréből, tudomást vegyen arról a misera plebsről, amelynek a markából él minden udvaroncostul? Szabad a trónusról, amelyen V. Károly és II. Fülöp ült valaha, meghallani az estramadurai paraszt nyögését, aki faekével karcogatja a földet a sierrák között? Nem megdöbbenő az, hogy egy király azt mondja a csordási hivatalos betöltő kaballeróknak: emberek, én elszedem a pénzeteket és véreteket, mert nekem azt teszi kötelességemmé a törvény, de szeretnék nektek valamit adni érte - elfogadjátok, ha ezt a könyvet adom a földdel való okos bánásmódról?

Sajnos, a könyvet nem nagyon fogadták el, mert mit kezdtek volna vele a kaballerók? Hiszen a kaballerók közt több az analfabéta, mint az úgynevezett művelt államhoz illik, és a legjobb könyvből sincs semmi haszon, ha írástudatlan embereket ajándékoznak meg vele. Ennek dacára, bár alig húsz esztendeje, hogy az első gép bevonult a spanyol mezőgazdaságba, és nem volt még alkalmunk radikális változást csinálni abban - gyöngédségből nem írom ki a forradalom szót -, ennek dacára a spanyol nemzet nagyon szerette Önt. Nemcsak a madridi nagy márványszállodát nevezték el Felségedről, hanem Córdoba legrongyosabb csapszékén is az Ön nevét láttam. Mert rendkívül lojális nép a spanyol is addig, ameddig a nap süt, és neki volt is rá oka, ahogy pár esztendeje éppen az Ön madridi palotája körül láttam. Bent a tradíció, az etikett, a tarkabarka testőrség, amelyből csak a Monterosákra emlékszem már név szerint, akik valahol a belső termekben viselték méltóságukat, amely örökségképpen szállt apáról fiúra, bizonyos, nem nagyon nehéz, de kissé bizarr feltétel mellett. Tudniillik e testőrök feleségének mindig Monterosába kellett elmenni lebetegedni, mert csak az odavaló gólya volt illetékes ezeknek a gárdistáknak a költségére. Belül tehát a tizenötödik század, de kívül a huszadik. Az Ön palotája kertjében szabadon jöhetett-mehetett a plebs, s proletárgyerekek adhatták egymásnak a kecsketúrót a világ legszebb platánjai alatt Felséged szeme láttára. Sőt, ha kinézett Felséged az ablakon, különbséget is láthatott - egyébként nem szokatlanokat a Pireneusi-félszigeten, ahol fölöttébb közvetlen és kedélyes az élet, már legalább amit az utcán látni belőle.

Felséged, ha nem csalódom, most azt gondolja, mégpedig többedmagával, hogy ha Ön nem lett volna olyan jó ember, most nem volna semmi baj. Még több börtön, még nehezebb bilincsek, még keményebb diktatúra. Mint ahogy az Ön világhírű elődjei közül a világbíró csinálta, V. Károly. Kegyeskedett jól megnézni egyszer a madridi Pradóban azt a képet, amit Tizian festett róla? Birodalmából, amelyben a nap soha le nem ment, most már körülbelül csak ez maradt, de ez többet mond az Imperátor minden monográfiájánál. Valami világító értelmet nem mutat ez az arc, de hallatlan szívósságot, gögöt és akaraterőt. A született diktátort, aki lábdobbantással tette a törvényt. Mint az Ön „lábai”, a diktátortábornokok, akik eltaposták a törvényt, a kortezt, a sajtót és börtönkosztra fogták azokat az újságírókat, akikkel Ön egyszer együtt tört kenyeret. Nem voltak ők se rossz emberek, csak tehetségtelenek, s egy kicsit talán korlátoltak is, akiknek nem lett volna szabad olyan nagy dolgot vállalni, mint a diktatúra. Mert minden diktatúra forradalom a törvényes rend s a legnagyobb emberi javak, a közszabadságok ellen, s minden forradalom elbukott már az induláskor, amit ostoba emberek csináltak.

Most már ugyan igen egyre megy, legalább az Ön szempontjából, ki volt a hibás. - Felségednek mindenesetre megvan az az elégtétele, hogy a sajtó, talán Európaszerte, részvételt és mint egy nagy tragédia hőstét búcsúztatja. A részvét az én részemről is teljes, de ami a tragédiát illeti, bevallom, sokkal megrendítőbb bukásokról is tudok mostanában, mint az Öné. Igaz, hogy azok sokkal kisebb bolt fölött gyakorolták az impériumot, mint a spanyol birodalom, de aránylag mégis sokkal többet vesztek. Némelyek még az életüket is, amely névtelen, vérverejtékes, nem nagyon sajnálni való kis élet volt, de mégiscsak élet, s még csak gyászruhára való se maradt utánuk özvegyüknek és árváiknak. A dob ugyan pergett nekik is, de az nem a gárdisták dobpergése volt, akiknek búcsútisztelgése közben Felséged vagyonával együtt

kivonult a várból, amelyet a helyzet okos felismerése után átengedett a túlerőben levő ellenségnek. Ez az okosság, amely vértelenné tette az Ön jóvoltából népe forradalmának első napját, még szimpatikusabbá teszi Felségedet a világ szemében. Románcot ugyan nem fognak írni róla, mint Granada utolsó emírájéről, mert a demokrácia, úgy látszik, a népköltészetet is dekadenciába juttatta, de ha én lennék a spanyol köztársaság első elnöke, compostellai Szent Jakabra mondom, tablót festetnék az országháza dísztermébe az utolsó spanyol király elvonulásáról.

Lehet is, hogy meglesz egyszer, de addig még sok víz fog lefolyni az Ebrón, lehet, hogy a maga színében, lehet, hogy vértől habosan. Ez részben attól függ, beletörődik-e Felséged abba, hogy ne az Escoriálban vessék meg majd az ágyát, amikor az egyedülvaló Úristen azt végezi róla, hogy ne csak a királyság, hanem az élet hivatalát is letegye. Én, ha Felségednek volnék, nem epekednék olyan nagyon az után, hogy azok közé a dicső elődök közé vegyüljek, akiknek még a porait is megóvják attól, hogy elvegyüljenek a méltatlan földdel. Inkább szájalommal, mint irigységgel gondolok szegényekre, akikből nem lesz kakukkfű meg körömkevirág - sehol nem olyan szépek a körömkék, mint az Ön volt országában, Sire, talán azért is vették be a színét a köztársasági lobogóba. Élve még csak vállalnám az Ön trónusát, ha nagyon muszájtanának rá, de halott spanyol királynak az inkák minden kincséért se állnék be. Mert azokat csak akkor csukják kőkoporsóba, mikor már tökéletes múmia lett belőlük.

Az Escorial tehát aligha vonatja vissza a lemondást Felségeddel, s vajon ami azon innen van, érdemes-e azért szerencsétlenkedni? Nem kényelmesebb lesz-e a polgárember kalapját hordani a nehéz és szorító korona helyett, olyan emigrációban, amelyet az előrelátás elég kényelmesen kipárnázott? Azt hiszem, hosszú esztendők óta most szabad ember először Felséged - eddig a diktátorai rabja volt, akik most úgy szétrebbentek, mint a meghajított verebek. Legalább még eddig egyikükről se olvastam, hogy életét és vérét ajánlotta volna Felségedért.

Lehet azonban, hogy rövidesen újra odaóvakodnak Felséged köré, és emlékeztetni fogják Önt történelmi hivatására. Könyörgöm, ne méltóztassék nekik hinni. Sokkal célravezetőbb annál szép nyugodtan kívánni azt a történelmi hivatást, amely ha van, hívni fogja Felségedet, különösen ha nem megy utána. A királyok rendszerint akkor lépnek az igazi népszerűség útjára, mikor elkergetik őket, s monarchista pártok csak a köztársaságokban tenyészhetnek igazán. A milliófejű gyermek, akit népek hívnak, mindig azt hiszi, hogy a másik gyerek csörgőjével sokkal jobb ízűt tudna játszani, s mindjárt beleun, mihelyst megkaparítja. Ne vegye nagyon komolyan Felséged, ami történt, hiszen Ön tudhatja legjobban, milyen játékos nép a spanyol. S jó nép is nagyon, ki lehet vele egyezni, mint ahogy ismer már néhány nagy kiegyezést a spanyol történelem. Volt nekik aranybullájuk, Fuero volt a neve a szabadságlevelüknek, amiben benne leledzettek az alkotmányjogi biztosítékok, s minden országgyűlés annak a felolvasásával installálta az új királyt:

- Mi éppen olyan nemesek vagyunk, mint te, király, csak hogy mi hatalmasabbak vagyunk nálad. Mert ne felejtsd el, hogy nem te tettél minket alattvalóiddá, hanem mink tettünk téged királyunkká.

Ez szép volt nagyon, ennél keményebben köztársaságban se lehet beszélni. S az új király megilletődve tudomásul vette, és másnap már az aktát se a nevével szignálta, hanem a hivatalával. Yo el Rey. „Én, a király”.

Most is el lehet képzelni ilyen kiegyezést. Persze a korszellem stílusában. Egy kicsit kipihegi magát Ön is meg a forradalom is, és akkor kikiáltják Felségedet a spanyol népköztársaság elnökének. Egy évvel ezelőtt bizonyosan meg lehetett volna csinálni, s talán egy év múlva megint meg lehet. Egy magyar közpolgár mondja ezt Felségednek, aki megérte a forradalom

farsangját és böjtjét, ismert királyt, jószándékút, mint Ön, de személyileg még ártatlanabbat, látta annak a képét utcára dobva, sárba taposva, és látta megtisztogatva, oltárra téve, és mind a kétszer azt hallotta, néha ugyanabból a szájból is, hogy itt történelmi szükségszerűség érvényesül.

A népek, Sire, ugyanabból az agyagból vannak gyúrva, mint a vezetőik, és körülbelül megérdemlik egymást.

LEGENDÁK TEMETŐJE

*a jámborok, kik békén itt alusszák,
a halál hosszú, hideg exodusát...*

Ez az idézet egy versből való, amit vagy negyven évvel ezelőtt olvastam először és utoljára. Egyéb nem is maradt meg belőle, mint ez a két sor, meg hogy hosszú vers, Longfellow írta és Radó Antal fordította. Alighanem megvan az oka annak is, hogy a gyereklélek gyantájába éppen ez a két sor borostyánosodott bele. A különös rím tehette, az exodus szó, amit nem értettem, csak azt éreztem, hogy milyen szépen összecsendül az ismerős szóval.

Egy-két arasztot ahogy nőttem, le bírtam venni a gerendáról a bibliát, és meghitt barátságba keveredvén a pátriárkákkal, tisztába jöttem az exodus értelmével is. Attól kezdve soha temető kapuját úgy át nem léptem, hogy ne Longfellow és Radó rímével köszöntöttem volna a jámborokat, akik kivonultak az élet rabságából a halál szabad pusztáiba. S olyankor, akár a milánói, akár a csépai temetőben ögyelegtem, mindig megképzett előttem a prágai zsidótemető, amit sose láttam. De tudtam és vita esetén megesküdtem volna az életemre, és fogadtam volna az üdvösségemben, hogy a kísértő versnek ez a címe: *A prágai zsidó temetőben*, és láttam az amerikai költő fehér fejét föléhajolni a rabbi Löw mohos sírkövének.

Valószínű, hogy e nélkül a vers nélkül ki se szálltam volna Prágában, mert patinás palotákra és ódon műkincsekre most nem volt semmi gusztusom. De azt a temetőt mégiscsak meg kellett néznem, amelyikben olyan rég járatos vagyok, anélkül, hogy lettem volna benne valaha. Meg is néztem, meg is lepődtem nagyon. Nem a temetőn, hanem azon, hogy mennyire nem hihet az ember annak, amiben biztosnak érzi magát.

Becsöngettem a prágai zsidó temető rácsajtaján, s abban a percben, ahogy a kapus kulcsa megcsikordult a zárban, belém villámlott a Longfellow-vers igazi címe: *A newporti zsidó temetőben*.

Soha az életemben nem gondoltam arra, hogy Newport nevű hely is van a világon. Hol lappangott negyven évig az agyam sublótjában, és hogy került felülre ebben a pillanatban, annak legfőbb rabbi Freud a megmondhatója.

*

Nem tudom, a newporti zsidó temető milyen, de a prágai egészen az, amilyennek én látatlanban tudtam. Mohás köerdő, kidőlt-bedőlt oszlopok egymás hegyén-hátán, három-négyszáz esztendő keze nyoma rajtuk, s nem kell hozzá chaszidnak lenni az embernek, hogy megelevenítse őket. Elég hozzá, a naplemente, a hosszú árnyékot vető sugarak, a ködlő alkonyat ingó-lengő fátylai. Még a mai magyar embert is átborzongatja valami futó fázás a halottak gettójában. Nem az öröm leli ki, hogy lám, milyen szépen el van intézve a zsidókérdés ezekkel a gigantikus kövekkel, amik alól nem lehet kijönni. Ahogy megbotlik valami tarackos gyom szíjas indáiban, vagy utánakap egy-egy vadrózsaág, megrezzenve néz körül, és hideg fuvalmat simogat el a halántékáról. Nem sírkövek veszik körül a sűrűsödő homályban, hanem a *mészim* végeláthatatlan gyülekezete, a megelevenedett halottak processziója, akik fehér lepelben, *taleszba* burkolt fejjel várják az engesztelés napján a nagy rabbit, kezében a szent tekercsekkel, amelyekre a Kimondhatatlan örökkévaló igéi vannak írva.

Hiszen nem mondom, van még egy temető, amelyikben megvizsgálhatja a hátamat a hideg egy gondolat futtaig: a félegyházi felsőtemetőben a Dobos bakter sírja. Az én gyerekkoromban volt ez a férfiú a közhatalom részese, amennyiben a városháza kapujából ő rugdosta el a

mezítláb járó nemzetet, továbbá ő volt a karhatalmi közege Csajka úrnak, az adóvégrehajtónak. Nagyon persónátus ember volt, ahogy kiskunul mondták valaha, példás szolgája a köznek és kérlelhetetlen őre a törvénynek. Hiszen csukaorrú csizmát is csak azért viselt, mert azzal célirányosabb rúgást lehetett eszközölni, mintha széles harcsaorra lett volna a csizmának. Nos, a Daru utcában azt beszéltek az én árokfüves koromban, hogy a Dobos bakter sírjából mindig zörgölődést és mozgolódást hallani, valahányszor szegény embert lícitálnak. Tudniillik Dobos baktart olyankor csipdesik és rugdossák az ördögök a sírjában. Így lett a kevély bakterből olyan legendahős, mint a németek haláltalan Detréje. Legalábbis úton van efelé, mert úgy mondják, hogy még most is nyaggatják szegényt odalent, sőt most járatják vele igazándiból a kutyakopogóst. S ennek a magyar halhatatlanságnak a gondolata szokott engem rémítgetni, ha a fajtám temetőiben járok.

Más nemzetek temetőinek a legendái nem ilyen természetűek. Azoknak az okkultizmusa nem közgazdasági és szociálpolitikai alapokon nyugszik.

*

Jártam én zsidó temetőben olasz, francia, spanyol földön is, láttam szebbeket is a prágainál, de múzeumibb tán sehol sincs a világon. Persze én meglehetősen értetlenül bolyongtam ebben a múzeumban. Legföljebb a beszélő címereken tudtam eligazodni. Az egyik félrecsúszott kövön egy ponty van a héber betűk felett: az alatt egy tizenhetedik századbeli Karpfenstein porlik. A medve címert *Beer*-nek kell olvasni és a farkast *Wolf*-nak.

- Az első zsidó nemes - magyarázza a kalauz egy hadiemplémás gránit előtt. - A harmincéves háborúban vitézkedett a protestáns svédek ellen.

Egy percre se vonom kétségbe. Hitvalló Ferdinánd császár az eretnekeket akarta kiirtani a világból, a zsidók pedig csak pogányok. Még azt is megengedte nekik Prágában, hogy a *Rathaus*-ukra tornyot építsenek, s abba harangot tegyenek. S nem találok sehol följegyezve, hogy mikor az először megszólalt, akkor valami zenebona támadt volna az égi magasok lakói közt, s a csillagokkal hajigálták volna meg egymást.

A kalauzom nagyon föllelkessedve magyaráz.

- Az első zsidó mágus. Zabszállítója volt a császárnak, ezért kapott báróságot anno...

Se az évszámot nem jegyeztem meg, se a császárt - no igen, a bárót se. Anélkül is tudnivaló az, hogy a világ sora mindig egyformán ment.

- Inkább annak a mérleges embernek a sírkövét szeretném látni - mondom a sírok sáfárjának. - Tudja, aki rabbi Löw helyett olvasta a tórát. Benne van a bin Gorion nagy gyűjteményében.

Nem tudta a sáfár, hogy bin Gorion sapkakészítő-e, vagy mérleggyáros, a legendát se tudta. Pedig azt iskolában kellene tanítani, olyan szép.

Nagy szárazság volt Prága körül, kiszáradtak a vizek, majd szomszárjában veszttek az emberek. Tele voltak könyörgő néppel mindenféle templomok, rabbi Löw is elrendelte a bűnbánatot s a harmadnapos böjtöt. Nem használt semmi, tovább emésztette az égi tűz a földet. Akkor a rabbinak látomása volt álmában. Tudtára adta Jehova, hogy se imádság, se böjt nem segít, míg a gyülekezetnek egy bizonyos tagja nem mondja az imádságot a pap helyett. Egy kicsit megzavarta a rabbit az álom, mikor felébredt, igyekezett is elfelejteni, mert a gyülekezetnek ama magas helyről protezsált tagja afféle együgyű kis sarki boltos volt, minden tudomány nélkül való ember, akiről igazán nem lehetett föltenni, hogy szóba áll vele a Jehova. De az álom nem hagyta magát. Visszatért másodszor, harmadszor is. Akkor a rabbi összeharancsolta a híveit a zsinagógába, és előhívta a boltost, aki valahol hátul kuporgott.

- Gyere ide, te ember, ma te leszel az előimádkozó.

Nagy volt a megbotránkozás, különösen a nagy szakállú vének és írástudók közt. Mi lelte a rabbit, hogy ilyen tökéletlenség jutott az eszébe? Legjobban megijedt azonban a szatócs.

- Mért üzöl, uram, csúfot a te szolgálóból? - tördelte a kezét. - Nem értek én egy szót se a szent tanokból, és a számat se merem kinyitni Izrael nevében.

- Imádkozol, ahogy tudsz - parancsolta a nagy rabbi, s a szegény ember tudta, hogy itt muszáj szótfogadni. Fogta magát, letette az imaköponyegét, hazaszaladt a boltjába, kapta a mérő-serpenyőjét, odaállt vele a tóraszekrény elé, és elmondta a következő imádságot:

- Világ ura, ha én ezzel a mérleggel valaha csaltam, akkor küldj tüzet az égből, és emésszen meg engem háznépestől; de ha a mérlegem becsületes, és én soha azzal semmi embertársamat meg nem károsítottam, akkor még ebben az órában mentsd meg a világot egy kis esővel.

S lett egy órán belül olyan felhőszakadás, hogy a Moldva alig fért a medrébe. S rabbi Löw nagy prédikációt mondott arról, hogy Isten előtt a tiszta szív és a becsületes mérleg külön protektor minden tudománynál.

- Ja, ja - vakarta meg a homlokát a tarkóján a sírok tudósa -, ez igaz, de az ilyen emberekből nem szoktak bárót csinálni a császárok. Ennek a jámbor izraelitának bizonyosan nincsen címeres sírköve.

Azt hiszem, nem is találná azt ott meg más, csak Roggendorfer Jenő barátom-uram, akit én ugyan nem ismerem személyesen, de a nekem írt leveléből látom, hogy nagy tudósa lehet a héber betűknek. Még azt is kiolvasta belőlük, hogy nem igaz ám az, mintha minden szegedi múzeumigazgatónak meg kellene halni ötvenkét éves korában. Sőt afelől is felokosított, hogy a kabala szerint nagyon szerencsés szám az ötvenkettő. Hát majd megvállik, én abba is hajlandó vagyok belenyugodni. A szíves jóakaratot addig is köszönöm.

*

A gólemkészítő nagy rabbi különben történeti alak volt, igazi nevén Löwy ben Bezalel, először nikolsburgi rabbi, s csak élete ötvenes éveiben, 1573-ban került Prágába. Tudós ember volt a maga korában, nagy matematikus és asztronómus, ismerője és művelője a rabbinikus irodalomnak, de mindenekfölött kitűnő emberismerő lehetett. A tökéletes „bölcshatár”. A hagyomány azt is tudja, hogy a titkos tudományokra bizonyos don Abraham tanította. Igaz, hogy az saragossai rabbi volt, s ez a szórszálhasogatók szemében kétségessé teheti a hagyomány hitelét. Pedig éppen ebből derül ki, hogy milyen nagy mágus volt ez a don Abraham. Olyan nagy mágus volt, hogy hetenként kétszer megtette az utat az Ebrótól a Moldváig, ezer kilométer-sebességgel.

Prága legújabb német történetírója, Oscar Schürer írja nagy könyvében, hogy Rudolf császár egyszer, 1592-ben audienciára rendelte magához a nagy rabbit a Hradszinba. Azt is hozzáteszi, hogy örök titok marad, mit beszélgettek egymással a misztikus császár és a misztikus zsidó. Pedig nem titok az, a legenda tud arról is. A császár azt kívánta a rabbitól, hogy ha olyan nagy varázsló, mutassa meg neki Izrael tizenkét pátriárkáját elevenen. A rabbi tudta, hogy ebből nagy baj lesz, próbálta is lebeszélni a császárt, de nem bírt vele. Akkor aztán azt ígértette meg vele, hogy nem szólal meg, akármilyen különös dolgot lát, s éjjélkor elvezette a sötét és néma Altneu-zsinagógába. Ott, homlokán és bal karján az imaszíjjakkal, kezében a Zóhar-ral, a kabalakönyvével, megállt a tóraszekrény előtt, s mondott egy szót, amitől megvilágosodott a templom, s egymás után buktak föl a mélységből Jákob fiai. A medvebőrbe öltözött Ruben, a fehér palástos Simeon, a pergamentekercses Lévi egymás után elhaladtak a császár előtt, aki meg tudott maradni moccanás nélkül. Jött Juda és olyan hangot hallatott,

mint a sivatagban ordító oroszlán. A falak megrendültek, de a császár nem. Jött a bozontos és mogorva Dán, jött Izsakhár, akinek léptei belenyomódtak a kőpadlóba, a fiatal leányénél tündöklőbb szépségű Benjámín - a császár még mindig megtartotta lélekjelenlétét. Akkor azonban megjelent Naftáli, akiről azt mondja a legenda, hogy járása olyan könnyű volt, mint a lepkeé, s úgy tudott futni a féligért vetéseken, hogy a kalászok nem nyomódtak le a lába alatt - s ezt a libegést nem tudta szó nélkül megállni a császár. Elmosolyodott, és azt mondta:

- Úgy hajladozik, akár a minisztereim, csakhogy azoknak a lába alatt nem nő ki többet a fű.

Abban a pillanatban mennydörögve végighasadt a mennyezet, s inogni kezdtek a falak. Rabbi Löwnek csak annyi ideje volt, hogy elkapja a császárt az egyik megrepedt oszlop alól, s ki-mondva a „kimondhatatlan nevet”, megállítsa a katasztrófát.

Hogy a történet igaz, abból is látnivaló, hogy a tóraszekrény bal oszlopa máig is meg van repedezve a zsinagógában. (Különben, úgy tudom, egyetlen gótikus zsinagógája a világnak.) Ezt így hagyták, emlékeztetni az embereket arra, hogy a miniszterekkel nem szabad figurázni.

*

1604-ben halt meg a leghíresebb csodarabbi, széles barokk sírköve előtt azóta is mindig ácsorognak az emberek. (A Rudolf császáré előtt már régen nem. Azóta, mióta az utódját megkoronázták.) A kőkoporsó födele egy kicsit el van válva az oldalától.

- Kukucskáljon bele az úr - magyarázta a kalauzom -, s abban a pillanatban gondoljon valami szépet, az teljesül.

Siettem szót fogadni, de nem hiszem, hogy foganatja lenne, mert bolondot csináltam. Olyan szépet gondoltam, hogy behunytam a szemem, mikor belekukucskáltam a sírba, s így nem láttam benne semmit.

ÁRNYAK PALOTÁI

Nálamnál szavasabb magyarok egy kicsit megcickéztettek azért a cikkemért, amit a prágai zsidó temetőről írtam, hogy mi keresnivalóm volt nekem ott, s mit állítgatok lábra a halott izraelitákat? Ha rendes ember volnék, inkább az élő levitáknak és kohenitáknak ajánlgatnám, hogy milyen jó fekvés esik azok alatt a szakállas repkények alatt, amik olyan öregek már, hogy nem karélyos leveleket termének, hanem csupa tojásdadokat. Aztán ha jó lélek volna bennem, akkor nem a Dobos baktort sivalkodtatnám az ördögök harapófogója alatt, hanem a reb Löw szakállát csípetném közéje.

Hát én ezeknek a pajkos turániaknak az Ada Christen versével felelhetnék, amit éppen a cikkemmel kapcsolatban kaptam Pestről egy kedves levélben. Christiane Breden - így hívták polgári nevén a bécsi költőnőt - költészetével ugyan már rég elment az idők hajója, de ez a verse olyan friss, mintha ma írta volna. Tessék megítélni:

*Eltűnődtem sírja mellett
Egyszer a bölcs rabbi Löwnek,
Hallva áldó mormogását
A jövőnek és menőknek.*

*S csodálkozva kérdeném, hogy
A zsidóknak ifja, véne
Puha kézzel egy kavicskát
Mért dob a halott fölébe?*

*A felelet ez volt rája:
Törvényünknek ez parancsa,
Élő kapja a virágot,
Kavicsot a holtnak hantja...*

*Eme pogány szokásról mi,
Keresztények rég letettünk:
Mi halottul koszorúzzuk,
Kit élteben megköveztünk.*

Persze Ada Christennek könnyű rossznyelvüsködni. Először is már meghalt, másodszor az ura báró volt és katonatiszt. Nekem ilyen enyhítő körülményeim nincsenek, tehát legokosabb, ha szánom-bánom bűnömet, és megmutatom, hogy jó fiú vagyok. Nemcsak a legendák temetőjében ácsorogtam én Prágában, hanem az árnyak palotáiban is. Lehetne róluk akkora könyvet írni, mint Ruskin írt Velence köveiről. Művészet nincs bennük annyi, de történelem több van. Nem mindig világtörténelem, de néha érdekesebb annál. Különösen a mai magyar szemében. A cseh arisztokrácia története egy kicsit a monarchia története is.

A cseh arisztokrácia nem is volt olyan cseh, s ebben a mienkre üt. Az ősi nemzetségek közül sok kipusztult a Habsburgok alatt, nem is mind a maga jószántából. Prága piacán sokszor dolgozott a hóhér, s olyan régi családfák gyökerét vagdosta el, amelyek leérték a Přemyslidákig. Helyükbe nőttek a Habsburg-ház zsoldos mágnásai, a harmincéves háború condottieriei, osztrák, német, francia, olasz náció. S bámulatos, hogy ezek az indigénák, milyen gyorsan vérbeli csehekké váltak. Nyelvben, kultúrában, sőt akárhányszor nemzeti politikában is. Bécsből sütött a nap, de ők Prágában sütkéreztek benne. Ott halmozták fel a kincseiket, ott építették ragyogó palotáikat, s ők hódították meg az udvart, nem az őket. Magyarország

fővárosának valamennyi Habsburgtól együttvéve se jutott annyi grácia, mint amennyiben Prágát egy-egy császár részesítette. S ebben alighanem a cseh arisztokráciáé volt az érdem, amelyen nem fogott a kígyóbüvölés.

De azért a dinasztiaival együtt letelt a világ róluk is. Fejedelmi palotáik megvannak még, az ő nevüket is viselik, talán még nemzedékeken keresztül, de a magas uraságokat széthordta a szél, mint a tüskerózsa elszáradt bóbítáját. Aki otthon maradt is, megalkudva a korral, nincs rábízva semmi az ország dolgában. Akik évszázadokon keresztül csinálták a történelmet, hol jól, hol rosszul, azokon keresztülment a történelem, mint a gyorsvonal a sínekre tett krajcáron. Ellapultak, s olvashatatlanná lett rajtuk címer és fölírás. Táncoló napsugáron tán visszatér a faragott kövű palotákba egy hajdani hadvezér, vagy országokat mozgató miniszter árnya, de visszariad már az előcsarnok oszlopai közül, írógépek kopogását visszhangozzák a hűvös folyosók és egykori jobbágyok ivadécai hancúroznak a tágas udvarokon, amelyeken valaha kopófalkák nyűszítettek, s a tündérligetet, amelyen udvari dámák suhogtak egykor keresztül, ma népkertnek hívják. Valamelyik nagyúri palota parkjában omladozó piramisok és obeliszek közt láttam egy műszirtüreg, amit száz évvel ezelőtt Ossziánnak szenteltek, a költött költőnek. Az van fölé írva, idézetül a kaledón dalnokból: „Hiúk az élet örömei, a nemzedékek is lehullnak, mint a falevelek”.

Le hát, de a falevelek helyett is mindig újak jönnek. A mostani cseh nemzedék olyan tökéletlen, hogy azt hiszi, meg tud élni arisztokrácia nélkül is.

*

Ami a zsidó temetőben a Löw rabbi sírja, Prága ópalotái közt az a Palac Valdštynsky. (Ugyan inkább Waldsteinscher Palast-nak mondják, vagy Friedländer-Haus-nak - minket magyarokat azonban leginkább Wallenstein-re szoktattak a németek.) Mindenki megnézi ezt a kívül gögös, visszaparancsolóan rideg tekintetű házat, ahol a nagy kalandor hallatlan pompában tartotta királyi udvarát. Ebédlője asztala mindig száz vendégre volt terítve, háromszáz ló a márványjászlas istállóban, tizenkét hintó kellett neki, ha útrakelt, ötven málhás szekérrel. Az audienciaterem mennyezetén ott a triumfatori képe, kvadrigán, száraz, szúrós szemű, fején borostyánkoszorúval, felette csillaggal. Egy másik teremben a legkedvesebb lova, amit még ő tömetett ki, tűzokádó sárkány pózában, ami határozottan nem áll jól a lóbőrnek. S a falon ott van üveg alatt, meglehetősen árnyékban egy férfizubbony, alighanem bőrből, tenyérnyi rozsdafolttal: az Friedland hercegének beszáradt vére. Háromszáz éve, hogy császára parancsolatára kiontatott az égeri lakomán.

A nagy ragadozó, akinek karrierje azzal kezdődött, hogy megcsalta az Istent - apái hitét adta el az érvényesülésért -, a császárt nem bírta megcsalni, mert az gyorsabb volt, mint ő. II. Ferdinánd éppen úgy áldozta fel őt a magasabb állami érdekeknek, mint I. Ferdinánd a mi Martinuzzinkat. Igaz, hogy aztán háromezer misét mondatott érte.

Csakugyan ebben a palotában más árnyak lebegik körül az embert, mint a repkényes zsidótemetőben. Azazhogy van olyan árnyék is, amely onnan jár vissza ide.

A fehérhegyi csata után - ez minden iskolás történelemben benne van - a császár széttépte a cseh alkotmánylevelet, s attól fogva nem volt Csehország, csak cseh tartomány. Ez azonban csak úgynevezett erkölcsi elégtétellevél volt, s nem sokat hozott a konyhára. A császáriak kirabolják Prágát, ötszáz társzeker viszi utánuk a műkincseket. Nem elég. A Marktplatzon kivégeznek huszonhét cseh főurat - most a Rathaus falán van az emléktáblájuk -, s óriási birtokaikat konfiskálják. Nem elég. Bécsnek készpénz kell, ezüst és arany. Az éremverést bérbe adják egy konzorciumnak, amely bevon és újraveret minden aranyat és ezüstöt, körülnyírva és elhitványítva. Hallatlan nyomorúság és hallatlan gazdagság követi ezt a valutarendezést. A

hatalatlan gazdagságban a konzorcium osztozik: Lichtenstein, a vérbíró, Wallenstein, a zsoldos, Michna, a stréber kancellista és Jakob Bassewi, a császár udvari zsidaja. Ezért a közgazdasági tevékenységért lett belőle Edler von Treuenberg, az első nemes zsidó a Habsburgok országaiban. (Igaz, hogy később becsukták a bizalom kegyével kitüntetett kiválóságot, de hát az ilyesmi ellen sose voltak biztosítva a kormányfőtanácsosok.)

Wallenstein pedig ezekből a nyesedékkincsekből építtette harminc lebontott ház helyén a palotáját. Mindmáig megmaradt a Waldsteinek kezén. Csak éppenhogy most, ami nem múzeum belőle, el van rekvirálva a csehszlovák kereskedelmi minisztérium számára.

*

A véres Marktplatz északi részén áll a Husz János szobra. Hatalmas emlékmű, a háború alatt készült, harcosaihoz szól a megégetett reformátor. A felirat szerint azt prédikálja, hogy mindenkinek meg kell adni az igazságot...

Milyen kár, hogy a szobrok mindenütt csak az ég madarainak beszélnek, amelyek leszállnak a fejükre és vállukra harmatot inni. S milyen kár, hogy minden nép úgy tesz, mintha a másik népnek nem volnának vértanúi.

*

A szerencsefi Michna nemcsak üzlettársa volt Wallensteinnek, hanem irigy bámulója is. Ha az palotát építtetett, neki is olasz mesterekkel kellett házat rakatni, sala terrenát szerkesztetni, tündérkertet ültetni. A Michna grófok barokk palotája ma is látványossága Prágának - csak most a cseh reformáció múzeuma lakik benne.

*

Hogy a régi Fürstenberg hercegek szoktak-e olvasni, nem tudom. Mődjük bizonyosan lett volna rá. Prágai palotájukban, a Moldva bal partján, olyan könyvtár van, amelyben csak Horatiusnak négyszázféle kiadását gyűjtögették össze.

*

A Schwarzenberg hercegek sgraffitós palotáját tulajdonképpen a Lobkowitzok építtették a tizenhatodik században firenzei mesterekkel. Sokat látta vendégül Metternichet, aki szeretett ideszökní Bécsből, titkos összejövetelekre nemcsak csúnya politikusokkal, hanem szép asszonyokkal is, s nagy barátságot tartott fenn a házzal a hosszú fejű Windischgrätz is, az, akivel minket a szabadságharc hozott emlékezetes ismeretségbe. A legcsökönyösebb és a leggőgösebb szolgálja volt a Habsburgoknak. Nemhiába állapította meg, hogy az ember a bárónál kezdődik, arról is meg volt győződve, hogy a vízözönkor az ő őseit nem Noé gyűjtötte a bárkába, hanem azoknak külön ladikot iszkábáltatott az Úristen. Mikor cseh helytartó volt, így kezdte az ediktumait: Mi, Windischgrätz herceg... A prágai kihágási bíróságban volt annyi bírói bátorság, hogy a helytartót húsz tallér büntetés terhe alatt eltiltotta a fejedelmi többestől. A tábornagy lefizette a bírságot, mégpedig írásos beadvány kíséretében, amit így kezdett: Mi, Windischgrätz Alfréd herceg, ezennel letesszük a ránk rótt büntetést, írván most is, mint előbb: mi...

Egyszer mint a Schwarzenbergék vendége részt vett valami körvadászaton, ahol Károly Ferdinánd főherceg is jelen volt. A herceg el-elmaradozott a többiek mögött, hogy így nagyobb térhez jusson - vadásznyelven „lyuk”-nak hívják ezt -, és sűrűbben jusson lövéshez, mint a többi. A vendéglátó gazda észrevette a csínyet, s valami lovas pedinterrel figyelmeztette a herceget, hogy ez nem fair dolog. Mivel a nagy úr két figyelmeztetést is hallatlanná tett, har-

madszor azt üzentette neki Schwarzenberg, hogy a főherceg bosszankodik a szabálytalanság miatt.

- Úgy? - szegte fel a fejét a gőgherceg. - Hát mondd meg ő császári fensége Károly Ferdinánd *vezérőrnagynak*, hogy mi, herceg Windischgrätz Alfréd *altábornagy* itt megállót fúvatunk.

A Schwarzenbergék prágai palotájában most már csak ilyen történetek maradtak a régi szép időkből. Lakni a csehszlovák technikai múzeum lakik benne.

*

A Kinskýeknek, grófoknak és hercegeknek, hatszáz esztendő áll a háta mögött. Voltak a császárok bős ellenségei és irigyelt kegyencei. Egyiküket, Dénest mint eretneket végezték ki, fejevétele előtt kitepven a nyelvét mint külön bűnöst. Másikuknak Wallenstein védelmében szúrták át a szívét. Ferenc Józsefnek is volt egy Kinský gróf főlovászmestere. Altstadti barokk palotájukat, amelyben most nyilvános könyvtár van, Goltz gróf építtette. Ők csináltatták azonban a *Kinského zahrádát*. Ma is a legszebb kertje Prágának, amivel sok van mondva. Ma a város a gazdája, s szabadon lehet benne gyüszmékölteni, persze a gyepe lépni tilos. A hozzátartozó villában a csehszlovák néprajzi múzeum tanyázik, s melegházaiban a mezőgazdasági múzeum. Királyi pálmák helyén szemléltető gyűjtemény a polgári komlótermelésről.

*

A Sylva-Taroucca-palota a Moldva jobb partján nagy építőmesterre vall. Dientzenhofernak talán legkülönb alkotása. Az első gazdája sok nevű férfiú volt: Piccolomini Oktáv Aeneas József birodalmi herceg. A birodalmi hercegséget vérdíjúl kapta mint Wallenstein gyilkosa, egy-két uradalommal és százezer forint beruházási költséggel. A nagyérdemű zászlósúrban ki is halt a család. (Max nevű fiát csak Schiller adományozta neki.)

Palotája a Nostitzok, majd a Bouquoy grófok kezére került. Az egyiknek a múlt század elejéről való portréját meg is csudáltam. Cicomás kis alak, szürke térdnadrágban, kék frakkban, amelynek zsebéből elefántcsont fogós bot nyúlik magasra és piros selyem napernyővel. Megesküdtem volna rá, hogy az én gyerekkoromban ez volt a táncmester Félegyházán. De azt mondják, ez a gróf csak fiatalkorában foglalkozott táncitanítással, s leginkább teheneslányok köréből szedte a tanítványait. Akiben különösebb fogékonyságot talált, azt egy-egy majossal ajándékozta meg. Élemedett korában filozófiára adta magát. Dolgozószobája minden sarkában felállítatott egy íróasztalt, s fel-alá sétálva egyszerre négy írónak diktált négy különböző bölcsészeti értekezést, az emberiség közjává. A magánmulatsága egész más volt. A palota egyik termét beborították tüköruveggel, s oda beeresztett két bikát, amiket mindig éktelen dühbe hozott, mikor megszászorozva látták magukat a tükörben. Az öreg gróf és meghitt társasága olimpuszi látványnak találta ezt.

A palota most városi tulajdon, és valami társasklub székel benne, hogy éppen az egykori tükörteremben-e, azt nem tudom.

*

A Clam-Gallasok palotája mestermunkája az építőművészetnek, nem is kisebb ember remekelte, mint Fischer von Erlach. A család karinthiai eredetű, van másik ága is, a Clam-Martinitz, mind a kettőhöz volt szerencsénk nekünk magyaroknak is, hol a helytartótanácsban, hol a haditanácsban. A legfeudálisabb államférfiak voltak és a legszerencsétlenebb hadvezérek. Minálunk leginkább Eduárdnak a neve maradt emlékezetes, aki a szabadságharcban Erdélyt „pacifikálta”. Már túl járt az ötvenen, amikor egy Dietrichstein-lány beleszeretett, és dűsgazdaggá tette, írják róla, hogy valóban igen szeretetreméltó ember volt, nyájas és barátságos, adakozó és emberséges, gavallér és mecénás, csak az esze szalajtott egy kicsit. A főudvarmes-

teri hivatalától azért vonakodott sokáig, mert attól félt, hogy a magas uraságok bemutatásánál elfelejti a neveket. Egyszer mikor a Dietrichstein-lányok férjhez meneteléről beszélgetett baráti körben, azt mondta:

- Jól mentek férjhez mind a négyen. Egyik Mensdorffhoz, a másik Hatzfeldhez, a harmadik Herbersteinhez, a negyedik, kihez is ment csak a negyedik? Ja igen, persze, az az én feleségem.

És erre az emberre hadtestet kellett bízni Königgrätznél...

A Clam-Gallasok prágai palotája ma pénzügyminisztérium.

*

A tescheni kastély napórája valamikor ezzel a fölírással kevélykedett: Me sol, vos umbra regit. „Engem a nap kormányoz, titeket az árnyék”. Jelige lehetett volna minden főnemesi palotának a címerén. Most mindenütt meg van fordítva a címer, a büszke ormok, amiket évszázadokon keresztül sütött a nap, mély árnyékba merültek.

TINARA

Tinara messze vidékről való szó, a Föld másik oldaláról, a Csöndes-óceánnak egy kis korallszigetéről, aminek nagyon szép neve van, úgy hívják, hogy Wuwulu. A wuwului pápua nemzet pedig azt a tartományt hívja *Tinará*-nak, amelyből még nem tért meg utazó, noha még eddig mindenki eljutott bele, akár oda törekedett, akár nem. A nagy titok, amit mink másvilágnak mondunk, az a zöld erdős fehér sziget nyelvén: a Tinara.

S ezt a címet adta Birger Mörner svéd gróf egy kétszáz oldalas könyvnek, amiben összegyűjtötte a primitív népek hitét a „négy utolsó dolog”-ról, ahogy a keresztény dogmatika nevezi a „halált, ítéletet, mennyországot és poklot”. Nem tudok semmit a svéd grófról, lehet, hogy etnográfus, akinek oklevele is van a tudományához, lehet, hogy passzióból csavarogta be a világot, de az bizonyos, hogy ritka érdekes könyvet írt. Nem éppen mostanában, nyolc éve, hogy a *Tinara* első svéd kiadása megjelent, el is kapkodták néhány hét alatt, s hat éve már annak is, hogy Paul Hambruch, a hamburgi néprajzi múzeum igazgatója lefordította németre.

Az én kezembe csak most került a könyv, stílusosabb olvasmányt el se lehet képzelni, mikor olyan mesterséget folytat az ember, mint amilyenre én tékozlom mostanában az életemet. Szinte minden fejezetéhez illusztrációkat szedgetek ki a föld alól, s hol én tanulok Birger Mörner kollégától, mikor meghitt barát módjára diskurálunk egymással vacokvetés után, hol én tudok neki egyet-mást mondani, olyan ezer-, kétezer esztendő újsgát, amiről még le se mosogattam a homokot meg az agyagot.

Azt hiszem, a rendes emberek közt is akadnak olyanok, akik nem találják egészen érdektelennek, ha egy-két jegyzetet továbbadok nekik a *Tinará*-ból és a *Tinará*-hoz. Senki se mondhatja, hogy őrás ezek a dolgok nem tartoznak, se azt, hogy a tudományt nem szabad összekeverni a mesékkel. Az igazság az, hogy a „négy utolsó dolog”-ról senki se tud semmit, s ma sem jutottunk tovább Euripidésznel, aki valamelyik fragmentumában azt kérdezi:

Ki tudja, nem halál-e életünk, s nem a halál-e az igazi élet?

S még egy igazság van. Ahogy az ember minden időkből a maga képére és hasonlatosságára teremtett magának Istent, a másvilágot is minden emberfajta a maga holmijaival bútorozza be.

*

Hogy jött a halál a világra? Majdnem minden ősi mítosz ismeri az Ádám esetét Évával, a világ olyan vadonjaiban is, ahová még nem juttatták el a misszionáriusok a bibliát. Mindenütt a szófogatlan asszonyt okolják érte, hogy az embernek meg kell halni. Ami körülbelül azt jelenti, hogy a mítoszok férfieredetűek. (Meg nyilván azt is, hogy a férfi mindjárt mert vétkezni, mihelyt érzett valakit maga mögött, akire a tulajdon bűnét rákenhette.)

Egészen kivételesen kedves és finom az Új-Hebridák „vadember”-einek halálmondája.

Az odavaló katekizmus szerint régebben nem haltak meg az emberek, csak úgy megvedlettek, mint a kígyók meg a rákok. Ha öregnek érezték magukat, akkor levetették a régi ráncos bőrüket, és fiatal szépségben bújtak ki belőle. Egyszer egy asszony a folyóparton végezte el ezt a megfiatalító műveletet, a régi bőrét beledobta a vízbe, aztán sietett haza a kisfiához, akit egyedül hagyott otthon. A gyerek azonban elszaladt előle, és sehogyse akart hozzáédesedni.

- Te nem az én édesanyám vagy, mert az öregasszony volt, te pedig fiatal vagy! - zokogta keservesen. - Nekem te nem kellesz, nekem csak az én édesanyám kell!

Erre az asszony viasszaszaladt a folyóhoz, s szerencsére még ki bírta halászni a régi bőrét. Neki szerencséjére, mert kisfia mindjárt anyjának vállalta, és egyiküknek se fájt többé a szíve, de az emberi nemnek nagy veszedelmére. Mert azóta nem cserélgethetik az emberek a bőrüket, hanem aki megöregedett, annak meg kell halni.

A világ legnagyobb költője se találhatott volna ki szebb verset az anyaszívről, mint az a névtelen vadember, aki ezt a vadvirágot találta a korallzátonyokon. De szabad legyen azt vélnem, hogy ennyi erővel az apaszív is vétkes lehetne a halál világra hozatalában. Néha tán még jobban, mint az anyaszív.

*

Az indiánok, míg a fehér arcúakat meg nem ismerték, rendkívül tekintélytiszelő népek voltak. Azt tartották, legalább Virginiában, hogy a másvilágra csak a törzsfőnökök és a papok jutnak el, s ott örök dínomdánomban élnek világukat. A közönséges emberek elrothadnak a földben, mint a döglött kutyák. Úgy rémlik, a mi tájainkon is találkoztam már jámbor lélekkel, aki nem esik messze ettől az indián világnézettől.

Az eszkimóélet nyomorúságát semmi se szemléltetheti jobban, mint a másvilágban való hitük különössége. A legmagasabb mennyországba, amely az északi fényben találtatik, csak az öngyilkosok juthatnak, azoknak aztán ott igen jól megy dolguk, mert rozmárkoponyákkal futballoznak. Akik becsületes halállal halnak meg, azok unalmas földi életüket élnek tovább a lelkek pincelakásában, a föld alatt, s ott csak annyiban megy jobban a soruk, hogy nem fáznak.

A haida indiánoknak - Brit-Kolumbiában - elég civilizált fogalmaik vannak odaátrol. Ki üdvözl meg? Csak a jó ember. Ki a jó ember? Aki a törzsfőnököket úgy tiszteli, mint az Istent, aki nem húzza ki magát a vallási táncok alól, aki nem titkolja el az adóját, s aki szót fogad a medicinmannek, az esőcsinálónak.

*

A zuluknál is megvan a tekintélytisztelt még a halálban is, csak kissé különösen nyilatkozik meg. Az öregasszonyok lelkéből gyíkok lesznek, a közönséges halandókéból ártatlan kígyók, a törzsfőnökökéből mérges kígyók.

*

Nagyon megható dolog, hogy a legtöbb primitív népnél külön mennyországot tartogatnak a gyerekek számára. A quilente indiánok hite szerint veszélytelen út vezet oda, egy egészen rövid ösvény, amely selyemfűvel van benőve, s arra nem tilos rálépni. Fölös számban vannak ott kötélhinták s olyan derék dadák, akik csak a gyerekekkel törődnek. Természetesen ilyen mennyország a pesti gyerek számára elképzelhetetlen.

Az andamánoknál a halott gyerekek a nagy dzsungelbe jutnak, s ott olyan különös fügefákat találnak, amikről a nagyok segítségével is szedhetnek gyümölcsöt.

Némely eszkimótörzsek hite szerint a gyereklelkek tükörsima jég hídon iringálnak el a mennyországba, s a híd végén két gonosz rozmár várja őket. Éppen ezért kutyafejeket is temetnek a gyerekehalottak mellé, hogy legyen, aki megvédi őket odaát.

Ezt éppen akkor olvasom, mikor egy avar fiúcska kis lábfejeiről egy kutya csontvázát szedjük fel. Ennek is az volt a rendeltetése, hogy kis gazdájának útítársa legyen az égi mezőkön, és segítsen neki nyulat fogni.

Az Új-Hebridákon a szülők kissé túlzásba viszik a halott fiatalok védelmét. Hogy legyen, aki fogja az apró ember kezét, míg átér az árnyak országába, megfojtják, és vele temetik a nagyanyját vagy valamelyik tantiját.

*

Az se szokatlan dolog, hogy a halott gyerek számára menyasszonyról is gondoskodnak. Marco Polo tatár rokonainkról is följegyez ilyesmit. Amikor a halott fiú már házasodókorba jutna, akkor a szülei keresnek olyan szülőket, akiknek korban hozzáillő halott lánya van. Akkor a két nász egy darab papírra lovakat, tevéket, béreseket, csikósokat, mindenféle arany- és ezüst-holmikat, tegezket és guzsalyokat rajzol, ezzel elmennek a tatár közjegyzőhöz, az kiállítja a házassági szerződést, s ezt a hozománypapírral együtt elégetik. Attól fogva aztán a két család meghitt rokoni viszonyban él egymással, mert szentül hiszik, hogy az elégetett papírok füstje felszállt az égbe, s abból a fiatalok megtudták, hogy ők most már törvényes házastársak.

Bolondság, persze hogy bolondság, de több emberség van benne, mint mikor a szülők akarata két élő fiataalt kötöz egy gályapadra, akiknek se teste, se lelke nem kívánja egymást.

*

Jó néhány száz „zsugorított” őst kiszedtem én már életemben a földből. A nem szakmabeli ember ezekre rendszeren azt szokta mondani, hogy ülve temették el őket. Pedig nem ülnek azok, hanem feküsznek, mégpedig jobb vagy bal oldalukra, a kezüket könyökben, a lábukat térdben felhúzva, mint a kuporodottan alvó ember. Ezek a felhúzott kezek, lábak valamikor össze is voltak kötve. Gúzsba tették a halottat, hogy vissza ne tudjon jönni, mert az ősember semmitől se félt annyira, mint a hazajáró lelkektől. (Akármilyen kegyetlenség ezt mondani, a sírhalom-hányásnak is alighanem ez volt a szülőoka, nem a kegyelet, sőt a temetésnek is. Azért ásták mélyre a holtat, és azért dombolták fel, hogy ott maradjon, ahová tették. A fáraók piramisainak is ez az eredete. Nagy kórakásokkal nyomtatták le őket, mert nagyon féltek, hogy a hű népeikhez való szeretet visszahozza őket. De ezt már csak én mondom, nem a tudomány.)

A kő- és bronzkorszak nagyjában már elmúlt volna, de a halottaktól való félelem ma is virul. A chorotis indiánoknál az özvegyasszonyok leborotváltatják a hajukat, mert a régi öregektől úgy tudják, hogy a halott férj hajánál fogva akarná magával hurcolni az asszonyát. (Arról a legvadabb mítoszok sem tudnak, hogy az asszony jönne vissza az uráért.) Sziámban nem az ajtón viszik ki a halottat, hanem lyukat vágnak a falon, azon tessékelik ki a koporsót, s a lyukat aztán gyorsan betömik, így már biztos, hogy a halott nem talál vissza. A norvégek egy-két nemzedékkel ezelőtt még fortélyosabban vették el a halott kedvét a sétifikálástól: egyszerűen szögeket vertek a talpába, márpedig azt minden századik halott se szereti.

*

A „tisztességes eltemetés”-sel is azért járnak kedvében a halottnak a természeti népek, hogy a bosszúság ki ne kergesse őket a sírjukból. Sok módja van ennek az utolsó tisztességtételnek. Ahol most ásatok, ott nemcsak lovasokat találtam, hanem borjasokat is. A legtöbb csontváz mellett csirkecsontot találtam, de akad birkacupák is, disznócsülök is - azok bizonyosan jelentősebb tagjai voltak az avar társadalomnak, akikhez fél-fél borjút adtak útravalóul. Úgy olvasom, hogy ez máig is így szokás Kamerunban, a bakwiri nációnál. Ősi hitük szerint aki háziállat nélkül kopogtat az üdvösség kapuján, azt nem eresztik be, s az ilyen boldogtalan szégyenletében csimpánzzá változik. Meg kell jegyezni, hogy a bakwirik nagyon büszkék erre az emelkedett vallási felfogásra, s a szomszéd népeket, akiknél nem járatos ez a divat, barbároknak tartják, s igen lenézik.

*

Se szere, se száma azoknak a groteszk cerimóniáknak, amelyekkel a közép-afrikai népek királyait temetik. Nekem legjobban tetszik a banyorók rítusa. Ide írom, talán lesznek praktikus emberek, akik államsegélyes tanulmányutat tudnak kijárni a banyoró alkotmány idevágó fejezetének a helyszínen való tanulmányozására.

A banyoróknál az a törvény, hogy a királynak nem szabad megöregedni, hanem java erejében kell az útból tisztulni. Mikor banyoro őfelsége *érzi*, hogy ütött a kötelességteljesítés órája, akkor magához hívatja a minisztereit, megtartja velük az utolsó koronatanácsot, üdvözlét küldi alattvalóinak, s azzal magára csukja a fejedelmi kunyhó ajtaját. Oda már csak a legkedvesebb feleségnek szabad belépni, annak is csak azért, hogy gyorsan ölé mérgét csókoljon a hatalmas uralkodóba. A kabinet három napig titokban tartja a nemzeti gyászt, negyednapra aztán a banyoro népjóléti miniszter, akit ott „tejember”-nek hívnak, megszólaltatja a tamtomokat, s mikor a nemzet összeecsődül, fölmászik a gyászház tetejére, kezében egy köcsög tejjel, és elkiáltja magát:

- Kinek kell tej?

Ezzel ledobja a köcsögöt a tetőről, úgyhogy az mentül több darabra törjön, és mentül nagyobb területen hulljon szét. Ez az elköltözött felség búcsúvétele, és egyúttal jeladás arra, hogy most már a trónkövetelők megmutathatják, melyikük a külön legény. Egymásnak eresztik valamennyit, és aki életben marad közülük, azt deklarálják királynak. Mindenesetre a legradikálisabb módja annak, hogy az új király a konkurensek ármánykodása nélkül kezdhesse meg a haza boldogítását.

VADAKRÓL

Jelen értekezésemet nem azoknak a vadaknak óhajtom szentelni, akik „amik”, hanem azoknak, amelyek „akik”. Nem a művelt emberiség vad dolgai foglalkoztatnak, hanem azoknak a boldog néptörzseknek a művelkedései, amelyeknek nincs történelmük, ennél fogva vadaknak neveztetnek a művelt emberiség által.

A vadakhoz a magam részéről úgy jutottam, hogy napjainkban többet olvastam az újságokban a művelt emberiségről, mint kellett volna, s ezzel nagyon el találtam rontani a szám ízét. Úgy segítettem magamon, mint a macska, amelyik ha nagyon telepákosztoskodja magát, akkor füvet rág utána a kertben. Az én gyógyító füveim, ha megcsömörlök a mostani világi dolgoktól, mindig az egzotikus útleírások. Mentül vadabb nációkról szólnak, annál bizonyosabban kikúrálják az embert. Vagy azzal, hogy azok még sokkal bolondabbak, mint mink vagyunk, és ez jólesik vigasztalásnak. Vagy azzal, hogy azok sokkal bölcsebbek minálunk, amiben boldogító reményt lehet találni. Mert ebből az következik, hogy ha még egy kicsit igyekszünk, és egészen visszavadulunk az őállapotba, akkor nekünk is lesz annyi magunkhoz való eszünk, mint a pápuáknak meg a masukulumbéknak.

Sok hasznos tanulságot merítettem a vadak körül való stúdiumaim nyomán, s amit tanultam, azt most közokulásul kihíresztelem. Egyrészt azért, mert nem vagyok kapzsi természetű ember, s örömmel segítek boldogulni másnak is, másrészt az újonnan szerzett hasznos ismeretek jobbadán olyanok, hogy gyakorlati értékesítésükre én már előreláthatólag nem fogok vállalkozni.

*

Itt vannak például a kalabíták - azaz nem itt vannak, hanem valahol Borneóban, ahol Mjöberg doktor, a sarawaki múzeum igazgatója egész életre szóló barátságot kötött velük. Meg is érdemlik, mert nagyon rendes emberek, s ha egyetlenegy felebarátjuknak a fejét levágták, azon túl a légynek se vétenek többet. Az az egyetlenegy fej kötelező, addig a legény nem megy férfiszámba, míg ennek a honpolgári kötelességnek eleget nem tett. Addig nem tetováltathat kék krokodilust a hasára, nem fűzhet rézkarikát az orrába, nincs se aktív, se passzív választójoga, s nem állnak vele szóba az asszonyok. Persze ez a legnagyobb baj, mert rangok és méltóságok nélkül ott is csak elvan az ember, de az asszonnyal is úgy áll a dolog ott is, mint nálunk. Nehéz vele kibírni, de nála nélkül meg lehetetlen kibírni.

Egyszóval: a legény ott is elkezd legyeskedni a lány körül, aki azonban azzal utasítja rendre, hogy „eredj, te málé, hiszen még azt se bizonyítottad be, hogy férfi vagy”.

A legény érzi, hogy a szemrehányás jogosult, fogja a parittyáját meg a pányváját, kiveszi magát az őserdőbe, és haza se jön szombat estig, akkor a hölgy lába elé fektet egy óriási szarvasbikát.

- Ide nézz, csillagom, mit hoztam neked!

A lánynak azonban esze ágában sincs odanézni, úgy tesz, mintha se hallana, se látna, s azt kérdi, ugyan lesz-e holnap eső, s felveheti-e ő a paradicsommadár tollából való szoknyát, vagy csak a hétköznapi fügefalevelet vegye föl?

A legény megszégyenli magát, most még hosszabb kirándulást tesz, s mikor visszatér a lányos házhoz, egy orangutánt tesz a küszöbre, kétszer akkorát, mint ő maga. Ezzel elbánni már igazán férfimunka volt, az orangután nemcsak erővel van felruházva, hanem ésszel is. Köztudomás szerint, csak azért tettei magát majomnak, hogy ne kelljen neki adót fizetni.

Mindezt a lány is tudja, de azért elpittyeszti a hermilgyökérrel pirosra festett száját, meglöki a lábafejével az adócsaló szörnyeteg fejét, és fölmutat az ereszet alá. Ahol is szép kivarrott, sallangos zacskóban, feketére füstölt és talitarkára kifestett emberkoponyát ringat a szegfűszegszagú esti szellő.

- Oda nézz, gyerek! Az én apám még nem volt ekkora, mint te vagy, mikor ezt szerezte!

A fiatalember erre megdühösödik, szügyibe vágja a fejét, kimegy a mezőre, ott az első batátaföldön meglát egy guggoló öregasszonyt, aki nagyon belefelejtkezett a gyomlálásba, azt szó nélkül vakszemen üti a dorongjával, lenyisszantja a fejét a görbe késsel, s most már azt gurítja az imádott nő lába elé az esti csillagok fényében.

- Ez már igen - veti magát az imádott nő a hős fiú karjába -, most már csak ásó-kapa választ el tőled, édes szívem. Gyere, jelentsük be az öregeknek az eljegyzést.

Azzal a legény boldogan felemeli a fejét, mén a lány után a verandára, ahol a táti egy kicsit bosszúsan tekint föl a munkájáról, mert éppen a nyilait mártogatja az upaszfa mérgébe, és nem szereti, ha ilyenkor zavarják. Mikor azonban meglátja a kérőt, amint kezében lóbálja a nagykorúsítási bizonyítványt, megenyhül az öregúr arca, és elnéző mosollyal mondja:

- No, ezt jól megcsináltad, hiszen ez a szegény mámi feje.

S a mécsvilágnál csakugyan kiderül, hogy az ifjú fejvadász a jövődöbeli anyósát vette igénybe nagykorúsítás céljaira. Az anyóskérdésnek ennél gyökeresebb megoldását képzelni se lehet.

*

Az umakulitok is nagyon derék koponyavadászok hírében állnak, de azoknak inkább az udvarlasmódja nyerte meg a tetszésemet. Ott minden teketória nélkül azon kezdi a legény, hogy a lánynak az ölébe hajtja a fejét, és úgy néz föl rá imádattal. Ez a felnézés persze csak költői kép. Először is, ilyenkor a boldogságtól lecsukódik a szem. Másodszor, az umakulitok szemérmes emberek, és csak éjszaka udvarolnak, amikor nem látni semmit. A megudvarlott lány is csak úgy sötétben simogatja végig az ölébe nyugtatott fejet, mégpedig a bal kezével, mégpedig először a szemeket. Mikor aztán gyengéd ujjai kitapogatják a szempillákat, akkor a jobb kezével előveszi a retiküljéből, mármint a kötője korcáról az ékes művű bronzcsipeszt és azzal egyenként kitépdesi a gavallér szeme szőreit. Hogy miért? Azért, mert az a nikit, a hagyomány, az umakulit szerelem évezredek óta megszentelt törvénye.

Hiszen lehet rá azt mondani, hogy bolond törvény, de a gyakorlatiasságát nem lehet tagadni. Umakulitéknál ki van zárva a szerelmi szédelgés, legalább a férfi részéről. Ott hiába esküszik a fiatalember égre-földre, hogy ő még eddig sohase volt szerelmes, mert az érdekelt hölgy egyszerűen végigmarkolássza neki az ábrázatát, és úgy löki ki az öléből a csalfa férfiú fejét, hogy nagyobb koppan, mint a kókuszdió.

- Ejnye, te akasztanivaló, te mered azt mondani, hogy én vagyok az első szerelmed, mikor még szemöldököd se maradt, nemhogy pillád volna!

*

Aki Jókaitól tanult etnográfát - pedig igencsak őhozzá jártunk iskolába mindnyájan -, az úgy tudja, hogy a kaukázusi férjek, ha úgy érzik, mintha a szarvuk ütközne, rögtön szíven szúrják az asszonyt. Azzal a szép veretes nyelvű kindzsállal, amellyel lakodalomkor a menyasszonyi övet elvágta. Essza bej azonban, aki most egymás után írja szenzációs könyveit a Kaukázusról, másképp tudja. S nyilván ő tudja jobban, lévén ő odavaló ember.

Először is már a lakodalmán se handabandázik a kindzsállal a kaukázusi ősemler. Noha valószínűleg szívesen megtenné, ha a méltósága engedné. A menyasszonyi öv ugyanis annyi gombra, kapocsra, gubancra jár, hogy azzal legjobb volna úgy bánni, mint a gordiuszi csomóval, s ebbe talán az új asszony is belenyugodna. De az illem és az erkölcs úgy kívánja, hogy az új férj külön-külön birkózzon meg minden gombbal, kapoccsal, gubanccal, amivel nemcsak azt bizonyítja be, milyen ügyes gyerek ő, hanem azt is, hogy milyen meghiggadt, fegyelmezett, hidegvérű férfiú.

Mármost megeshetik, hogy idővel a férfi ezt a hidegvérűséget túlzásba viszi. Akkor az asszonynak kétféle választása van. Az egyik az, hogy hív két tanút, és azok előtt azt mondja az urának:

- Bir talach, iki talach, ücs talach.

Ez annyit jelent, hogy „eredj tőlem először; eredj tőlem másodszor; eredj tőlem harmadszor”. S ezzel a feleség törvényesen el van választva a férjtől az atyák törvénye szerint, amely azt mondja, hogy „bűn a megunt férfival együtt élni”.

Lehet azonban, hogy a nő terhesnek találja a válási törvénynek ezt a formaságát, s olyan elhatározásra jut, amihez nem kellenek tanúk. Mi történik most már, ha a férj rosszkor érkezik haza? Hát ha a kindzsál a keze ügyében van, azzal elvágja a torkát a hívatlan vendégnek. Az asszonyt azonban egy ujjal se bántja, csak megvetően végignézi, s kijelenti neki, hogy a maga részéről halottnak tekint. Az asszonynak hitvesi kötelessége ennek a kijelentésnek a konzekvenciáit levonni. Le is vonja, amennyiben elvágódik a szőnyegen, de előbb elküldi a szobalányát a meghitt javasasszonyért. A javasasszony eljön, lehúzza a menyecskéről a ruháit, felfüröszt, halotti lepelbe takargatja, kiteríti az asztalra, aztán körülveteti a siratóasszonyokkal, akik huszonnégy óráig jajgatnak körülötte, és nevén szólongatva megkérdezik tőle, hogy volt szíve ilyen fiatalon meghalni, itthagya drága jó urát meg az egész atyafiságot. A halott persze nem szól semmit, a szemét se nyitja ki semmi szólongatásra. Mikor azonban az idő letelik, akkor leugrik az asztalról, és bemutatkozik az urának mint vadonatúj asszony, akinek semmi köze az elsiratott halotthoz. Ami abból is nyilvánvaló, hogy a halottat Szüfirának hívták, ami annyit tesz, hogy Almavirág, az ő neve pedig Szedilah, vagyis Kőényvirág.

Hát lehet ennél költőibb módját elképzelni a családi béke helyreállításának? És az a jó benne, hogy többször is meg lehet ismételni, mert a vadregényes Kaukázusban csupa virágnév szerepel az asszonyok kalendáriumának névnapmutató tábláján.

*

A családjogi érdekességek után egy kis dologjogi kuriózum. Ugyan inkább dologtalanságjogi. Az egyik kaukázusi törzset lamaroinak hívják. Borzasztó régi nép ez, most már csupa nemes urak maradtak belőlük, s azok olyan kevesen vannak, hogy elférnek néhány hegyszurdokban. De még így is többen vannak, semhogy mindnyájukra eshetne egy-egy birkanyáj, s ezért megesik, hogy a szabadságszerető lamaroi nemzetnek vannak olyan fiai is, akik még a betevő falattól is függetlenek. Mit tesz ilyenkor a büszke hegyi nemes úr, akinek a büszkeségével még a koldulás se fér össze, nemhogy a munka összeférne? A nemes úr a legősibb emberi foglalkozáshoz folyamodik: lop. No, hiszen ez közelebb is megtörténik a Kaukázusnál, de nem olyan törvényes formák közt. A lamaroi falvakban ki van mondva, hogy aki tolvajpályára lép, de úgy, hogy ezt kellő módon közhírré teszi, annak hét esztendeig szabad a lopás. Hét év nagy idő, s ügyes ember azalatt összeszedheti magát. Az egyik aulból birkát lop, a másiktól kecskét, a harmadiktól ástót, kapát, a negyediktől bográcsot, s mire az iparendéje lejár, akkorára egészen tekintélyes lamaroi polgár lehet belőle. Attól kezdve aztán akkor se ragad a

kezéhez semmi, ha utánahajigálják. Ugyan az már nem is volna ajánlatos, mert annak a kezét, aki iparendély nélkül lop, hacsak egy vadfüget is, irgalmatlanul levágják.

*

Utoljára hagytam azt a közjogi stúdiumot, amely arról szól, hogy a fán törzs miképpen választ magának királyt.

A fánok Közép-Afrikában laknak, valahol a Gabun vidékén - ezt már Tordai Emilnek, Anglia által adoptált nagy hazánkfiának kell jobban tudni, mint nekem. Rendkívül komoly férfiak a fánok, hegyesre köszörülik a metszőfogukat, vörösre kenik a testüket, amit a nagy Okulunkulu isten szép kávébarnára festett, és megszámlálhatatlan sok copfba fonják a hajukat. Komolyságukat az is bizonyítja, hogy náluk nincs legitimizmus, az egész fán nemzet szabad királyválasztó; majd kisül, hogy miért, csak tessék kívánni.

Új királyt persze csak akkor lehet választani, ha a régi meghalt, már az mindegy, hogy végelgyengülésben-e, vagy agyonverésben. (Mármint hogy a fán nemzetnek mindegy.) Akkor aztán a boldogultat titokban temetik el, ismeretlen helyre, olyan misztikus szertartások közt, amelyekről Leo Frobeniusnak éppen most jelent meg egy hátborzongatóan érdekes könyve. Abból részletes okulást meríthet a tudvágyó kebel, én itt csak a lényeget mondom el, laikusok nyelvén a laikusoknak. A sírt két titkos tanácsos ássa meg, akiket ott esőcsinálóknak neveznek, s akik az ordójukat az orruk cimpájába akasztva hordják, hogy mindig szem előtt legyen. Ezt a két urat sorshúzással választják ki a kollégák közül, s miután megásták a sírt, jelentést tesznek a miniszterelnöknek, hárman targoncára teszik fán király őfelségét, kihúzzák a tetthelyre, leteszik a gödörbe, azt betemetik földdel, ledöngölik, akkor a miniszterelnök elbúcsúzik mind a kettejüktől, szerencsés utat kíván nekik, s hátulról lenyilazza őket. Mert a titoktartást így lehet legjobban biztosítani Fánországban is. Most már csak a miniszterelnöknek járhatna el a szája, azonban a fán országlászati észléset erről is tud kádenciát. Hajnalban, mire a nagy úr hazaér, a birodalmi székhely szélén egy titkos kéz hurkot vet a nyakába, s mire nap fölkel, mind a négy országló hatalom együtt van a fán mennyországban, s ott látja el kézjeggyel a földön maradt alattvalók esőért beadott könyörgéseit.

Mármost erre magunkformájú ember azt mondhatná, hogy ez örültség. Igen, csak hogy olyan örültség, amelyikről úgy szól a szállóige, hogy van benne rendszer.

Mert a fánok ősi hite szerint mindig a király a legokosabb ember, de csak addig, míg az inge rajta van. A trónkövetelőktől mint mindenre képes emberektől kitelne, hogy lehúznák a halotról a bölcsesség ingét. Ez jó lenne az illető trónkövetelőnek, mert előnyt biztosítana neki vetélytársai fölött, viszont a halott királynak akkor meztelenül kellene beköltözni az új kvartélyba, s haragjában elverné jéggel a szerencsenek búzáját, a kölest. Hát ezért nem szabad azt senki teremtetett léleknek megtudni, hol van eltemetve a fánok királya.

(Ebből persze az is kiderül, hogy a fánoknál a király egész uralkodása alatt nem veti le az ingét, mert mindig ő akar a legokosabb ember lenni a fánok közt. Ez azonban olyan államtitok, amit nekünk nem muszáj tudomásul vennünk, azért is teszem zárójelbe. Elég baj az neki szegénynek, olyan országban, ahol az ing nélkül való járás a természeti viszonyoknak leginkább megfelelő divat. Ugyan mink is majdcsak odaérünk már lassanként, ha nem a klíma kegyelméből is.)

Elég az hozzá, hogy a fánok királya el van temetve, senki se tudja, hová, és most egy hétig halotti dínomdánom van. A nép, amely különben józan életű, és csak kecsketejjel vidítja magát, bújában egy álló hétig pálmabort vedel, és így válik ott a királyok halála időjelölő terminussá.

- Negyven évvel ezelőtt voltam utoljára részeg, mikor a nagy Dugd-el-már királyt gyászoltuk - így kezdődnek ott a memoárok.

Azonban csak a plebs gyászolja meg kancsója mélyéből az ősök kebelébe megtért államfőt. A nép vénei és írástudói nem vehetnek részt a toron, mert nekik tartózkodniuk kell a pálmaléből desztillált ákovitától. Az ő dolguk megállapodni abban, hogy ki legyen az új király, s e barbár nép felfogása szerint ehhez józanság kívántatódik. Hét napig tartja a halotti lakozást a nemzet, s hét napig alszik az államtanács a királyi král gyékényszőnyegein. Mert a fánok ősidőkbe visszanyúló tradíciói szerint az államférfiak akkor legbölcsebbek, mikor alszanak.

Nyolcadik napon felserkennek álmukból a bölcsek, és kiállnak a kapuba, amely előtt minden polgárnak el kell vonulni, hogy az államtanács szemügyre vehesse őket. Hogy milyen szempontból, az megállapodás dolga, amit azonban titokban tartanak. Néha azt határozzák, hogy azt kiáltják ki királynak, akinek leghosszabb a szemfoga, máskor azt, hogy annak hódolnak meg, akinek himlőhely van az orra hegyén. Volt már eset arra is, hogy az lett a vivát, aki éppen a kapuban tüsszentette el magát. Nemzedékekre visszamenő fán tapasztalat azt mutatta, egészen mindegy volt, kire esett a sors, ellenben a veszekedések így mindig elkerülhetők voltak.

A veszekedések igen, de a verekedés nem. Hiszen az egész fán királyválasztásban ez ér legtöbbet.

Tudniillik, amint a sors kijelölte az új királyt, azt rögtön megmondják mindenkinek, csak neki magának nem. Hát ő hogy tudja meg?

Úgy hogy kilencedik nap reggel az egész nemzet királyválasztó ösgyűlésre sorakozik fel a piacon. A legöregebb fán mint korelnök megnyitja az ülést, arra mindenki nekiesik a sors kegyeltjének, s elverik, úgymint még az ötvenéves jubileumán is megemlegeti. Az utolsó bivalycsordásnak is polgári kötelessége legalább egyet rúgni a jövődöbéli királyon.

Miért?

Azért, mert az a tizedik napon mint törvényes király beleül a gazellabőrrel behúzott trónusba a majomkenyérfa alatt, s attól kezdve csak ő pofozkodhat, de őhöz többet egy ujjal se érhet senki, mert az már akkor felségsértés volna. Hát ezért adják ki a fánok ellene a mérgeket addig, míg lehet, tudván azt, hogy mikor majd rászolgál, akkor már nem lehet.

Hát ilyen okos emberek a fánok. Vagy legalább ilyen okosak voltak a háború előtt. Mióta azonban megjárták Európát, és részesedést kaptak a nemzetek önrendelkezési jogából, azóta, úgy lehet, nekik is parlamentjük van és paragrafusokba tekert modern alkotmányuk.

ŐSÖK ELCSATOLÁSA

Nem azokról az ősokról lesz most szó, akiket ebben a szezonban csalogattam ki a csanádi búzatarlókból és kukoricaföldekből, s akik bizonyára valóságosan őseink voltak nekünk, mert legnagyobb részben olyan szegényen mentek a föld alá, hogy még rajtukvalójuk se igen volt. Majd számot adok én őrölük is, ha az ideje eljön, csak össze akarom várni az egész társaságot, hogy aztán mindenki szíve szerint válogathasson belőle ősoket magának. Annyit mondhatok, hogy a hunok szíve búzát eresztett az idén, s elég gyöngye termést adott, az avarok kukoricát tápláltak poraikkal, a jazig-szarmaták hagymát, a gepidák pedig a krumplitöveknek álltak rendelkezésére. Most még egy répaföldet kell megváltanom, amellyel eddig nem lehetett szót értenem, mert a répafejek előbbvalók az emberfejeknél - nemcsak a föld felett, hanem föld alatti vonatkozásban is. Illetékes helyen azzal hitegetnek, hogy lovas magyarok tartózkodnak a répaföldben, legalább öreg barátom, Példa Sós András, aki csősz minőségében az ötödik pár csizmát szaggatja már az életben, és férfi minőségében a kilencedik asszonyt, meghitel rá. Ő hatvanhárom esztendővel ezelőtt aranykengyelre lépett a vakondoktúrásban - úgy látta, mint most látja -, de akkor nagyot buffantott valaki a föld alatt - úgy hallotta, mint most hallja -, s ő úgy elszaladt onnan, hogy hármát is lépett egy nyomba. Ha az a buffantás valami szép imádság vagy efféle lett volna, akkor rá lehetne mondani, hogy ilyen vagy olyan nemzet volt az aranykengyel gazdája. De mivel olyan borzasztó csúnya káromkodást buffantott az illető, hogy ahhoz a mostani emberek eszmetehetsége nem elegendő, tudnivaló, hogy valami nagy magyar vezér az a bizonyos az ántivilágból. Azonban oda se neki, utóvégre én is hivatalos ember vagyok, s egyik varjú nem vájja ki a másik szemét: én okvetlenül fölvehetem az aranykengyelt, csak éppen meg kell találni.

Az persze nem könnyű dolog, mert az ősöknek is van magukhoz való eszük, s akkor találta meg magukat, amikor akarják. Nekem az a gyanúm, valahogy megneszelték, milyen világ jár idefönn, s mostanában tízszer olyan mélyre lehúzódtak, már az értelmesebbjei, mint amilyen mélyre temették őket. Azért kettőztettem meg az őrt a múzeumban is az ősök üvegládái előtt, hogy valahogy vissza ne szökjenek ebből a förtelmes korból a puszták homokjába, vadvirágot álmodó konszolidált halottaknak.

Azonban mégsem ezek az ásóval, lapáttal elérhető, ládákba csomagolható és teherárunak feladható effektív ősök azok, akiket az elcsatolás veszélye fenyeget. Ezek csak addig forognak veszélyben, míg nincsenek meg; ha egyszer leltári számot kapnak, akkor már biztosítva van az egzisztenciájuk. Most azonban azokról az imaginárius ősokról van szó, akik bérbe nem vehetők, üvegszekrénybe ki nem állíthatók, néha be sem bizonyíthatók, mégis vannak, sőt olykor döntően befolyásolják az élők életének alakulását. A legendák hősei ezek, a hadak útján szálldosó lelkek, akikről vizionáltak a költők, akikre rábólintott a történetírás is (néha ugyan a vállát is megvonva hozzá), akiket verssel idézett az iskolásgyerek, és akiket időnként megforgatott sírjukban a politikai szónoklat pátosza.

A hunokat és avarokat akarja tőlünk elcsatolni a legújabb történeti kutatás, amely a régi nyomokat meghazudtoló ösvényt szaggat az őstörténelem és a népvándorláskor ingoványaiban.

*

Gantscho Trenoffnak hívják azt a bolgár tudóst, akinek a könyvét - *Die Abstammung der Bulgaren*¹⁹, Berlin, 1930, Walter de Gruyter - azzal teszem le a kezemből, hogy ha volt valaha destruktív tudós, ez az. Ez maga a valóságos antikrisztus, aki a feje tetejére állítja a történetírást segédtudományaival együtt. Ha igaza van neki, akkor az egész magyar őstörténet-kutatás elmehet oda, ahol a part szakad. Akkor historikusaink, etnográfusaink, nyelvészeink legjobban teszik, ha összecsomagolják az eddigi tudományukat, és ide adják nekünk, gyakorló régészeknek, hogy siessünk elásatni valami alkalmas helyen olyan mélyre, ahonnan se eke föl nem forgatja, se kutya ki nem kaparja.

Gantscho Trenoffnak a személyéről csak annyit tudok, amennyit maga mond el magáról, a könyve címlapján és a bevezetésében. A berlini egyetem lektora, ott szerzett doktorátust is történelemből és nyelvészetből. Százéves embernek becsülném a könyve nagyságából, mert ezer könyvet kellett neki áttanulni, hogy azt megírhasa. De nyilván nincs még annyi, csak olyan velem egykorú fiatalember lehet. 1907-ben jelent meg az az értekezése, amelyben először feszegette a bolgárok eredetét, s akkor mondták róla először a honfitársai, mármint a bolgár történetírók, hogy zavart fejű tudakos. Trenoff minden indulat nélkül konstatálja, hogy neki otthon ilyen híre neve van. De azt is mindjárt utánaveți, hogy tételeit a legkiválóbb bolgár történetírók adoptálták, és elültették a könyveikbe, csak éppen hogy az ő nevét nem említették meg. Nem háborodik fel ezen se, tisztában van vele, hogy ilyesmi más tudósokkal is megesett már.

Hogy ehhez a negyedfélszáz oldalas, negyedréti formátumú nagy könyvhöz szóltak-e már valamit a szakemberek, nem tudom. Lehet, hogy sokukhoz még el se jutott, a huszonnégy márkás bolti ára sem éppen a tudósok erszényéhez van mérve. Mondanom se kell, hogy nekem nem a tudóskodás adta a kezembe, és nem az írat velem róla. Én nem vagyok szakos semmiben, aki pedig ezzel a bolgár brontesszal²⁰ birokra akar kiállni, az történész is, etnográfus is, mítográfus is legyen egyszemélyben, s ugyanolyan mértékben nyelvész is, mégpedig szlavista, latinista és germanista. Én csak olvastam egy érdekes könyvet, és beszélek róla azoknak, akikről fölteszem, hogy szintén nem fogják érdektelennek találni. Mondani nem mondok róla se jót, se rosszat, mert tudósok dolgába elvből nem ártom magamat. De nagyon kíváncsi vagyok rá, mit fognak hozzá szólni az érdekelt tudósok.

Nota bene: tán egyetlen nemzet sincs Európában, amelynek a történészei és nyelvtudósai azt mondhatnák, hogy őrájuk ez a könyv nem tartozik. Mert ez a könyv az európai történetírás és nyelvtudomány forradalmasítása.

*

A bolgárokról nekünk magyaroknak illik annyit tudni, amennyit a középiskolában tanultunk róluk. Hogy testvérnép velünk, afféle ázsiai lovas nomád, mint a hun meg az avar és a honfoglaló magyar volt. Csakhogy az ő honfoglalásuk esztendeje a 679. Kétszáz esztendővel előbb költöztek be a Duna mellé, mint mi, s Árpádék már mint régi telepeseket találták itt őket az új haza déli részein, s egy darabig viaskodtak velük, mint testvérekhez illik, később aztán békésen felszívták őket. Ez elég könnyen mehetett, hiszen nyelvünk, vérünk atyafi volt egymással, s a magyar nyelvnek ma is sok a török-bolgár jövevényszava, talán még az őskorabeli keveredés idejéből. A bolgár nemzet azonban nem tudta úgy megőrizni a faji jellegét, mint mi. A dunai új hazában az ázsiai nomád török beolvadt a meghódított szlávságba, s

¹⁹ *Die Abstammung der Bulgaren* - A bolgárok eredete

²⁰ *brontesz* - óriás

átvette annak nyelvét, hitét, etnoszát. Pár száz év alatt tökéletes balkáni szláv lett belőle, s eredetét csak a neve őrizte meg: a bolgár, azaz volgar, ami annyit tesz, mint volgai ember.

Ezt így tudtuk mindnyájan az iskolából, meg aki az iskoláit kiheverte, az a világháborúból, mikor olyan nagyon összetestvéresedtünk a bolgárokkal. A szó köztünk maradjon, mi komolyabban vettük az atyafiságot, mint ők, mert ők inkább csak beletörődtek, lévén a bolgár igen gyakorlati nemzet. Ez különben most már úgyis mindegy, mert Gantscho Trenoff úgyis végét veti ennek a nem nagyon lelkesen ápolat rokonságnak. Azt mondja, mese az egész, amit száz évvel ezelőtt a német historikusok találtak ki, akik rosszul értették a középkori krónikákat. Szó sincs róla, hogy a bolgárok millenáris esztendeje a 679 volna, mondja Trenoff. S csakugyan tud középkori krónikákat idézni, amelyek szerint a bolgárok már a IV. században itt voltak a Duna mentén, legalábbis egy időben a hunokkal. Már 354-ben Vulgares néven emlegetik őket Thrákiában, vagyis a mai Bulgáriában, s országuk neve egy az időből megmaradó világtérképen már akkor Vulgaria.

Ennek a névnek pedig nincs és soha nem volt semmi köze a Volgához, mert a bolgár nép sohase volt ázsiai, sohase járt a Volga mellett, és soha semmi köze nem volt a törökséghez. A római történetírók azért nevezték Vulgaresnek, mert nagy tömegben élő nép volt. (Vulgus = tömeg, és vulgáris = tömeges, közönséges.) Eredetileg nem is bulgár volt a neve, hanem bugar, több krónika így is említi. Ez pedig trák-illír összetett szó: bu-gar, és annyit jelent mint marhapásztor.

A bolgárokat nem a nagy népvándorlás fürgetege sodorta be a Duna mellé, őslakói ők mai hazájuknak. Mint trák-illírek előbb ott voltak a Balkánon, mint a görögök, s előbb megverték a perzsákat, mint az athéniek és a spártaiak. Azok a szilaj hegyi törzsek, amelyek Dáriust csúfá tették, mégpedig valahol az Olt környékén, a bolgárok ősei voltak!

Mindezt pedig nemcsak állítja Trenoff, hanem bizonyítja is. Részben olyan történeti adatokkal, amiket eddig mások nem vettek észre, részben olyanokkal, amiket mások félreolvastak.

*

Csak egyetlen klasszikus példáját ennek a félreolvasásnak. Tomaszek bolgár történetíró egy Ennodius nevű középkori krónikásból csattanó bizonyítékot talált arra, hogy a régi bolgárok igenis törökök voltak. Ennodius ugyanis elbeszéli, hogy Theodorik, a gótok királya sajátkezűleg vágott agyon egy Libertem nevű bolgár vezért. Mármint ezt a nevet csak az ótörökből lehet megmagyarázni, ahol elő is fordul Alb-ertem formában, ami annyit jelent, hogy hősi erény.

Trenoff azt hiszi, hogy kitűnő kollégája vagy olvasatlanban idézte Ennodiuszt, vagy nagyon sebtében olvasta. Trenoff azonban nem restelt utánajárni az öreg krónikásnak, és szó szerint idézi latin szövegét. Abban pedig nem az van, hogy a gót király agyonvágta Libertem bolgár vezért, hanem az, hogy alaposan összevagdosta, s ezzel korlátozta a szabadságát, ami latinul úgy van írva, hogy libertatem. Ebből az elég közönséges deák szóból csinált a szeleverdi tudós Libertem nevet s ebből sütötte ki, hogy török ember volt a bolgár vezér.

*

Ha Trenoff csak azt állítaná, hogy a bolgárok sose voltak atyánkfiai, ebbe csak beletörödhetnénk valahogy, utóvégre több is veszett Mohácsnál. És a honfoglalást valahogy enyhítené az a tudat, hogy az ősbolgárok az Olt körül rakták el a perzsákat, ennél fogva székely véreink, ha jól szolgál nekik a szerencse, egyszer még bolondjában megtalálhatják valami kútban a Dárius kincsét. (Az ám, Csefkó Gyula barátom, a magyar szólásmódok páratlan éles szemű és szerencsés kezű kutatója, akinek most gyönyörködtem végig az új könyvét, egyszer ennek is

utána vethetné magát. A világ hatalmasai közül mért éppen Dáriusnak a kincsét emlegeti a magyar paraszt? Vajon nem a Hármas Históriában van-e ennek a magyarázata?)

A bolgár studierter Querkopf azonban nem éri be azzal, hogy a bolgár testvéreket kiszakítja a familiánkból. Velük viszi a hunokat és az avarokat is. Ahogy ő tudja, sőt bizonyítja is, azok nem mivelünk, mongolokkal voltak atyafiságos viszonyban, hanem a trák-illir bolgárokkal. Sőt a hunok és avarok nem egyebek voltak, mint a középkori krónikások által hun és avar néven szerepeltetett bolgárok, akik soha színét se látták Ázsiának. Csakhogy a barát krónikások, az egykorú bizánci és nyugati historikusok tisztában is voltak vele, hogy a rettegett barbárok mi fán termettek. A történelmet nem ők torzították el, hanem az újkori tudósok, akik félremagyarázták a krónikásokat, s akiket aztán tanítványaik vakon, kritika nélkül idéztek.

Kicsiben magam is tapasztaltam már ilyesmit, s ki is mutattam már egyszer, hogy Attilának folyómederbe való temetését is így idézik itthon vagy hatvan év óta Jordanes gót krónikájából anélkül, hogy megnézték volna Jordanest. Aki megnézte, az nem idézte, nem is idézhette, mert a gót püspök éppen az ellenkezőjét mondta annak, mint amit idézői a szájába adtak. De mi ez az ártatlan kis botlásokhoz képest, amiket Trenoff a szemükre vet nagynevű élő és halott kollégáinak! Akik például azt hitték, hogy mikor a régi írók a Kaukázust emlegetik, akkor a mostani Kaukázust értik alatta. Szó sincs róla, a régi geográfusok és historikusok - legalább ahogy Trenoff rájuk bizonyítja - a Haemust, a mai Balkán-hegységet nevezték Kaukázusnak, s a mi őstörténetünkben is szereplő, sokat emlegetett maeotisi mocsarak alatt a Duna-delta tagadhatatlanul igen mocsaras vidékét értették. Trenoff ezt olvassa ki Hésziodoszból, Hérodotoszból, Strabónból, khorenei Mózesből, sőt magából Jordanesből is. S az ő tanítása szerint a világtörténelem népvándorláskori fejezete térben igen összezsugorodik. A hunok és avarok nem Turán füvellő mezőiről robogtak elő, hogy új mederbe kényszerítsék a világtörténelmet. Csak a trák-illir bolgárok eresztettek ki maguk közül hun és avar néven a vihar erejével száguldó rajokat, amelyek hol a római, hol a bizánci impériumot döntögették fel. A keresztény istennek nem kellett Kínáig menni ostorért bűnös nyája megfenyítésére, itt találta a Haemus és a Duna-delta közt, Szkitiában. Mert Trenoff az ókor és korai középkor eme titokzatos országának a belsejét is itt méri ki, a trák-illírek területén. A bolgár tudós tehát Attila hunjaival és Baján avarjaival együtt Szittyországot is elcsatolja tőlünk. Most már se hunok, se avarok, se szittyák nem vagyunk.

Itt aztán álljunk meg nagy lélegzetet venni, mert a java még csak most következik.

ŐSÖK VISSZACSATOLÁSA

Helyreigazításon kell kezdenem. Előbbi cikkemben azt olvashatta, akinek jobb dolga nem volt, hogy Trenoffnak hívják azt a tudós bolgárt, aki elbizonyítja tőlünk a hunokat meg az avarokat, és megteszi őket bolgároknak. Hát nem annak hívják: hanem Tzenoffnak. Ez, gondolom, mindenkinek mindegy, de nekem egész hetemet elrontotta ez a kis sajtóhiba. Hogy úgy mondjam, ólomsúllyal nehezedett rám. Egy hét alatt sok minden érheti az embert a kizombori határban, míg az ősök csontjait szedegeti. Szalmásszekér rádülhet, kukoricaszár kunyhóban benneéghet, beszakadó kubikgödör betemetheti, antiszemitizmusra nevelt kutyák szétszedhetik mint csontszedő zsidót, s akkor nem lesz, aki helyreigazítsa a sajtóhibát. Abból pedig nagy baj lehetne úgy kétezer év múlva, amikor már én is őstörténeti kútforrás leszek. Most már ha véletlenül kezébe kerülök valami akkori kollégának, mit tudhatom én, milyen következtetéseket fog az levonni abból, hogy a bolgároknak volt egy táltosuk, akit Trenoffnak hívtak? Esetleg megállapítja róla, hogy tréner volt, ami a huszadik században a legfelsőbb tudósi rangot jelentette. Erre aztán jön a másik tudós, aki megdönthetetlen érvekkel kimutatja, hogy az számár beszéd, mert a szóbanforgó név helyes kiejtése terembura, az pedig nem tudományos cím volt, hanem csiriz, amivel a genfi csizmadiák dolgoztak. Ebből aztán olyan háború lesz az európai központi főakadémia meg az ázsiai közt, hogy Bilbaótól Pekingig hallatszik a puffogása.

Azért gyötörtek ilyen gondolatok, mert ma is úgy rémlik néha, mikor a tudósok összerúgják a patkót, mintha kétezer évvel ezelőtt tarisznya lett volna az, amit most az egyikük kocsikeréknek, a másikuk üstököscsillagnak magyaráz. Nem akarom én ezzel csökkenteni a tudomány becsületét, se a tudós polémiák értékét, csak a fantáziát sokallom néha. Nem árt egy kis sáfrány abba az ételbe, amelyik beveszi, de kanállal enni a sáfrányt nem való.

Az én laikus nyelvem úgy érzi, hogy a bolgár tudós leveseskanállal mérte a sáfrányt.

Azon végeztem a múltkor, hogy amit Tzenoff a hunokkal és avarokkal tesz, az még csak stimmelés, a java azután jön. Attól, hogy elcsatolják a magyaroktól Attilát, és megteszik trák-illir bolgárnak, egy hajuk szála se esik ki a német tudósoknak. Hanem ami azután jön, attól égnek meredhet minden hajuk szála.

Priamosz király vagy másfél ezer évvel előbb élt a hun királynál, de már az is bolgár volt. Mármint hogy trák-illir, vagyis ősbolgár. Az egész trójai háború nem volt egyéb, mint a görög törzsek koalíciója a trójai vár, Pergamusz ellen. (Ennek a neve is csak az óbolgár nyelvből magyarázható meg. Abban ugyanis úgy hangzik, hogy bregu, az pedig annyit jelent, hogy hegy. Az orosz beregu is ennyit tesz. Bolgár volt a jeles gavallér is, aki Szép Helénát elütötte a totyakos Menelaosz kezéről. Páris nem lehet más, mint a trák Poris, amit a mai bolgárban úgy mondanak, hogy Boris. Hm. Hátha én erre azt mondanám, hogy Páris mégiscsak török volt? Mert van ám egy ótörök személynév is, amelyik úgy hangzik, hogy Pars. Vagyis: Párduc. Ami egészen jól áll egy asszonyszöktető legénynek.)

De nemcsak a homéroszi hősök bolgárok, hanem maguk a halhatatlan istenek is, akik cimboráskodtak velük. Tzenoff azt mondja, hogy a bolgár mitológia sokkal fontosabb, mint a görög és a római, mert ezek amabból fajzottak. Levezetései közül csak az öreg istent kapom ki példának. A görög theosz és a latin deus nem más, mint a bolgár gos, ami annyi, mint világosság. Jupiter=Jus-Piter=deus-pater=gospodar. S azt se kell elfelejteni, hogy ez a fő gospodár az egész udvarával az Olimpuszon tartózkodik, tehát nem görög hegyen. Az Olimpusz

Thesszália és Macedónia határán van, vagyis az istenek trák-bolgár területen éltek, míg meg nem haltak.

Tzenoff azt is bebizonyítja, hogy Trója nem ott volt, ahol eddig hitte a világ, hanem valahol Trákiában. S nemcsak görög történetírókkal bizonyít, hanem bolgár népdalokkal is. Azok még ma is sokat emlegetik Tróját. Egy orosz népdalt is idéz, amely szerint egy kislány bajba került Trójában. Világos, hogy az a kislány nem lehetett más, mint a Páris babája.

*

Hogy hogyan kerül az orosz népdal bizonyítéknak a bolgárok őstörténetébe? Úgy, hogy Tzenoff megfordítja a bolgár eredetnek eddigi hipotézisét. Nem a bolgárok lettek szlávokká, hanem az ősbolgár köpüből rajzottak ki a szlávok. Tehát az oroszok, a csehek, a szerbek, a lengyelek, a morvák, a horvátok mind trák-illirek voltak valamikor az ántivilágban, ennél fogva természetes, hogy a nyelvük még ma is hasonlít a bolgárra. A román rokonság dolga se kétséges, még akkor se, ha ők dákoknak vallják magukat. Hiszen a dák a trák északi ága volt. S az se baj, ha a dákok esetleg kelták lettek volna, mert hiszen a régi auktorokból ki lehet olvasni, csak érteni kell hozzá, hogy a kelták is bolgárok voltak. Mivel pedig a világ valamikor kelta volt egész az Atlanti-óceánig, világos, hogy az angolokban, franciákban, spanyolokban is van egy kis bolgár vér.

*

Most már csak a németek volnának hátra, s csakugyan ők is megkapják a magukét. De olyanformán, mint a magyarok. Nekik sem ajándékoz őseket Tzenoff, hanem elveszi tőlük az eddigi őseiket is. Kimutatja történeti és nyelvészeti adatokkal, hogy a gótok sohasem voltak germánok, és a németeknek semmi közük hozzájuk. A gótok alatt ugyanazt a népet kell érteni, amelyet az ókor történetírói gétáknak neveztek, s így hív krónikája címében Jordanes is, aki pedig tudhatta, mit beszél, mert maga is született gót volt. A gótok nem Skandináviából zúdultak le Európára, nem is a Fekete-tenger mellől, ahogy eddig tanították, hanem Trákiából robbantak ki, a Duna-menti bolgár őshazából. A gótok éppen olyan bolgárok voltak, mint világpusztító testvéreik, a hunok és avarok. S nem is beszéltek soha az ősnémet idiómát, hanem beszéltek az ősbolgárt.

Hogy mi van akkor az Ulfilas-féle bibliafordítással, amiről minden iskolázott ember tudja, hogy azt a németek a legrégebb nyelvemlékük gyanánt magyarázzák és tanítják? Tzenoffnak erre is van válasza. Az, hogy Ulfilas kétségtelenül a bolgár gótok számára fordította le a bibliát, de máig se bizonyította be senki, hogy a németek legrégebb nyelvkinccse, az Upsalában őrzött codex argenteus azonos az Ulfilas-féle bibliafordítással. Mikor a germanista nyelvészek rátaláltak az upsalai bibliára, és megállapították róla, hogy az olyan német dialektusban van írva, amit eddig nem ismertek, elhatározták, hogy az csak az Ulfilas-féle fordítás lehet. De ez csak föltevés, amit még eddig nem bizonyított be senki, márpedig ezen kívül semmi se igazolja, hogy a gót nép és nyelv a németnek őse lett volna.

Ennél nagyobb gorombasággal nem lehet inzultálni a német őstörténetet és nyelvészetet. Egészen meg lehet érteni a könyv kiadóját, a világhírű Walter de Gruyter céget, mikor egy szokatlan kijelentést tett Tzenoffal a könyv előszavában. Azt, hogy a kiadó, hagyományosan tisztelve a kutatás szabadságát, nyilvánosságra bocsátja az író könyvét, de nem ért vele egyet, nevezetesen a gót kérdésben.

El lehet gondolni, milyen viharos visszhangra számított a német kiadó, mikor szükségesnek látta előre fedezni a hátát ennek a nyilatkozatnak a kikötésével.

*

Lesz-e vihar, nem-e, azt én nem tudhatom. Egyrészt a németeknek nagyobb probléma most egy élő mázolósegéd, mint a másfél ezer év óta halott Farkaska püspök - mert ezt jelenti az Ulfilas név egyik változata, a Wulfila -, másrészt lehet, hogy a német tudósok egy kézlegyintéssel elintézik a bolgár tudóst. Azt mondják rá, hogy nem egészen a maga ekéjével szántott, hanem régi limlomok alól ásta elő elfelejtett elődök rozsdáette ekevasát. Elméleteket támasztott fel, amelyeket rég összeomlasztott a haladó tudomány, és begyöpösített az idő. Ebben lehet is valami, látom tudatlan létemre is. Hogy az ősök sírjaiból egy napra bevert az eső a városba, magam is találtam egy régi könyvet, nem is kellett nagyon keresgélni, amelynek ez a címe: *Ueber die Traker, als Stammväter der Gothen*²¹. Valami Schoetensack nevű tudós ember írta, aki vagy nyolcvan évvel ezelőtt stendali Oberlehrer volt. Fölteszem, hogy Tzenoff doktor is, ha tudott volna róla, hivatkozik erre a rég elveszett nevű elvtársára is, aki mégiscsak sokkal közelebb esik hozzá, mint Strabón vagy Ammianus Marcelinus. Ha pedig nem tudott róla, akkor bizonyára nagyon nekiöri, ha megtudja, hogy az ő történelemfelforgató elméleteinek született német ember volt az úttörője.

*

Világért se akarom ezzel azt mondani, hogy nem fér rá egy kis felforgatás a történelem avas kazlaira is, s a Tzenoff könyvét se tartom egy fölényes kézlegyintéssel elintézhetőnek. Mint egyszerű olvasó is úgy érzem, több az mulatságos olvasmánynál. Problémákat ad fel, mindig, eredetiben-e, vagy új kiadásban, amelyeknek érdemes volna elfogulatlanul a szemébe nézni, ha tudnánk elfogulatlanok lenni. De többé-kevésbé mindnyájan Tzenoffok vagyunk, s nem akarunk meglátni semmit, ami nem egyezik a magunk igazával. Pedig ezekben az östörténeti kérdésekben a legtökéletesebben megkonstruált elméletpiramis is futóhomokra van építve. Ezer-kétezer éves, homályos és zavaros följegyzésekre, amelyeket többféleképpen lehet elfogadhatóan magyarázni; naiv pletykákra, amelyeknek hitelességét csak más naiv mendemondákkal lehet ellenőrizni; tudósokra, akiknek akkori tudása, ha mégolyan komoly volt is a maga idejében, időben, térben csak korlátozott lehetett, s legalábbis volt benne annyi tévedés, mint a mai messzebb érő és megalapozottabb tudásunkban.

Például, hogy itt maradjak az ősöknél, akikkel nyár óta bajoskodom, én is tudom, hogy hun és avar atyámfiaival nem vagyunk egészen rendben. Talán avar szavunk kettő-három ha maradt, azokra se lehetne meghitelti; hun szót nem ismerünk egyet se, még azt se tudjuk, hun nyelven minek hívták magukat a hunok. Se azt, Attilának a nevét hogy ejtették ki; a magyar etimológia mai megállapítása szerint a névnek ez a formája nem hun, hanem gót; az Atta szónak a kicsinyítője, becéző alakja, tehát, akár csóváljuk rá a fejünket, akár nem: Attila annyi mint atyuska. Az Attila apjának se éppen turános hangzású a neve, akár Mundzukusnak hívták, akár Bendegúznak. Az is furcsa, hogy az első hun királyt Balambérnak hívták, aminek Badamir változatát is fönntartották a régi krónikák. (Úgy tetszik, van egy Velemér nevű magyar falu is, valahol Dunántúl.) Ez azért furcsa, mert nagyon emlékeztet a Valamirra, az pedig egy gót királynak a neve volt, gótnak pedig nagyon szlávosan hangzik. Tzenoff meg is magyarázza az óbolgárból, a trákból, ahonnan egyformán kaphatta a három testvér, hun, gót, szláv: Bjelomir. A jelentése pedig „fehér fény”, vagyis „napsütés”, amit nagyon magukhoz illő elnevezésnek találhattak a fejedelmek már másfél ezer évvel ezelőtt is.

Valószínű, hogy más nyelvészek másféleképp is tudják magyarázni ezeket a latin és görög átírásban fennmaradt és talán el is torzított neveket, épp azért ezeknek abszolút bizonyító erejük nincs. Tzenoffban azért muszáj tamaskodni még ott is, ahol igaza lehet neki, hogy

²¹ *Ueber die Traker, als Stammväter der Gothen* - A trákokról mint a gótok őseiről

csupa nevek, szavak a bizonyágtéví. Például azt mondja, hogy a vár szó is bolgár eredetű, s mindig mocsaras helyen való települést jelentett. Nagy diadallal konstatálja, hogy erre egy magyar bizonyítéka is van: Temesvár... No, hogy még nagyobb legyen az öröme, ehol még egy-két analógia: Kővár, Kapuvár, Fehérvár, Földvár és lekvár...

A bolgár tudósnak azonban nemcsak a naivsága teszi tartózkodóvá az embert, hanem az is, hogy szemellenzővel dolgozik. Ami nem az ő igazságát erősíti, vagy éppen lerontja azt, azt nem látja meg. Például úgy tesz, mintha nem tudna róla, hogy a kínai évkönyvekben mennyit szerepelnek a hunok, akiket kínaiul hiung-nuknak hívtak. Itt fel kellett tenni a szemellenzőt, mert azt mégse lehetett volna etimológiával bebizonyítani, hogy a kínai falat is a trák-bolgárok ellen építették. Ezért kellett elhallgatni azt is, hogy arab források is tudnak a volgai bolgárokról, s a magyar Julián barát is megtalálta őket. Legkülönösebbnek pedig azt találom, hogy a bolgárok Horváth Istvánja úgy tesz, mintha ásatások nem is volnának a világon. Pedig azoknak a figyelembevétele nélkül ma már nem lehet őstörténelmet írni. Ahol a nyelvtudomány elnémul, ahol az írott források elapadnak, ott megszólalnak az ásatag cserepek, a rozsdás vasak, a patinás bronzok, a reves csontok. A temetők néha többet mondanak, és világosabban beszélnek, mint a csűrhető-csavarható krónikák és sokféleképp magyarázható nevek. S az ásóval megváltatott búzamezők és kukoricaföldek mást mondanak a hunokról és avarokról, mint Tzenoff. Lehetek népkeverékek, nyelvben, vérben sokfélék, hiszen magukkal sodorták azoknak a világoknak a törmelékeit, amiket rohanó áradásuk elsöpört, de az bizonyos, hogy a nyomaik a keleti sztyeppékig visznek vissza. Fegyvereik, viseletük, ékszereik ornamentikája nem a hegylakó trákra vallanak, hanem a füves puszták nomádjára, s elérnek az Altai-hegyek lábáig és Kína széléig. Akármilyen nyelven beszéltek, akármilyen nevet adtak isteneiknek és vezéreiknek, onnan jöttek, ahonnan a magyarok, és ők vágták azokat az ösvényeket, amelyeken mink ideértünk.

Nem arról van most szó, hogy érdemes volt-e nekünk utánuk kijönni ebbe a barátságtalan világba, amely olyan hamar és olyan tökéletesen eltemette őket. (Már Jókai is valami ilyesmit mondott Emese álmáról: „Hogy álmodott, az nem lett vón’ hiba, de tette volna inkább lutriba.”) Az a lényeg, hogy a hunokat és avarokat nem adjuk oda. Egyéb rokonunk sincs kerek e világon, s ha már az örökségünket elherdáltuk, legalább az ő csontjaikhoz ragaszkodunk, míg magunk is melljük nem kerülünk.

PLANÉTÁK

Schicksalskundénak nevezi H. H. Kritzinger azt a tudományt, amelynek szolgálatában írta a könyvét (*Todesstrahlen und Wünschelrute*²², Leipzig-Zürich, 1929). Németül egészen jól állja az én magyar fülem is, de a magyarra fordított összetételt nem akarja bevenni. Vagy sors, vagy tudomány. A sorstudományt mint olyant mifelénk leginkább csak a cigányasszonyok művelik, s azok nem az Akadémia hatáskörébe tartoznak, hanem a csendőrségébe.

H. H. Kritzinger, aki nem lehet már éppen gyerekember, mert huszonöt éves kutatásai eredményeit foglalja össze ebben a könyvben, asztronómus és meteorológus. Tehát hivatásos, s lehet, hivatalos szakember is. Az előszóban azt írja, hogy megfigyeléseit mint a kieli obszervatórium csillagásza végezte, s mint a wilhelmshaveni obszervatórium meteorológusa bővítette és tökéletesítette. Akikre mint sorstudományi szaktársaira hivatkozik tanulmányai során, azoknak se éppen kártyavetés a kenyeke. Fizikusok, orvosok, csillagászok, mérnökök, meteorológusok, az értelem száraz fényével dolgozó természettudósok, akiknek értekezéseit akadémiák adták ki, és nemzetközi kongresszusok vitatták meg. Nem táncoltatnak asztalt, és nem idézik meg Hannibál lelkét annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy meddig lesz gilt a bubifrizura. Refraktorokkal, tükröteleszkópokkal, heliográfokkal és spektroszkópokkal néznek be a láthatatlanokba; amit állítanak, azt számokkal bizonyítják, és nyilván nagyon zokon vennék, ha okkultistáknak mondanók őket.

Most nem keresem azt, hogy minden esetben nagyon jogosult volna-e ez a tiltakozás. Engem most csak az érdekel, hogy a németek közt annyi komoly hitvallója van a sorstudománynak, s azok közt még jogász is van. Mégpedig olyan jogász, aki államügyész. W. Ueberhorstnak hívják. Iserlohnban 1924. június 17-én villamoskisiklás történt tömeges emberhalállal, az államügyész föllállította az áldozatok horoszkópját, és megállapította, hogy azoknak a sorsa így volt megírva a csillagokban. Már születésükkor az volt rendelve róluk, hogy erőszakos halállal végezzék életüket az Uranus jegyében, amely nagyon rosszindulatú bolygó. Ezek a szegény embermolyok nem kerülhették el a gyertyafényt, amely várta őket életük első percétől. A kocsizezetőt, a boldogtalan Kharónt még jobban, mint a többit. Annak a horoszkópjában az Uranus mellett szerep jutott a Neptunusnak is, az pedig még nagyobb kalefaktör, mint a másik.

Arról aztán nem tudok, Németországban az van-e megírva a csillagokban, hogy az ilyen államügyész is előlép főügyésznek.

*

A sorstudománynak ez a fundamentuma: a csillagok állása. Csakhogy nem az állócsillagoké, hanem a bolygóké. Az állócsillagok, amelyek kéken, pirosan, sárgán szikráznak a firmamentumon, fényévek távolában olyan messze vannak tőlünk, hogy meg se látnak bennünket. Akiktől sorsunk függ - mint valószínűen az övéké mitőlünk -, azok itt a szomszédban az édestestvéreink, a planéták. (Május hónapban az ezüst ragyogású Vénuszt látni közülük, jó magasan, mindjárt alkonyat után; amikor ő lemegy, féltíz körül tetszik fel a Jupiter aranytallérja; a vörös képű Marsot csak a nagyon korán kelők, vagy a nagyon későn fekvők találhatják meg - én ma láttam hajnali harangszókor.) A Nap gyermekei ők, mint a Föld, s velünk együtt szülőanyánkhoz vannak kötve. Mégpedig nemcsak a Kepler törvényeivel, hanem valami olyan köldök-

²² *Todesstrahlen und Wünschelrute* - Halálsugarak és varázsvesszők

zsinórral is, amiről Wallenstein asztrológusa még nem tudott. Elektromosság, mágnesség, rádiumosság - lehet, hogy három neve egy erőnek.

Hogy a földmágnesség és a légköri elektromosság a Nap tartozékai, arról nincs disputa. Mi egy óriási mágneses mezőnek a hangyái vagyunk, amin csak most kezdünk szándékosan tapogatódzni. Gyakori tapasztalat, hogy szokatlan ágyban rosszul alszik az ember. Ennek nem mindig a matrac meg a vánkos az oka. Függhet attól is, hogy milyen világtájnak fekszik az ember fejjel. Kritzinger a mágneses délkörökre utal, és azt állítja, hogy legnyugodtabb álmot ad a fejjel északnak fekvés. A nyugati fekvés azonban megronthatja az álmot, sőt veszélyessé is válhat nehéz betegeknel. A rákbetegeknek is tud mit mondani Kritzinger, mindig orvosi adatok alapján. Varázsszesszős kutatások több esetben kiderítették, hogy olyan házak alatt, amelyekben karcinómás betegek szenvednek, föld alatti vízfolyások vannak, talán ólmos rádiumemanációkkal. Ha a betegeket máshová szállították, javult az állapotuk.

Az is olyan megismert igazság, ami ellen már nem igen lehet tusakodni, hogy a mi mágneses mezőnkben akkor vannak zavarok, mikor a Napban bajok vannak. A Nap bajait napfoltoknak hívjuk, s annyit tudunk róluk, hogy elektromos folyamatok, és periodikusan visszatérő bajai a Napnak. Szabályos periódusuk valamivel több, mint tizenegy esztendő. Majdnem annyi, mint legtömegesebb testű gyermekének, a Jupiternek a keringési ideje, ami valamivel kevesebb, mint tizenkét esztendő. Ennek a több, mint tizenegy esztendőnek és kevesebb, mint tizenkét esztendőnek a találkozása nagyon valószínűvé teszi azt a gyanút, hogy a napfoltok tettese a Jupiter. Úgy mint a földi vizek dagályáé és apályáé a Hold. A napfoltok aszerint fogynak vagy szaporodnak, amint a Jupiter távolodik a Naptól, vagy közeledik hozzá. Mikor legmesszebb van tőle, olyankor, pár hétre, teljesen el is tűnnek. Mikor legközelebb van hozzá, eléri a maximumot. Ez a maximum azonban tömegében és hatásában nem mindig egyforma, mert számba kell venni a többi planéta vonzását is. Egyik-másik nagy bolygó, vagy több is egyszerre, előírt pályáján akkor ér napközelségbe, mikor a Jupiter. Ilyenkor a Nap testének tűzdagályai még nagyobb, mint máskor, s ilyenkor zavarodik meg legjobban a Föld életrendje. Ilyenkor reng a föld, ilyenkor gyújtják föl a forradalmak, ilyenkor tarolják le a háborúk és a járványok.

Nagyjában ez a sorstudósok gondolatmenete, és azt hiszem, más ember is úgy lesz vele, mint én. Ami tudomány benne, azt tisztelettel elfogadja, hanem a többire a fejét csóválja, legalább első hallásra. Hogy és mint gyüszmélnek a planéták előre-hátra, az az ő dolguk, de hogy a bolygók dolga az én dolgom legyen, abba nehéz belenyugodni. Ez már nem tudomány, hanem mágia, azzal pedig már régen nem élünk.

Csak hogy erre Kritzingerék azt mondják, hogy ők nem mágusok, hanem fizikusok és kémikusok. Olyan bolondot ők nem állítanak, hogy a planéták bacilusokat teremtenek, vagy külön háborús mikrobákat produkálnak, és azokat sugárnyomással beledirigálják a diplomátákba, mikor azok tátott szájjal alszanak. (Ami talán a legzárkózottabb diplomátákkal is megesik néha.) Ellenben a fizika és a kémia a fénysugarakon kívül Röntgen óta tud olyan sugarakról is, amelyek nem láthatók, mégis nagyon hatásosak. Éppen a hatásuk vezetett a nyomukra, különösen amióta a rádium felforgatta a régi fizikát és kémiát. Alfa-sugarak, béta-sugarak s a mindenre keresztültörő és mindent szétbomlasztó gamma-sugarak. S még ezeknél is elképesztőbben a világűrből érkező ultragamma-sugarak, amelyek átfúródnak a centiméteres acélfalon és a 230 méteres vízrétegen. Ezeket nevezi Kritzinger halálsugaraknak, s ezeknek, vagy más, még eddig ismeretlen sugaraknak lehet a napfoltmaximumok idején végzetes szerepük a földi életre. Talán azzal, hogy olyankor elmaradnak, vagy azzal, hogy csak olyankor jelentkeznek. Egyelőre azt se tudjuk, hogyan érvényesítik rajtunk és a többi életen az erejüket. Talán az epidermiszen keresztül hatnak, talán a bőrműködést regulázó nervus sympathicus közvetíti őket, talán az egész idegrendszer reagál rájuk? Talán meggyengítik a szervezet ellenállóképessé-

ségét a bacilusokkal szemben, talán az agysejtek működésében csinálnak olyan zavarokat, amelyek a józan ítélőképességben tesznek kárt? Talán a belső szekréciókat befolyásolják, a hormonok képződését, a pajzsmirigy munkáját? Itt már olyan titkok halmozódnak titkokra, amelyek túlmennek a geofizika és asztrofizika határain. Titkok, amelyeknek talán sohase fogunk végére járni, addig semmi esetre sem, míg legalább egy élő sejtet elő nem tudunk állítani a laboratóriumban. De hogy összefüggés van a láthatatlanok és a láthatók között, az nem a tudatlanok babonája. Sőt azt éppen csak a tudatlanság vonhatja kétségbe.

*

Egy orvos barátom, igen világosfejű ember, akivel ezekről a dolgokról beszélgettem, figyelmeztetett arra, amit különben mindenki tud a maga tapasztalatából, aki virrasztott már betegség mellett. A betegek éjszaka rendesen rosszabbul érzik magukat, s alig várják az enyhülést hozó reggelt. A magyarázatot valahol a szervezeten kívül kell keresni. Az ember-napraforgó heliotropizmusa ez. Elnehezedik és megkönnyebbedik, aszerint, amint az élet csillaga a Föld másik oldalán jár, vagy erre van fordulva arccal.

Az se új dolog, hogy időváltozásra a csúz érzékenyebb, mint a barométer, hogy a neuraszténias depresszió lépést tart a légkörrel, s hogy asztmásokra, szívbetegségekre, epileptikusokra kritikus hatással vannak a légnyomás váratlan süllyedései. Régen ismerem Victor Hugónak egy balladáját, amelynek az a refrénje, hogy „a szél, amely fúj a hegyek felől, még örültté teszi”. Hanem azt a Kritzinger könyvében olvasom először, hogy az olasz bíróságok bűneseteknél a sirokkót enyhítő körülménynek tudják be. Amiben alighanem több ráció van, mint mikor azt írják javára a tettesnek, hogy elitta az eszt.

De van ezeknél gondolkozásba ejtőbb orvosi esete is a sorstudomány kézikönyvének. Nevekkel, évszámokkal hitelesített, a szakirodalomban ellenőrizhető szenzáció.

A párizsi St. Antoine-kórház főorvosa, Faure professzor, sokat eltűnődött rajta, mi lehet annak a magyarázata, hogy bizonyos epidémiák egyszerre lépnek fel egymástól nagyon messze eső helyeken, amikor a mikrobák behurcolásáról még nem lehet szó? S mi lehet az oka annak, hogy az ő nagy forgalmú kórházában bizonyos napokon indokolatlanul nagy a krízisesetek száma? A professzort a véletlen igazította nyomra. Tudomására jutott, hogy Nizzában egy nap az automata-telefon pár órára teljesen felmondta a szolgálatot, anélkül, hogy valaki tudta volna, miért, aztán magától megszűnt a zavar. Ugyanazon a napon a kórházban feltűnően nagy volt a halálozási arányszám. Az eset néhány hónap múlva megismétlődött. A telefonzavar is, a halálmaximum is. Ötször annyi beteg halt meg, mint máskor. Lehetett-e ez véletlen? Faure professzor a meteorológiai intézethez fordult, s onnan megkapta a felvilágosítást. Mind a két nap nagy zavarok voltak a Föld mágnesmezejében, s ezekért a napfoltok viselték a felelősséget, amelyeknek mind a két napon nagy tömegelését észlelték. A telefonzavar magyarázata tehát megvolt. De állja-e ezt a magyarázatot a halálozási arányszám is? Faure professzor azt mondja a párizsi akadémia elé terjesztett jelentésében, hogy igenis állja. A nizzai eset óta állandó, rendszeres megfigyeléseket végzett, összeköttetésben Sardou doktorral, a nizzai kórház orvosával és a Montblanc-obszervatórium Vallot nevű meteorológusával. Mind a három naplót vezettek észleleteikről az 1921-ik év folyamán, s az év végén összehasonlították följegyzéseiket. Kiderült, hogy huszonöt pontosan megfigyelt napfoltjelenséggel huszonegy kritikus kórházi nap esett össze Párizsban is, Nizzában is.

*

A görög mitológia szerint, Apolló, a Napisten, ha megharagszik az emberekre, pestisméregbe mártogatott nyilakkal lövöldözi agyon őket. Azóta Apolló is magáévá tette a tudomány vívmányait, és most már elektronokkal bombázza, katód- és anódsugarakkal nyilazza agyon a

népeket. Ezek nem repülnek olyan gyorsan, mint a mitológiai nyilak - a Nap fénysugarai nyolc perc, a katódsugarak félóra s az anódsugarak csak két nap alatt érik el a földet -, de az eredmény ma is az, ami régen: pestis, kolera, tífusz, spanyoljárvány. Kritzinger megszerkeszti a történelemből ismert nagy pandémiák grafikonjait, időszámításunk kezdetétől egész a háborús influenzajárványig, és két törvényt hoz ki belőlük. Először, hogy ezeknek a nyavalyáknak szabályos periódusuk van, tizenegy év vagy annak a többszöröse, ötvenöt év, nyolcvannyalc év, kétszázhetvennyolc év körül. Másodszor, hogy ezek a periódusok mindig napfoltmaximumokkal és ugyanazokkal a bolygókonstellációkkal esnek össze. Ezek mellett a föritmusok mellett, amelyekben mindig a nagy bolygóké a vezetőszerep, vannak mellékritmusok is, amelyekben a kisebb bolygók garázdálkodnak.

Ami törvény volt eddig, azzal számot lehet vetni ezutánra is. Indiában az utolsó pestisjárvány, amelybe kétmilliónál többen haltak bele, az 1907-es napfoltmaximum idején volt. Visszatérését 1960 körülre lehet várni. A kolera vándorkönyve gyorsabb lejárátú, s prognózisa a világpusztító influenzával esik össze: 1940. A tífusz periódusa a kevés megfigyelés miatt még nem egészen világos, valószínű, hogy a vadvizekével jár együtt, mégpedig olyanformán, hogy a száraz esztendők maximumában kulminál.

Ebben az ijesztő harmóniában engem személyileg az egyik mellékritmus érint legközelebből. A járványos torokfájásnak nyolc hónap a periódusa. Legalább tudom, ha betelik rajtam a nyolc hónap, hogy a Venust kell érte szidnom.

*

A háborúkkal gyorsabban végzek, bár a sorstudományban azoknak jut a legnagyobb fejezet. Kritzinger összeállítja a világtörténelem csontvázát, s hátborzongató határozottsággal számítja ki a kis és nagy periódusokat a Jupiter, a Saturnus és az Uranus konstellációiból. A nagy periódus kétszázhetvenöt esztendő, pontosan huszonötszöröse a napfoltmaximumok periódusának. Csakugyan ilyen időközök választják el egymástól az epochális háborúkat: az angol-francia százéves háború, a harmincéves háború, és a világháború kitörését. Közben azonban vannak hetvenéves periódusok is, s azokhoz is meg lehet találni a megfelelő háborút vagy forradalmat, nem is kerül semmi megerőltetésbe még a magamforma mindenben laikusnak se: Azt hiszem, a világtörténelem minden esztendejére ki lehet mutatni valami vibrációt. Azt se bánom, ha ezt a sorstudósok nyelvén úgy szövegezzük, hogy a kozmikus sugárzások minden esztendőben megzavarták valahol az embernyájak és a nyájpásztorok esztét. De éppen azért, mert ez ilyen gyakori eset, jó lenne egy kis ellenpróbát csinálni. A legközelebbi napfoltmaximum 1938-39-re esik, ez csillagászati kétszerkettő. Akkorra tehát egy kis világfelfordulás is várható. (Ilyen periodikus alapon számította ki Rudolf Mewes berlini mérnök is 1897-ben az 1914-es világháborút. Itt disputának nincs helye, mert Mewes ki is nyomatta a tanulmányát 1897-ben. A Weltkrieg kifejezést talán ő írja le elsőnek, tizenhét évvel előbb, mint mikor az emberiség rákénytelenedett a megtanulására.) Nos, hozzanak törvényt minden országban arról, hogy minden döntő tényező, aki a béke fehér golyója helyett a háború vörös golyójával szavaz, a maga személyére vonja le először a konzekvenciát. Menjen ki mindjárt első nap a frontra, az első vonalba, apjával, fiával együtt; feleségét, anyját, lányát pedig fogja az állam hadikosztra, minden közönséges halandóknál előbb. Ezt én nem pacifizmusból ajánlom, hanem érdekes tudományos kísérletül. Próbáljuk ki, hogy ilyen emberi törvények mellett gílt-e a csillagok háborúindító törvénye.

*

Hogy ez mind csak „véletlen”, mint az, hogy egyik oldalán megyek-e az utcának, vagy a másikon, amin esetleg az egész életem megfordulhat? De hát véletlen-e az, hogy az ember melyik oldalán megy az utcának? Egyáltalán van-e véletlen? Nem az-e az az „ismeretlen Isten”, akinek korinthuszi oltára előtt Pál apostol azt az emlékeztető beszédet mondta? Nem hiszem, hogy az égen tündöklő nagy kérdőjelekre, amelyeknek vetülete a földi dolgokon is nyomot hagy, a „véletlen” kielégítő felelet volna. A legokosabb emberek szájában se jelent többet, mint mikor a kérdésekkel faggatott gyerek mindenre azzal felel, hogy „csak”.

Hát akkor higgyünk, mint a kaldeusok vénei, akik a bibliai Folyóköz rónáin az égitestek járása szerint intézték népeik sorsát? A kései római még azt is a csillagásztól kérdezte meg, hogy mikor lépjen be hitvese ágyasházába, nehogy sarja majd szégyenére váljon az ősöknek. S mikor az asztrálovallások isteneit nyugdíjba küldte az ember, a középkor még mindig hitte, hogy a bolygók konstellációi irányítják a földi életet. S a huszadik század visszatérjen oda, hogy a föld élete csak az egek életének függvénye? Hogy mindennek, amit teszünk, indítóoka a fölöttünk rajzó csillagokban lebeg? Hogy tehetetlen pörgettyűk vagyunk ismeretlen erők kezében, amelyek visznek bennünket, amerre ők akarnak, mint szél a tüskerózsa züllött bóbítóját?

A felelősségérzetem berzenkedik, a szabad akaratom fölgaskodik, a maradék embergőgöm tiltakozni próbál. De mindháromnak meg kell magát adni, amikor megkérdem magamat:

- Te, ember! Csakugyan olyan vagy te, amilyen szeretnél lenni, vagy olyan, amilyen lehetsz?

*

Írás közben egy kis piros pók, amit a búzavirágokkal hozhattam be a mezőkről, már negyedszer itt lábatlankodik a tollam előtt a fehér papíron. Hiába fújom el, makacsul visszatér bosszantani. A tollszár se kellene hozzá, a toll hegyével meghalathatnám. De hát minek bántanám a guruló kármin csöppet? Én se egészen találnám rendinvalónak, ha valaki elpattantaná az életemet, csak azért, mert ártatlanul az útjába gurultam. Szaladj tovább, kis testvér, nem húzom össze a hurkot, amit gonosz bolygóállások ebben az órában köréd csomóztak.

Mert ha elfogadom a sorstudományt, akkor nem engedhetek abból, hogy a pókok sorsa csak úgy meg van írva a csillagokban, mint az oroszlanoké és az embereké. Azok az erők, amelyek a Kozmosz törvényeit megsabták, nem tehetnek különbséget a fűszálak, a tengeri kökőrcsinek, a földibolhák és a Napóleonok közt.

Azok az erők? Nincsenek erők, csak egyetlen erő van, de annak a munkája minden. Az tömöríti kristályokká a molekulákat, az festi pirosra a rózsa szirmát, az almafa gyümölcsét, a csókot kérő száját, a hajnali eget, az lobbant nyolcszázezer kilométeres lángokat a Napban, s a Napig érő gondolatokat az agysejtekben.

-&-